

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu

Mustafa Tokmak

Danışman: Dr. Sadık Erdaş

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana
Bilim Dalı İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

Ankara 2007

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İş bu çalışma jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU
Üye : Doç. Dr. Fatma ACUN
Üye : Yrd. Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ
Üye : Dr. Yasemin DOĞANER
Üye : Dr. Sadık ERDAŞ (Danışman)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../....

Prof. Dr. Mustafa Yılmaz
Enstitü Müdürü

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu” adlı çalışmanın tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu onurumla doğrularım.

20/06/2007

Mustafa Tokmak

Özet:

Çalışmasını yaptığımız “Basın İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu” konulu tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezimizin altyapısını oluşturmak adına Cumhuriyet Döneminde basın –iktidar ilişkileri başlığı adı altında Cumhuriyetin İlânından, Demokrat Partinin iktidara geldiği 1950 yılına kadar; Türkiye’de basının durumu, iktidarla olan ilişkileri ve çıkarılan basın kanunlarını ve dönemin önemli olaylarının basın üzerindeki etkilerini inceledik

Tezimizin ikinci bölümünde ise Demokrat Parti dönemindeki basın-iktidar ilişkileri başlığı altında Demokrat Partinin basın-yayın politikasını ve bu politikada değişime yol açan unsurları, yine bu dönemde çıkarılan basın kanunlarını, bu kanunlardaki değişiklikleri, basın davalarını, dönemin iç ve dış politikada ki gelişmelerini ve dönemin önemli gazetelerini de, dönemin koşullarını gözardı etmeden etmeden incelemeye çalışarak 27 Mayıs İhtilali ile bu bölümümüzü tamamladık.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise Demokrat Parti öncesinde Türkiye’de radyo yayıncılığı başlığı adı altında, radyonun tarihsel süreç içerisindeki gelişimi, Türkiye’deki ve Dünyadaki radyo yayıncılığı, radyonun bir propaganda aracı olarak yaptığı işlev, Ankara Radyosunun kurulması, radyonun devlet kontrolüne alınması ve dönemin iktidarı CHP’nin radyoya olan bakış açısını ve bu bakış açısındaki değişimleri incelemeye çalıştık

Tezimizin dördüncü bölümünde ise Demokrat Partinin radyo politikaları başlığı adı altında, Demokrat Partinin radyoya bakış açısı, bu açının muhalefette ve iktidarda iken gösterdiği değişiklikler ve bu değişikliklerin sebepleri, dönem içerisinde radyo

programlarında ve radyo örgütünden meydana gelen gelişmeler, Demokrat Partinin yargılanma sürecinde rol oynayan radyo uygulamalarının neler olduğu ve 27 Mayıs sonrasında radyonun içinde bulunduğu durumu, dönemin şartlarını da dikkate alarak tezimizi sonuçlandırdık.

SUMMARY:

This thesis is formed by four parts which subject is "Demokrat Parti and Ankara Radyosu on relation of press-power"

In first part, the relation of press-power at the period of republic are touched on to make up infrastructure of this work. So, the general situation of press in that period and produced laws for press are tried to investigate.

The period from the death of Atatürk until 1950's is investigated in second part. In this part, Turkish politics during II. World War and its effects over press, supplied reasons to pass to that period are discussed. After this, organizing of Demokrat Parti opposing period and its power period is insisted.

So, third part is completed by investigate the policies of Demokrat Parti for press-publication, made organizations of law for press, and its changes, sued to press, the blocks to publications, and the last time May 27 1960 revolution.

Fourth part of this thesis contains that, the development of radio as a press organ in historical time, the publication of radio in Turkey and the world. In addition, the radio policies of Demokrat Parti are examined. Finally, the reason of political changes at the power time and the opposition time of Demokrat Parti and the effects of radio to judgment of Demokrat Parti, and the situation of radio after May 27, 1960, are tried to explain.

İÇİNDEKİLER:

GİRİŞ:	1-3
1.BÖLÜM:CUMHURİYET DÖNEMİ BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ (1923-1950)	
1.1. Milli Mücadele Basını	3-6
1.2. Cumhuriyetin İlanı ve 1923-1930 Dönemi Basını	6-11
1.3.1930’larda Türkiye Basını	12-14
1.3.1.1931 Matbuat Kanunu	14-16
1.3.2. Ceza Yasası’nın Basınla İlgili Maddeleri	16-18
1.3.3. Birinci Basın Kongresi	18-20
1.3.4. Matbuat Kanunu’nda Yapılan Değişiklikler	20-23
1.4. İnönü Dönemi Basın İktidar İlişkileri	23-27
1.4.1. İktidarın Basına Yönelik Talimatları	28-29
1.4.2. Dünya Savaşı Sırasında Kapatılan Gazeteler	29-33
1.4.3. Çok Partili Demokrasiye Geçişte Basın’ın Rolü	33-37
1.4.4. Görüşler Dergisi ve Tan Olayı	38-40
1.4.5. Basın’daki Demokratik Gelişmeler	41-44
1.4.6. Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve Basın	45-48
1.4.7. 1950’lere Gelirken Türkiye’de Basının Durumu	48-51
2.BÖLÜM: DP DÖNEMİ BASIN İKTİDAR İLİŞKİLERİ:	51
2.1. DP’nin İktidara Gelmesi ve Basındaki Yankıları	52-55
2.2. DP’nin Basın Yayın Politikası	56-58
2.2.1. 5680 Sayılı Basın Kanununun Kabulü	58-61
2.3. DP ile Basın Arasındaki Gerginliklerin Sebepleri	61-65
2.3.1. İspat Hakkı	66-67

2.4. DP ile Basın Arasındaki ilk Gerginlikler	67-69
2.5. 6-7 Eylül Olayları ve Basın Üzerindeki Denetimin Artması	69-75
2.6. DP ve Basın Özgürlüğü Tartışmaları	75-76
2.6.1. 5680 sayılı Basın Yasasında yapılan Değişiklikler	76-78
2.6.2. 6334 Sayılı Yasada Yapılan Değişiklikler	78-79
2.6.3. Yasa Değişikliklerinin Basındaki Yankıları	79-81
2.6.4. Basına Verilen Cezalar(1956)	81-83
2.6.5. Yandaş Basına Sağlanan Çıkarlar	83-85
2.6.6. Basın Davaları(1958-1960)	86-88
2.6.7. Pulliam Davaları	88-89
2.7. DP Dönemindeki Dış Politikanın İç Politikaya Etkileri	89-92
2.8. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması ve DP'nin Sonu	93-98
2.9. 27 Mayıs İhtilalinin Basındaki Yankıları	98-100
2.10. Dönemin Belli Başlı Gazetelerinin Genel Özellikleri ve İktidarla Olan İlişkileri	101-107
3. BÖLÜM: DP ÖNCESİNDE TÜRKİYE'DE RADYO YAYINCILIĞI:	108
3.1. Radyonun Tarihsel Gelişimi	108-109
3.2. Propaganda Amaçlı Bir Güç Olarak Radyo	109-112
3.3. Türkiye'de Radyo Yayıncılığı	112-116
3.4. CHP ve Radyoya Bakış Açısı	116-121
3.5. Radyonun Devlet Kontrolüne Alınması	121-124
3.6. Ankara Radyosunun Kurulması	124-125
3.7. Ankara Radyosunun Yayın Politikası	125-127
3.8. Radyodaki Haberler ve Söz Yayınlarının Profili	127-130
3.9. 1940-1946 Yılları Arasında Radyo	130-132
3.9.1. Radyo Dergisi	132
3.10. Radyoda Yaşanan Örgütsel ve Yasal Değişiklikler	133-136

4. BÖLÜM : DP’NİN RADYO POLİTİKALARI:	137
4.1. DP’nin Radyo’ya Bakış Açısı	137-145
4.2. Radyo Programlarının Yapısı	145-148
4.3. Dış Politikanın Radyo Üzerindeki Etkileri	147-150
4.4. Radyodaki Reform Girişimleri	150-152
4.5. DP’nin yargılanmasında Radyonun Rolü	152-153
4.5.1.1957 Seçimleri	154-157
4.5.2.Vatan Cephesi Uygulaması	157-160
4.5.2.1.Vatan Cephesine Karşı Gösterilen Tepkiler	160-164
4.5.3. Radyo Gazetesi Programı	164-167
4.5.3.1.DP İcraatlarını Öven Yayınlar	168-170
4.5.3.2.Muhalefeti Eleştiren Yayınlar	170-172
4.5.3.3.Muhalif Basına Yönelik Yayınlar	172-176
4.6. Yassıada Duruşmaları ve Alınan Kararlar	172-176
4.7. 27 Mayıs 1960 Sonrasında Radyo	176-178
SONUÇ	178-182
KAYNAKÇA	182-194
EKLER:	193- 209

- I- Basın ve Radyo İle İlgili Gazete Küpürleri
- II- Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilatına ve Vazifelerine Dair Kanun
- III- Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilat, Vazife ve Memurlar Hakkında Kanun
- IV- 5545 Sayılı Radyo ile Siyasi Propaganda Kanunu
- V- Radyo Gazetesini Hazırlayan Heyetin İsim Listesi
- VI- Çeşitli Ülkelerdeki Her 100 kişiye Düşen Radyo Alıcı Sayısı
- VII- Ankara Radyosu Yöneticileri
- VIII- Vatan Cephesi ile İlgili Telgraf Örnekleri

ÖNSÖZ:

Yaptığımız çalışmada “Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu” konusunu ele almaya çalıştık. Bizim bu çalışmayı yapmamıza iten en önemli nedenlerden bir tanesi, Demokrat Parti ile ilgili çalışmalarda daha çok dönemin siyasi ve ekonomik gelişmeleri üzerine çalışmalar yapılmış olması ve bu alanın boşluğu, bunun yanı sıra önemli bir toplumsal iletişim aracı olan radyonun tarihçesi ve onun siyasi iktidarlara olan ilişkileri konusunda yapılan araştırmaların yetersiz oluşu ve basın-yayın tarihine duyduğumuz ilgi bizi böyle bir çalışma yapmaya yönlendirmiştir.

Toplumların gelişme göstermesinde, basın ve yayın organlarının büyük rolü olduğu aşikardır. Hele ki yeni kurulmuş bir devletin kendi kuruluş prensiplerini anlatmada ve onun toplum içerisinde yaygınlaşmasını sağlamada, basın ve yayın organlarına duyduğu ihtiyaç daha fazladır. Bu sebeple çalışmamıza Cumhuriyet Dönemi basın- iktidar ilişkilerinden başlayarak bir alt yapı oluşturmayı amaçladık ve daha sonra Demokrat Partinin kuruluşundan 27 Mayıs 1960 yılına kadar olan süreçte basın ve yayın organlarının iktidarla olan ilişkilerini ele almaya gayret gösterdik.

Çalışmamız da dönemi anlatan kitap, gazete, dergi, anı ve ansiklopedilerden faydalandığımız gibi Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü, Türk Tarih Kurumu, Basın-Yayın Enformasyon Müdürlüğü ve Milli Kütüphane gibi kurumların arşivlerinden de faydalandık.

Çalışmamız sırasında bizi zorlayan en önemli nedenlerden biri, Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğündeki belgelerin yetersiz olması ve siyasi anlamda önem arz eden program kayıtlarının arşivlenmemesi olmuştur. Bu nedenle radyo

programlarına yönelik bilgilerimizi dönemin günlük gazetelerindeki radyo programlarından yararlanarak toparlamaya çalıştık. Bunun yanısıra radyo ve basın konularını aynı çatı altında toplayamamaktan dolayı ayrı başlıklar altında incelenmesinden kaynaklanan sıkıntılardır. Ayrıca dönem ile ilgili yazılmış olan kaynakların içinde bulunduğu özel koşullardan dolayı objektif bir bakış açısı sergileyememelerini de bizi zorlayan etkenlerden biri olarak söyleyebiliriz. Bu tür zorluklara rağmen yaptığımız bu çalışma sonucunda Türkiye Tarihi açısından büyük önem arz eden bir dönemde unutulmuş bazı konuları aydınlatmışsek ne mutlu bize.

Bize bu çalışma imkanını sağlayan Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsündeki hocalarımıza, çalışma yaptığımız kurumlarda bize yardımcı olan çalışanlara ve özellikle bizi bu konuda yönlendiren danışmanım Dr. Sadık Erdaş'a verdikleri desteklerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR:

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BYEM	: Basın-Yayın Enformasyon Müdürlüğü
a.g.d.	: Adı Geçen Dergi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
S.B.F.	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y	: Tarih Yok
V.C.	: Vatan Cephesi
YAD	: Yüksek Adalet Divanı
YSK	: Yüksek Soruşturma Kurulu

Giriş:

İktidar-basın ilişkileri bağlamında her toplumda ve her dönemde yaşanan çeşitli sorunlar, basının dördüncü güç olarak kendini kabul ettirmeye başlamasıyla, iktidarı elinde bulunduranların denetleme isteklerinin artmasına ve daha yoğun sorunlar yaşanmasına yol açmıştır. İktidar sahiplerinin, iktidarlarını sürdürmek ve meşruiyetlerini sağlamak için düşünce ve inançlarının kamuoyuna duyurularak, kamuoyunun desteğini sağlamaları yaşamsal niteliktedir. Özellikle zor dönemlerden geçerek kurulmuş olan bir devletin kendi ideolojisini topluma anlatma ve onun toplum içerisinde yaygınlaşmasını sağlamada basın-yayın organlarına duyduğu ihtiyaç daha da fazla olmuştur.

Bununla birlikte basın bu önemli rolüne rağmen kamuoyu oluşturma ve yansıtma özgürlüğü hiçbir zaman sınırsız olmamıştır. Bu özgürlüğün sınırları, düşünce ve inanç özgürlüğünün sınırlarıyla çizilmiştir. Siyasal iktidarların basın kamuoyu oluşturma işlevinden yararlanabilmeleri için, basın özgürlüğünü sağlamak gibi bir görevi de yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu görev ekonomik destek, siyasal baskılardan korunma ve kamusal görevleri yerine getirmede kolaylıklar sağlama v.b şeklinde yerine getirebilir.

20.yüzyılın ikinci yarısına kadar genellikle bir gazete bir politikacının ya da bir partinin aracıyken sonraları, daha fazla insan tarafından okunmak ve daha fazla reklam almak gibi ekonomik gerekçelerle daha bağımsız bir görünüme kavuşmuşlardır. İktidar ve muhalefet grupları ise basın bu bağımsızlığını kendi çıkarları doğrultusunda sınırlamaya gittikleri gibi değişik dönemlerde de bu sınırlamaları tam olmasa bile kaldırmışlardır.

Basın-iktidar ilişkilerin Türkiye'deki gelişimini kısaca baktığımızda ise, Cumhuriyet döneminde tam anlamıyla bağımsız bir basın anlayışından söz etmemiz mümkün değildir. Bu dönemde iktidar tarafından ulusal çıkarlar hedef gösterilerek basın bu çıkarlara hizmet etmesi beklenmiş ve bu durum basının bir görevi olarak algılanmıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilk on yıllık dönemi basın-yayın alanında

yeni rejimin ittifak halkaları dışında kalan hiçbir eğilime olanak vermek istenmeyen bir dönem olmuştur. Kurulan yeni siyasal sistem, iktidarı elinde tutan küçük burjuvazinin durumunu güçlendirip, sağlamlaştırma çabalarıyla uyumlu bir basın yaratılmaya çalışılmıştır. Bu dönemdeki basın-iktidar anlaşmazlıkların tümü milli çıkarlar konusundaki anlaşmazlıklardan doğmuş ve gerektiğinde de iktidar basını susturacak önlemleri alma yoluna gitmiştir. Bu durum özellikle II.Dünya savaşı sırasında daha da belirginleşmiş, gazeteci milletvekilleri aracılığıyla basın kontrol altına alınmış güdümlü bir basın anlayışı bu döneme hakim olmuştur.

Cumhuriyet döneminde kontrol altında tutulmak istenen önemli bir basın yayın aracı da radyo olmuştur. Fakat bu durum ilk dönemlerde basın üzerinde olduğu gibi bir seyir göstermemiştir. Çünkü iktidar sahipleri, o dönem için önemli bir yayın organı olan radyonun işlevini yeterince kavrayamamışlar ve bu yayın organını özel sermayenin elinde bırakmışlardır. Fakat radyonun Dünyada önemli bir gelişme göstermesi ve bir propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanması özellikle Sovyetler Birliğinde yeni ideolojinin yayılmasında bir “terbiye” aracı olarak görev yapması, Türkiye’deki siyasal iktidarın da dikkatini çekmiş ve 1936 yılından itibaren radyo devlet kontrolüne alınarak siyasal iktidarın bir sözcüsü durumuna getirilmiştir. İktidarın basın ve radyo üzerindeki kontrolü 1946 yılına kadar devam etmiştir.

II.Dünya savaşı sonrasında dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler ister istemez Türkiye’yi de etkilemiştir. Bunun yanı sıra dış politikaya bağlı olarak iç politikada da yaşanan gelişmeler Türkiye’nin çok partili bir sisteme geçmesine yol açmıştır. Bu amaçla kurulan Demokrat Parti, ülkenin siyasi düzenine yenilikler getirdiği gibi, basın-yayın organları üzerinde de değişikliklere yol açmıştır.

Demokrat Partinin basın ve radyo politikalara tutarlı bir yapı göstermemektedir. 1946-1950 yılları arasında muhalefette olduğu dönemlerde gerek basın konusunda gerekse radyo konusunda son derece demokrat ve özgürlükçü bir politikanın savunuculuğunu yapan Demokrat Parti, iktidara gelmesinden çok kısa bir süre zarfından bu politikalarında ciddi bir değişim göstermiştir. Bu değişime yol açan iç nedenlerin neler olduğu? Dış politikada yaşanan gelişmelerin basın ve radyo

politikası üzerinde ne derecede etkili olduğu? Bu değişimin yaşanmasında muhalefet partilerinin ve ülkenin önde gelen aydınların bir etkisi var mıydı? DP'nin yargılanmasında radyonun nasıl bir rol oynadığı? Gibi ana problemlerden hareketle Demokrat Partinin basın ve radyo politikalarını ele almaya gayret gösterdik. Bu yaparken de öncelik Demokrat Partinin basın politikası ve bu politikayı etkileyen önemli olaylar üzerinden yaşanan değişimler inceledik. Radyo politikasından ise Demokrat Parti öncesinde radyo yayıncılığı başlığı adı altında öncelikle radyonun ortaya çıkışı, Türkiye'ye gelişi, Ankara Radyosunun kurulması ve radyonun bir propaganda aracı olarak nasıl kullanıldığı konularına değindik. Daha sonraki ise çok partili hayata geçiş ile radyonun nasıl ve kimler tarafından kullanılacağına yarattığı sıkıntılar üzerinde durarak bu bölümümüzü tamamladık.

Demokrat Partinin radyo politikaları başlığı adı altında verdiğimiz bölümümüzde ise; DP'nin radyo politikası, bu politikadaki başlıca değişimler ve bu değişimlere yol açan sebepler üzerinde durduktan sonra DP döneminde radyo programların yapısal değişiklikleri inceledikten sonra DP'nin yargılanmasına etkisi olan radyo yayınları ayrıntılı bir biçimde inceleyip, 27 Mayıs ve Yassıada duruşmalarıyla tezimizi sonuçlandırdık

1.BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ

(1923-1950)

Çalışmamızın bu bölümü, Milli Mücadelenin kazanılmasından başlayarak, Atatürk'ün ölümüne kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu sürede, Millî Mücadelenin kazanılmasında basının oynadığı rol, Cumhuriyetin ilanı ve bunun basındaki yansımaları, Halifeliğin kaldırılması, Şeyh Sait İsyanı ile ortaya çıkan Takrir-i Sükûn döneminin basında yarattığı etkiler, Serbest Fırka'nın kurulması ve çok partili demokrasi'ye geçme çabaları ve bunun basındaki yansımaları, 1931 Matbuat Kanunu ve bu kanunun getirdikleri, I.Basın kongresi ve İktidarın basını denetim altına almak amacıyla yaptığı uygulamalar üzerinde, dönemin şartlarını da göz ardı etmeden ele alacağız.

1.1-Milli Mücadele Basını:

Basının toplum hayatında, toplumun bilinçlenmesinde büyük önemi olduğu açıktır. Nitekim ulusal bağımsızlık savaşının kazanılmasında özellikle Anadolu basınının büyük rol oynadığını görmekteyiz. Mustafa Kemal, Samsun'a ayak bastığı andan itibaren yapmış olduğu hareketlerin, basın yolu ile halka iletilmesinin önemini anlamıştı. Bu amaçla basına büyük bir önem vermiş ve ulusal savaş boyunca millî bir basın oluşturulmasına gayret göstermiş ve bunda da başarılı olmuştur.¹

Mustafa Kemal'in Sivas'a gelmesinden sonra 14 Eylül 1919'da çıkartılan İrade-i Milliye gazetesi, Sivas kongresi kararlarının ve Mustafa Kemal'in görüşlerini yaymakta etkin bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra , Millet Meclisini toplamak üzere Ankara'ya gelen Mustafa Kemal burada da, 10 Ocak 1920 günü Hakimiyet-i Milliye gazetesinin yayınlanmasını sağlamıştır.. Önceleri haftada iki gün çıkarılan gazete, daha sonra 1921 Şubatından itibaren günlük olarak çıkarılmaya başlanmıştır.Gazete, katılan yazar ve düşünürlerin yardımıyla Cumhuriyet rejimini

¹ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele Döneminde Atatürk ve Basın**,Cumhuriyet Yay., Ankara 2001 s. 4.

yaratan eylemin ana siyasal sözcüsü olmuştur.² Hakimiyet-i Milliye gazetesi giderek Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Fırkasının resmî organına dönüşmüştür. 1934 yılında Ulus adını alan gazete, özellikle Falif Rıfkı Atay'ın başyazarlığında Cumhuriyet rejiminin görüşlerini yansıtan bir devlet sözcüsü görünümünü almıştır. Kemalist eylemin bildirişim kanallarını yeniden düzenleme çabalarının ikinci halkası, adını yine Mustafa Kemal'in koyduğu Anadolu Ajansı'nın³ 6 Nisan 1920'de Ankara'da kurulması olmuştur. Meclisin açılmasından bir ay sonra 23 Mart 1920'de de bu kez basın ve haber alma işlerini yeni yönetimin eliyle düzenlemek amacıyla Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Meclisin 1920 Haziran'ında onayladığı yasayla Anadolu Ajansı da bu genel müdürlük aracılığıyla yürütme gücüne bağlanmaktaydı.⁴

Milli Mücadele dönemi basını, Milli Mücadele karşısındaki basın, Yabancı basın ve Milli Mücadeleyi destekleyen basın olmak üzere üç grupta toplamamız mümkündür. Milli Mücadele karşısındaki basın, Atatürk'ün önderliğinde başlatılan Anadolu harekâtına ateş püskürürken, bir yandan da İstanbul Hükümetinin bu hareketi önlemesine yönelik yapılan faaliyetlere geniş yer vermektedir. Özellikle Alemdar⁵ ve Peyam-ı Sabah gazetesi⁶ ön plana çıkmaktaydı. Bunun yanı sıra

² M .Nuri, İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan yayınları, İstanbul 1982, s.340.

³ Halide Edip'in büyük gayretleri sonucunda kurulan Anadolu Ajansı'nın iki önemli amacı vardı. Bunlardan biri: Ulusal birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalara karşı önlem almak; diğeri ise kurtuluş savaşı ve eylemiyle ilgili haberleri doğru bir biçimden tek kanaldan halka duyurmak. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özkaya, **a.g.e.** s.40-50 , Safa Tekeli, **Atatürk ve Anadolu Ajansı**, Ankara 2005.

⁴ Ali Gevgili, "Türkiye Basını" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.1, İletişim Yay., İstanbul 1982, s. 212.

⁵ Milli Mücadeleye tavır alan süreli yayınlar arasında Alemdar gazetesi başta gelmekte idi. Başyazarlığını Refi Cevat'ın yaptığı gazetede Refik Halit Karay da takma adlarla Anadolu hareketini şiddetle eleştiren yazılar yazmaktaydılar. Alemdar Milli Mücadele'nin önderlerini serseri ve çete reisi olarak görmüş , bu hareketin başarıya ulaşamayacağını ileri sürmüştür. Özellikle Refik Halit Karay, Milli Mücadele önderlerini ittihatçılarla bir tutarak sert eleştiriler yöneltmiştir. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra Alemdar, 1922 yılında kapatılmış, gazetenin yazarları da yurt dışına kaçmak zorunda kalmışlardı. Bülent Varlık, "Mütareke ve Milli Mücadele Basını" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.4 , İletişim yayınları, İstanbul 1982 , s.1202.

⁶ Bu gazetenin başyazarlığını yapan Ali Kemal, I ve II. Damat Ferid Paşa hükümetlerinde Maarif ve Dahiliye nazırı olarak görev yapmıştır. 26 haziran 1919'da bu görevinden ayrılarak Peyam-ı Sabah'ı çıkarmaya başlamıştır. Ali Kemal, Anadolu'daki Ulusal hareketi, İttihatçıların yeni bir macerası olarak görmüş, bu nedenle harekete karşı çıkmıştır. Kurtuluşun askerî değil fakat siyasî mücadele ile

Adana’da yayınlanan Ferda, Balıkesir’de yayınlanan İrşad, Kastamonu’da yayınlanan Zafer gazeteleri ve yine İstanbul’da Sait Molla tarafında çıkarılan Türkçe İstanbul gazetesi , Refik Halit Karay’ın yayınlamış olduğu Aydede ve Tarık Mümtaz’ın yayınladığı Ümit adlı dergilerde Milli Mücadeleye karşı olan yayınlardı.Tasvir-i Efkar, Vakit, İkdam, İleri, Yenigün ve Sebilürreşat, Milli Mücadeleyi destekleyen başlıca İstanbul gazeteleri idi. Bununla birlikte Hakimiyet-i Milliye ve İrade-i Milliye gazetelerinin yanı sıra Anadolu’da Babalık (Konya), Albayrak (Erzurum), Öğüt (Konya), Açıksöz (Kastamonu) İzmir Doğru (İzmir)⁷ gazeteleri de tüm zor koşullara rağmen Milli mücadeleyi destekleyerek, başarıya ulaşmasında önemli bir rol oynamışlardır.⁸

Mustafa Kemal basın, kamuoyu oluşturmada çok büyük önemi olduğunu bilen bir kişi olarak, kurtuluş savaşı boyunca milli bir basın oluşmasına çalışmış ve Milli Mücadeleyi basından aldığı güçle sürdürmüştür. Bir yandan da Milli Mücadelenin başından itibaren zaman zaman, çeşitli vesilelerle gerek Anadolu basınına gerekse Anadolu hareketini destekleyen İstanbul basınına önemli demeçler vermiş, gazete muhabirleriyle görüşmeler yapmıştır.

Mustafa Kemal, Mili Mücadele boyunca milli basının yanı sıra yabancı basınla da ilişkilerini aralıksız sürdürmüştür. Amerika Birleşik Devletlerinden ve Batı dünyasından birçok gazeteci bu yıllarda Ankara’ya gelerek onunla görüşmüş, bu görüşmeler dış basında büyük yankılar uyandırmıştır. Mustafa Kemal bu görüşmelerde özellikle Misak-ı Milli’nin mutlaka gerçekleşeceği konusu üzerinde durmuştur.

Mustafa Kemal, yabancı gazete ve dergilere verdiği bu demeçlerinin yanı sıra Grace Ellison, Berthe Georges ve Claude Farrere gibi yabancı yazarların Kurtuluş

kazanılabileceğini savunmuştur. Milli mücadele’nin kazanılmasından sonra Ankara’ya götürülürken İzmit’te linç edilmiştir. Varlık, **a.g.m**, s.1203.

⁷ Bu gazeteler hakkında geniş bilgi için **bkz.** Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2003, s .98-110 ., İnuğur, **a.g.e** s. 345-363.

⁸İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.14-19.

Savaşı sırasında Anadolu'ya gelerek Türk tezini yakından tanımalarını, onların Batı basınında Milli Mücadele lehine bir hava yaratmalarını da sağlamıştır.⁹

1.2.-Cumhuriyetin İlânı ve 1923-1930 Dönemi Basını:

Cumhuriyetin 29 Ekim 1923'te ilan edilmesinden sonra basın, bu önemli olayı kutlayan ve ulusal sevinci dile getiren yazıların yanı sıra, bazı eleştiriler de basında yer almıştır. Cumhuriyetin ilânına yönelik eleştirilerin temelini, Cumhuriyetin, Halk Fırkası grubunda bir günde görüşülerek kararlaştırılması oluşturmaktaydı. Ahmet Emin Yalman, Vatan gazetesinde Cumhuriyetin ilânını şöyle eleştirmektedir:

“Birkaç saat içinde bir devlet şeklinin müzakere edilmesine(değiştirilmesi) ait başka bir misale tarihin hiçbir kısmında tesadüf etmek mümkün değildir. Bize kalırsa, müzakereye lüzum bile olmasa, bahis biraz uzatılmalı, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ayak üstünde tadil edildiği hissi kimseye verilmemeli idi. Bir milletin Kanun-ı Esasisi salahiyyetkâr olup olmadığı tetkik edilmeyen bir meclis tarafından birkaç içinde tadil olunabilirse, o Kanun-ı Esasi milletin hayatı için sağlamlık ve sürekliliği mümkün değil temin edemez” şeklinde düşüncesini belirtmekteydi.¹⁰ Bunun yanı sıra Akşam gazetesi sahibi Necmettin Sadak ve Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın da Meclis'te anayasa değişikliğinin üzerinde uzun uzun tartışılmamasını eleştirmektedir.

Cumhuriyetin ilânından sonra basının sınırsız bir özgürlüğe kavuşması elbette beklenemezdi. Bir yandan hâlâ Saltanat ve Hilâfeti savunanlar vardı. Öte yandan da yeni rejimin her türlü düşünceye özgürlük tanıyacağını umut edenler. Oysa yeni rejim henüz sağlam temeller üzerine oturtulmamıştı. Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları Cumhuriyeti tehlikeye sokacak davranışlara karşı büyük duyarlılık gösteriyordu.

⁹ Hülya Baykal, “Milli Mücadele’de Basın” **Atatürk Araştırmaları Dergisi** , c.IV , Sayı 11’den ayrı basım, Ankara 1988 s.478-479., Altan Öymen, “Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü”, **Gazeteciler Cemiyeti Yay.**, Ankara 1981 s.33-41.

¹⁰ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1994, s.107-108.

Milli Mücadelenin Ankara’da başarıyla sonuçlanması, Lozan Barışı ve İstanbul’un işgalden kurtarılması, İstanbul basınıyla Ankara’daki yeni siyasal güç arasındaki ilişkileri başka bir aşamaya getirmişti. Kemalist eyleme karşı süreli bir yayın kampanyası yürüten Refik Halit Karay,¹¹ Refii Cevat Ulunay ve Mümtaz Faik gibi yazar ve gazeteciler yurt dışına çıkarılmışlardı. İçişleri Bakanlığı’nı da üstlenerek Ankara’ya en ağır eleştirileri yönelten Peyam-ı Sabah başyazarı Ali Kemal ise İstanbul’un kurtuluşundan sonra tutuklanıp Ankara’ya gönderilirken İzmit’te linç edilmiştir. Mustafa Kemal, İstanbul basınının ılımlı gördüğü kesimleriyle İzmit’te düzenlediği bir basın toplantısında diyalog kurmaya çalışmıştır.¹²

Cumhuriyetin ilânından sonra Hilafetin durumu da tartışma konusu olmaya başlayınca, İstanbul’daki liberal basınla, Ankara arasında gerilimlere yol açmıştır. İstanbul barosu başkanı Lütfü Fikri Bey’in halifenin “görevi bırakmamasını” isteyen bir açık mektubu 1923 Kasımında basına vermesi, Hint Müslümanlarının İsmet İnönü’ye yolladıkları Halifeliği savunan başka bir mektubun,¹³ Tanin, Tevhid-i Efkâr ve İdam gazetelerinde yayınlanması ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın Türkiye’nin İslâm dünyasında saygınlığını koruyabilmesi için Hilafet’in Türkiye’de kalması gerektiğini öne süren başyazıları büyük bir uzlaşmazlığa yol açmıştır. Bunun üstüne Hükümet, üç gazetenin sorumluları olarak Hüseyin Cahit Yalçın,¹⁴ Velit Ebuuzziya ve Ahmet Cevdet ve yazı işleri müdürlerini

¹¹ Refik Halit Karay(1888-1965), Galatasaray lisesinde eğitimini tamamladıktan sonra, mesleğe Mihran Efendi’nin Sabah gazetesinde başlamıştır. İttihat ve Terakki’nin işbaşına gelmesinden sonra Posta Genel Müdürlüğüne getirilmiştir. Kuva-yi Milliye ye ve Mustafa Kemal’e karşı yazılar yazmıştır.İstiklâl Savaşından sonra Yurt dışına çıkmak zorunda kalmış ve bunun üzerine 150’likler listesine alınmıştır.1939 yılında yurda dönerek Aydede adı verilen dergiyi çıkarmaya başlamıştır. İhsan Işık, **Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi**, c.2, Elvan Yay., Ankara 2001, s.1065-1066.

¹² Gevgili, **a.g.m**, s. 214.

¹³ Hintli Ağa Han ve Emir Ali tarafından yazılan mektupta, “Türkiye’nin gerçek dostları olarak biz, Hilafet makamının Türkiye’ye güç ve onur kazandırmasını rica ediyoruz” deniliyordu. Bu mektubun tam metni için bkz. Mete Tunçay, **Türkiye’de Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 1999 s.78-80.

¹⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, 1874 yılında Balıkesir’de doğmuştur. 1896 yılında Mekteb-i Mülkiyeyi bitirerek gazetecilik yaşamını başlamıştır. Tevfik Fikret’le birlikte Tanin gazetesini çıkarmışlardır. Bu dönemde İttihatçılarla da yakın ilişkiler kurmuş ve İstanbul’un işgali sırasında Malta adasına sürülmüştür. Sürgün dönüşünde ise Tanin gazetesini yeniden çıkarmaya başlayarak Meşrutiyet ve Hilafeti savunan yazılar yazmıştır. Bu durum, onun İstanbul İstiklal mahkemesinde yargılanmasına yol açmıştır. Bu mahkemede beraat etmesine rağmen Takrir-i Sükûn kanunu çıktıktan sonra Ankara

İstiklal Mahkemesine¹⁵ vermiştir. İktidarla basın arasında yaşanan bu ilk çekişme Lütü Fikri'nin 5 yıl hapse mahkum olmasına, öteki gazetecilerin de haklarında "vatana ihanet" suçlamasını reddeden savunmaları sonucunda beraatlarıyla sonuçlanmıştır.¹⁶ Bu arada İstanbul basınına yeni bir muhalif gazete olarak Ahmet Emin Yalman ile Ahmet Şükrü Esmer'in 26 Mart 1923'te çıkardıkları Vatan gazetesi katılmıştır.

İstanbul basınıyla yeni bir diyalog kurmak amacıyla yazar ve gazeteciler bu kez 5 Ocak 1924'te İzmir'de Mustafa Kemal'le ikinci bir toplantıya çağırılmışlardır. Hüseyin Cahit Yalçın(Tanin), Ahmet Emin Yalman (Vatan),Hüseyin Şükrü Baban (Tercüman-ı Hakikat), Necmettin Sadak(Akşam), Celal Nuri İleri (İleri), Ahmet Cevdet(İkdam) gibi önde gelen başyazar ve gazetecilerin katıldıkları İzmir Basın toplantısına, çağrılı olduğu halde Velid Ebuzyiya, Mustafa Kemal, kendisiyle görüşmeyi yararlı bulmadığı için alınmamıştır.Toplantıda Atatürk, yeni rejimin siyasal yaşamının henüz bitmemiş olduğunu belirterek, Basının temsilcilerinden Ankara'yla uyumlu davranışlar göstermesini istemiştir.¹⁷ Buna rağmen Ankara ile İstanbul basını arasındaki sürtüşmeler devam etmiştir. Yunus Nadi tarafından 8 Mayıs 1924 'ten itibaren Cumhuriyet gazetesinin yayınlanmaya başlanması İstanbul basınında, iktidara ilk köprü başını sağlamıştır.¹⁸

İstiklâl mahkemesinde de yargılanmış ve ömür boyu Çorum'da yaşamaya mahkum edilse de daha sonra 1926'da serbest bırakılmıştır. bkz .Topuz, **a.g.e** s.143-146.

¹⁵ Bu mahkeme, Cumhuriyet Döneminin İlk İstiklâl mahkemesi olarak yetki alanı İstanbul ve havalisi olmak üzere 8 Aralık 1923 yılında kurulmuştur. **bkz.** Ergun Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri 1920-1927**, c.2, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir 1988 ., Rıdvan Akın, **TBMM Devleti(1920-1923)** , İletişim Yay., İstanbul 2001, s.164-179.

¹⁶ Topuz, **a.g.e** s.143-45 ., Lütü Fikri Bey'in davası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aybars, **a.g.e**, s.240-245.

¹⁷ Mustafa Kemal gazetecilere verdiği bu yemekte basının rolü üzerinde durarak şunları söylemiştir: "Arkadaşlar, Türk basını, milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak, Cumhuriyet'in çevresinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi... Basın mensuplarından bunu istemek, Cumhuriyet'in hakkıdır.. Bütün milletin samimi bir birlik ve dayanışma içinde bulunması bir zarurettir. Umumun selâmet ve saadeti bundandır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri milletin kulağına ve vicdanına gereği gibi ulaştırmakta basının görevi çok önemlidir..." bkz. Topuz, **a.g.e** s.145.

¹⁸ Gevgili, **a.g.m**, s. 215.

Cumhuriyet dönemi basını ile iktidar arasındaki kopma noktası 1925 yılında doğuda Şeyh Sait İsyanı'nın¹⁹ başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Ankara ve İstanbul'da da hükümete karşı bir muhalefet eylemi vardı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması²⁰ ve eski ittihatçıların bu parti etrafında toplanmaya başlaması ve tek parti yönetimine alışamayan İstanbul basınının bu partiyi destekleyen bir tavır takınması, Ankara'da büyük tepkilere yol açmaktaydı. Hükümetin görüşüne göre, basındaki bu falsolu sesler bu ayaklanmaya hizmet etmekteydi ve de muhalefetin eleştirilerin hiç sırası değildi bu sebeple bütün bu sesleri susturmak gerekiyordu. Bu amaçla CHF sözcülerinin öncülüğünde iki yıl süreyle olağanüstü kısıtlamalar için hükümete geniş yetkiler tanıyan Takrir-i Sükûn Kanunu²¹ 4 Mart 1925 yılında Meclisten geçirilmiştir. Bu kanuna göre “ İrticaya ve isyana memleketin sosyal düzeni, huzur ve asayişini bozmaya yönelen her türlü teşkilatı kışkırtmaları, teşvikleri, girişimleri ve yayınları hükümet, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla yasaklamaya yetkilidir. Hükümet, sanıkları istiklâl mahkemelerine verebilir” deniliyordu.

Bu kanunun yanı sıra 7 Mart 1925 yılında da iki istiklâl mahkemesi kurulmasına karar verilmiştir. Bunlardan biri isyan bölgesi olan Doğu'da kurulacak diğeri de Ankara'da olacaktı.²² Yasanın çıkışının ardından daha sert bir politika izleyeceği anlaşılan İsmet Paşa hükümeti ilk olarak Tanin, Tevhid-i Efkâr, Sebil'ür Reşat, İstiklâl, Aydınlık, Resimli Ay ve Vatan'ın da içlerinde bulunduğu İstanbul ve Anadolu'nun değişik eğilimlerdeki muhalif gazete ve dergileri birer birer

¹⁹ Şeyh Sait İsyanı'nın nasıl geliştiği konusunda bkz, Metin Toker, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Akis Yay., Ankara 1968 ; Behçet Cemal, **Şeyh Sait İsyanı**, Sel yay., İstanbul 1955 ; Nurer Uğurlu, **Kürtler ve Şeyh Sait İsyanı**, Öngün Yay., İstanbul 2006.

²⁰ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması ve tasfiyesi hakkında geniş bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)** İletişim yayınları, İstanbul 2003 ; Ömür Sezgin, Gencay Şaylan, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 8 İletişim Yay. Ankara 1982, s.2043-2051 ; Ahmet Yeşil, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Kimliği” **Türkler Ansiklopedisi**, c.16, Semih Yay., Ankara 2002, s.546-552.

²¹ Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabulü ve bu kanunun kabulü sırasında yaşanan tartışmalar için bkz.Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)** İmge yay., Ankara 2004 s.303-310.

²² Topuz, **a.g.e.**, s.149. Ankara İstiklal Mahkemesinin nasıl kurulduğu , kurucuların kimler olduğu hakkında geniş bilgi için bkz. Aybars, **a.g.e.**, s. 553-556.

kapatmıştır. Yazarlar ise Ankara ve Elazığ İstiklâl Mahkemelerine verilerek tutuklanmışlardır.²³

Ankara İstiklal mahkemesinde görülen önemli davalardan bir tanesi Hüseyin Cahit Yalçın davasıdır. Hüseyin Cahit Yalçın,²⁴ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının merkezinde yapılan araştırmaları, Tanin gazetesinin “Terakkiperver Fırka basıldı” diye göstermesi sonucunda 19 Nisan 1925 yılında gazetenin yazı işleri müdürleri ile birlikte tutuklanarak Ankara İstiklâl Mahkemesine gönderilmişlerdir. Yapılan sorgulamalar sonucunda, hayatının kalan kısmını Çorum’da geçirmek üzere cezalandırılmıştır. Burada yaşamını bir süre devam ettirdikten sonra Hakkı Tarık Us’un kendisine kefil olmasıyla sürgün cezası kaldırılmıştır. Ankara’da İsmet Paşa’yı ziyaret eden Yalçın’a, İsmet Paşa şunları söylemiştir: “Güçlü bir kalem ateş püskürerek yazıyordu, öyle bir ortamda, bizi nereye doğru götürdüğünü bilmediğimiz bu kalemi serbest bırakamazdık. Ama artık geçmiş silinmiştir. İstedığınız gibi çalışabilirsiniz, hiçbir düşmanlıkla karşı karşıya değilsiniz” demiştir.²⁵

Ankara İstiklâl mahkemesinde görülen ikinci bir basın davası da Resimli Hafta mecmuası yazarlarının davasıydı. Sanıklar derginin sahibi Zekeriya Sertel ile suç konusu yazıyı takma adıyla yazan Cevat Şakir(Halikarnas Balıkcısı) idi.13 Nisan 1925’te çıkan yazının başlığı “ İdama mahkum olan insanlar, bile bile ölüme nasıl giderler” idi. Sanıklar bu yazıdan sonra halkı, ordu ileri gelenleri ve hükümete karşı tahrik ve askeri kaçmaya kışkırtmakla suçlanıyorlardı. Aslında bu tutuklamanın ardında Zekeriya Sertel’in²⁶ daha önceki aylarda hükümeti eleştiren

²³Mustafa Yılmaz- Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür(1923-1973)**, Siyasal Yay., Ankara 2007, s.87., Gevgili, **a.g.m**, s. 215.

²⁴ Hüseyin Cahit Yalçın’ın hayatı hakkında geniş bilgi için **bkz.** Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, İstanbul 1976.

²⁵ Topuz, **a.g.e** s.151.

²⁶ Zekeriya Sertel 1880 yılında Makedonya da doğmuştur. Selanik Hukuk Mektebinde okuduğu sırada, İttihat ve Terakki Cemiyetinin yayım organı sayılabilecek Rumeli adlı gazetede gazeteciliğe başladı. Daha sonraki dönemde Büyük Mecmua’yı çıkarmıştır. Amerika dönüşünde Basın Yayın genel müdürlüğü görevini yürütmüş daha sonra da sırasıyla Cumhuriyet, Resimli Ay, Son Posta, Tan ve Görüşler dergisinde eşi ile birlikte çalışmalar yapmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Yayıncılık matbaası, İstanbul 1968 ., Yıldız, Sertel, **Susmayan Adam** , Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul 2002, Işık, **a.g.e**, c.3 ,s.1590.

yazıların rolü büyüktü. İki gün süren duruşmalar sonunda sanıklar, memlekette isyan bulunduğu sırada askeri isyana teşvik etmek suçundan 3 yıl Sinop'a sürgüne gönderildiler.

Tanin ve Resimli Hafta mecmuasından sonra sıra diğer gazetelere gelmişti. Çünkü Kürt isyanının başı olan Şeyh Sait, duruşmasında bazı gazetelerin kendilerini isyana teşvik ettiklerini belirtmişti. Bu ifadeden yola çıkılarak Velid Ebuuzziya, Sadri Ertem, Lütfi Karaosmanoğlu,(Son Telgraf) Eşref Edip, (Sebilürreşad) ve Abdülkadir Kemali (Adana'da çıkan Toksöz gazetesi) tutuklanarak Elazığ İstiklâl Mahkemesine götürüldüler.²⁷ Bu olaylardan yaklaşık iki ay sonra ise mahkeme Vatan gazetesinin kapatılmasına, Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer ve Suphi Nuri İleri'nin de tutuklanarak²⁸ Elazığ'a gönderilmelerine karar verdi. Ortada Ahmet Emin Yalman'ın tutuklanmasını gerektiren bir durum yoktu, sadece Rauf Orbay'ın Yalman'a yazdığı mektup üzerinde durulmakta idi. Mahkeme Eylül başlarına kadar sürmüş, gazetecilerin Cumhurbaşkanı'na telgraf çekerek aflarını istemeleri üzerine bütün gazeteciler beraat etmişlerdir.²⁹

Böylelikle yeni rejim devrimlerin gerçekleştirilmesi için Takrir-i Sükûn kanunuyla bir sıkıyönetim havası oluşturulmuş ve bu hava içerisinde de gazeteciler tutuklanıp İstiklâl mahkemelerinde yargılanmıştır. Böylece basında uzun süre hakim olan bir suskunluk dönemi başlamıştır.

Türkiye basınının bu dönemde karşılaştığı bir başka olay da, 1928'de harf devrimi sonucu, Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin geçmesiyle yaşanmıştır. Bu değişim eski gazetelerin çoğunu olumsuz etkilemiştir. Örnek olarak Ahmet Cevdet'in İkdam'ı okursuzluktan 1928'de kapanmıştır. Buna karşın, hükümet üç yıl süreyle gazete ve dergilere prim vererek okurun yeni harflere alışmasına katkıda

²⁷, Aybars, *a.g.e*, s.366-385, Çavdar; *a.g.e*, s.313.

²⁸ Bu tutuklama olayı ve mahkemedeki duruşmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Emin Yalman, **Gördüklerim, Geçirdiklerim**, c. 2 , Pera Turizm ve Ticaret A.Ş yay. İstanbul 1997 ., Aybars, *a.g.e*, s.370.

²⁹ Topuz, *a.g.e*, s.155-156.

bulunmuştur. Bu dönemde Ali Naci Karacan'ın Milliyet gazetesi de yayın hayatına başlamıştır.³⁰

1.3. 1930'larda Türkiye Basını:

İktidarı elinde bulunduran güçlerin basınla olan ilişkileri, Fethi Okyar'ın 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurmasıyla³¹ bir denemeden daha geçmekteydi. Partinin kuruluşuna katılan ya da Mustafa Kemal'in isteği üzerine Serbest Cumhuriyet Fırkası'na geçen milletvekillerinin ortak özelliği; onun güvenini kazanmış kimseler olmaları ve İsmet Paşa'nın yönetimine karşı olan eleştirilerini açıkça dile getirmekten kaçınmayışlarıydı. Bütün bunlar çok partili yaşama geçiş için ikinci bir denemenin yapıldığını ortaya koymaktaydı. İki partinin birbirini denetlemeleri, birbirlerinin görüş ve eylemleri hakkında kamuoyunu aydınlatmaları ve tek parti yönetiminin sakıncalarının ortadan kalkması öngörülmüştü.

Partinin kuruluşunu izleyen günlerde Serbest Cumhuriyet Fırkası milletvekilleri Meclis'te ve Fethi Bey'in çıktığı yurt gezilerinde hükümeti şiddetle eleştirdiler. Özel girişime ve yabancı sermayeye geniş serbestlik tanınmasını, devlet tekellerine son verilmesini istiyorlardı. Vergilerin ağır ve haksız olduğunu, vergilerin toplanmasında yolsuzluklar yapıldığını ve kimi kanunlarda Anayasaya aykırı maddeler bulunduğu vb. şikâyetlerini dile getirmekteydiler. Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa sürede geniş bir kitlenin desteğini kazandı. Tek parti yönetiminden hoşnut olmayan ve ekonomik bunalımdan etkilenen geniş bir kesim,

³⁰ Gevgili, **a.g.m.**, s. 216.

³¹ Mustafa Kemal, ekonomik sıkıntılar sonucunda oluşan muhalefetin şu yada bu nedenle bir yerde patlak vermesinden, merkezî denetiminin yitirilmesinden endişe ediyordu. Cumhuriyetin ve onun ayrılmaz parçası haline gelen İnkılâpların korunması gerekiyordu. Güdümlü muhalefet olarak nitelendirilen Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması, bu koşulların zorunlu bir sonucu idi. Çünkü böyle bir yapay nefes alma noktasının yaratılmaması durumunda toplumsal muhalefetin beklenmeyen bir biçimde patlaması söz konusu olabilirdi. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu hakkında geniş bilgi için bkz. Cem Ermençe, **Serbest Cumhuriyet Fırkası, 98 Günlük Muhalefet**, İletişim yayınları İstanbul, 2006 , Bekir Berat Özipek, **Türk Siyasal yaşamında Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, Ankara 1991. , Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c.1, İstanbul, 1984. , Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası" **Türkler Ansiklopedisi**, c. 16, Semih Yay., Ankara 2002, s.562-569.

yeni partiyi coşkuyla destekliyorlardı. Basında da bu partiyi destekleyen yayımlar bulunmaktaydı.³²

İstanbul'da bir süre önce yayına başlayan Arif Oruç'un Yarın gazetesi³³, Serbest Fırka yanlısı görülen sert eleştirileriyle elli bini aşan günlük baskılara ulaşmıştı. Selim Ragıp Emeç, Ekrem Uşaklıgil ve Zekeriya Sertel'in yönetiminde 1930'larda yayın yaşamına giren Son Posta³⁴ gazetesi ise daha liberal bir çizgide kamuoyu önüne çıkmıştır. Muhalefetin ülke düzeyinde yaygınlaşması ve basındaki tavır nedeniyle İsmet Paşa'nın önerisi ve parasal desteği ile Ali Naci Karacan tarafından "İnkılap" adlı bir gazete çıkarılmış, Cumhuriyetle birlikte Yarın ve Son Posta'ya karşı iktidarın sözcülüğünü yapmışlardır.³⁵

Serbest Fırka'nın yurttan uyardığı geniş ilgi, Ege'de gezide bulunan parti yöneticilerinin, İzmir'de bazı karışıklıklara yol açması, Atatürk'ün Fethi Okyar'a yaptığı uyarı sonucunda partinin kendi kendini feshetmesi sonucunu doğurmuştur.³⁶ Bu arada Meclis'te CHP'liler basına yönelik sert eleştiriler yapmaktaydılar. Bu dönemde iktidarın basın anlayışı, İsmet İnönü'nün şu ifadesinde görülebilir; Başbakan, basının ve özellikle basın yolu ile sürdürülen propagandaların, yüzyılın en büyük silahı olduğu, bu sebeple basın özgürlüğünün büyük önem taşıdığını belirtmiş ve konuşmasına şöyle devam etmiştir; "propaganda

³² Kabacalı, **Türk Basımında**..., s.142-413.

³³ Yarın gazetesinin kuruluşu ve yayın politikası hakkında bkz. **Çavdar, a.g.e**, Ek:8 s. 541-551.

³⁴ Zekeriya Sertel bu dönemi şu şekilde anlatmıştır: "O dönemde halk arasında geniş bir hoşnutsuzluk vardı. Tek parti sistemi halkı bıktırmıştı. Memleketin kaderini bir parti elinde tutuyor, bu da keyfi yönetime yol açıyordu, Yurttaş düşündüğünü söyleyemiyordu. Seçim hakkını bile özgürce kullanamıyordu. Ben, Son Posta'nın ilk sayısında "Boğuluyoruz, Biraz Hava istiyoruz" başlıklı bir başyazıyla o günün baskısına karşı ilk isyan bayrağını açtım". Ayrıntılı bilgi için bkz, Sertel, **a.g.e**, s.190-191.

³⁵ Necdet Ekinci, "Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Dönem Basını" **Türkler Ansiklopedisi**, c. 16, Semih Yay., Ankara 2002 , s. 564.

³⁶ Halkın Serbest Fırka'ya karşı gösterdiği büyük ilgi Fethi bey ve arkadaşlarının İzmir gezisinde tüm açıklığıyla ortaya çıktı 4 Eylül 1930 sabahı Fethi Bey ve Arkadaşları "Konya" vapuruyla İzmir'e geldiler, O günü Ahmet Ağaoğlu anılarında şöyle anlatmaktadır: "Uzaktan Şehir gözükmeye başladı. Dürbünlerle baktık , bütün sahil halkla dolmuştu. Doğrusu ikimizde söylemeksizin endişeye düştük. Vapur yaklaşıyor, şehir tarafından yüzlerce kayık ayrılarak vapura doğru geliyor. Hayır mı şer mi? Biz kafamızda bu suallerle meşgulken bize doğru gelen kayıklardan hep bir ağızdan ' yaşasın Gazi, Yaşasın Fethi Bey ' nidaları yükselmeye başladı. **Çavdar, a.g.e**, s.332 . Ayrıntılı bilgi için bkz, Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları** , Baha matbaası, İstanbul 1969.

eğer müsait bir saha bulursa bir memlekette, bir millette yıkılmayacak zannolunan en kuvvetli binayı dahi yıkabilir. Muntazam, şuurulu, muayyen bir hedefe, aleyhine tevcih edilen propagandanın zaman ile sarmayacağı kuvvet yoktur” diyerek Büyük Millet Meclisi’nin iki büyük görev karşısında bulunduğunu, bu görevlerin de basın özgürlüğünün kalıcı olmasını sağlamak ve basın özgürlüğünün ülkeye zarar vermesini önlemek olduğunu belirtmiştir.³⁷ Yarın gazetesi de bu dönemde kapatılmış, gazetenin başyazarı Arif Oruç ise Bulgaristan’a kaçmıştı. Liberal muhalefeti bu aşırılıklar içerisinde susturan yeni rejim, Cumhuriyet döneminin ilk basın yasasını 1931 yılında çıkartmıştır.³⁸

1.3.1. 1931 Matbuat Kanunu:

Cumhuriyetin ilânından sonra uzun yıllar bir basın yasası çıkartılmamış ve 1909 kanunu, Meşrutiyet döneminde yapılan ufak değişikliklerle yürürlükte kalmıştı.³⁹ Basınla ilgili en önemli karar sadece sıkıyönetim ve sansürün kaldırılmasını öngören 7 Ekim 1923 tarihli Bakanlar Kurulu kararnâmesiydi. Bu kararnâmede, 3 Ekim tarihinden itibaren İstanbul’un işgaline son verilmiş olduğu için sıkıyönetim ve sansürün varlığına ihtiyaç kalmamış olduğu ve bunların kaldırıldığı ilân ediliyordu. I.Dünya Savaşından sonraki olağanüstü duruma son verilmişti. Ama basın yasaları hep eski yasalardı.⁴⁰

İstiklâl mahkemelerinin kurulması bu havayı iyice gerginleştirmiş Şeyh Sait İsyanı, İzmir Suikastı ve Menemen Olayı gibi olaylarda gerginliği çok artırmıştı. Bu ortamdan bir çıkış yolu olarak ise Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştu. Bu partinin kuruluşundan sonra Yarın ve Son Posta gibi gazetelerin bu yeni partiyi desteklemeleri, CHP’nin önde gelen kişileri tarafından hoş karşılanmamış ve basını denetim altına almak maksadıyla bu yasa 25 Temmuz 1931 tarihinde çıkarılmıştır.

³⁷ TBMM, **Zabıt Cerideleri**, Devre 4, c.3, 5/7 1931, Celse 1, s.35-36.

³⁸ Gevgili, **a.g.m**, s. 216

³⁹ 1909 Matbuat Kanunu 1913 ve 1914 yıllarında yapılan değişikliklerle devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek nitelikte yayın yapan gazetelerin kapatılması yanında, ülkenin I.Dünya Savaşı’na girmesiyle “Sansür Talimatnâmesi” yürürlüğe konulmuş ve basın tamamen hükümet tarafından kontrol altına alınmıştır. Yılmaz-Doğaner, **a.g.e**, s. 4.

⁴⁰ Topuz, **a.g.e**, s.155-156.

“Ülkenin genel politikasına dokunacak yayınlardan dolayı, bakanlar kurulu kararıyla, gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan gazetelerin sorumluları cezaları bitene kadar başka bir adla gazete çıkartamazlardı”.⁴¹

Çıkarılan bu kanunlar içerisindeki bu madde bizce en önemli olan maddeydi ve kanunun özünü açıklamaktaydı. Çünkü bu ucu açık kanunla hükümet, dilediği zaman istediği gazete ve dergiyi kapatma yetkisini elinde bulundurmuş oluyordu. 1931 Basın kanunu, basının vazife görmesini bir hayli zorlaştırmıştır. Bu hali ile siyasal iktidara, keyfi bir gerekçe ile yayın organlarını toplama ve kapatma gibi basın özgürlüğünü kökünden zedeleyen uygulamalarda bulunma yetkisi vermiştir.

1.3.2. Ceza Yasasının Basınla ilgili Maddeleri:

Uzun yıllar Türk basınının üzerinde bir kontrol silahı da, ceza yasasının basınla ilgili olan 142., 161., ve 163. maddeleriydi. Bu maddelerden en önemlisi İtalyan ceza yasasından alınarak 1936 yılında Türk Ceza Kanunu'na eklenen 142. madde idi. Bu maddede : “Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak veyahut memleket içinde kurulu olan iktisadî ve hukukî nizamlardan herhangi birini devirmek veya devletin siyasî ve hukukî nizamlarını topyekün yok etmek için her ne surette olursa olsun propaganda yapan herkimse 5 yıldan 15 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Yukarıdaki yazılı fiiller yayın vasıtasıyla işlendiği takdirde ceza yarı nispetinde arttırılır” denilmekteydi.

Siyasal bozgunculukla ilgili olan 161. madde de ise; “Barış zamanlarında kamunun telaş ve heyecanına sebep olacak şekilde asılsız, abartılmış ve özel maksada dayanan havadis ve haber yayan kimse 2 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır” denilmekteydi. 163. madde de ise genel anlamda laikliğe aykırı olarak dini propaganda yapan ve telkin eden kimseler 5 yıla kadar ağır hapis cezası

⁴¹ Topuz, *a.g.e* s.159 ., ayrıca bkz. Sulhi Dönmezer, **Basın Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1964, s.134-135.

ile cezalandırılır denilmekteydi. 142. ve 163. maddeler 1991 yılında Terörle Mücadele Yasasının kabul edilmesi sırasında kaldırılmışlardır.⁴²

Tüm bu baskı ve kontrol sağlama amaçlı yasalara ek olarak 1933 yılında İçişleri Bakanlığına bağlı olarak Matbuat Umum Müdürlüğünün kurulmasıyla rejimin basın üstündeki denetimi daha da kesin bir nitelik almıştır. Bu yeni teşekkül, bir taraftan basın kanununun hükümleri çerçevesinde basın, radyo ve film işleriyle ilgilendiği gibi, bir taraftan da hükümetle basın arasındaki irtibat görevini yerine getirmekteydi.

Basında devletin yardım ve kontrolünü bir gereklilik olan gören Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim Tör,⁴³ Mayıs 1935 tarihinde toplanan Matbuat Kongresinde Atatürk Türkiyesinde gazetenin amacını şöyle açıklamaktaydı:

- Devrim prensip ve ideallerinin geniş halk yığınları içinde yayılması için en kuvvetli propaganda aracı.
- Devrim fütuhatının kaypaklığa, irticaya karşı en uyanık bir müdafaa aracı.
- Devrim hükümetinin yaptığı işlerde samimi bir yardımcı ve uyarıcı.
- Halkın siyasal, ekonomik ve kültürel eğitiminde en müessir bir okul.⁴⁴

1930'lu yıllarda bu koşullar altında oldukça güdümlü bir basın anlayışının uygulanmasına geçilecektir. Gazeteler ve yazarlar İç İşleri Bakanlığının Matbuat Umum Müdürlüğü'nden gelen bir telefon emriyle "kapatılmış" olduklarını görecektir ve bazen nedenini bile anlamadıkları kapatma kararlarını kaldırabilmek amacıyla günlerce Ankara'da özel görüşmeler yapmak zorunda kalacaklardı. Dönemin

⁴² Topuz., a.g.e, s.161.

⁴³ Vedat Nedim Tör(1897-1985), 1916 yılında Galatasaray lisesini bitirdi. Yüksek Öğrenimini Berlin Üniversitesinde tamamladı. İktisat alanında doktora yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra Matbuat Umum Müdürlüğü(1933-1937), Turizm Müdürlüğü (1938), Ankara radyosu ve Vatan Gazetesinde yazılar yazdı. Şevket Süreyya Aydemir ve Yakup Kadri ile birlikte Kadro dergisi kurucuları arasında yer aldı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. TÜRKEŞ, Mustafa, **Uluşçu Sol Bir Akım, Kadro Hareketi**, İmge Yay., Ankara 1999., Işık, a.g.e, s.900

⁴⁴ Yılmaz- Doğaner, a.g.e, s. 9.

parti/devlet sözcüsü Ulus'un başyazarı Falif Rıfki Atay bile sonradan bir baş yazısında gazetecilerin talihlerinin bir "telefon darbesine" bağlı olduklarını yazabilmiştir.⁴⁵ Devlete egemen olan resmî ideoloji, gelişim ve yenileşme süreci Cumhuriyet sonrasında hızlanan toplumda daha özgür bir sivil toplum yaratma özlemindeki güçlerin değişik isteklerini denetim ve hatta bir baskı altında tutmayı bir görev saymıştır.⁴⁶

Batı'yı derinden sarsan ekonomik bunalımın ağır etkisi altında kalan Türkiye'de 1930'ların ortaları, devletçilik uygulamasının da başlangıç aşaması olmuştur. Türkiye'nin kullanılmayan kaynaklarını kamu yatırımlarıyla harekete geçirmeyi amaçlayan devletçilik, ekonomik ve sosyal alanda olduğu kadar, siyasi ve düşünsel düzeyde de çeşitli tartışmalara kaynaklık etmiştir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Dr. Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin tarafından 1932-1934 yıllarında 36 sayı çıkarılan Kadro Dergisi⁴⁷, Atatürk'ün siyasi eylemine bir ideolojik bütünlük vermek, onu bir dünya görüşü biçiminde düzenlemek savlarını taşımıştır. Öte yandan da öncelikle Ahmet Ağaoğlu gibi yeni yönetimin ilk kadroları içerisinde yer alan ve daha açık bir siyasi düzeni savunan düşünürlerden, doğrudan doğruya batılılaşma ve kapitalist gelişim programını savunan yazar ve gazetecilere kadar farklı nitelikteki kesimler devletçi düşüncelere karşı çıkmışlardır. Kadro dergisinin yayını, derginin sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun diplomat olarak yurt dışına atanmasıyla sona ermiştir. Bu dönem devletçilerle, sivil toplum ve liberalizm yanlısı yazarlar arasında canlı tartışmalarla geçmiştir.

⁴⁵ Bu yazının tamamı için bkz. **Ulus**, 28.06.1938.

⁴⁶ Gevgili, **a.g.m.**, s. 216.

⁴⁷ Kadro Dergisi birinci sayısında amacını şöyle açıklıyordu: "Türkiye bir inkılâp içerisindedir. Bu inkılâp durmadı.. İnkılâp bitaraf bir nizam değildir. Onun içinde yaşayanların, taraftar olsunlar veya olmasınlar, ona intibak etmeleri lazımdır. İnkılâp, ona taraftar olanların iradelerine, taraftar olmayanların iradelerinin kayıtsız şartsız bağlanması demektir. İnkılâp'ın irade ve menfaati, inkılâbı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın(öncülüğün) azlık fakat ileri bir KADRO'nun iradesinde temsil olunur... Türkiye bir inkılâp içerisindedir... ancak.. inkılâba ideoloji olabilecek bir fikriyat sistemi içinde tertip ve tedvin edilmiş (oluşturulup kurallara bağlanmış) değildir." Bkz. Türkes, **a.g.e.** İmge Yay., Ankara 1999, s.6. geniş bilgi için bkz., Merdan Yanardağ, **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, Gümüş Basımevi, İstanbul 1998., Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Harekâtı**, Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1994.

1930'lu yıllarda Türkiye basınına yeni katılımlar olmuş, bunların özellikle yeni rejimle çelişenleri bir süre sonra yayınlarına son vermek yada el değiştirmek zorunda kalmıştır. Ahmet Ağaoğlu'nun 1933'te devletçiliğe karşı yoğun polemiklere giriştiği *Akın* gazetesi, Mustafa Kemal'in bir akşam kendisine gösterdiği sert tepki üstüne kapanan yayınlardan birisiydi. Bunun yanı sıra , Velid Ebuuzziya'nın 1934'te çıkardığı *Zaman*, Ethem İzzet Benice'nin *Açık Söz* adıyla çıkarmaya başlayıp 1937 yılında Telgraf adını alan gazete, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun 1933'te çıkardığı *Hergün* isimli gazete benzer sebeplerle uzun ömürlü olamamışlardır.⁴⁸

Cumhuriyetin onuncu yıldönümünün kutlandığı 1933 yılı, Türkiye'de Basın, düşünce ve sanat ortamını uzun süre etkileyecek bir dizi derginin yayın dünyasına çıktığı bir yıldır. Halkevleri, *Ülkü* adında bir dergiyi kamuoyuna sunarken; Hüseyin Cahit Yalçın, *Fikir Hareketleri*, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *YeniAdam*, Sedat Simavi de, *Yedi Gün* adlı gergilerini Cumhuriyetin onuncu yılında yayınlamaya başlamışlardır. Bunları 1935 yılında, Yusuf Ziya Ortaç'ın edebiyat dergisi *Ayda Bir* ve Burhan Cahit Morkaya'nın köye dönük haftalık halk gazetesi *Köroğlu* izlemiştir. Genellikle yeni rejimle uyumlu yayın yapan basında, toplumcu nitelikteki yazılar çok sınırlı bir ölçüde yer almıştır.

1.3.3. Birinci Basın Kongresi:

1935 yılında Türkiye'de ilk Basın Kongresi, devlet öncülüğünde düzenlendiğinde, ülke çapında 38 günlük gazete, 78 süreli gazete ve 127 dergi yayın hayatına devam etmekteydi. CHP'nin *Ulus'u*, Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet'i*, Necmeddin Sadak'ın *Akşam'ı*, Hakkı Tarık ve Rasim Us kardeşlerin *İkdam'ı* ve Selim Ragıp Emeç'in *Son Posta'sı* aralarında bazı görüş ayrılıkları bulunsa da iktidarla oldukça uyumlu bir görüntü sergilemekteydiler.

Cumhuriyet devrimlerinin sonuçlarının alınmaya başlandığı bu yıllarda basının ele alınması iki nedene bağlanabilir. Birincisi, tek parti yönetimi nedeniyle basının kolayca denetlenebilmesidir. İkinci neden ise basının günümüzdeki gibi

⁴⁸ Gevgili, a.g.m, s. 217.

etkin bir güç olmamasıdır. Tahmin edilebileceği gibi okuryazarlık oranının çok düşük olması ve yeni harflerle öğrenim görenlerin henüz gazete okuyucusu yaşına gelmemiş olmaları, etkisi oldukça sınırlı bir basın yaratmıştır.⁴⁹ 25 Mayıs 1935 tarihinde Ankara’da toplanan Birinci Basın Kongresinin amaçları şöyle saptanmıştır:

- Basın ile Basın Genel Direktörlüğü arasında işbirliği elde edilmesi için el birliğiyle çalışmak
- Türk Basını’nın kültür yayma ödevlerini daha iyi görebilmesi için üzerinde yürünülmesi gereken yolları tayin etmek.
- Gazetecilik mesleğinin ve gazetecilerin ilerleme ve yükselme yollarını araştırmak.
- Basın birliği kurmak.

Üç gün süren kongre, saptanan amaçlar doğrultusunda komisyonlar kurulmasına ve ertesi yılda toplanma kararı almasına rağmen tam 41 yıl süreyle hiç toplanamadan dağıldı. Basın Kongresi’nin, basının bir bütün olarak ele alınabilecek bir kurum olduğunu vurgulaması ve sorunlarını tartışma platformunu başlatmasının ötesinde bir işlevi olmamıştır. Basın genel direktörlüğünün kongrede tartışmak üzere yaptırdığı anketin bazı sonuçları, 1935 yılındaki basın etkinliği hakkında bazı ipuçları vermektedir. Ankete cevap verenler, gazete sayfalarının büyüklüğünden ve çokluğundan, gazetelerin halkın dertleri ile alakadar olmamasından şikâyet ediyorlardı. Anket sonuçlarında gazetelerin halkın anlayacağı dille yazılması isteği anlamlı bir istek olarak göze çarpmaktadır.⁵⁰

Bu dönemde yayın hayatına giren önemli bir gazete de Tan gazetesi olmuştur. Gazete, özel girişimi savunan İş Bankası’nın parasal desteği ile Ali Naci Karacan tarafından kurulmuştur. Uzun bir sessizlikten sonra Atatürk tarafından gazetecilik yaşamına dönmesine izin verilen Ahmet Emin Yalman’a bağımsız

⁴⁹ Servet İskit, Cumhuriyet basını, tek parti basını ve serbest basın olarak ikiye ayırmakta ve serbest basını; “menfi tenkit hastalığına düşmemek şartıyla Türk efkarı umumiyesinin küçük bir parçası” olarak nitelendirmektedir. bkz. Servet İskit, **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, İtimat matbaası, İstanbul 1943 s. 218.

⁵⁰ İskit, *a.g.e.*, s. 182 ., Birinci Basın Kongresi için bkz. Basın yayın Genel Müdürlüğü, **I.Basın Kongresi**, Ankara 1975.

kalması ve yansız eleştirilerde bulunması koşuluyla Tan gazetesi'nin devredilmesi uygun görülmüştür.⁵¹ Yalman da, Zekeriya Sertel ve Halil Lütfü Dördüncü'yle bir ortaklık kurarak 1 Ağustos 1936'da Tan'ı yeni bir görünümle çıkarmaya başlamıştır.⁵² Ahmet Emin Yalman'ın bir yazısı sonucunda gazetenin 1938 yılında üç ay kapatılması üzerine ortaklar anlaşmazlığa düşmüş ve bu durum Yalman'ın gazeteden ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Tan bu üç ayın sonunda Zekeriya ve Sabiha Sertel'in yönetiminde yayın hayatına başlamıştır.⁵³

Almanya'da Hitler Nazizminin, İtalya'da ise Mussoloni Faşizmi'nin yerleştiği, bütün uluslar arası ilişkilerin bir dünya çatışmasına yöneldiği 1938 yılında Atatürk'ün sağlığı da gitgide bozulmuştur. Bu koşullarda Türkiye'de basın yaşamını gittikçe iktidarın etkisi altına alan bazı adımlar atılmıştır. Yüzellilikler⁵⁴ listesindekilerin bağışlanmasıyla, birçok gazetecinin yurda dönmesine izin verilmiştir.

1.3.4. Matbuat Kanununda Yapılan Değişiklikler:

Matbuat Kanunu, 1938 Haziranında köklü bir değişiklikten geçirilmiştir. Hükümet, bir süreden beri hiçbir güçlkle karşılaşmadan basın üzerinde geniş yetkiler uygulamaktaydı. Ancak bu yetkilerin kendisine resmen tanınmış olmasını istiyordu bu sebeple, 1931 basın kanununda bazı değişiklikler yapılmasını

⁵¹ Ahmet Emin Yalman'ın 1936 yılında eşi ile birlikte bir yemekte iken bu sırada Atatürk'le karşılaşmaları ve yaptıkları uzun sohbetten sonra , kendisinin yeniden gazeteciliğe dönmesine izin verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yalman, **a.g.e**, c.2, s.1163.

⁵² Tan gazetesinin kuruluşunu Zekeriya Sertel şöyle anlatmaktaydı; “ Son Posta gazetesinden ayrıldıktan sonra yeni bir gazete çıkarmayı düşünüyorduk. İstiklâl mahkemesine giderken korkarak bir daha gazetecilik yapmayacağına söz veren Ahmet Emin Yalman da bir yolunu bulmuş Atatürk'e kendisini affettirmişti. O da Babıali'de bir gazete çıkarma olanağı arıyordu. Kader bizi buluşturdu. Gazeteyi beraber çıkarmaya karar verdik. O sırada İstanbul'da çıkarılan Tan gazetesi satılığa çıkarılmıştı. İş bankasınca özel sermayeyi savunmak maksadıyla kurulmuş olan gazete Halk tarafından beğenilmemiş ve başarısızlığa uğramıştı. Bu fırsatı kaçırmak istemedik ve Tan gazetesinin bütün tesislerini satın aldık. Fakat bu satın alma işi Ahmet Emin Yalman'ın foyasını ortaya çıkarmıştı. Yalman payına düşen sermaye'nin tamamını yatırmak istemiyordu. Fakat bu paranın tamamını bazı bankalara girişimlerde bulunarak tamamlamıştı. Yani daha yolun başında Ahmet Emin kendi özgürlüğünü satmıştı”. Sertel, **a.g.e**, s.210-211.

⁵³ Gevgili, **a.g.m**, s. 217.

⁵⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sedat Bingöl, **Yüzellikler Meselesi**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.

kararlaştırdı. 1938 yılının ortalarına doğru bir değişiklik tasarısı hazırlanarak Meclise getirilmiş⁵⁵ ve yapılan oylamada kimsenin değişikliklere karşı koymaması üzerine kanun kabul edilmiştir. Bu kanun ile getirilen değişikliklerin başlıcaları şunlardır;

- Her şeyden önce gazete ve dergi çıkarmak için bir bankadan 1000-5000 liralık garanti mektubu sağlanması öngörölmüştür.
- İkinci bir kısıtlama bildiri sisteminden ruhsatnâme sistemine geçilmiştir. Bu madde ile gazete veya dergi çıkarmak isteyen kişilerin hükümetten ruhsat alma zorunluluğu olacaktı..
- Okul ve Üniversite olaylarıyla ilgili haberler izinsiz olarak yazılamayacaktı. Bu haberleri yazmak için gazetelerin çıktığı yerin en büyük mülkiye âmirinden izin alınması gerekiyordu. Bu bir çeşit sansürdü.
- Kanunun 12. maddesi ise gazete ve dergi sahiplerinde aranması gereken özellikleri belirtmekteydi. Bu özelliklerin başlıcaları: Türk olmak, 21 yaşını bitirmiş olmak, Yüksekokul veya liseden mezun olmak, Yabancı devlet hizmetinde bulunmamak, Kötü üne sahip olmamak...
- Kanunun 21. maddesi ise, her gazete ve dergi tüm çalışanlarının isimlerini, o bölgenin en büyük mülkiye amirine bildirecekti⁵⁶

Türkiye’de tek parti olarak yönetimde bulunan Cumhuriyet Halk Partisi’nin önemli iç ve dış kararlar öncesinde bulunduğu bir sırada yapılan basın kanunu değişikliği, rejim açısından da önemli özellikler taşır. Yasa kötü şöhret sahibi kişilerin gazete çıkarmalarını ve basında çalışmalarını engellemekteydi. Nedir bu “kötü şöhret sahibi kişiler”, bunun ölçüsü nedir? Bunun değerlendirilmesi hükümetin yetki alanı içerisine alınmıştır.

⁵⁵ Bu kanunun meclis görüşmeleri için bkz., **Zabıt Cerideleri**, Devre 5, C.26,1938, s. 437-439.

⁵⁶ İskit, **a.g.e**, s.109-110, Topuz , **a.g.e**, s.166-167.

Bu kanunun 9. maddesine göre ruhsatnâme almak demek, yayın organının faaliyete geçebilmesi için, iktidarın iznine tabi olması demektir. İktidar isterse yayın organı çıkarma talebini reddedebilir. Oysa basın özgürlüğünün temel gereklerinden biri, isteyen herkesin bir yayın organı çıkarabilme, görüşlerini kamuoyuna aktarabilme hakkına hukuken sahip olmasıdır.⁵⁷ Ayrıca bu kanun değişikliği ile sağlam malî durumu olmayan kişilerin gazete ve dergi çıkarmaları güçleştirilmiştir. Çünkü gazete ve dergi çıkartmak için bankadan alınması gereken garanti mektubu o dönem için önemli bir miktardır.

Türkiye’de basın özgürlüğünün ilk aşamasını oluşturan basın hakkına böylece kısıtlamalar getirildiği gibi, haber verme hakkı da daraltılmış oluyordu. Eleştiri hakkı ise, hükümetlere gazeteleri kapatma hakkının tanındığı 1931’den beri denetim altına alınmış bulunmaktaydı. Basın kanunu değişikliği hükümete geniş yetkiler kazandırmış ve basını iktidarın mutlak hakimiyeti altında resmi görüşü yayan ve kamuoyunu bu yönde oluşturan bir kurum durumuna getirmiştir. bir başka deyişle iktidar, bu kanun ile basını istediği gibi denetleyecek hukuki dayanaklara kavuşmuştur.

Görüldüğü üzere basın, her nitelikteki siyasal iktidarın varlığını sürdürmesi için çok önemli ve vazgeçilmez bir kurumdur. Bu nedenle her siyasal iktidar, siyasal yaşam içerisinde çok önemli bir kurum olan basını etkisi ve denetimi altında bulundurmak istemiştir. Bu durum Cumhuriyet döneminde de varlığını aynen devam ettirmiştir. Böyle bir yaklaşımın gösterilmesinde, ülkede yapılan inkılapların henüz toplumda tam manasıyla kabul görmemesinin rolü de büyüktür. Bu nedenle Türkiye’de basının, Cumhuriyete vereceği desteğe, siyasal iktidarlar tarafından “tarihsel görev” anlayışıyla bakılmıştır. Bu yaklaşım ne Atatürk ne de İsmet İnönü döneminde tartışılmamıştır.

Basından Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, ulusal çıkarlar hedef gösterilerek bu çıkarlara hizmet edilmesi beklenmiştir. Basınla iktidar arasındaki

⁵⁷ Alpay Kabacalı, “Türkiye’de Basın Sansürü”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. III, İletişim Yay., Ankara 1982 s. 965 , Yıldızhan Yayla, “Sansür”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İletişim Yay., Ankara 1982 s. 219

çatışmaların tümü ulusal çıkarlar konusundaki farklı yaklaşımlardan doğmuş, siyasi iktidar, basını icraatlarına engel olarak gördüğü zaman ise onu susturacak önlemleri almaktan geri kalmamıştır.

1.4. İnönü Dönemi Basın –İktidar İlişkileri

Öncelikle bu dönemde basın-iktidar ilişkilerine geçmeden dönemin basınına kısaca göz atmanın faydalı olacağı kanısındayız. Türkiye'nin uluslar arası ortamda uygulamaya çalıştığı denge politikası,⁵⁸ Türkiye'nin iç politik yaşamı kadar basınına da yansımıştı. Avrupa'nın Faşizm ile Demokrasiler arasında ikiye ayrılması Türk basınında da cepheleşmelere yol açmıştı. Tan, Vatan, Akşam ve Tanin genellikle Demokrasiler cephesini desteklerken, Tasvir-i Efkâr'la öteki bazı gazeteler ve bir dizi yazar⁵⁹ Almanya ile yakın ilişkiler kurulmasını savunmuştur. Giderek *Atsız, Ötüken, Bozkurt, Gökbörü* ve benzeri Turancı yayınlar artmıştır. Necip Fazıl Kısakürek *Büyük Doğu* adlı sanat ve düşünce dergisini yayınlamaya başlamıştır. Ankara Üniversitesi öğretim üyeleri Behice Boran, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav, *Yurt ve Dünya* adlı aylık düşünce dergisini çıkarmaya başlamışlardı.⁶⁰

II.Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de her ne kadar dönemin gazetecileri iktidar korkusundan dolayı aksini söylemişlerse de basın hürriyetinden söz etmek mümkün değildir. Bu dönemde, Türkiye'de resmî manada sansür yoktu. Fakat bir telefonla gazete kapattırmak mümkündü. Mevcut siyasi idare Matbuat Kanununun 50. maddesine göre İcra Vekilleri Heyetince yayın organlarını süresiz olarak kapatabiliyordu. Bu kapatma işlemleri kimi zaman Örfi İdare Komutanlığınca da

⁵⁸ Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet, Ekinci, "İnönü Dönemi ve II.Dünya Savaşı Yılları", **Türkler Ansiklopedisi**, c. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.706., Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C.I, (1919-1980) İletişim Yay., İstanbul , 2002, s.399-400., Mehmet, Gönlübol- Ahmed Şükrü Esmer, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1977, s.148., Cemil, Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s.271-280.

⁵⁹ Bu yazarlardan bir tanesi Nadir Nadi idi. Özellikle 10 Ağustos- 10 Eylül 1940 yılında Cumhuriyetin kapatılmasında Nadir Nadi'nin, Almanya yanlısı yazılarının rolü büyüktü. bkz., Şerafettin Pektaş, **Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi**, İstanbul 2003, s.22.

⁶⁰ Gevgili, **a.g.m**, s. 218.

yapılmaktaydı. Yine bu dönemde iktidar, basına günlük çıkacak olan haberlerle ilgili talimatlar vererek onu yönlendiriyordu. Nadir Nadi⁶¹, anılarında bu konu ile ilgili olarak:

“Düşünceler ve inançlar, ancak üstü kapalı cümlelerle, bir dereceye kadar açıklanabiliyordu. Hükümetçe önemli sayılan olaylar karşısında gazetelerin genel tutumu, Basın Yayın Müdürlüğünden gelen direktiflere göre ayarlanıyordu. Arada bir Başbakan'ın basın toplantıları tertipleyerek, gazete sahiplerini ve temsilcilerini emir verircesine uyardığı oluyordu. Böyle toplantıların birinde Refik Saydam, dış politika ile ilgili bir konuya dair ertesi günü ne yazmamız gerektiğini uzun boylu anlattıktan sonra, gözüne kestirmiş olacak ki bana bakarak biraz alaylı bir biçimde Anladın mı? Diye sormuştu. Meslektaşlar içerisinde, acemi bir emir tekrar ettirmeye benzeyen bu soruya çok fena içerlemiş ve Başbakana ters bir cevap vermişim...” demektedir.⁶² Basında bu talimatlara, tek partili otoriter yönetim anlayışının sonucu olarak uymak zorundaydı.

Ayrıca bu dönemin gazetecilerinin çoğunun sahibi ve başyazarı dönemin tek partisi olan CHP'nin milletvekilleri idi. İktidarın bir yandan partili mebus gazetecilerle, bir yandan talimatlarla ve bir yandan da kapatma kararlarıyla amaçladığı, basını güdümüne alarak istediği gibi bir kamuoyu oluşmasını sağlamaktı.⁶³ Tablo 1'de görüleceği gibi basında bu görevi birçok gazetede başyazarlık yada yazarlık yapan gazeteci mebuslar üstlenmekteydi.

⁶¹ 23 Haziran 1908'de Muğla'ya bağlı Fethiye ilçesinin Kaya Köyü'nde doğmuş. Yunus Nadi, İlkokulu İstanbul'da, Nişantaşı'ndaki Yeni Mektep'te okudu. Orta öğrenimine Galatasaray Lisesi'nin ilk kısmında başladı. Ancak birinci yılın sonunda babası Yunus Nadi'nin Kurtuluş Savaşı'nda Ankara'da Mustafa Kemal'in yanında yer almasıyla Ankara Lisesi ilk kısmında öğrenimini sürdürdü. Sakarya Savaşı'ndan sonra yine İstanbul'a döndü. İkinci kez yazıldığı Galatasaray Lisesi'ni 1930'da bitirerek yükseköğrenim için Avusturya'ya gitti. Viyana'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girdi. Üç yıl okuduktan sonra o zamanki siyasî kargaşa yüzünden İsviçre'ye geçmek zorunda kaldı. Lozan Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü'ne yazıldı ve 1935'te bitirdi.

1938 yılından başlayarak daha önce okuduğu Galatasaray Lisesi'nde üç yıl kadar Yurttaşlık Bilgisi ve Sosyoloji dersleri öğretmenliği yaptı. 1941'de eşi Berin Hanım'la evlendi. Babası Yunus Nadi'nin 1945'te ölmesinden sonra Cumhuriyet gazetesinin yönetimini üstlendi. Çok partili demokratik hayata geçişin ilk iktidar değişikliği yılı olan 1950'de, Demokrat Parti listesinden bağımsız Muğla Milletvekili seçilerek, parlamentoya girdi. 1954'te de yine bağımsız olarak İstanbul Milletvekili seçildi. 1991 yılında ise vefat etmiştir. Işık, **a.g.e.**, s.668

⁶² Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 1979, s.40-41., Pektaş, **a.g.e.**, s.22.

⁶³ Necati Aksanyar, Murat Biçer, “İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Basın İktidar İlişkileri” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İlkeleri Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 2005, s.188, Mete Tunçay, “Tek Parti Dönemin’de Basın” , **Tarih ve Toplum**, Sayı: 37, İletişim Yay. Ankara 1988, s.48-50.

Cumhuriyet dönemi boyunca iktidara yakın gazeteciler için milletvekilliği siyasal iktidarın görüşlerini yansıtmaya biçimlerine göre, bir ödüllendirme olarak kullanılmıştır. Muhalefet ve eleştirilerinden rahatsız olunan etkin gazetecilere de zaman zaman milletvekilliği teklif edilerek muhalefet etmelerinin engellendiği bilinmektedir. Örneğin Sabiha Sertel, Milli Şef döneminin İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kendisine “ bu fikirleri bırak, senin polis müdürlüğündeki dosyaların tavana ulaştı. Sen memleketin kıymetli bir yazarısın... seni mebus yaparız. Fikirlerinden daha iyi faydalanırız” dediği belirtilmektedir.⁶⁴ Bu durumun tersi olan bir uygulamada II.Dünya Savaşı sırasında gazetelerinin izlediği politika beğenilmediği için Cumhuriyet'ten Yunus Nadi, Son Telgraf'tan Ethem İzzet Benice ve İkdam gazetesinden Abidin Daver parti tarafından aday gösterilmemiş ve milletvekili seçilememişlerdir. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından aşağıdaki tablonun faydalı olacağı kanısındayız.

Tablo 1. 1939-1945 Gazeteci Mebuslar

Mebusun Adı	Sahip Olduğu/Çalıştırdığı Gazete ve İşi	Mebus Seçildiği Yıllar
Falih Rıfki Atay	Ulus Gazetesi Başyazarı	1939-1943
Asım Us	Vakit Gazetesi Sahibi ve Başyazarı	1939-1943
A.Şükrü Esmer	Ulus Gazetesi Dış Politika Yazarı	1939-1943
Hüseyin Cahit Yalçın	Yeni Sabah ve Haber Gazeteleriyle Yenigün Dergisi Başyazarı 1943'ten Sonra Tanin Gazetesi Sahibi ve Başyazarı	1939-1943
Sadri Ertem	Vakit Gazetesi Yazarı	1939-1943
Cavit Oral	Adana'da Yayınlanan Bugün Gazetesi Sahibi ve Başyazarı	1939-1943
Yunus Nadi	Cumhuriyet Gazetesi Sahibi ve Başyazarı	1939
Abidin Daver	İkdam Gazetesi Başyazarı, Cumhuriyet Yazarı	1939
Ethem İzzet Benice	Son Telgraf Gazetesi Başyazarı	1941
Ferit Celal Güven	Yeni Adana ve Türk Sözü Gazeteleri Başyazarı	1939-1943
Ömer Asım Aksoy	Gazi Sancak ve Halk Dili Gazetesi Yazarı	1939-1943
İ.Alaattin Gövsa	Akşam Gazetesi Yazarı	1939-1943
Ahmet Hilmi Kalaç	Hikmet Dergisi Yazarı	1939-1943

⁶⁴ Sabiha Sertel, **a.g.e**, s. 194.

Nafi Atuf Kansu	Ülkü Dergisi Genel Koordinatörü	1939-1943
Hayrettin Karan	İzmir’de Yayınlanan Türk Dili Gazetesi Sahibi	1939
H.Suphi Tanrıöver	Türk Yurdu Dergisi Yazarı	1943
A.İhsan Tokgöz	Servet-i Fünun Dergisi Sahibi ve Yazarı	1943
Ahmet Ulus	Ulus gazetesi Yazarı	1943
Şefik Özdemir	Konya’da Babalık Gazetesi Sahibi ve Yazarı	1939-1943
Emin Kılıçoğlu	Siirt Gazetesi Sahibi ve Yazarı	1944
Cemal Alış	Bartın’da Yayınlanan Bartın Gazetesi Sahibi ve Yazarı	1939
Necip Ali Küçükkağa	Hakikat ve Cumhuriyet Gazetesi Yazarı	1939
Hamdi Ülkümen		1939
Fazıl Ahmet Aykaç		1939-1943

Kaynak: O.Murat Güvenir, **İkinci Dünya Savaşında Türk Basını**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul- 1991, s. 66-69

Bunun yanı sıra devlet memuriyeti, yönetici kadro ile yakın ilişki içinde olan basının etkili kalemleri siyasal iktidarla ters düşüp yazı yazamaz hale getirildiklerinde, onların mağdur olmalarını önlemek için de kullanılmıştır. Yakup Kadri’nin Kadro dergisindeki görüşlerinin iktidarın tepkisini çekmesi üzerine “Zoraki Diplomat” olarak yurt dışına gönderilmesi bunun bir örneğidir.⁶⁵

Bu dönemin basın anlayışının daha net anlaşılması açısından dönemin önemli kişilerinin bu konudaki fikirlerini de irdelemenin faydalı olacağı düşüncesindeyiz. Matbuat Umum Müdürlüğü müşavirlerinden Servet İskit, dönemin basın anlayışını, “ Mussolini İtalya’sından ve Hitler Almanya’sından daha hoşgörülü ancak onlar gibi devletçi ve Kemalizm’in telkin ve propaganda organı olarak tanımlamaktadır”⁶⁶ Atatürk Döneminin İçişleri Bakanlarından Şükrü Kaya ise İktidarın basın anlayışını,“ Matbuat

⁶⁵ Nilgün Gürkan, **Türkiye’de Demokrasi’ye Geçişte Basın**, (1945-1950) , İletişim yay. İstanbul 1998, s.80-81.

⁶⁶ İskit, *a.g.e* ,s.218.

yaşadığı muhitin siyasi rejimine de intibak eder. Her rejim kendisine muvafık bir vatandaş tipi aradığı gibi bir matbuat tipi arar” sözleriyle açıklamıştır.⁶⁷

Bu dönemde Cumhuriyet gazetesinde çalışan Metin Toket, İktidarın basın üzerindeki sıkı denetimi ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“1943’te Cumhuriyet gazetesinde çalışmaya başlamıştım. Yazı İşleri Müdürü Yardımcısı Ahmet İhsan’dı. Onun arkasındaki dolapta, bir dosya kilitli dururdu. Gün geçmezdi ki, birinci şubeden bir memur gelip, yeni bir yasak kararını getirmesin ve dosyayı şişirmesin... sonradan bu dosyayı gözden geçirmek fırsatını bulmuştum. Neler yoktu ki.... hangi haberin kaçınıcı sayfada kaç sütun üzerine, hangi puntolu harflerle gösterilmek gerektiğinden hava durumunun yazılmaması emrine kadar... bunların yetmediği tehlikeli ve kritik anlarda Milli Şef kaşlarını gösterişli bir şekilde çatıyor, istemediği havayı dağıtıyordu. Başka emirler ise Milli Şef İsmet İnönü’nün kendisi ve ailesiyle ilgili haberlerin büyük puntolarla verilmesi gerektiğini bildiriyordu. Cumhurbaşkanı’nın bir konserde, bir temsilde veya at yarışlarında gösteren fotoğraflar çarşaf çarşaf devlet zoru ile yayınlanıyor” demektedir.⁶⁸

Yine aynı dönemde, Tan gazetesi, Sabiha Sertel’in bir yazısı dolayısıyla kapanmıştır. O sırada gazetenin ortaklarından olan Ahmet Emin Yalman, gazetenin açılması ile ilgili olarak İçişleri Bakanı ile görüşmüş, bakan ise Yalman’a, “Biz Almanya ile bir anlaşma yaptık. Biz İngiltere ile müttefikiz. Sabiha Hanım İngilizlerin Emperyalist politikasını sert bir dille eleştiriyor. Sovyet Emperyalizmini savunuyor. Bu nedenle bir süre yazmaması doğru olur” diyerek gazetenin yeniden açılabilmesinin koşulunu söylemişti.⁶⁹ Yukarıdaki örnekler iktidarın basın anlayışını göstermesi bakımından önemlidir.

⁶⁷ Murat Güvenir, **İkinci Dünya Savaşında Türk Basını**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1991, s.32 ., Alpay Kabacalı, “Milli Şef Dönemi’nin Örtülü Sansürü”, **Tarih ve Toplum** , İletişim yay., sayı: 38 , Ankara 1988, s. 83-85.

⁶⁸ Pektaş, **a.g.e.**, s. 22-23.

⁶⁹ Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, Ant Yay., İstanbul 1966 s. 226.

1.4.1- İktidarın Basına Yönelik Talimatları:

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’de mevcut iktidarın hem savaş koşullarına dayanak olarak hem de otoriter tek parti rejiminin uygulanış biçimi olarak basına yönelik talimatlarla istediği gibi bir kamuoyu oluşturduğunu yukarıda belirtmiştik. Türkiye’nin savaş boyunca izlediği tarafsızlık politikası, basın üzerinde dış haber ve yorumlarla ilgili çok katı bir denetim ve yönlendirmenin yapılmasına neden olmuştur. Özellikle 1939 yılı II.Dünya Savaşının başlangıç yılı olması sebebiyle, dış haberlerle ilgili konularda özgürlükleri kısıtlayıcı önlemler alınmaya başlanmıştır. Basın Yayın Genel Müdürlüğünce gazetelere sık sık bildirimler gönderilmekte ve neyi yazıp neyi yazmamaları konusunda bir takım talimatlar verilmekteydi.⁷⁰

Basına verilen talimat konuları⁷¹ iç politikada; askerî mahiyette yayın yapılmaması, Milli Şef’le ilgili haberlerin yalnızca Anadolu Ajansından gönderildiği gibi yayınlanması, hükümetin aldığı her türlü önlemin desteklenmesi, Varlık Vergisini destekleyici yazılar yazılması gibi konuları içermektedir. Dış politika ile ilgili iktidarın talimatları ise; tüm dış haberlerin sadece Matbuat Umum Müdürlüğü ve Anadolu Ajansından gönderildiği gibi yayınlanması, savaşan ülkeler aleyhine yayın yapılmaması, Türk sularına giriş çıkış yapan gemiler aleyhine yayın yapılmaması gibi konuları içermemekteydi. Bunun yanı sıra zam haberleri ve ekonomik haberler vb. konularda da gazetecilerin yayın yapmaları yasaklanmıştı.⁷² Bu dönem iktidarın basına yönelik talimatlarının yanı sıra yabancı devletlerin özellikle de Almanya’nın da basın üzerinde uyguladığı bir baskı söz konusuydu. Bu baskı da Ankara büyükelçisi Franz Von Papen’in rolü büyüktü.⁷³

⁷⁰ Pektaş, **a.g.e.**, s. 35.

⁷¹ Alpay Kabacalı, basına verilen talimatları konularına göre , iç olaylar, dış ilişkiler, ekonomik konular ve çeşitli konular olmak üzere dört başlık adı altında incelemiştir. Bkz. Alpay Kabacalı, **Türkiye’de Basın Sansürü**, s. 965.

⁷² Necati Aksanyar- Murat Biçer, **a.g.e.**, s.192.

⁷³ Tanin gazetesinde, Charlie Chaplin’in, ‘Büyük Diktatör’ adlı filminden bir fotoğraf yayınlayarak Hitler’i ima yoluyla alaya alması sonucunda 3 ay kapatılmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra demokrasi cephesini destekleyen Tan gazetesindeki Alman firmalarının ilânları kesilmiş, hatta Deutche Orient Banka tarafından gazetenin satın alınması bile teklif edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, “Türk Basını Üzerinde Yabancı Etkileri” **Tarih ve Toplum**, İletişim yay., Sayı:

II.Dünya savaşı yıllarında siyasal iktidarın basın üzerindeki denetimini ve güdümünü sağlayan yasal düzenlemelerden biri de 14 Temmuz 1938 tarihinde yürürlüğe giren basın birliği kanunu ile oluşturulan Türk Basın Birliği idi. Basın Birliği Kanunu'nun hükümetçe gösterilen gerekçesi şu idi: “Basın ailesinin meslekî bir kurum halinde teşkilâtlandırılması, birinci Basın Kongresinin başlıca dileğidir. Türk basın mensuplarının haklarını koruyacak, basınının kültür seviyesini geliştirecek ve hükümetle basın arasındaki memleket çalışmalarını kolaylaştırıp genişletecek böyle bir teşkilatın lüzumuna inanmış bulunmaktayız” denilmiştir. Komisyonlarda görüşüldükten sonra bu kanun tasarısı kabul edilmiştir.

Bu kanuna göre yeni bir gazete ve dergi yayınlamaya başlayanlar birliğe bir ay içerisinde üye olmak zorundaydılar. Gazeteci milletvekillerinin yürütme kurulunda hakim olduğu bu birliğin en önemli amacı, güvenmediği gazeteleri, içeriden denetlemek istemesinden kaynaklanmaktaydı.

Yine bu dönemde yapılan diğer bir uygulamada İç İşleri Bakanlığına bağlı olarak görev yapan Matbuat Umum Müdürlüğünün, 22 Mayıs 1940 tarihinde yeni bir teşkilât kanunu ile Başbakanlığa bağlanmasıydı. Bunun en önemli nedeni savaş dolayısıyla önemi iyice artan yayın faaliyetlerini doğrudan Başbakanlığa bağlı bir kurum ile sıkı bir denetim altına tutma isteğinden kaynaklanmaktaydı. Kanunun dördüncü maddesine göre Umum Müdürlük; “ Memleket içinde ve dışında siyasî ve harsî hareketler bakımından bütün neşriyatı takip etmek, millî matbuatın inkılâp prensiplerine, Devletin umumî siyasetine ve memleket ihtiyaçlarına uygun olmasını temine çalışmak... gibi görevler üstlenmişti. Yani basını kontrol edebilmesi için gerekli olan yetkilerle donatılmıştı.⁷⁴

1.4.2. Dünya Savaşı Sırasında Kapatılan Gazeteler:

Savaş döneminde Türkiye’de iktidarın basına yönelik kullandığı en önemli silah kapatma ve toplama kararları idi. Matbuat Kanunu’nun 50.maddesine göre memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı gazete ve dergiler, İcra

37, yıl 1987 s.50-5 ., Kormaz Alemdar, “Anadolu Ajansına Alman Baskısı” **Tarih ve Toplum**, İletişim yay., Sayı: 37, yıl 1987 s.52-54.

⁷⁴ Pektaş, **a.g.e.**, s. 34.

Vekilleri Heyeti kararı ve Örfî İdare Kanunu'nun üçüncü maddesine göre örfî idare komutanlıkları kararı ile kapatılabilmektedir⁷⁵. İktidar tüm savaş boyunca söz konusu iki kanunun verdiği bu hukukî yaptırımı sık sık kullanmıştır. Bu kullanım siyasi nedenlerle olmuş, iktidar iç ve dış politika ile ilgili icraatları açısından hoşuna gitmeyen türde yayın yapan gazete ve dergileri prosedürün tüm basamaklarını kullanmadan da kapatmıştır. Yani önce iktidar talimat verecek, sonra uyaracak ve sonra da matbuatı kapatacak kuralı her zaman işletilmemiştir.⁷⁶ İktidar bu kapatma kararları ile basına gözdağı vererek icraatlarının eleştirilmesini önlediği gibi sürekli basın tarafından kendisinin desteklenmesi sağlamıştır.

Millî Şef döneminde ilk gazete kapatma uygulaması 1940 yılında Cumhuriyet gazetesinin kapatılmasıdır. Bu kapatılma olayın yaşanmasında Nadir Nadi'nin Almanya yanlısı yazdığı makaleler etkili olmuştur.⁷⁷ Diğer bir kapatma olayı ise 11 Mart 1941 tarihinde İngiltere'nin Sofya Büyükelçisinin kaldığı İstanbul'daki Perapalas otelindeki patlama sonucuna altı kişinin ölmesi ve 20 kişinin yaralanması ile ilgilidir. Olayla ilgili Sıkıyönetim komutanlığının uyarısına uyulmaması sonucu olayı haber yapan gazeteler kapatılmışlardır. Kapatılan gazetelerden Yeni Sabah, Vatan, Hakikat üçer gün, Vakit, Tan, Son Posta, Tasvir, Akşam ve Demokrat Politika ikişer gün kapatılmıştır.⁷⁸

⁷⁵ İkinci Dünya savaşı başlayınca 22 Kasım 1940'ta bazı illerde geçerli olmak üzere sıkı yönetim ilân edildi. Üçer aylık dönemler için uzatılarak 1947 Kasımına kadar tam yedi yıl süren sıkı yönetimde basına yönelik yeni sınırlamalar getirildi. Bu dönemde gazeteler sıkıyönetim kararlarıyla kapatılmaktaydı. Kapatılan gazetelerin durumunun öteki gazetelere haber olarak bildirilmesi dahi yasaklanmıştı. Kapatılan gazetenin yayın hayatına girdiği zaman, bu durumunu kamuoyuna ve okuyucularına bildirmesi de yasaklanmıştı. Kabacalı, **Türk Basınında.....**, s.160-161.

⁷⁶ Alpay Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1990, s. 119.

⁷⁷ Nadir Nadi'nin 30 Temmuz 1940 tarihinde Cumhuriyet'teki “ Dünya realiteyi olduğu gibi görmeye mecburdur”adlı yazısı sonucunda basında büyük bir kıyamet kopmuştur.. Cumhuriyet'in Almanya'dan ticari çıkarlar sağladığı ve bu ticari çıkarlar uğruna Almanya'yı desteklediği diğer basın organlarıncı dile getirilmiştir. Bunun üzerine babası Yunus Nadi, konuyu görüşmek üzere, Ankara Garına, İsmet İnönü'yü karşılamaya gitmiştir. İnönü, bu görüşmede ‘*Ticari maksatlar uğruna siyasi yazılar yazılmasına müsaade edemem !*’ demiş. Yunus Nadi'nin böyle bir şey olmadığını belirtmesi üzerine Millî Şef sinirli bir şekilde, ‘*katiyen müsaade edemem*’ diyerek. Yunus Nadi'nin elini bile sıkmadan ayrılmıştır. Bu durumu çok içeren Nadir Nadi, *Atatürk Gençliğinin Kudreti*, başlıklı bir yazı yazarak dolaylı olarak özel çıkarlar için yazı yazmayacağını söylemiştir. Bunun üzerine de gazete 3 ay süreyle kapatılmıştır. Nadi, **a.g.e**, s.100-103.

⁷⁸ Necati Aksanyar, Murat Biçer, **a.g.e**, s.197-198., Yılmaz- Doğaner, **a.g.e**, s. 97-98.

1941 yılından itibaren Almanya'nın Balkanlara inmesi üzerine, hükümet ülke içerisindeki Pan-Türkist nitelikli yayınlara hoşgörü ile yaklaşmıştır. Fakat 1944 yılının ilk aylarından itibaren Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin anlaşılması üzerine, Türkiye'nin izlediği denge politikasını sürdürmesine gerek kalmamıştı. Bu amaçla komünist propaganda yapılan yayınların kaldırılmasına yönelik kararlar alınmıştır.⁷⁹ Bunun üzerine *Kopuz*, *Çınaraltı* ve *Orhun* dergileri süresiz kapatılmıştır. Ayrıca Rusya'da yayınlanan ve komünist propaganda gayesi ile Trabzon'da satılan Türkçe ve Rusça *Yeni Hayat*, *Rençber*, *Komünist* ve *Başkurt* gazeteleri ile bu türden gazete ve evrak'ın yurda girişi yasaklanmıştır.⁸⁰ Bu dönemde basındaki kapatma kararları için aşağıdaki tabloya bakınız.

Tablo 2 – Basında Kapatma Kararları (1939-1945)

Kapatılma Tarihi	Kapatılan Yayın Organi	Kapalı Kalma	Kapatan Makam
10.08.1940	Cumhuriyet	90	İcra Vekilleri Heyeti
09.09.1940	Yücel (Aylık Dergi)	7	İcra Vekilleri Heyeti
10.09.1940	Tan	7	İcra Vekilleri Heyeti
10.09.1940	Haber	7	İcra Vekilleri Heyeti
10.09.1940	Tasvir-i Efkâr	7	İcra Vekilleri Heyeti
11.09.1940	Beyoğlu (Fransızca)	7	İcra Vekilleri Heyeti
21.09.1940	Journal D'Orient	7	İcra Vekilleri Heyeti
26.09.1940	Kültür (Aylık Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
Eylül 1940	Kopuz (Aylık Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
05.11.1940	Bugün	15	İcra Vekilleri Heyeti
07.12.1940	Tan	10	İcra Vekilleri Heyeti
07.12.1940	Tasvir-i Efkâr	10	İcra Vekilleri Heyeti
09.12.1940	Son Telgraf	7	Örfî İdare
09.12.1940	Vatan	60	Örfî İdare
12.03.1943	Tasvir-i Efkâr	2	Örfî İdare
23.03.1943	Yeni Sabah	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
09.04.1943	Yeni Sabah	1	Örfî İdare
08.05.1943	Journal D'Orient	1	İcra Vekilleri Heyeti
20.05.1943	Gökbörü (Aylık Dergi)	Süresiz	Örfî İdare

⁷⁹ Bu konu ile ilgili olarak ilk karar; “ yurdun istikbaline sahip gençlerin korunması maksadı ile Türk bünyesine ve karakterine hiçbir zaman uymayan ve sırf komünist propaganda gayesi ile bazı muharrirler tarafından yazılarak ilmi ve edebi mahiyet altında neşredilmekte olan zararlı eserlerin tetkik ve vaktinde toplatılabilmesini temin için 2/8235 sayılı kararname ile teşkil edilen komisyonun daimî olarak çalıştırılması yolunda yapılan teklifin İcra Vekilleri Heyetince 24.12.1938 tarihinde onaylanmasıdır.” Yılmaz- Doğaner, *a.g.e*, s. 24.

⁸⁰ Yılmaz- Doğaner, *aynı yer*, s.25.

10.03.1944	Tan	30	Örfi İdare
01.04.1944	Orhun (Aylık Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
08.05.1944	Vatan	3	İcra Vekilleri Heyeti
08.05.1944	Son Posta	1	İcra Vekilleri Heyeti
08.05.1944	Son Telgraf	1	İcra Vekilleri Heyeti
10.05.1944	Büyük Doğu (Aylık	Süresiz	Örfi İdare
16.05.1944	Yurt ve Dünya (Aylık	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
16.05.1944	Adımlar	Süresiz	Örfi İdare
16.05.1944	Kopuz (Aylık Dergi)	Süresiz	Örfi İdare
16.05.1944	Verim (Aylık Dergi)	Süresiz	Örfi İdare
27.05.1944	Çınaraltı (Aylık Dergi)	Süresiz	Örfi İdare
23.06.1944	Barış Dünyası (Aylık	Süresiz	Örfi İdare
13.08.1944	Tan	Süresiz	Örfi İdare
27.08.1944	Vatan	Süresiz	Örfi İdare
30.09.1944	Tasvir-i Efkâr	Süresiz	Örfi İdare

Kaynak: O.Murat Güvenir, İkinci Dünya Savaşında Türk Basını, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul-1991, s.120-123

Sonuç olarak bakıldığında Türkiye’de, 1938-1945 döneminde uygulanan siyasal rejimin yapısına bağlı olarak, dönemde yürürlükte olan basın rejiminde de otoriter bir yapı gözlemlenmek mümkündür. Basın, bu dönemde iktidar tarafından temel işlevi, bir hükümet kuvveti ve iktidarın siyasasını desteklemek olan bir kurum olarak görülmüştür. Bu sebeple basın, iktidar tarafından sıkı denetim altına alınmıştır. Bu yıllarda Türkiye’de basın yayın öncesinde bir denetime tabi tutulmamıştır. Ancak iç ve dış politika ile ilgili yayınlanması istenen hususlar talimatlar aracılığıyla basına bildirilmiştir. Ama yayın organlarının bu talimatlara uyup uymadıkları denetimi yayın öncesinde değil, yayın sonrasında yapılmıştır. Yayın sonrasında yapılan bu denetim sonucunda talimatlara uymayan gazete ve dergiler konumuna göre bazen doğrudan bazen önce uyarılıp talimatlara aykırı yayın faaliyetlerini sürdürmekte devam etmeleri üzerine kapatılmışlardır.

Sansür uygulanmasına rağmen, basın üzerindeki iktidar baskısı çok fazla olmuştur. Bu yayın organlarının kapatılmalarından bunalan basın mensupları, idareden sansür konmasını talep etmişlerdir. Bunun nedeni yayın öncesi denetimde bulunmayan yani sansür uygulamayan iktidarın, yayın sonrasında basın için ekonomik açıdan çok ağır bir karar olan kapatma yaptırımına sık sık başvurmuş olmasıdır.

Görüldüğü gibi bütün bu kapatma ve toplatma faaliyetleriyle, II.Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de iktidar, basını güdümüne alarak serbest bir kamuoyu oluşmasını engellemiştir. Daha açık bir ifadeyle kamuoyu kendiliğinden değil, iktidar eliyle oluşturulmuştur. Bu nedenle bu döneme ait değerlendirilmelerde dönemin basınının objektif olduğunu söylemek gerçeklikten uzaktır. Demokrasilerde siyasi iktidarların, kendi hatalarını görebilmeleri için özgür basın ülke içerisinde kesinlikle oluşturulması gerekir. Bu durumda ülkenin, demokratik açıdan gelişmişlik düzeyiyle doğrudan alakalıdır.

1.4.3. Çok Partili Demokrasiye Geçişte Basının Rolü:

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra bir takım iç ve dış koşulların zorlamasıyla Türkiye, çok partili demokrasiye geçiş sürecine girmiştir. Bu dönemin iç koşullarına baktığımızda en önemlisi, tek parti yönetiminin ülke içinde yol açtığı hoşnutsuzluktu. Bu hoşnutsuzluğun ilk belirtileri Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun,⁸¹ Mecliste görüşülmeye başlanması üzerine ortaya çıktı. Büyük toprak sahibi mebuslar topraklarının kamulaştırılacağı kaygısıyla tasarının bazı maddelerine itiraz etmişlerdir. Kısaca söylemek gerekirse, Toprak Yasası üzerinde yapılan tartışmalar, CHP içindeki potansiyel muhalefete belli bir kimlik kazandırırken daha sonraki günlerde parti içinde esecek büyük fırtınanın habercisi olmuştur.

II.Dünya savaşına katılmayan, ancak savaşın getirdiği tehdit ve sıkıntılardan payını alan bir devlet olarak Türkiye, savaşa hazır bulunmanın zorunluluğuna inandığı için, özellikle geniş ve yoksul halk kesimlerini ilgilendiren önlemler alma yoluna gitmiştir. Bunlardan Milli Korunma Yasası ve Varlık

⁸¹ II.Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen toprak reformu ile ulaşılmak istenen amaç; geçim sıkıntısı içerisinde yaşayan küçük toprak sahiplerinin durumlarını biraz olsun iyileştirmenin yanı sıra, savaş sırasında büyük özverilerde bulunmak zorunda bırakılan bu kesimin, rejime olan tepkilerini azaltabilmek ve aynı zamanda, Atatürk’ün son döneminde özellikle üzerinde durduğu bu vasiyetini yerine getirmektir. Bu amaçla hazırlanan yasa tasarısı yalnızca topraksız köylüye toprak dağıtmakla kalmayıp diğer araç-gereç gereksinimlerini ve uygun şartlarda kredi verilmesini öngörmekteydi. Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yay., Ankara 2004, s.21-22.

Vergisi⁸² gibi yasalar halkın CHP'ye karşı tepki duymasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra, Partiye yakın bürokratların korunması ve karaborsacılık yapan kimselerin haksız kazançlar sağlamasının nedeni olarak CHP görülmüştür.⁸³

Dış etkenlerden en önemlisi ise savaşı Batı demokrasilerinin kazanmış olmasıdır. Bu durum otoriter rejimle yönetilen Türkiye'nin siyasal hayatında yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Bu dönemde CHP yayın organı Ulus gazetesi de dahil olmak üzere Vatan, Tan ve Tasvir-i Efkar gazetelerinde iktidara yönelik eleştiriler başlamıştır. Bu konuda Falif Rıfkı Atay, Ulus'taki baş yazısında şöyle söylemekteydi:

“En yanlış ve kötü niyetli tenkitçiler bile İkinci Dünya Harbini iki devre ayırmakta ve bu devirlerin birincisinde Almanya'yı boğazlar ötesinde tutabilen Türk politikasının müttefiklere yardımının hayati olduğunu saklamamaktadır...., ikinci devir, Afrika'dan, Rusya topraklarının büyük bir kısmından çıkarılan Almanya'nın geri çekilişi Demokrasilerin tam üstünlüğü elde etmiş bulunduğu, yani demokrasi zaferinden artık Almanların hiç endişe etmedikleri devirdir. Demek ki biz, kötü niyetli tenkitçiler için bile, birinci devirde, müttefiklere karşı vazifemizi yapmışız.... San Francisco Konferansı'na gitmekle beklediğimiz mükafat, barışçı ve hürriyetçi yeni bir dünyanın kuruluş müjdelerini almaktan ibarettir”⁸⁴ demekteydi. Tasvir gazetesi ise iktidarın basına karşı tutumunu şu şekilde eleştirmiştir:

“.....Zaferi kazandıktan sonra, bir seri inkılaplar içine girdik. Burada icra kuvvetlerini hakim bir mevki almış olarak karşımızda bulduk. Memlekette taassubu yıkarken, isyanları tenkil ederken, tekkeleri kaldırırken, Takrir-i Sükûn Kanunu'na belki ihtiyacımız vardı. Fakat şunu da kabul etmek lazımdır ki, bir müddet inkılâplar yüzünden, sonra da bu inkılapların gerçekleşmesi maksadıyla istediğimiz gibi konuşamadık. Derken İkinci Dünya Harbi koptu, bu seferde fevkalade ahval dolayısıyla ağzımızdaki lafları üflemeden ve kırk defa boğazımıza kadar inmeden meydana çıkaramadık, biraz rahatça konuşmak isteyenlere, zamanın moda ithamları ne ise onları yüklemekte beis görmediler, mürteci dediler, komünist dediler, bozguncu dediler, faşist dediler, halbuki

⁸² 11 Kasım 1942 günü TBMM'de görüşülerek kabul edilen 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu sadece İktisadi gelirler bakımından değil, siyasi ve kültürel açılardan da önemli bir uygulama olarak göze çarpar. Uygulanan süreçleri bir bütün olarak ele alındığında Varlık vergisi kanunu, Tek parti döneminde bir çok kez karşımıza çıkan azınlık karşıtı politikalardan birisidir. Ayrıntılı bilgi için bkz, Ayhan, Aktar, **Varlık Vergisi ve Türk Politikaları**, İletişim Yay., Ankara, 2000. , Faruk, Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, 1951.

⁸³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Yay., Ankara 2003, 26-27.

⁸⁴Falif Rıfkı Atay, “Beklediğimiz Mükafat”, **Ulus**, 5 Mart 1945.

demokrasi'nin kuvveti vatandaşın dilediğini serbestçe ifade edebilmesidir. Birisi susturulmak istenince, ileri sürdüğü fikir her nevi kötü kalıba dökülebilir. Nitekim toprak kanununun Nazi kanunlarından esinlenmiş olduğunu ileri sürenler, Tarım Bakanı'na bu neviden telmihlerde bulunanlar oldu...

...Milletvekillerinin susup susmadıklarını halkın bilip öğrenebilmesi için ne söylediklerini halkın duyması ve okuması lazımdır... Şüphe yoktur ki milletvekilleri konuşuyorlar... Fakat ne konuştuklarını biz de öğrenmek, kendi davamızın mahiyetine nüfuz etmek, yapılan kanunların gerekçelerini biz de bilmek ve milli denetimimizi yapmak istiyoruz..” diyerek dönemin bir genel değerlendirilmesi yapılmıştır.⁸⁵

Yine aynı gün İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'te Gençlik bayramında söylevinde şunları söylemiştir: “ Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirle lüzum gösteren darlıkları kalkıkca, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir” diyerek siyasî yaşamında olacak yenilikler için ilk sinyalleri vermiştir.⁸⁶

14 Mayıs 1945'te Çiftçiye Topraklandırma yasası görüşülürken, Adnan Menderes ve ile Başbakan Şükrü Saraçoğlu bir hayli sert bir biçimde tartışmışlar, Emin Sazak ve Refik Koraltan da bu yasayı şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdi. Yasanın kabul edilmesi sırasında da bütçeye olumsuz oy veren yedi kişi, oy kullanmayarak tepkilerini göstermişlerdir.⁸⁷ Ancak bu yedi kişiden Celal Bayar⁸⁸,

⁸⁵ “Meclisin Sesi Kulağı”, **Tasvir**, 19 Mayıs 1945.

⁸⁶ Kabacalı, **Türk Basımında**..., s.171.

⁸⁷ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre: 7, Cilt 18, 11 Haziran 1945, s.232-235.

⁸⁸ Celal Bayar, 1883'te Bursa'da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra Ziraat Bankası ile Deutsche Orient Bank'ın Bursa şubelerinde memur olarak çalışmış, bu sırada siyasetle ilgilenecek İttihat ve Terakki Cemiyetine girmiş ve Halka Doğru adlı bir dergide takma adlarla yazılar yazmıştır. toplanan son Osmanlı Meclisine Manisa milletvekili olarak girmiş, İstanbul'un İşgalinden sonra Ankara'ya gelerek Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Bursa temsilcisi olarak yer almıştır. Bayar, Mustafa Kemal'in direktifiyle Yeşil Ordu ve Resmi Türkiye Komünist Fırkası hareketinin yöneticileri arasında yer almıştır. 1921'de İktisat vekilliğine atanmış, 1924'te de mübadele, imar ve iskan vekilliğine getirilmiştir. 1924-1932 yılları arasında İş Bankası Genel Müdürlüğü, 1932-1937'de İktisat vekilliği yapmıştır. İsmet İnönü'nün Başvekillikten istifa etmesi üzerine 1937'de Celal Bayar bu göreve gelmiştir. 1943-1946 yılları arasında CHP İzmir milletvekili olarak görev yapmıştır. 1946'da DP kurucuları arasında yer alan Bayar, aynı yıl DP İstanbul milletvekili olmuş ve 1950 yılında DP'nin seçimleri kazanmasıyla 22 Mayıs 1950'de Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. 27 Mayıs İhtilali sonrası Ömür boyu hapse mahkum edilen Bayar, 1964 yılında serbest bırakılmıştır. bkz. **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, c.2 İstanbul 1984, s. 712-714.

Adnan Menderes⁸⁹, Refik Koraltan⁹⁰ ve Fuat Köprülü⁹¹ bu yasanın onaylanmasından önce parti grubuna “Dörtlü Takrir” olarak bilinen belgeyi vererek, muhalefetin yalnızca bütçeye yada toprak yasasına olmadığını göstermek istemişlerdir.⁹² Bu önergede başlıca şu önlemlerin alınması istemişlerdir:

- Ulusal egemenliğin en doğal sonucu ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis denetiminin, anayasamızın şekline değil, ruhuna tam uygun olarak belirmesini sağlayacak önlemlerin alınması
-
- Yurttaşların siyasal hak ve özgürlüklerini, daha ilk anayasamızın getirdiği genişlikte kullanabilmeleri olanağının sağlanması.
- Bütün parti çalışmalarını, yukarıdaki esaslara tam uygun bir biçimde, yeniden düzenlenmesi.⁹³

⁸⁹ Adnan Menderes, 1899'da Aydın'da doğmuş, İzmir İttihat ve Terakki İdadisinde ve Kızılçullu Amerikan Kolejinde okumuştur. Kurtuluş Savaşında yedek subay olarak görev yapmıştır. Siyasal yaşamı 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile başlamış, partinin Aydın örgütünü kurarak il başkanlığı yapmıştır. Bundan sonra CHP Aydın il başkanı olmuş ve 1931 seçimlerinde Aydın milletvekili seçilmiştir. Bu arada Ankara Hukuk Fakültesini bitirmiş, 25 Eylül 1945'te partinin iç düzenini bozmak istedikleri gerekçesi ile Fuat Köprülü ile birlikte CHP'den çıkarılmışlardır. DP'nin kurucuları arasında yer almış, 14 Mayıs 1950'de DP'nin seçimleri kazanması ile birlikte Başbakan olmuştur. DP iktidarının sonra erdiği 27 Mayıs 1960'a kadar birbirini izleyen beş hükümet kurmuştur. 27 Mayıs'ta tutuklanarak Yüksek Adalet Divanı tarafından çeşitli suçlardan yargılanmış ve Anayasayı ihlâl suçundan idam cezasına çarptırılmıştır. 17 Eylül 1961'de cezası infaz edilmiştir. bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi yay., İstanbul 1999 ., Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, Alkım yay., İstanbul 2004.

⁹⁰ Refik Koraltan, 1889'da doğmuş, orta öğrenimini İstanbul Mercan İdadisinde, yüksek öğrenimini İstanbul Hukuk Mektebinde bitirmiştir. 1920-1935 yılları arasında dört dönem Konya milletvekilliği yapmış, İstiklal Mahkemesi üyeliği ve başkanlığında bulunmuştur. Sırasıyla Artvin, Trabzon ve yapmıştır. 1943 yılında İçel milletvekili olmuştur. DP'nin kurucuları arasında yer alan Koraltan, DP'den milletvekili seçilerek 10 yıl süreyle TMMM Başkanlığı yapmış ve 27 Mayıs 1960'da tutuklanmıştır. Bkz. **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, C.6 s. 3307.

⁹¹ Fuat Köprülü, 1890'da İstanbul'da doğmuş, Ayasofya Rüştüyesi'ni ve Mercan İdadisini bitirmiştir. Edebiyat ve Tarih öğretmenliği yapmış, 1934 yılında Türkiyat Enstitüsünü kurmuştur. 1927'de Türk Tarih Kurumu Encümeni Başkanlığına seçilmiş, 1933 yılında Ordinaryüs Profesör olmuştur. Bir çok dergi de yayımlayan Köprülü, 1935 yılında Kars milletvekili olarak siyasete atılmış, 1943'e kadar milletvekilliğinin yanı sıra üniversitedeki görevini de sürdürmüştür. Vatan gazetesinde çıkan bir yazısı üzerine CHP'den çıkarılmış ve DP'nin kurucuları arasında yer almıştır. 1957 yılında bu partiden ayrılan Köprülü, 18 Aralık 1961'de Yeni Demokrat Parti adlı bir parti kurmuş, ancak parti kapatılmıştır. Türkiye'de modern tarihçiliğin önde gelen isimleri arasında yer alan Köprülü, 1966'da vefat etmiştir. bkz. **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, C.6 s. 3321-3322.

⁹² Bu önergenin atam metni için bkz. Albayrak, a .g.e, s.597-598.

Önerge, 12 Haziran'da CHP Grubu'nda görüşüldü ve reddedildi. Dörtlü Takrir'den sonra Andan Menderes ve Fuat Köprülü, Vatan ve Tan gazetelerindeki yazılarda CHP'yi eleştirmektedirler. Bu eleştiriler sonucunda da çok geçmeden partiden ihraç edildiler.

Cumhurbaşkanı ve Milli Şef Olan İsmet İnönü ise, 1 Kasım 1945 tarihinde meclisin açılış nutkunda yeni parti kurulmasından açıkta söz etmekteydi. İnönü bu konuşmasında düşüncelerini şöyle belirtmekteydi:

“ Demokratik düzen bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olundu. Bizim eksimiz, Hükümet partisi'nin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii suretle işlenmesi sayesinde başka bir partinin kurulması mümkün olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoğunlukta vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir” demektedir.⁹⁴

Hüseyin Cahit Yalçın ise , Tanin gazetesinde şunları yazmaktaydı: “ Bir demokraside en az iki parti olmazsa murakabe vazifesinin ifa edilmesine imkan bulunamazdı. Bunun için en iyi çarenin mevcut fırka içinden bazı zatların ayrılarak esas programda müttefik kalmakla beraber bir kontrol partisi vücuda getirmek olacağı... işte şimdi bu yeni partiyi biz böyle bir kontrol partisi mahiyesinde telakki ediyor ve doğuşunu istikbal hakkında bir müjde gibi görüyoruz.”⁹⁵

Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili ve Akşam gazetesi başyazarı olan Necmettin Sadak, ikinci parti kurulmasının zorluğundan bahsederken bu konudaki isteksizliğini de ortaya koymaktaydı: “.... Kurulacak yeni partinin muhtaç olduğu en büyük unsur, paradır. Çünkü teşkilatın temeli paraya dayanır. Bu bakımdan yeni bir milli partinin doğması güçtür. Yeni parti için adam bulmak kolay, fakat bu partiyi ayakta tutacak sermayeyi bulmak zordur. Bundan dolayı, Türkiye'de yeni milli partilerin kurulması imkansızlaşmaktadır. Ancak en kolay doğan partiler. Enternasyonal Komünist Partilerdir. Türkiye'nin sosyal bünyesi geniş demokrasi ilerleyişinde Komünist Partisi'nin ortaya çıkmasına engel olunmayacak derecede sağlam ve Marksist nazariyelere aykırıdır”.⁹⁶ Görüldüğü üzere basın bazı karşı görüşler olmasına rağmen

⁹⁴ Kabacalı, **Türk Basınında**...., s.173 , **Ulus**, 2. 11.1945.

⁹⁵ **Tanin** , “Yeni Parti” , 05.12.1945.

⁹⁶ Kabacalı, **a.g.e** s.174.

genel anlamda ikinci bir partinin kurulmasının demokratikleşme açısından bir zorunluluk olduğu üzerinde durmuşlardır.

1.4.4. Görüşler Dergisi ve Tan Olayı

Tan gazetesinin sahibi olan Zekeriya ve Sabiha Sertel bu dönemde bir düşünce dergisi çıkarmaya hazırlanmışlardı. Tasarımı ilk ortaya atan ve Sertel'lerin bu işi ele almalarını isteyen kişi Atatürk döneminin Dış İşleri bakanı Tevfik Rüştü Aras'tı. Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü de yazı kadrosuna katılmayı kabul etmişlerdi. Dergiye Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Halide Edip Adıvar da yazı verecekti.⁹⁷

1945 yılı sonunda Görüşler dergisinin ilk sayısı çıktı⁹⁸. Bu ilk sayı bomba gibi patladı ve ilk sayısı kapışıldı. Dergide “Zincirli Hürriyet” başlığı adı altında tek şef ve tek parti sisteminin demokratik hak ve özgürlükleri nasıl zincire vurulduğu konusunda kuvvetli yazılar resimlerle ortaya koyuyordu. Birinci sayıda da Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün yazılarının sağlandığı ilân ediliyordu. Görüşler Dergisi, halkın yıllardan beri özlemini duyduğu bazı ihtiyaçlarına cevap verdiği için geniş bir ilgi uyandırmıştı.⁹⁹ Sabiha Sertel, bu derginin etkilerini şöyle anlatıyordu: “ Görüşler asıl Ankara'da bir bomba gibi patladı. Halk Partisi özel bir toplantı yaptı. Gazetelere yeniden hücumu geçmeleri için emirler verildi. Bayilere Tan, Yeni Dünya gazetelerinin , Görüşler dergisinin satılmaması, devlet memurlarına, öğrencilere bu gazetelerin okutulmaması hakkında şifahi ve tahriri emirler verildi. Bundan başka, Vatan gazetesinde yazı yazan mebuslar partiden çıkarıldı.”¹⁰⁰

⁹⁷ Topuz , **a.g.e**, s.181.

⁹⁸ Görüşler Dergisi hakkında geniş bilgi için bkz. Çavdar, **a.g.m** , Ek:11(Görüşler köşesinde Sabiha Sertel),s.567-580. Çavdar bu makalesinde Sabiha Sertel'in Görüşler Dergisinde yazdığı yazıları; Faşizme karşı yazdıkları, özgürlük ve demokrasi için yazdıkları olmak üzere sınıflandırmıştır.

⁹⁹ Zekeriya Sertel, **a.g.e**, s.258.

¹⁰⁰ Sabiha Sertel, **a.g.e**, s.331.

Bu dönemde Tanin gazetesi Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın ile Sabiha Sertel arasında olan tartışmalar şiddetlenmişti. 3 Aralık 1945'te Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin gazetesinde büyük puntolarla yazılmış "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Bu başlığın altında şu satırlar yer almaktaydı: " Kalkın ey ehli vatan mücadele başlıyor. Ve başlamak lazım. Çünkü en azgın ve en insafsız bir propaganda zehiri dökmesine müsaade edemeyiz. Bunları susturmak için, cevap vermek hükümete düşmez. Söz eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarıdır...." demekteydi.¹⁰¹

CHP Parti il Örgütü aynı gün öğrenci yurtlarına gerekli talimatı vererek ertesi sabah Tan gazetesine karşı bir gösteri düzenleneceğini bildirmişti.¹⁰² Tan gazetesine karşı kışkırtmaların temelinde şu nedenler bulunmaktaydı:

- Tek yönetiminin ülke içerisindeki hoşnutsuzluğun sebebi olarak görülmesi ve özellikle CHP'nin yolsuzluklarla suçlanması.
- İkinci bir parti olarak Demokrat Partinin kurulması yönünde çaba göstermeleri.
- Sovyetler Birliğinin dostluğunu desteklemeleri

4 Aralık 1945 sabahı gençler ellerinde bayraklarla Beyazıt'ta Üniversite bahçesinde toplanmaya başladılar. 10 bin kişilik bir topluluk Beyazıt meydanından Çarşıkapı'ya doğru yürüyüşe geçti. İlk önce Cağaloğlu yokuşunda bulunan ve devrimci yayınlar satan ABC kitabevi'nin camları kırıldı ve kitapları yağma edildi. Daha sonra Tan gazetesine gidildi. Ortada bir panik havası esiyor ve kepenkler indiriliyordu. Gazetenin birinci katında o zamanlar Türkiye'nin en büyük rotatifleri bulunuyordu. Saldırganlar ellerinde baltalar, keserler ve balyozlarla rotatifleri parçaladılar. Gazeteciler ortalıkta yoktu, matbaa teknisyenleri ve rotatif ustaları bir yerlere kaçmışlardı. Saldırganlar hızlarını alamayıp kağıt deposuna yüklendiler. Kağıt bobinleri sokağa çıkartıp Sirkeciye doğru yuvarladılar. Buradan Tepebaşına

¹⁰¹ Gevgili, **a.g.m.**,s. 219(Tan baskını başlıklı çerçeve yazı), Kabacalı, **Türk Basımında...**, s.192-193.

¹⁰² Zekeriya Sertel'in anılarından anlaşıldığına göre bu olayın hükümet tarafından organize bir şekilde yapıldığı ve bu olayın yapılmasın da üniversite öğrencilerinin kullanıldığı üzerinde durmuştur. Ayrıca olayın sonunda sorumlu olarak ta kendilerinin tutuklandığını belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sertel, **a.g.e.**, s. 258-261.

gelen göstericiler “Kahrolsun Serteller! Kahrolsun Komünistler! Yaşasın İnönü! sloganları atarak, Görüşler Dergisi, La Turguie ve Yeni Dünya gazetesinin yayınların hazırlandığı binaya saldırarak yağma etmişlerdir.¹⁰³ Ertesi gün tüm gazetelerde Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe imzasıyla şu bildiri yayınlanacaktı.

“ Dün Üniversite Öğrencilerin bir kısmı, iki basım eviyle birkaç kitabevine tecavüz etmişler ve bu hareketlerine mani olmak isteyen hükümet ve inzibat kuvvetlerini dinlemeyerek tasarladıkları suçu işlemişlerdir. Bunlar hakkında derhal takibat ve tahkikata başlanmıştır. Bu çok müessif hadiseyi katiyen müsamaha edilmeyecektir. Bu ve benzeri hareketlerin şiddetle karşılık göreceği ve bu gibi kitle toplantılarının yasal edilmiş bulunduğunu beyan ve ihtar ederim.”¹⁰⁴

Hükümet olayın çıkmasına neden oldukları gerekçesiyle Sertel’leri tutuklattı. Buradan Sultan Ahmet Cezaevine gönderilen Sertel’ler hakkına iki dava açılmıştır. Bu dava gerekçesi olarak Tan’ın 12 Kasım ve 1 Aralık 1945 tarihlerinde çıkan Zekeriya Sertel imzalı, “Vatandaş Nasıl Hesap Sorar?” ve “ Millet Önünde Hesaplaşmak İstiyoruz” başlıklı yazılardan dolayı İstanbul Asliye 2. Ceza mahkemesi’nde, “TBMM’nin, Bakanlar Kurulu’nun ve resmi heyetlerle devlet memurlarının şeref ve haysiyetlerini bozmak” suçlamasıyla Tan gazetesinin yazarlarıyla sorumlu müdürlerini mahkum ettiler. Dört ay cezaevinde kaldıktan sonra, Yargıtay’ın cezayı onaylamaması üzerine özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Bu olayın Ertesi günü Celal Bayar ve Adnan Menderes, Görüşler Dergisi ile hiçbir alakalarının olmadığını gazetelerde ilan etmişleridir. Ayrıca bu olaya karışanlardan hiçbiri gözaltına alınıp mahkemeye çıkarılmamışlardır.¹⁰⁵

¹⁰³ Topuz , a.g.e, s.183 , Bu olay hakkında Oral Çalışlar, yıllar sonra bu konu da şunları yazacaktır: “ polis saatlerce süren saldırıyı sadece seyretti . belli ki önceden tembihliyidiler. Tan’a yapılan saldırı hakkında hiç kimseye soruşturma açılmadı. Ama Zekeriya ve Sabiha Sertel tutuklandılar ve 6 ay hapiste kaldılar. Türkiye’nin en çok satan gazetelerinden biri sırf çok partili sistemi ve demokrasiyi savunduğu için devlet tarafından düzenlenen bir saldırıyla ortadan kaldırıldılar. bkz. *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1995.

¹⁰⁴ Kabacalı, *Türk Basımında....*, s.195.

¹⁰⁵ Pektaş, a.g.e, s. 53-54 .

1.4.5. Basındaki Demokratik Gelişmeler:

1945 yılındaki gelişmelerin daha liberal bir ortam isteğini ön plana çıkarması, öncelikle gazete sütunlarında ifade edilmiştir. Siyasal iktidardan talep edilenler, genel bir söylemle hürriyet isteği olarak adlandırılmış, ancak bu isteklerin basında yer alabilmesi iktidarın basın üzerindeki baskının kalkmasıyla gerçekleştirebilmiştir. Çok partili rejime geçiş aşamasında CHP basına yönelik bazı ödünler vermek zorunda kalmıştır. Çünkü yeni kurulmuş olan Demokratik Partiyi tüm basın organlarının destekliyordu. Ayrıca yapılacak seçimler öncesinde basına ihtiyaç duyulacağından bu konu üzerinde hassasiyetle durulması gerekiyordu.

Basın üzerinde iktidarın baskısının azalması, II.Dünya Savaşı sonrasında uluslar arası ortama hakim olan liberal esintiler çerçevesinde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. 20 Şubat 1945 tarihinde gazetelerde “Hür Basın Komisyonu” üyelerinden oluşan bir heyetin¹⁰⁶ Türkiye’de olduğu haberi yer almaktadır. Temel ilkesi özgür basın olan bu heyet, Türk basını hakkında ABD Başkanına sunulmak üzere bir rapor hazırlamak amacındadır. ABD heyeti basın organları tarafından ilgiyle karşılanmışlardır.¹⁰⁷

Basın- iktidar ilişkilerinde önemli adımlardan bir tanesi de meclis çalışmaların kamuoyuna yansıtılması konusunda atılmıştır. 3 Nisan 1945 tarihinde TBMM’nde Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars’ın, “meclis görüşmelerinde ve grup müzakerelerinde neşrinde mahzur olmayanların yayınlanması” hakkındaki önergesinin görüşülmesi sonucunda, Meclis zabıtların daha çabuk yayınlanması,

¹⁰⁶ ABD’de II.Dünya Savaşı sırasında 350 gazetenin başyazarlarından oluşan” Amerikan Gazeteleri Başyazarları Birliği” çerçevesinde 1944 yılı Nisan’ında kurulan “Hür Basın Komisyonu” yalnız ABD’de değil, dünyadaki tüm basın rejimlerini incelemek amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bu komisyonun çalışmalarıyla, özgür basın ilkesini bütün barış antlaşmalarının altında yer alması ve haber vasıtalarının hükümetin elinden kurtarılması amaçlanmaktadır. Böylece muhabirler istedikleri yerde, istedikleri haberi sansürden geçirilmeksizin yayın vasıtalarına bildirebileceklerdir. Hür Basın Komisyonu, dünyanın çeşitli yerlerine giderek ABD Dışişleri Bakanlığı’na ve Başkan Roosevelt’e raporlarını iletme üzere çalışmalarını yapmışlardır. Bu heyet Türkiye’de Basın Yayın Müdürü Nedim Veysel İlkin tarafından konuk edilmiş, İstanbul’da Türk Basın Birliği Merkez İdare Heyeti Başkanı Falih Rıfkı Atay ile görüşmüşlerdir. bkz. **Ulus**, 20-22 Şubat 1945.

¹⁰⁷ Gürkan, **a.g.e**, s. 167.

basına daha geniş ölçüde yansması ve grupta görüşülen , halka sunulması lüzumlu ve faydalı görülen konuların yayınlanması kararlaştırılmıştır.

Bu dönemde basın konusunda atılan adımlar içerisinde belki de en önemlisi 1931 Matbuat Kanununun 50 .maddesinin değiştirilmesine yönelik çabalardı. Daha öncede belirttiğimiz gibi 1945 yılının Haziran ayından itibaren uluslararası ortamın etkisiyle iktidarın tavrındaki yumuşamanın sonucu olarak bazı milletvekillerinin yeni taleplerle ortaya çıktığını belirtmiştik. İşte bunlardan Celal Bayar ve arkadaşları, Dörtlü Takrir'in verildiği haziran ayı içerisinde, 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinde değişiklik yapılması konusunda TBMM'ye önerge vermiştir. 1925 yılında Takrir-i Sükûn kanunu ile uygulanmaya başlayan ve 1931 yılında 50.madde ile Matbuat Kanununa giren hükümetin gazete kapatma yetkisi ancak 1946 yılında ele alınabilmektedir.¹⁰⁸

Bu yasanın meclisteki görüşmelerinde büyük tartışmalar yaşanmıştır. Bu konuda söz alan Adnan Menderes, “ Anayasaya göre Türklerin tabii haklarından olan yayım hürriyeti, yurttaşın şahsi ve siyasi hak ve hürriyetlerinin de teminatıdır. muhalefet partileriyle müstakil kanaat sahibi yurttaşların en müessir mücadele vasıtası da matbuattır. Hele bizim gibi devlet, parti ve millet anlamları henüz birbirinden layıkıyla ayırt olunamayan ve Meclisindeki muhalefetin veya müstakil kanaat sahibi yurttaşların hiç veya pek az temsilcisi bulunan memleketlerde matbuat hürriyeti, milyonlarca vatandaşın, fikir ve kanaat kalesi olmak ehemmiyetindedir...” demektedir. Adnan Menderes bu konuşmasının devamında yalnızca 50. maddenin kaldırılmasının basın hürriyeti için yeterli olmadığını belirterek daha özgürlükçü bir basın yasasının çıkarılarak tüm antidemokrat kanunların kaldırılmasını savunmuştur¹⁰⁹

Demokrat Parti adına konuşan Adnan Menderes'in bu konuşmasına CHP adına Gaziantep milletvekili Cemil Barlas cevap vererek, “ sanki Menderes arkadaşım geçen otuz, otuz beş hadiselerini hiç hatırlamıyormuş gibi konuşular. Meşrutiyet devri bahsettikleri kanunlar zamanında değımlidir, Mevlana Rifatlar, Ali Kemaller? Yine o zamanda değıl midir ki? Matbuat yüzünden doğan anarşi havası? Meşrutiyetten Cumhuriyete geçerken bu devlet ağır sarsıntılar geçirdi. Bu sarsıntılarda matbuatın hizmeti kadar suçu da oldu. Milli Mücadele

¹⁰⁸ Gürkan, **a.g.e**, s.171.

¹⁰⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre:VII, C.24 Toplantı:3, s. 269-272.

yıllarında İstanbul'da matbuatta karşılıklı tartışmaları gördük.....”¹¹⁰diyerek sadece 50. maddenin kaldırılmasını değil, devletin çıkarlarını ve kişilerin lüzumsuz yere lekelemeyen bir basın kanununun çıkarılmasını savunmuştur. Bu tür tartışmaların sonucunda 1931 Matbuat Kanununun 50. maddesi kaldırılmıştır.¹¹¹

Bu dönemde Demokrat Parti, basının desteğini kazanmak için basın özgürlüğünün en büyük savunucuları olmuşlardır. Adnan Menderes başka bir konuşmasında ise şunları söylemektedir:

“ Yayın hürriyeti, yurttaşın şahsi ve siyasi hak ve hürriyetlerinin teminatıdır. Basın hürriyetinin olmadığı yerlerde vatandaşın diğer hak ve hürriyetleri tehlikeye düşeceği gibi , topluluk hayatı, gizliliğin, kapalılığın kiri ve pası altında bunalıp çürümeye mahkumdur. Dünyanın her yerinde her zaman görülmüş bir gerçektir ki insan topluluklarının mukadderatını diledikleri gibi ellerinde bulundurmamak isteyenler, hücumlarını her şeyden evvel basın hürriyetine çevirmişler ve topluluğun menfaatini savunur gibi görünerek kendi durumlarını sağlamlaştırmanın ve basın hürriyetini yerden yere vurma yolunu bulmuşlardır”¹¹²

Basın yasasını değişmesini öngören talepler karşısında CHP'li yazarların tedirgin oldukları gözlenmektedir. Bu konuda Asım Us(Vakit), Ethem İzzet Benice(Son Telgraf) ve Hüseyin Cahit Yalçın(Ulus) gibi iktidarı destekleyen kalemler köşelerinde muhalefetin isteklerini çok abartılı buldukları yönünde yazılar yazmışlardır. Bunun yanı sıra Necmettin Sadak (Akşam) ve Zekeriya Sertel (Tan) gibi yazarlar ise verilen hakların yetersiz olduğu yönünde görüşlerini belirtmişlerdir.¹¹³

Tüm bu düşünceler çerçevesinde CHP, savaş sonrası uluslar arası ortamın zorlamasıyla demokratikleşme yönünde adımlar atmak zorunda kalmıştır. Çünkü parti içinde bir muhalefet hareketinin başlaması ve bunun sonucunda basının bu yeni muhalefeti desteklemesi CHP'yi endişelendirmiştir. Ayrıca yapılacak seçimler

¹¹⁰ Aynı yer, s.273.

¹¹¹ **Düstur**, 3. Tertip, cilt: 27, 18.6 1946.

¹¹² Topuz , **a.g.e.**, s.185.

¹¹³ Bu yazıların hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Ulus**, 30 Ağustos 1945, **Akşam** “Yeni Partilerin Doğması İçin” , 24 Haziran 1945., **Tan** , 30 Ağustos 1945, **Tanin**, 31 Ağustos 1945.,

öncesinde basına ihtiyacı olacağını düşünerek bu kanunun 1 Haziran 1946 yılında Meclis'ten geçmesini sağlamışlardır. Bu kanun tasarısının yanı sıra Seçim Kanunu ve Genel Toplantılar Kanunu konusunda da değişiklikler öngörülmekteydi. Çok partili yaşama ve seçim hazırlıklarına girilirken böylece biraz umutlu bir hava belirmiş olmaktadır.

Bu dönemde basın üzerindeki demokratik gelişmelerden bir tanesi de, II.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerinde konulan sıkıyönetimin 23 Aralık 1947 yılında kaldırılmasıdır. Bu karar dolayısıyla basın üzerindeki baskılardan biri daha kalkmıştır. Bu konuda basında genel de memnuniyet belirten yazılar çıksa da bazı gazeteciler hükümeti uyardıktan geri kalmamışlardır. Nitekim Nadir Nadi :

“Sıkıyönetim kaldığı takdirde sorgusuz sualsiz gazete kapatılmayacağına göre, hükümete karşı şimdiye kadar yapılan hücumların şiddetleneceği ve sayın baştakilerin bir hayli sıkıntı çekeceğine şüphe yoktur. Ne yapalım, hürriyet rejimine hasret çektiğimize göre, bu kadarcık fedakarlığa katlanmak lazımdır... fakat milletimizin canına kasteden, devletimizin aleyhine olarak yabancı kaynaklarla işbirliği yapan, yahut bir eşkıya gibi ulu orta sayıp söverek haysiyet ve şeref avına çıkan kalem sahipleri olursa, onları tarafsız bir hale sokmanın yolunu normal kanunlarımızda ve bünyemizin sağduyusunda aramalıyız” demektedir.¹¹⁴

Ulus gazetesinde ise sıkıyönetimin kalkmasıyla oluşacak basın özgürlüğü ile ilgili endişelere şu şekilde cevap verilmiştir:

“ Serbest yazı hayatında gün geçtikçe mesafe almaktayız. Basın mesuliyet konusunda gün geçtikçe daha dikkatli davranmalıdır. Şimdi yeni serbestlikler yeni manevi mesuliyet duyguları yaratacaktır. Basın hürriyetinin murakabesini(denetleme) mümkün olabildiğince, genel basının kendisine bırakmakta fayda vardır. Nitekim daha şimdiden bazı gazeteler, kendi kendilerini murakabe için, kendi aralarında bir anlaşma fikri öne sürmeye başladılar”.¹¹⁵

Görüldüğü gibi Ulus da basının kendi denetimini kendisine bırakarak memleketimizde demokratik rejimin kökleşmesi, temiz gelenekler üzerinde

¹¹⁴ **Cumhuriyet** “Sıkı Yönetim Kaldırılırken”, 11 Aralık 1947.

¹¹⁵ **Ulus**, “ Sıkıyönetimin Kalkması”, 12 Aralık 1947.

yükselmesi için basına önemli görevler düşmekte olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yaşanan dönemin çok hassas ve önemli bir dönem olduğunu belirtmektedir.¹¹⁶

Türkiye'deki basın özgürlüğüne, ülkedeki demokratikleşme sürecini izleyen Batı ülkeleri de önem vermişlerdir. 23 Mart 1948 tarihinde Cenevre'de toplanan "Haber Alma ve Basın Hürriyeti" hakkındaki Birleşmiş Milletler Konferansına Türkiye'de davet edilmiştir.¹¹⁷

1.4.6. Demokrat Partinin Kuruluşu ve Basın:

Demokrat Partinin kuruluşuna yol açan rejim içi muhalefet, yeni demokrasi akımına uygun olarak, 1945 ortalarından itibaren iyice su yüzüne çıkmıştı. 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmeleri mecliste şiddetli bir muhalefetin varlığını göstermişti. Eleştiriler, her şeyden önce şu noktalarda toplanıyordu: Bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirliilerin ve özellikle memurların acı durumları, vurgunculuk, karaborsa ve vergi sistemindeki adaletsizlik. Muhalefet bu sıkıntıların aşılması için yeni bir hayat görüşünün idareye egemen olması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Bu düşüncelerin devamı, kendini Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu¹¹⁸, görüşmelerinde de devam ettirmiş ve "Dörtlü Takrir" olarak bilinen önerenin verilmesiyle iyice su yüzüne çıkmıştır. Bu önergeyi veren kişilerin partiden ihraç edilmesi üzerine, yeni parti kurulmasına yönelik çalışmalar hızlanmıştır.¹¹⁹

¹¹⁶ Bu geçiş dönemiyle ilgili yazının tamamı için bkz. **Ulus**, "İstanbul Gazetelerinin Güzel Hareketi" 12 Aralık 1947.

¹¹⁷ Gürkan, **a.g.e**, s. 382. BM Genel Kurulunun 1946 yılında aldığı karar gereğince konferansın amacı haberleşme özgürlüğü anlayışı içerisinde bütün hak ve ödevleri formüleştirecek, haberin serbestçe toplanması, nakil ve yayın işlerini belirtecek ve bütün faaliyetleri sürekli idare edebilecek daimi bir teşekkül kurmaya çalışmaktadır. Konferansa üye olmayan 11 ülke ve BM üyesi 68 ülke katılmıştır. **Ayın Tarihi**, Mart 1948, sayı 172, s.61-68.

¹¹⁸ Bu kanunun tasarısının görüşmeleri sırasında Adnan Menderes söz alarak; Bu kanunun Faşist bir kanun olduğunu belirterek : "Toprak mülkiyetinde artık , en küçük ehemmiyet kalmayacaktır. Zirai reform adı altında siz, daha birçok yıllar zafî istihsal şekline mahkûm bir düzeni, bir nizamı müdafaa ediyorsunuz. Halbuki küçük işletmeye gitmek değil, küçük işletmeleri birleştirerek, büyük kolektif işletmelere geçmek, hatta farzdır" demekteydi. Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi yay., Ankara 1999 s.117-1178.

¹¹⁹ Eroğul, **a.g.e** , s.27-28.

Celal Bayar 1 Aralık 1945'te basına verdiği demeçte, arkadaşlarıyla yeni bir parti kurma girişiminde bulduklarını resmen açıklamıştı.¹²⁰ Bu açıklamayı izleyen günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Celal Bayar'ı Çankaya köşküne çağırarak birlikte yemek yemişler ve bu yemekte de önemli konular üzerinde görüşmüşlerdir. Bu konuları şöyle sıralayabiliriz:

- Savaş sonrası dünyada Türkiye'nin yalnız kalmaması için çok partili bir yaşama geçilmesi kaçınılmazdır. Ne var ki, daha önceki olumsuz deneyimler bu konuda dikkatli olmayı gerektirmektedir. Dikkat edilecek noktalardan birincisi, Atatürk'ün koyduğu Cumhuriyet İlkelerinden taviz vermemek, ünlü deyişiyle irticaya kaçmamak.
- Dış politika açısından polemiklere girilmemelidir.
- CHP, iktidarı, yeni partiye engeller çıkartmamalıdır.

Böylece İsmet İnönü, Türkiye açısından çok önemli sonuçlar vermesi beklenen demokrasi devresine kontrollü bir muhalefetle girmeyi planladığını sergilemiş oluyordu. Kuşkusuz burada kullandığımız kontrol sözü, CHP'nin güdümünde bir denetim anlamına gelmeyip, belirli ilkelerin sınırlandığı bir alanda oynama biçiminde algılanması gereken bir denetimdir. Nitekim bu görüşmenin ardından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti resmen kurulmuştur.¹²¹

O dönemde Demokrat Parti'nin maddi destekleyicilerin kimler olduğu konusunda tereddütler vardı, fakat bu partinin maddi dayanağının kent burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin olacağı daha ilk basın konuşmalarında ortaya çıkmıştır.

¹²⁰ Celal Bayar Kurulacak siyasi parti hakkında şunları söylemekteydi: “ partimizin resmen teşekkül edebilmesi için kanunu müracaattan evvel, ikbalî icap eden bütün hazırlıkları bitirmiş bulunuyoruz, partimizin adını Demokrat Parti olarak tespit ettik programımız ve nizamnamemiz de tamamen hazırlanmıştır. Önümüzdeki pazartesi günü resmi makamlara müracaatımızı yapacağımız. 80 kadar madde etrafında toplanan programımızı partinin kurucuları olarak biz dört arkadaş hazırladık..., **Akşam**, 5 Ocak 1946.

¹²¹ Çavdar, *a.g.e*, s.455-456. Çavdar, “Demokrat Parti” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay., Ankara 1982, s.209-210 Eroğul, *a.g.e*, s.28-32, Albayrak, *a.g.e*, 59-62.

Zaten partinin kurucuları arasında burjuvazinin sonsuz güvenine sahip olan Celal Bayar ile büyük toprak sahiplerinin temsilcisi Adnan Menderes bulunmaktaydı.¹²²

Samet Ağaoğlu ise Demokrat Partinin bünyesinde bulunan grupları şu şekilde değerlendiriyordu: “Demokrat Parti, şehirlerin büyük işadamları ve nüfuzlu aydınlarından ilçelerin eşrafına, büyük toprak sahiplerine kadar halkı maddi manevi baskı altında tutanların teşkilatı haline gelmiş ve devleti totaliter bir sistemle idareye almış Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı köylü, işçi, esnaf, yeni fikir ve görüşlerin etkisi altındaki genç aydınlar ve bunların Halk Partisi’nden çeşitli sebeplerle ayrılanların el ele bir ayaklanması olarak doğmuştu. Partinin idareci kadrolarına da, bu bünyesine uygun şekilde demokrasiye yüzde yüz inananlarla, başka ideolojilere bağlananlar ve sadece şahsi çıkarlarının peşinde olanlar da girdiler..”demekteydi.¹²³

Parti programını simgeleyen iki ilke ise liberalizm ve demokrasidir. Zaten bu iki kavram içi içe, bir birinden ayrılmayan kavramlardır. Liberalizm derken hem toplumsal yaşam açısından hem de ekonomi açısından bu ilke savunuluyordu. Devletçiliğe karşı mülkiyetin temel alındığı bir özel girişimcilik ruhunun sonuna kadar destekleneceği program maddelerinde anlaşılmaktaydı.¹²⁴ Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Yavuz Abadan , “Yeni Parti Kurulurken” adlı baş yazısında Demokrat Partinin kuruluşunu şu şekilde değerlendirmiştir:

“ Gerçekten milli varlığımızın iç yapısı bazı Avrupa devletlerinde olduğu gibi aynı kuvvetle bir çok siyasi partinin köklü bir suretle kurulup işlemesine elverişli değildir.... Celal Bayar

¹²² Demokrat Partinin, dayanmayı tasarladığı toplumsal güçler hakkında fikir verdiği için Cumhuriyet gazetesi muhabirinin Celal Bayar ile yaptığı görüşmeyi burada aktarmanın faydalı olacağı kanısındayız..Muhabir soruyor: “Nereden para bulacaksınız ? ” Celal Bayar cevaplıyor: “Bu esaslı bir meseledir. Şöyle düşünüyorum, on sekiz misyon içerisinde bize taraftar olacak 100 veya 200 kişi bulabiliriz. Bunlardan beşer yüz lira alsak 100 bin lira eder ki biz bununla bir iki sene idare ederiz” 1946 ocak ayında 500 liranın değeri düşünülürse, daha kurulurken Demokrat Parti’nin hiç olmazsa mali yönden, varlıklı sınıflar mensuplarına bel bağladığı söylenebilir. **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1946.

¹²³ Ağaoğlu, **a.g.e**, s.74.

¹²⁴ Demokrat partinin kurucuları, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, 7ocak 1946 günü parti genel merkezinde bir basın toplantısı düzenleyerek , Partinin programı ve amaçları hakkında kamuoyuna bilgi vermişlerdir. Demokrat Partinin, Serbest Fırka örneği verilerek danışıklı bir dövüş olup olmadığı, Partinin, CHP’ den ne gibi farkları olduğu., toplantıda en çok merak edilen konu başlıkları olarak dikkat çekmiştir. bkz. Albayrak, **a.g.e**, s.62-63. , Eroğul , **a.g.e**, s.31-32.

ve arkadaşlarının siyasi hayatımızdaki hizmet ve tecrübeleri, CHP karşısında en güçlü muvazene unsuru olacak siyasi teşkilatı kurup yaşatma imkanına kavuşturacakları ümidi vermektedir...¹²⁵

Yine Cumhuriyet gazetesi başyazarlarından Nadir Nadi ise Demokrat Parti'nin kuruluşunu ve programını "Yeni partinin karakteri" başlıklı yazısında şöyle değerlendirmiştir:

"Demek oluyor ki ana prensipleriyle Halk Parti'sinden ayrılmayan Demokrat Parti, çalışma metodunda ve gerçekleştirmek istediği programında ileri sürdüğü fikirlerle şimdilik bir kontrol partisi halinde vazife görmeye gayret edecek, ileride iktidar yerine gelebildiği takdirde, Türk politik ve sosyal bünyesinin hiçbir sarsıntıya uğramaksızın kendi yolunda gelişmesini isteyecektir..¹²⁶

Genel anlamda söylemek gerekirse Demokrat Parti'nin kuruluşu dönemin basın yayın organlarında çok büyük bir yer işgal etmemiştir Fakat yeni bir muhalefet partisinin kurulmasını iktidar yanlısı gazeteler dahi olumlu karşılamışlar ve bunun demokrasiye geçişte atılan önemli adımlardan biri olarak görmüşlerdir.. Dönemin basın organlarının üzerinde durduğu konulardan bir tanesi de Demokrat Parti'nin programı dolayısıyla, CHP'den fazlaca ayrılmadığını ve bu sebeple bir kontrol partisi olduğunu düşünmüşlerdir. Bu düşüncenin oluşmasında partiyi kuran insanların, CHP'den ayrılmış olmasının rolü büyüktür.

1.4.7. 1950'lere Gelirken Türkiye'de Basının Durumu:

1946-1950 yılları, 23 yıldan beri iktidarı elinde bulunduran CHP'ye karşı, Demokrat Partinin bir güç olarak çıkmaya başladığı yıllardır. Özellikle savaş yıllarında sıkı bir devletçilik politikası izleyen CHP'nin karşısında artık liberalizmi savunan bir muhalefet vardı. Yıllar süren baskı politikalarından bıkan ve işlevini tam olarak yapamamaktan rahatsız olan basın da geniş demokratik haklar talep eden bu yeni partinin yanına kaymaya başlamıştı. Halkın büyük çoğunluğunun da DP'yi desteklediğini gören CHP liberalleşme silahını DP'nin elinden kapmak için demokratik nitelikte bazı yasalar çıkarmıştır. 1946 yılında basın kanunu'nun

¹²⁵ Cumhuriyet, 7 Ocak, 1946.

¹²⁶ Cumhuriyet, 9 Ocak, 1946.

50.maddesinin deęiřtirilmesi¹²⁷ ve basın suçların affedilmesi bunlardan en önemlileridir.¹²⁸

21 Temmuz 1946'da yapılan erken seçimlerden sonra seçimlerde yapılan usulsüzlükler ve baskılar hakkında raporlar verilmeye başlandı. Demokrat Partililer protesto mitingleri düzenlemişlerdir. İktidar Partisi CHP Celal Bayar'ın şiddetli bir protestosunu yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazetelerini sıkı yönetim kararı ile kapatmıştır. Basının seçimlerle ilgili şikayetlere fazlaca yer vermekteydi. İktidar, otoriter usullerle basını baskı altına alma yoluna başvurmuştur. 13 Eylül 1946'da alınan kararlar bütünüyle anti demokrat bir nitelik taşımaktaydı.¹²⁹

CHP iktidarının sonuna doğru yaklaşan Türkiye'de basın alanında da önemli değişiklikler gözlenmiştir. Bütün gazetecileri örgüt içinde toplamak amacıyla CHP'nin parlamentodan ayrı bir yasa çıkararak 1939'da kurduğu Basın Birliği, 1946 Haziran'ında kaldırılmıştır. İstanbul gazetecileri, Gazeteciler Cemiyetini, Ankara gazetecileri de Ankara Gazeteciler Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bunun yanı sıra Mehmet Ali Aybar'ın *Zincirli Hürriyet'i*, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in *Makro Paşa* ve Orhan Veli Kanık'ın *Yaprak* adlı dergileri yayın hayatına başlamışlardır. Haftalık 50-60 bin sayılarına ulaşan bu dergiler uzun ömürlü olamamışlardır.¹³⁰

Bu yıllarda Cumhuriyet, Vatan, Tasvir ve Zafer gazeteleri Demokrat Parti'yi desteklemekteydiler. Akşam tarafız bir yayın politikası sürdürmeye çalışmaktaydı. Cumhuriyet Halk Partisi ise yayın organı olan Ulus gazetesiyle bu yayınlara karşılık vermekteydi. Özellikle bu yıllarda Zafer ve Ulus gazeteleri arasında büyük bir çekişme yaşanmış ve bu durum sonraki yıllarda da devam etmiştir. Vatan gazetesi yazarlarından Sadun Tanju, bu dönemi şöyle anlatmıştır:

¹²⁸ Eroğul, *a.g.e* , s.38.

¹²⁹Bu kararların en önemlileri şunlardır; gazete çıkaracak kişi "sui şöhret" sahibi olamazdı. Beyanname vermeyenlerin gazeteleri de en büyük mülki amir tarafından kapatılabilecekti. Resmi kişilerin şeref ve haysiyetlerini zedeleyici yazılar ve devlet kuvvetlerinden her hangi birine karşı halkın güvenini sarsacak haberleri yazarlar da beş yıla kadar cezalandırılabilecekti. **Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, C.1 , 13.09.1946, s.315-316.

¹³⁰ Gevgili, *a.g.e*, s.222

“ 1946-1950 yılları arasında basın manzarası şuydu: zaman ilerledikçe muhalefeti destekleyen gazetelerin sayısı gittikçe artıyordu. Artmamasına da sebep yoktu. Zira muhalefet, düşüncede ve eylemde her şeyin mükemmelini öne sürüyordu. Genellikle aydınlar demokrasinin bütün nimetlerinin elde dileceği hayali ile etkilenmişlerdi. Halk ise adalet ve eşitlik çığlıkları arasında, sigaranın beş kuruşa içileceği, şekerin ucuza yeneceği günleri düşünmeye başlamıştı. Muhalefete çok geniş bir kredi açılmıştı. İktidara ise o ölçüde hassas davranılıyordu. Basın halkı coşturuyor, düşünmeye değil bilmeye, habere önem veriyordu. İki seçim arasındaki dört yıl bitmez tükenmez bir seçim kampanyası olarak devam etti. Basın halkın heyecanını daima taze tuttu.”¹³¹

Görüldüğü üzere 1945-1950 yılları arasında Türkiye tarihinde “Demokrasiye Geçiş Süreci” olarak ifade edilen dönemin özelliği; II.Dünya Savaşını demokrasi ile yönetilen ülkelerin kazanması, savaştan kısa bir süre sonra “soğuk savaş” olarak adlandırılan dönemin başlamasıyla dünyanın bir kutuplaşmaya doğru gitmesi ve Türkiye’nin Batı bloğuna kayma sürecinin hızlanmasıdır.¹³²

Türkiye’de siyasal rejimin yapısı savaş sonrasında değişime girmiştir. Bu dönemde siyasal iktidarın liberalleşme çabaları sonucu, henüz yasal değişiklikler gerçekleşmediği halde, basın organlarında 1945 yılı öncesine kıyasla o güne kadar ifade edilemeyen konuları yazabilmişlerdir. İktidarın dönemin gereklerine uyarak basın üzerindeki baskılarının hafifletmesi, basının kamuoyunu yansıtma görevini yerine getirebileceği koşullar oluşturmasına yol açmıştır.

Savaşı demokrasi cephesinin kazandığının anlaşılması üzerine Tan, Vatan, ve Tasvir gazetelerinin öncülüğünde tek parti yönetimine karşı eleştiriler başlamış ve 1945 yılının mayıs ayından itibaren ikinci parti istekleri yoğunlaşmıştır. Bu dönemde basın organları için başlıca amaç, çok partili demokrasinin yaşatılması üzerine toplanmıştır. Bu konuda öncelik ise, o güne kadar izlenen politikalara ters düşmeyecek kalıcı bir muhalefet partisinin varlığına bağlanmıştır. Basın organları yeni partinin kurucu kadrosunun, Türkiye’yi yöneten , Kurtuluş Savaşını yaşamış, Cumhuriyeti kurmuş ve basının desteğini almış kişilerden oluşması, o güne kadar

¹³¹ Topuz, *a.g.e*, s.193.

¹³² Metin Toker, demokrasiye geçiş devresini 1944-1950 arası olarak saptamaktadır. Toker’e göre “1944 yılı II.Dünya savaşının kimler tarafından kazanılacağı artık anlaşıldığı ve Batı demokrasilerinden esen rüzgarların Türkiye’de kuvvetle hissedildiği yıldır. Çok partili hayatın tohumları o rüzgarla beslenmiştir . Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Toker, *a.g.e*, 45

yapılanların yaşatılması açısından önemli görerek desteklemişlerdir. Demokrat Parti'nin yönetici kesimin içinden ve onun işbirliği ile meydana gelişi, programdaki Kemalist ilkelere de yansımış, her iki parti arasında toplumsal dengeleri alt-üst edecek ideolojik farklılıkların olmaması , basının siyasal iktidar karşısında bu desteği rahatça vermelerini sağlamıştır.

Basınla Demokrat Parti'nin birleştiği en önemli nokta, her ikisinin de toplumsal hoşnutsuzluğun kanalize edileceği bir alan olmasıdır. Savaş sonrası CHP'den hoşnut olmayan toplumda Demokrat Parti yeni bir kan durumundadır. Basının toplumda yeni güçlerle yaptığı ittifak, daha sonra bu güçleri bünyesinde topladığı için Basın-DP ittifakına dönüşmüştür. Basında tıpkı Demokrat Parti gibi bazı koşulların oluşturulması konusuna öncelik vermiş ve muhalefetin bu konudaki tavrını desteklemiştir. Basın organlarının çok partili yaşam için gerekli hukuksal ve idari değişikliklerin yapılmasını çabuklaştırmayı hedeflemeleri iktidar için önemli bir baskı oluşturmuştur.

Demokrasinin öncelikle ikinci bir partinin yaşatılmasına bağlanması ve sınırlı çizgiler içinde kabul edilmesi, iki parti arasındaki farkları azatlığı gibi, gazeteciler arasındaki düşünce farklılığını ve çok sesliliği de azaltmıştır. Bu kişilerin tipik örneği Mümtaz Faik Fenik'tir. Fenik, Ulus gazetesinde başlayan yazarlığını daha sonra, DP yanlısı Vatan'da ve DP'nin yayın organı olan Zafer'de sürdürebilmiştir.

Toplumunu şekillendirmeye alışmış iktidar partisi CHP ile toplumun aktüel ihtiyaçlarına cevap veren DP karşısında, basının oynadığı rol doğal olarak aktüel gelişmeleri göz önünde alan bir tavırda olmuştur. Bunun yanı sıra tek parti iktidarının ve savaş döneminin getirdiği olağanüstü koşullar hem toplumu hem de basını yeni arayışlara yöneltmiştir. Bu arayışlar içerisinde 1950'li yıllara gelmiş ve Demokrat Parti basın yayın organlarının ve halkın büyük çoğunluğunun desteğini alarak 1950 seçimlerine girmiştir.

2.BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ BASIN- İKTİDAR İLİŞKİLERİ:

Çalışmamızın bu bölümünde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ve bu süreçte basının rolü, Demokrat Parti'nin basın politikası doğrultusunda çıkarılan basın kanunları ve bunun basındaki yansımaların neler olduğu, basın ile Demokrat Parti arasında yaşanan gerginliklerin sebepleri, 6-7 Eylül olaylarının basındaki yansımaları ve bu olayların basın üzerinde nasıl bir denetime yol açtığı, dönem içerisinde yaşanan basın davalarının gerekçeleri ve dönemin basın yayın organlarının iktidarla olan ilişkileri konularına, dönemin içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri de göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışacağız.

2.1. Demokrat Parti'nin İktidara Gelmesi ve Basındaki Yankıları:

Demokrat Parti'nin 1946 seçimlerinden itibaren üzerinde durduğu ve bu konuda iktidarı sürekli eleştirdiği konulardan en önemlisi seçim yasasının değiştirilmesiydi. Bu durum üzerine iktidar daha önceki uygulamalarında olduğu gibi, muhalefetin en çok üzerinde durduğu ve eleştirdiği bu konu üzerinde çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmalar Demokrat Parti tarafından da olumlu karşılanmıştır. Celal Bayar 5 Temmuz 1949'da yaptığı konuşmada bu memnuniyetini açıkça dile getirerek;

“ Bir prensip olarak bizim istediğimizi kabul ederlerse, ki ettikleri anlaşılıyor bundan memnun oluruz . İlk günlerden beri, bu fikrin cari olması için çalışmaktayız” demiş ve üzerinde hazırlanan seçim yasasının açıklanmasından sonra görüşlerini belirteceklerini söylemiştir.¹³³

Demokrat Parti seçim yasasının hazırlandığı günlerde iktidar ile herhangi bir uzlaşmaya yanaşmamış ve Büyük Kongre sırasında kabul edilen Milli Teminat Misakı'nın¹³⁴ ruhuna uygun olarak sert muhalefet anlayışını sürdürmüştür. Adnan

¹³³ Sevgen, **a.g.e** , s.365-366.

¹³⁴ Milli Teminat Misak'ı için bkz. Albayrak, **a.g.e**, s.146-148, Eroğul, **a.g.e**, s. 76-77.

Menderes 16 Temmuz 1946 yılında İzmir’de yaptığı konuşmasında bu tavrı devam ettirmiştir. Yine bu dönemde DP’nin yayın organı olan Zafer gazetesinde de 1946 yılında yapılan seçimlerdeki yolsuzluklarla ilgili bazı belgeler yayınlamış ve seçim yasasının değiştirilmesinin ne denli bir zorunluluk olduğunu kanıtlamaya çalışılmıştır.

Bu amaçla hazırlanan yeni seçim yasasında gizli oy, açık sayım ve çoğunluk sistemi kabul edilerek, en az beş ilden aday gösterebilen muhalefet partilerinin radyodan yararlanmaları, Yüksek Seçim Kurulu’nun oluşturulmasını, seçimlerin yargıç güvencesinde yapılmasını, idare amirleri, memurların, askeri kişilerin ve milletvekillerinin görev yaptıkları seçim bölgesindeki seçim kurullarına seçilememeleri, siyasi parti ve bağımsızların sandık başında gözlemci bulundurabilmeleri, oyların kapalı yerde verilmesi ve seçim sonuçlarının hemen açıklanması gibi yenilikler kabul edilmiştir.¹³⁵ Bu durum Demokrat Parti lideri Celal Bayar tarafından memnuniyetle karşılanmış ve demokrasi yolunda atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.

Seçim yasasının kabul edilmesinden sonra partiler seçim günü konusunda da anlaşmaya vararak 14 Mayıs 1950 tarihini uygun görmüşlerdir. Bunun sonucunda Meclis, 24 Mart’ta aldığı kararla kendini feshetmiştir. Nitekim Meclisin kendisini feshetmesi üzerine her iki parti’de seçim kampanyalarına başlayarak, büyük mitingler düzenlemişler ve iktidara gelmenin yollarını aramışlardır.

14 Mayıs 1950 seçimleri büyük bir sükûnet ve ağırbaşlılık içerisinde geçmiştir. Katılma oranı şimdiye dek görülmeyecek bir şekilde yüzde seksenleri aşmıştır. Ülke genelinde ise önemli bir olay olmadan seçimler tamamlanmıştır. Ertesi gün seçim sonuçları alınmaya başlandıkça Demokrat Parti’nin de beklentilerini aşan bir sonuç alınmıştır. Bir iki gün sonra Yüksek Seçim Kurulunun

¹³⁵ Albayrak, *a.g.e.*, s. 155, Seçim yasasının değiştirilmesi konusunda Nadir Nadi şunları söylemiştir. “Evet, çok şükür seçim tasarısının birinci müzakeresini meclis oldukça iyi bir anlayış içerisinde bitirdi. Ümitlerimizin kırılmadığına, ortalığı kara bulutlar kaplamadığına memnunuz. Evvelli günkü oturumda Sekizinci TBMM’si , diyebiliriz ki kendinden beklenen en büyük işi başardı. Bu başarının kazanılmasında meclisle beraber, Şemsettin Günaltay hükümetinin harcadığı gayretleri inkar edemeyiz. Bir sistemden başka bir sisteme bir adımda geçebilmek kolay sanılmasın... , **Cumhuriyet**, “Çok Şükür” , 12.02.1950

sonuçları açıklamasıyla Demokrat Parti'nin oyların büyük çoğunluğunu alarak seçimi kazandığı anlaşılmıştır.14 Mayıs 1950 Seçim sonuçları hakkında aşağıdaki tablo daha net bilgiler vermektedir.

Tablo:3 14 Mayıs 1950 Seçimi Sonuçları

Parti Adı	Aldığı Oy Toplamı	Oy Oranı %	Çıkardığı Milletvekili Sayısı ve Oranı
DP	4.242.831	53.59	408 - % 84
CHP	3.165.096	38.98	69 - % 14
MP	240.209	3.03	1 - % --
BAĞIMSIZLAR	267.975	3.40	9 - % 2

Kaynak, Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti, phoenix Yay., Ankara 2004, s.171

Seçim sonuçları dönemin basın yayın organlarına şu şekilde yansımıştır. Ahmet Emin Yalman 16 Mayıs 1950 tarihli Vatan gazetesindeki “ İsmet İnönü’ye tebrik Mektubu” başlıklı yazısında şunları yazmıştır:

“Sizin bu Milli zaferin âmilleri arasında yüksek bir mevkiiniz vardır. Bu sayededir ki, on iki seneden beri işgal ettiğiniz Cumhurbaşkanlığı mevkiden ayrılırken küçülmeyeceksiniz, milletinizin nazarında yeni bir mertebeye yükseleceksiniz.. Siyasi hayatınız bu memleket için kapanmamıştır. En tatlı, en heyecanlı, en hayırlı ve verimli devri(niz) bu saniyede muhalefet lideri sıfatıyla başlıyor..”¹³⁶

Hüseyin Cahit Yalçın ise Ulus gazetesindeki “ Yeni Bir Devir Açılıyor” başlıklı yazısında seçim sonuçlarını şöyle değerlendirmiştir:

“Son seçimlerin cereyan tarzı ve neticesi Türkiye’de yeni bir devir açıldığını gösteren büyük bir tarihi hadisedir. Uzun zaman demokratik rejim içerisinde yaşamış memleketlerde bir partinin düşüp yerine diğer bir partinin gelmesi yahut Cumhurbaşkanının değişmesi tabii işlerden ve demokrasinin icaplarından telâkki olunur. Fakat son Türk seçimleriyle memleketin siyasi tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. İşte son seçimlerin ehemmiyeti bundan ileri gelmektedir. Kapanan sayfa “milli kahraman” Cumhurbaşkanları devridir. Açılan sayfa “alelâde” Cumhurbaşkanları devridir”.

¹³⁶ Vatan, 16 Mayıs 1950.

Yine Ulus gazetesi aynı sayısında Demokrat Parti için “şimdi onlara düşen vazife Türk demokrasisini kurmak ve geliştirmek bakımından bugüne kadar CHP’nin taşıdığı mesuliyet artık demokratların omzundadır” şeklinde görüş belirtmiştir.¹³⁷

Hürriyet gazetesi Başyazarı Sedat Simavi ise, “Değişen Nöbet” başlıklı yazısında seçimlerle ilgili şunları söylemiştir:

“ Son seçimlerde, 27 seneden beri iktidar mevkiini muhafaza eden CHP nihayet nöbetini Demokratlara terk etti. Biz bu değişikliği, bir askerin hudut boyunda nöbetini bir başka arkadaşına devredişine benzetiyoruz. Demokrat olalım. Halk Partisine mensup olalım, bunda ne aşırı bir sevinç ve de fazla bir yeise kapılmamalıyız. Gidenlerde bu memleketin çocukları idi. Gelenlerde yine bu vatanın evlatlarıdır. Bizce, ortada değişen zihniyet farkıdır. CHP, 27 seneden beri idare ettiği bu memleketi ve halkını maalesef tanıyamadı. Babadan kalma çiftlik gibi idarede ısrar etti. Hiçbir zaman halkın reyine ve mütalaasına, isteklerine müracaat etmedi. Hele matbuatın ağzına öyle bir kilit taktı ki, onun senelerce şahsiyetsiz ve âtıl kalmasına sebep oldu. Şimdi çok güzel vaatlerle iktidara gelen Demokrat Parti’nin icraatına şahit olacağız”.¹³⁸

Türkiye’deki genel seçimlerin sonuçlarına, Batılı basın organları da büyük ilgi göstermiştir. Basın organlarının en çok üzerinde durduğu konular arasında; Türkiye’de de demokratik bir seçim sonucunda iktidarın el değiştirmesinin övgüye layık olduğu, Türkiye’nin batı ile olan ilişkilerinde her hangi bir politika değişikliğinin beklenmediği, Türkiye’nin komünizm’e karşı mücadelesinin devam edeceği, Türkiye’nin Batılı demokratik devletler arasında yer almayı hak ettiği ve yeni iktidarın daha liberal bir politika izlenmesinin beklendiği gibi konular ön sırayı almıştır.¹³⁹ Bu yayınlara örnek olarak Amerikan gazetelerinden New York Times, 17 Mayıs 1950 tarihli “Türkiye Demokrasiye Oy Verdi” başlıklı makalesinde;

“ Türk Seçimlerinin hayret verici neticesinde yalnız Türkler değil, garb demokrasileri de hakıyla gurur duysalar yeridir. Bir zamanlar Avrupa’nı hasta adamı adıyla anılan bu eski memleket, şimdi bizim inandığımız ve özlediğimiz cihana yeni bir kura efradı gibi katılmış bulunmaktadır... Netice üzerinde iktisadi şartların, hayat pahalılığının ve halkın yüzde seksenini temsil eden köylünün

¹³⁷ *Ulus*, 17 Mayıs 1950.

¹³⁸ *Hürriyet*, 21 Mayıs 1950.

¹³⁹ Albayrak, *a.g.e.*, s.176.

çektığı sıkıntılarını âmil olduğu muhakkaktır. Diğer taraftan dış politikada bir ayrılık katien mevcut değildir".¹⁴⁰

Görüldüğü üzere 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin 23 yıllık tek parti iktidarına sonrasında ortaya çıkan muhalefetin dört yıllık bir çalışma sonucunda demokratik yollardan iktidara gelmiş olması Türk siyasi yaşamı için önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu durumun oluşmasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve DP lideri Celal Bayar olmak üzere, Türkiye'de demokrasiye inana aydınların ve Türk ulusunun büyük payı olmuştur. Bu bakımdan demokratik gelişmemizde önemli bir yer tutan bu olay gerek iç basında gerekse dış basında geniş yer tutmuştur.

2.2. Demokrat Partinin Basın -Yayın Politikası

14 Mayıs 1950 seçimleri Türkiye'de bir dönemin başlangıcı olmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri, iktidarda olan Halk Partisi özgür seçimlerle yerini Demokrat Parti'ye bırakıp mecliste muhalefet konumuna gelmiştir. O güne kadar basın Demokrat Partiyi hep desteklemiştir. Demokrat Parti'nin iş başına gelmesi ile o güne kadar olan problemlerin çözüleceği kanısı tüm gazetecilerde hakimdir. Bu dönemde CHP'yi destekleyen gazeteler bile Demokrat Parti'yi desteklemişlerdir. Kuruluşundan itibaren CHP'yi destekleyen Cumhuriyet gazetesi sahibi Nadir Nadi'nin DP'den milletvekili olması ve Ulus gazetesindeki yazıları ile dikkat çeken Mümtaz Faik Fenik'in Zafer gazetesi başyazarlığına gelerek DP'nin sözcülüğünü yapması bu durumu destekleyen örneklerdir Yani kısaca söylemek gerekirse Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinde basın önemli bir rol oynamıştır. Bu amaçla Demokrat Parti ilk iş olarak basın konusuna el atmıştır.

Demokrat Parti'nin I.Hükümet programında basınla ilgili düzenlemelere geniş yer verilmiştir. Programda: "... mesela matbuat ve ceza kanunları, memurin muhakemat kanunu gibi belli başlı antidemokrat hükümleri ihtiva eden kanunları ve mevzuatımız içinde yer alan tesadüf olunan buna mümasil hükümleri demokrasi ruhuna uygun tadillerle huzurunuzla getireceğiz" denmektedir. Fakat programda dikkat çeken başka bir bölüm

¹⁴⁰ *Ayn Tarihi*, Mayıs 1950, s.111

ise şöyledir: “... Biz bugünün şartları içerisinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalaâ etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade sıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çaptırmak için icap eden kıstasları vuzuh (açıkça) ve katiyetle tespit etmek zaruretine inanıyoruz. Ancak bu suretledir ki mizah ve siyasi tenkit kisvesi altında ayakta tutulmak istenen ve hakikatte düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabîl olacaktır”¹⁴¹ görüldüğü üzere Demokrat Parti’nin liberal eğilimler sergilediği dönemde bile, iktidarda bulunmanın verdiği güvenle özellikle sol neşriyata sınırlayıcı yönde bir program ortaya koymuştur. Özellikle sol neşriyata sınırlandırmalar getirilmesini dönemin dış politika koşulları ile açıklamak mümkündür.

3.Menderes Hükümetinde hem Devlet Bakanı hem de basın ilişkileri sorumlusu olan Mükerrerrem Sarol ,Menderes’in basına özel bir önem verdiğini ve basının işlevini çok iyi kavradığını belirtmektedir. Sarol, bir keresinde Menderes’in kendisine: “ Basın, çok canlı bir müessesedir, asimilasyon gücü üstün olan bir kurumdur. İçine aldığı insanları, kısa bir zamanda hazmeder, kendi bünyesine katar. Birçok yakın dostlarımızın çocukları, bir gün basın konusunu konuşurken babalarına ‘ben önce gazeteciyim, sonra sizin oğlunuzum’ demekten kaçınmamışlardır. Toplumun en güçlü müessesesi sayılan aileyi de aştığına göre, basın dördüncü kuvvettir demek, onu biraz hafife almaktır” dediğini belirtmektedir. Bu durum Menderes’in daha sonraları basın üzerindeki sıkı denetimin ve basından çekinmesinin nedenlerini de açıklamaktadır.¹⁴²

Görüldüğü üzere Demokrat Partinin basın politikası muhalefette ve iktidarda olduğu dönemlerde farklılık göstermektedir. Partinin kuruluşundan 1950 yılına kadar geçen süre içerisinde özgür bir basın anlayışını savunan Demokrat Parti ileri gelenlerinin bu düşüncesi, partinin iktidar olduğu dönemlerde tam tersi bir uygulama sahası bulmuştur.

¹⁴¹ Nuran Dağlı, Belma Aktürk, *Hükümetler ve Programları (1920-1960)* ,TBMM yay., Ankara 1988, s. 164-165.

¹⁴² Mükerrerrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, c.1-2, Kervan yay., İstanbul, Tarihsiz, s.177.

2.2.1. 5680 Sayılı Basın Kanunu'nun Kabulü

14 Mayıs 1950 seçimleriyle CHP yerini DP'ye bırakmış, seçim sonuçlarıyla oluşan ortamda basın da yeni yasasına kavuşmuştu. Yeni hükümet kuruluşundan çok kısa bir süre sonra 21 Temmuz'da Cumhuriyet tarihinin ilk basın yasası olan 1931 Matbuat Kanunu'nu ve değişikliklerini yürürlükten kaldırmıştı. Yeni Basın Kanununun bu kadar hızlı çıkmasının da , CHP'nin daha önce bu yönde yaptığı çalışmalarında önemli bir etkisi vardı.¹⁴³ Yasa, 15 Temmuz 1950'de mecliste kabul edilerek 21 Temmuz'da yürürlüğe girmiştir.

Yeni kabul edilen Basın Yasası ile, 1931 Matbuat Kanunu ve sonrasında yapılan değişikliklerle kurulan güdümlü basın anlayışı yıkılmış ve hükümetin basın üzerindeki denetimi hemen hemen kaldırılmıştır.¹⁴⁴ Yasanın gerekçesinde, basının toplumdaki rolü ve önemi üzerinde durulduktan sonra şöyle denilmekteydi: “Devlet bütün çalışmalarını halk çoğunluğunun düşünüş ve görüşüne uydurmalıdır. Bu görüşleri açıklayan araçlardan birisi de basındır. Kendisinden beklenen görevleri yapabilmesi için basının hür olması zorunludur. Modern demokrasi ilkeleri bunu gerektirir. Basın özgürlüğüne dayanan demokrasiler gerçek demokrasi niteliği taşır. Özgür basın aynı zamanda milletçe kalkınmayı sağlar”.¹⁴⁵ Bu basın kanununun getirdiği başlıca yenilikler şunlardır:

- Gazete ve Dergi çıkarmak için artık hükümetin izin veya ruhsat vermesi gerekmez bir bildiri yeterlidir.
- “Kötü Ünlü” kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan ve her türlü yoruma elverişli eski maddeler yeni kanuna girmemiştir.
- Basın suçlarının yargılanmasından özel mahkemeler sorumlu olmuşlardır. Böylece gazeteciler yıllarca süren davalardan kurtulmuş olacaktı.

¹⁴³ Hasan Saka hükümetinin 18.06.1948 yılındaki hükümet programında basın kanunu ile ilgili şu değerlendirme yapılmaktaydı: “ Basın kanunu, memleket basınına düşen yüksek görevin değerini takdir ederek, bir taraftan anayasamızın sağladığı hürriyetlerin sınırı içinde en geniş tenkit hakkını tanıyan, fakat diğer taraftan en medeni memleketlerde olduğu gibi ferdin şeref ve haysiyetini koruyan bir şekle koymanın lüzumuna inanmış bulunmaktayız” denilmekteydi. Bu çalışmalara Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde de devam edilmiştir. Dağlı-Aktürk, *a.g.e*, s.148.

¹⁴⁴ Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) Ve Basın”, *AÜSBFD*, Sayı: 51 Ankara 1996. s. 2-3 ., Topuz, *a.g.e*, s.193.

¹⁴⁵ Öztürk, *a.g.e*, s. 484-485 .

- Cevap hakkı yeniden düzenlenmiş ve gazetelere gönderilen her çeşit cevap ve düzeltme yazılarının anlamsız ve gülünç bir şekilde basılmasını önlemek amacıyla mahkemelere bazı yetkiler tanınmıştır.
- Gazete sahipleri cezai sorumluluklardan kurtulmuşlardır. Yani, suç sayılan bir yazıdan yazar ve yazı işleri müdürü sorumlulardır. Ancak yazar yazısını imzasız veya rümuşzlu imza ile yayınlamışsa “anonimlik hakkı” ile sorumluluktan kurtulabilecekti. Gazete sahibinin hukuki ve mali sorumluluğu vardır.¹⁴⁶

Basın yayın hayatı bakımından önem taşıyan bu kanunun kabulü, dönemin basın organlarınca da ilgiyle karşılanmıştır. Cumhuriyet başyazarı Nadir Nadi, “Yeni Basın Kanunu” başlıklı yazısında yeni basın kanununun önceki kanunla kıyaslandığında elbette çok yenilikçi olduğunu belirttiği gibi verilen hakların yine de yetersiz olduğunu belirterek, muhalefette iken en geniş fikir hürriyetini benimseyen Demokrat Partiye bu vaatlerini sürekli hatırlatacaklarını belirtmiştir.¹⁴⁷

Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik ise, “Bırakınız Söylesinler! Bırakınız Yazsınlar!..” başlıklı yazısında ise yeni basın kanununun kabul edilmesiyle hürriyetler sahasının temizlenmekte olduğunu, yeni bir dönemin açıldığını ve bir anti-demokrat kanunun daha kaldırıldığını üzerinde durmuştur. Ayrıca kanundaki bazı maddelerden örnekler vererek CHP ve DP iktidarını kıyaslamıştır.¹⁴⁸

Görüldüğü üzere 5680 nolu Basın Kanunu’nu yetersiz bulanlar olduğu gibi, Onu basın hayatı açısından bir devrim olarak gören gazetecilerde mevcuttur. Demokrat Parti iktidarının ilk yılları basının özgür ve mutlu olduğu yıllardır. İlk

¹⁴⁶ Dönmezer, *a.g.e*, s.166-175. , *TBMM Kanunlar Dergisi*, c.33 , Kısım 1, s.77-80. , *Türk Basın Yayın Mevzuatı* ,Basın Yayın Genel Müdürlüğü yay., Ankara, Tarihsiz, s.13-24. , Öztürk , *a.g.e*, IX. Dönem, c.1, Ankara 2002, s. 514-522. , Remzi Balkanlı, *Mukayeseli Basın ve Propaganda*, Ankara 1950, s. 882-890.

¹⁴⁷ *Cumhuriyet*, 19 Temmuz1950.

¹⁴⁸ *Zafer*, 15 Temmuz 1950.

yıllarda henüz kovuşturmayaya uğrayan, tutuklanan gazeteci yoktur. Bu dönemde hükümetle gazeteciler arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Gazete sahipleriyle, Başbakan Adnan Menderes arasında bir balayı dönemi başlamıştır. Başbakan ilk olarak 20 Aralık 1952'de Ankara'da gazete sahipleriyle ve başyazarlarıyla bir işbirliği toplantısı yapmıştır.¹⁴⁹ Bu toplantılar konusunda Ahmet Emin Yalman şunları söylemiştir:

“Yarın siyasi gelişmesinin şahidi olacağı Başbakan Adnan Menderes, memleketin başlıca gazetelerini temsil eden bir gazeteci grubunu, yeni iktidar devrinin ilk esaslı basın toplantısına çağırdı. Bu sayede hükümetle basın arasındaki bir takım kara kediler ve anlaşmazlıklar yüzünden açılan gedikler kapamaya doğru gidilecek ve umumi hayatımızda normalleşmeye doğru önemli bir adım atılacaktır.”¹⁵⁰

Bu toplantılar aşağı yukarı her ay ya Ankara'da düzenlenir ya da İstanbul'da düzenlenirdi. Gazete sahipleri ve başyazarlar genellikle çok mutludurlar. Adnan Menderes hepsini çok etkilemiştir. Eskiden Halk Partili olan bazı gazeteciler de Menderesle yakın ilişkiler kurmuş ve hükümeti desteklemeye çalışmıştır. Böylelikle Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında basındaki önemli kişileri kontrol altına almayı başarmıştır.¹⁵¹

Bu dönemde gazeteciler açısından önemli konulardan bir tanesi de, basın mesleğinde çalışanlarla işverenler arasındaki münasebetleri düzenleyen 5953 sayılı, 13 Haziran 1952 tarihli kanun da çıkmış bulunmaktaydı. Bu kanunla gazeteciler şu hakları elde etmişlerdir:

- Sendika kurabilmek
- Sosyal sigortalardan yararlanmak
- İşverenin gazeteciyle yazılı iş anlaşması yapması zorunluluğu
- İş antlaşmasını bozan gazete sahibinin gazeteciye kudretine göre tazminat ödemesi.

¹⁴⁹ Topuz, *a.g.e.*, s.193.

¹⁵⁰ Yalman, *a.g.e.*, s.258.

¹⁵¹ Bu gazeteciler Demokrat Parti'yi destekledikleri gibi, aralarında Nadir Nadi, Cihad Baban ve Mümtaz Faik Fenik gibi dönemin önemli gazetecileri, Demokrat Parti listesinden milletvekili seçilmişlerdir.. Albayrak, *a.g.e.*, s.391.

- Askerlikte, mahkumiyet ve gazetenin kapanması durumlarında gazeteciye ücret ödenmesi.
- Haftalık tatil, yıllık ücretli izin gibi hakları kazanmışlardır.¹⁵²

Bu kanun gazeteciler açısından demokratik yaşama doğru önemli bir aşama olmuştur. Böylece basınla iktidar arasında yumuşak bir hava oluşturulmuştur. Bu kanun hakkında Demokrat Partinin yayın organı olarak görev yapan Zafer gazetesi Başyazarı Mümtaz Faik Fenik, 14 Haziran 1952’de “Harika Basın Hürriyeti” başlıklı yazısında şunları söylemiştir:

“Büyük Millet Meclisi dün fikir ve kalem işçilerini himaye eden kanunu müstaceliyetle(hızlı bir şekilde) görüşmüş ve ittifakla kabul etmiştir. Yeksek Meclis’in gazetecilik mesleğine karşı göstermiş olduğu bu müzaheret (yardım) ve alakadan bütün basın mensupları arasında büyük bir sevinçle karşılanacağı muhakkaktır. Yeni kanun gazetecilik hayatında şimdiye kadar devam eden sistemi yıkmakta ve gazeteciliğin bir meslek halinde taazzuv (kurumlaşma) etmesini temin etmektedir. İşin teknik tarafına bakarsanız, hakiki basın hürriyeti ancak şimdi bu kanun ile kurulmuştur. Çünkü gazetecilerin hayat ve istikbali teminat altına alınmıştır. 13 Haziran 1952 günü kendilerini gazetecilik mesleğine atamış insanlar için hakikaten bir bayram günüdür. Bu gazetelerden siyasi sansürün kalması kadar mühim bir harekettir” diyerek yasadan olan memnuniyetini göstermiştir. Zafer gazetesinde olduğu gibi diğer basın yayın organlarınca da yasa memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁵³

2.3. Demokrat Parti ile Basın Arasındaki Gerginliklerin Sebepleri:

Demokrat Parti ile basın arasındaki bu iyi ilişkiler çok fazla sürmemiştir. Bu durumun bir çok nedeni vardır fakat en önemli nedenler ekonomik nedenlerdir. Ekonomik alanda yaşanan sıkıntıların en önemli sebebi ise, ABD ile geliştirilen ilişkiler sonucunda verilmeye başlanan Marshall Yardımı’nın¹⁵⁴ azalması ve 1952

¹⁵² *Kanunlar Dergisi*, Dönem IX, c.34 , Toplantı: 2 , s.846-852. ; Basın Yayın Turizm Bakanlığı, *Basınla ilgili Kanun Hükümleri, Kararname ve Yönetmelikler*, Ankara 1974 s. 85-94, Topuz, a.g.e, s.194.

¹⁵³ *Zafer*, 14 Haziran 1952.

¹⁵⁴ II.Dünya Savaşı sonrasında bütün Avrupa ekonomileri perişan olmuştu. Bu dönemde görülen siyasi hava içerisinde Sovyetler Birliğini Avrupa için büyük bir tehlike olarak gören ABD, Avrupa’nın tekrar eski sosyal ve ekonomik gücüne ulaştığı takdirde bu tehlikenin ortadan kalkacağını planlıyordu. Bu amaçla ABD Başkanı Hanry Truman, Amerikan Kongresine verdiği mesajında

yılından sonra kesilmesi idi. Bunun yanı sıra Marshall Yardımının dışında ABD'nin verdiği bağışların azalması ve özellikle 1954 yılından itibaren tarım sektöründe yaşanan bunalım sunucunda ekonomik büyümenin durma noktasına gelmesi, ithâlât ve ihracat arasındaki farkın giderek açılması (1950 yılında ticaret dengesi -23 iken 1952 yılında -193'e çıkmıştır.) ve Dünya bankası ile yapılan kredi antlaşmalarının bu dönemde azalması, Demokrat Partinin ekonomi politikasını büyük sıkıntılara sokmuştur. Bu durumun oluşmasında ekonomik krizin yanı sıra Marsall yardımını ortaya çıkaran siyasal gerekçelerin yavaş yavaş ortadan kalkması ve IMF ile olan ilişkilerin bozulmasıdır. 1954 yılından itibaren IMF'nin istikrar programının uygulanması isteğinin reddedilmesi kullanılan kredi miktarını çok aşağılara çekmiştir.¹⁵⁵

Yaşanılan bu sıkıntılar sonrasında fiyatlar ucuzlamamış, gelirler artmamış, tersine, hayat pahalılığı durmadan yükselmiştir.¹⁵⁶ Bir takım partililer görevlerini kötüye kullanarak yolsuzluklara yol açmışlardır. Karaborsacılık ve vurgun işlerinde de karışanlar olduğu gibi bunlar partililik endişesi altında korunmuşlardır. Demokrat Parti'yi desteklemeyen yöneticilere karşı da her türlü baskı artmıştır.¹⁵⁷ Çeşitli toplantılarda ve parti kongrelerinde hükümetin izlediği

Sovyetler Birliğine karşı evrensel boyutlarda bir savaşım verileceğini belirtmiştir. Bu durum soğuk savaş olarak adlandırılan dönemin başlamasına yol açmıştır. Böylece ABD, Sovyet tehdidi altında olan devletlere Marshall Yardımı adı altında ekonomik ve askeri yardımlar yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Haluk Genger, "Türk Dış Politikası 1946-1980 ", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.3, İletişim yay., Ankara 1982, s. 537-540 ., Mehmet Gönlübol, Duygu Sezer, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., c.1 , Ankara 1977, s. 458-460 , Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yay. İstanbul 2001, s.441-445. , Mete Tunçay, Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi*, c. 4, Cem yay., İstanbul 1997, s.319-325, Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara 2001.

¹⁵⁵ Seyfettin Gürsel, "Dış Borçlar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, İletişim yay., Ankara 1982, s. 473-475.

¹⁵⁶ Ticaret açığının gittikçe büyümesi, hayat pahalılığı ve hububat satışında karşılaşılan güçlükler nedeniyle, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Enver Güreli istifa etmiştir. Yerine atanan Fethi Çelikbaş ise yaklaşık bir yıl sonra görevinden istifa etmiştir. Bu durumun altında Başbakan Adnan Menderes'in, kendi ekonomik politikalarında aşırı derece ısrar etmesi ve bu konuda kabine üyeleri üzerinde bir baskı kurmasının rolü büyüktü. Albayrak, *a.g.e* , s.276.

¹⁵⁷ Demokrat Parti'nin yükselme Devri olarak görülen 1950-1954 yılları arasında bile, siyasal ve ideoloji alanda bir takım çürüme belirtileri görülmüştür. Muhalefet döneminde yapılan bütün vaatlerin aksine, antidemokrat kanunlara ilişilmediği gibi, mevcut kanunlarda sertleştirilmiştir. Bunlara örnek olarak şunları söyleyebiliriz; 1951 ve 1954 yıllarında yapılan değişikliklerde Ceza Kanunu'nun bazı hükümlerinin sertleştirilmesi, 1951'de kabul edilen resmi ilanlar kararnamesiyle basındaki liberal rejime ağır bir darbe vurulmuştur, CHP'nin mallarına sorgusuz sualsiz el konulması ve İkinci bir Muhalefet Partisinin sudan bir sebeple kapatılmasıdır. Sadece birer örnek olan bu

politikalar büyük eleştirilere yol açmıştır. Bu toplantıları izleyen gazete muhabirlerinin bu eleştirileri ve saldırıları olduğu gibi gazetelerinde yazmaları ve özellikle ekonomi haberlerine geniş yer vermeleri iktidarı bu konuda endişelendirmiştir.

Oysa Adnan Menderes, gazete sahipleriyle kurduğu dostluk ilişkilerinden dolayı, basında hükümeti ve partisini eleştiren yazılar çıkmaması gerektiği kanısındadır. Gazete çalışanları da kendilerini Başbakan-Patron ilişkilerine bağlı saymamışlar ve patronların gücü de buna yetmemiştir. Bu hava Başbakanı rahatsız etmiştir. İşte bu durum İktidarla-Basın arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme geçilmesine yol açmıştır. Bu durum içerisinde Hükümet, basınla ilgili yeni bir kanun tasarısı hazırlamaya başlamıştır. Demokrat Parti'nin bu konudaki eğilimleri artık belli olmuştur.¹⁵⁸ Demokrat Parti'nin bu tutumunu Nadir Nadi, "Hangi Basın Rejimi" başlıklı yazısında şöyle değerlendirmiştir:

"Daha üç buçuk yıl önce hürriyetçi basını göklere çıkaran, onun yardımıyla kuvvetlendiğini açıkça ilan eden, iş başına gelir gelmez eski Basın Kanunu'nun zincirlerini koparan bir iktidar, şimdi genel seçimlere şunun şurasında dört beş ay kala, birdenbire zihniyet ve huy değiştirsin; bu kolay kolay akla sığar bir şey değildir. Hür basının zararlarını önlemek uğruna alınan her tedbir, sonunda mutlaka o basından beklenen faydaları da silip süpürmüştür, yani hürriyeti yok etmiştir" diyerek iktidarı eleştirmiştir.¹⁵⁹

Bu dönemdeki iktidarla muhalefet arasında mecliste büyük tartışmalara sebep olan olaylardan bir tanesi de 6334 sayılı neşir yolu ile işlenecek cürümler hakkındaki kanun tasarısının kabul edilmesidir. Bu kanun tasarısının önemini net bir biçimle anlamak için şöyle bir sıra izleyeceğiz; yasanın gerekçesinin açıklanması, Meclis'teki tartışmalar ve yasanın kabul edilen maddeleri üzerinde duracağız.

Bu kanunun gerekçesi iktidar, demokrasinin getirdiği en önemli yeniliklerden birisinin de vatandaşlarının hürriyetlerine saygılı olunması gerektiği üzerinde

davranışlar bile 1950-1954 yılları arasında Demokrat Parti'nin bir baskı rejimine kayma eğilimleri içerisinde olduğunu göstermeye yeter. Eroğul, *a.g.e.*, s.149-150.

¹⁵⁸ Topuz, *a.g.e.*, s.195.

¹⁵⁹ *Cumhuriyet*, "Hangi Basın Rejimi", 8 Aralık 1953.

durulmuş ve basının kontrol altına alınmadığı takdirde bu hürriyetleri suistimal edecek şekilde davranışlar gösterebileceği, vatandaşların şeref ve haysiyetlerine tecavüz edilebileceği vurgusu yapılmış ve bu maksatla yeni bir kanun çıkarılması gerek görülmüştür.¹⁶⁰

Meclis tartışmalarını göz attığımızda ise bu kanun tasarısı hakkında ilk olarak Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu adına Faik Ahmet Barutçu, bu yeni kanun kabul edilmesi ile hürriyetlerin kısıtlanmaya başlandığını ve bu yasanın demokratik ilkelerle bağdaşmayacağı üzerinde durmuştur. Ayrıca iktidarın matbuata yardımcı olması gerektiğini ve bu yasa'yı tükenen bir devrin yasası olarak değerlendirmiştir.¹⁶¹

Başvekil Adnan Menderes ise yapılan bu eleştirilerin çok gereksiz olduğunu, maksatlarının hiçbir suretle matbuat hürriyetini kısıtlamak olmadığını ve bu kanunla matbuatın görevini kanun dairesinde yaparken insanların şeref ve haysiyetlerine de saygı göstermeleri gerektiği üzerinde durdurmuştur. Ayrıca tasarının zamansızlığı ile ilgili eleştirilere de katılmayarak tasarının tam zamanında gündeme alındığını belirtmiştir.¹⁶²

İki örnekle açıklamaya çalıştığımız meclis tartışmaları sonucunda tasarı 300 kabul, 33 red oyuyla kabul edilmiş ve kanunlaşmıştır. Bu kanunun önemli maddeleri şöyledir:

- Madde1, matbuat vasıtasıyla her ne suretle olursa olsun:
 - ✓ Namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması
 - ✓ İtibar kıracak veya servete zarar verebilecek bir hususun isnad edilmesi
 - ✓ Rıza hilâfına hususi veya ailevi ahvalin teşhir olunması
Hallerinde fail 6 aydan 3 seneye kadar hapis ve 1.000 liradan 10000 liraya karar ağır para cezası ile cezalandırılır

¹⁶⁰ Öztürk, *a.g.e.*, c.4, s. 5104-5105.

¹⁶¹ Öztürk, *a.g.e.*, s.5130-5131.

¹⁶² Öztürk, *aynı yer*, s.5133-5135

- Madde 2, Birinci maddede yazılı cürümlerden dolayı takibat icrası şikayete bağlı değildir. Ancak Cumhuriyet savcılarını, tahkikata başlamazdan evvel mağdurun yazılı muvafakatini alır.
- Madde 3, Devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak ve ammenin telaş ve heyecanına mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyetteki vesikaları neşredenler bir senen üç seneye kadar hapis ve 2500 liradan az olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

Kanunun getirdiği en önemli hükümlerden biri, bu maddelere göre suç sayılabilecek bir yazı çıktığı zaman savcılarının doğrudan kovuşturma açabilmeleri idi. Oysa ceza kanununa göre bunlar şikayete bağlı suçlardır. Bu maddenin kanuna girmesinin sebebi sanırız şuydu; önemli bir gazete ya da ufak bir taşra gazetesinde DP'nin ileri gelenlerinden birinin itibarını kırarak bir yazı çıkar, itibarı kırılan kişi de bunu görmemiş olabilir. İşte bu durumu önlemek için savcılara doğrudan kovuşturma yapma yetkisi verilmiştir. Bunun üzerine Türkiye'deki bütün savcılar ve yardımcılarını seferber olmuştur. Binlerce kovuşturma yapılmış ve gazetecilerin başına büyük dertler açılmıştır.

Ayrıca kanunda "itibar kırarak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnad" edilmesi gibi ucu açık bir madde ile halka zarar veren ve dalavereli işler çeviren bir insanın gazeteciler tarafından ortaya çıkarılıp, ceza almasının da önüne geçilmiştir. Bu kanun 1960 yılına kadar ufak değişikliklerle yürürlükte kalmıştır. Bu yeni kanunla basın özgürlüğünün kısıtlanması yabancı ülkelerde de tepkiler yaratmıştır. O yıllarda dışarıda Türk basınına Ahmet Emin Yalman temsil etmekteydi. Yalman, bu konuda yasa değişikliğini savunan yazılar yazmaktaydı.

2.3.1. İspat Hakkı:

Bu dönemde, hem basın arasında hem de meclis görüşmelerinde tartışma konusu olan durumlardan bir tanesi de gazetecilere “ispat hakkı” tanınmamasıdır. Yani daha açık bir söylemle, gazeteci, bir görevin kötüye kullanıldığı bir olayı bulur, ortaya çıkartır ve bunu kanıtlayacak durumdadır. Ama bu hak onlara tanınmaz.¹⁶³ Bu konu Demokrat Parti içerisinde de büyük problemlere yol açmıştır. Başta Fethi Çelikbaş olmak üzere üçü eski bakan olan on DP milletvekili, “ispat hakkı” konusunda anlaşmazlığa düşmüşler ve 2 Mayıs 1955 tarihinde bu yasanın kaldırılması için meclise bir önerge vermişlerdir. Bu önergenin gerekçesinde ise görüşlerini :

“ Milletimizin maruz bulunduğu çeşitli sıkıntılar ve ıstırapların hakiki sebep ve âmilleri ile müessir şekilde mücadeleyi ve demokrasinin temel prensibi olan millet murakabesini mümkün kılmak; nüfuz ve salâhiyetlerini suistimal edenlerin, adalet yolu ile temyizini ve binnetice, muazzam tarihi vazife ve mesuliyetler yüklenmiş bulunan iktidarımızın, maruz kalması melhuz, ter türlü şaibeden tenzihini emin bir sisteme bağlamak için alınacak ıslaha tedbirlerinin başında , ispat hakkının tanınmasının lazım geldiğine kani bulunuyoruz” şeklinde dile getirmişlerdir.

Bu milletvekilleri önergelerinde, basına ispat hakkı verilmedikçe, Bakan, Yargıç ve Devlet Memuru gibi görevlilerin kuşku altında kalacaklarını ileri sürmekteydiler. Bu durum basın organlarında da geniş yer bulmuştur. Bu önergeyi hazırlayanların yeni bir parti kuracakları yönündeki haberler üzerine durumun ciddiyetini anlayan Başbakan Menderes, bu konuyu DP Meclis Grubunda gündeme getirerek, bu kişileri düşüncelerinden vazgeçirmenin yollarını aramıştır. Hatta DP’ye geri dönmeleri için aracılık yapan komisyona bu kişiler ;

“ ispat hakkı teklifini partiyi parçalamak için değil, partiyi temizlemenin çaresi olduklarına inandıkları için imzaladıklarını ve bu imzaları geri almayacakları şeklinde” bir açıklama getirmişlerdir.

¹⁶³ Topuz, *a.g.e*, s. 196. , Balkanlı, *a.g.e*, s.771-780, *Cumhuriyet*, “Hükümet Basına İspat Hakkı Vermiyor” 13 Aralık 1958.

İspat hakkı tasarını sert bir biçimde eleştirenlerden birisi'de CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'ti. Gülek'e göre bu tasarı, başarılı olamamış bir iktidarın yerinde kalabilmek için tenkidi ve muhalefeti susturma girişiminde başka bir şey değildi. Basının büyük yardımları ve mitinglerle iktidara gelen DP'liler, şimdi basını susturma, siyasi parti toplantılarını yasak etme yoluna girmişti. Gülek'e göre tasarının dört amacı vardı. Bunlar sırasıyla;

- ✓ Tenkit edenleri çok kolay suçlandırmak.
- ✓ Hoşa girmeyen basın mensuplarının kolayca tasfiyesi.
- ✓ Siyasi partilerin çalışmalarına müdahale.
- ✓ Suç sahasının hukuk prensiplerine aykırı olarak geliştirilmesi ve ihtimallerle şumûllendirilmesi olarak görülmekteydi.¹⁶⁴

Basın özgürlüğünün önünde önemli bir engel olarak görülen ispat hakkı konusu, 1955 yazından itibaren bilim adamları arasında da tartışmalara yol açmıştır. Ancak iktidar tüm bu çalışmalara rağmen, ispat hakkı konusundaki tavrında bir değişiklik yapmamış ve ispatçılar olarak bilinen grup partiden ihraç edilmişlerdir.¹⁶⁵

2.4. DP İle Basın Arasındaki İlk Gerginlikler:

Bu gerginliklerin ilki 1952 yılının ortalarında Ulus gazetesi ile aynı binada yer alan CHP arşivinin bir bölümünün yanmasıyla sonuçlanan ve Ulus gazetesi tarafından kundaklama olarak nitelendirilen yangındır.¹⁶⁶ Bu yıldaki ikinci olay ise, Vatan gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da Büyük Doğu Cemiyeti üyesi olan Hüseyin Üzmez tarafından vurulmasıdır. Bu olayın İslâmcı bir politika izleyen Büyük Doğu Cemiyeti ve buna bağlı kapatılan İslâm Demokrat Partisi üyeleri tarafından planlandığı ortaya çıkmıştır. Adnan Menderes, olaydan sonra Ahmet Emin Yalman'ı hastanede ziyaret ederek, kendisine geçmiş olsun dileklerini

¹⁶⁴ **Ulus**, 3 Haziran 1956.

¹⁶⁵ Albayrak, *a.g.e.*, s.277-279, Ayrıntılı bilgi için bkz. **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem X, c. 11, 2 Mayıs 1956 s.526-540.

¹⁶⁶ **Ulus**, 6 Temmuz 1952.

iletmiştir.¹⁶⁷ Duruşmaları uzun süre devam eden “Malatya Suikastı” sonucunda suçlular yakalanarak cezalandırılmış, Milliyetçiler Derneği şubeleri de “ırkçılık yaptıkları ve dini siyasete alet ettikleri” gerekçesiyle kapatılmışlardır.¹⁶⁸

Demokrat Parti iktidarı 1953 yılında da basınla olan ilişkilerinin de ılımlı davranmaya gayret göstermiştir. Gazeteci Nadir Nadi ve Hamdi Orhon’un önermeleri ile 5680 sayılı Basın yasasının 36. maddesi değiştirilerek, basın davalarının askeri mahkemelerde görülmesine son verilmiştir. Ayrıca 23 Ocak 1953 tarihinde aynı yasaya eklenen yeni bir madde ile,¹⁶⁹ basın yolu ile işlenen suçlarda sorumluluk; bu suçu işleyen kimse ile bu yayınları yönetmekte görevli sorumlu yazı işleri müdürlerine dağıtmakta idi. Bu dönemde basın, iktidar ve muhalefet, irtica ve ırkçılık konusundaki gelişmelere karşı ortak bir tavır sergilemekte idiler.¹⁷⁰

Basınla-iktidar arasındaki havayı gerginleştiren olay Halkçı gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın’ın, Başbakana hakaret ettiği gerekçesiyle 24 Eylül 1954’te 26 ay hapse mahkum olmasıdır.¹⁷¹ Seksen yaşına gelmiş ve gazetecilik mesleğinin piri sayılan bir gazetecinin yakalanıp ceza evine atılması basında büyük tepkilere yol açmıştır. Gazeteler Yalçın’ın serbest bırakılması için çeşitli bildirimler yayınladılar. Yurt içinden ve yurt dışından gelen baskıların artması sonucu, 108 gün sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak hapis cezasını kaldırmıştır.¹⁷²

¹⁶⁷ Yalman, *a.g.e*, s. 302.

¹⁶⁸ Albayrak, *a.g.e*, s.393.

¹⁶⁹ Bu yasaya eklenen madde ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Tutanak Dergisi**, Dönem IX, c.19, s. 382.

¹⁷⁰ Albayrak, *a.g.e*, s.393

¹⁷¹ Hüseyin Cahit Yalçın hakkında bu tutuklama kararı verilmeden önce, Ulus gazetesindeki “ Gözü Kapalı Oy Verme” başlıklı bir yazısından dolayı aleyhinde kovuşturma açılmıştı. Yalçın aynı zamanda milletvekili olduğu için, savcılık kendisini mahkemeye verebilmek için, Meclise başvurmuş ve dokunulmazlığının kaldırılmasını talep etmiştir. Dokunulmazlık konusu komisyonda görüşülürken, yazı işleri müdürünün beraat etmesi üzerine karma komisyon dokunulmazlığın kaldıramayacağına karar vermiş fakat DP’liler tüm bu olayları dikkate almayarak, Yalçın’ın dokunulmazlığını kaldırmışlardır. Muhalefete karşı girişilen ve tamamen haksız sayılabilecek ilk baskı bu olaydır. Eroğul, *a.g.e*, s. 124, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1952, Gevgili, *a.g.e*, s.222

¹⁷² Kabacalı, **Türkiye’de Basın....**, s.167-168.

1954 seçimlerinden sonra “muhalif” basındaki eleştiriler yoğunlaşırken basın davalarının sayısı da artmaya başlamıştır. Özellikle CHP’nin yayın organı olan Ulus ve Nihat Erim’in çıkardığı Halkçı gazetelerinin yazarlarıyla Metin Toker’in Akis dergisi hakkında çok sayıda dava açıldı. Şinasi Nihat Berker, Metin Toker, Ülkü Arman, Nihat Subaşı ve daha bir çok gazeteci basın suçlarından mahkum edildiler. Bütün şimşekler muhalif gazeteciler üzerine yağıyor, İstanbul’da, Ankara’da ve İzmir’de uzaktan yakından biraz dili sürçen gazeteciler kendilerini cezaevinde bulmaktaydılar.¹⁷³

Daha sonraki dönemde ise, Dünya gazetesi yazarlarından Bedii Faik tutuklanmıştır. Başka bir davadan dolayı, Dünya’nın yazı işleri müdürü Ali İhsan Gögüş, 12 ay hapse mahkum edildi. Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı gazetelerinde sorumlu müdürlükler yapan Cemal Sağlam hakkında tam 69 dava açıldı. Sağlam’a verilen en ağır ceza, 5 yıl, 5 Ay 10 gün ağır hapis ve 10888 lira para cezasıydı. Öldüğü gün, 20 Ekim 1955’te Ankara Adliyesinde duruşmasının olması, olayın boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.¹⁷⁴

İktidar partisinin 1954 seçimlerinde kazandığı başarıya dayanarak anti-demokrat yönde ilerlemesi, değişik kesimlerin eleştirilerine hedef oluyordu. Sonunda, üniversite öğretim üyelerinin de iktidarın hoşuna gitmeyen demeçlerinden dolayı Bakanlık emrine alınmasının da yolu açılmıştı.¹⁷⁵

2.5. 6-7 Eylül Olayları ve Basın üzerindeki Denetimin Artması:

6-7 Eylül olayları bir takım kışkırtmalarla düzenlenmiş, fakat doğurduğu sonuçlar bakımından hükümeti güç durumda bırakmış bir konudur. Kıbrıs sorunu yüzünden, Yunanistan’la Türkiye arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. İlişkilerin gerginleştiği bu dönemde Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve saldırılar olduğu yönündeki haberler, bu olayların başlamasına yol açmıştır. Bu haberin İstanbul

¹⁷³ Kabacalı, **Demokrasiye Geçişte**, s.238-238.

¹⁷⁴ Kabacalı, **Türkiye’de Basın**....., s.169.

¹⁷⁵ Kabacalı, **Demokrasiye Geçişte**, s.241.

Ekspres gazetesinde kışkırtıcı bir biçimde yayınlanması üzerine halk Taksim’de toplanarak, Beyoğlu’nda, Galata’da ve Harbiye’de Rumlara ait olduklarını düşündükleri dükkanları yakıp yıkmıştır. Bu arada Rum olmayanların dükkanları da tahrip edilmiştir. Bir nevi varlıklılara, sömürücülere karşı aşırı bir tepki havası oluşmuştur.

Bu olaylarda polisin yetersiz kalması üzerine, askeri birliklerden yardım istenmiştir. Fakat olaylar kontrol altına alınıncaya değin, bütün mağazalar yerle bir olmuştur.¹⁷⁶ Bu olayların üzerine ertesi gün Başvekalet tarafından sıkıyönetim ilan edilmiştir. Başvekalet Tebliğinde sıkı yönetim kararı şu şekilde açıklanmıştır:

“6 Eylül’de İzmir’de bilhassa İstanbul’da geç saatlere kadar devam eden nümayişler sebebiyle buralarda fevkalade halin mevcudiyeti ilan edilmişse de, 7 Eylül 1955 tarihinde neşredilen hükümet beyannâmesinde bu vaziyetin değiştiği bildirilmiştir. Bu beyannâmenin neşrinden sonraki hadiselerin amme huzur ve asayişini ihlâl edecek bir istinad göstermesi durumunda, vaziyeti etraf ile tenkit eden Vekiller Heyeti, memleketin yüksek menfaatlerini korumak için İstanbul, İzmir ve Ankara’da örfi idare kararına müttetikân karar vermiştir”.¹⁷⁷

Sıkı yönetimin ilan edilmesinden sonra, vilayette yapılan basın toplantısında, asıl suçlunun basın olduğu ve halkı basının kışkırttığı konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bu durum sunucunda basına karşı büyük bir baskı dönemi başlamıştır.¹⁷⁸ Bu baskı dönemine geçmeden önce 6-7 Eylül olaylarının basında nasıl ele alındığı konusuna değinmenin faydalı olacağı kanısındayız.

Cumhuriyet gazetesinin 12 Eylül 1955’te “Bu Taşkınlıklar Bizi Zayıflatır” başlıklı yazısında:

“...Bir avuç çapaçul yağmacı, Türk Devleti ve Milleti’nin başına altından kalkılması güç bir dert açmıştır. Milletin akli selimi ile hissi selimi, muhtemel yeni taşkınlıkların önüne herhangi bir Örfi İdare’den muazzam bir set ile çıkmalıdır. Kıbrıs meselesinde, Türk tezi itimada layık devlet

¹⁷⁶ Zafer Karaca, **6-7 Eylül Olayları, Fotoğraflar, Belgeler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005., Metin Toker, “6-7 Eylül Dosyası”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 33, Eylül 1986, s.142.

¹⁷⁷ **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1955.

¹⁷⁸ **Cumhuriyet**, “Mahkemeye Verilen Gazeteci Sayısı Artıyor”, 6 Eylül 1958.

adamlarımız tarafından müdafaa edilmektedir. Milletçe vazifemiz ancak onların tezini kuvvetlendirecek şekilde vakûr, sakin ve sabırlı olmamızla kayıtlıdır” denilmektedir.¹⁷⁹

Milliyet gazetesi ise imzasız “Birlik, Sükûn ve Nizam” başlıklı yazısında :

“ Evet, Atamız milli sembolümüzdür. Evet, onun evine ve hatırasına el uzatılması büsbütün Türk Milletini yaralar ve şahlandırır. Fakat bu büyük millî teessüre yakışan ifade, Kıbrıs davasında ve Atatürk’ün evinin bombalanmasında hiçbir suçu olmayan vatandaşlarımızın, Türk kanunları tarafından himaye edilen haklarına tecavüz değildir. Hükümete ve birbirimize destek olmalıyız. millî birliğimizin üstüne titremeli ve onu içeriden bozacak emellerine kavuşmak isteyen düşmanlara fırsat vermemeliyiz. Parolamız birlik, sükûn ve nizâm olmalıdır” diyerek, halkı sağduyulu olmaya davet etmiştir.¹⁸⁰

Ulus gazetesi Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın ise, “Son Olaylar” başlıklı yazısında:

“İstanbul ve İzmir sokaklarını birdenbire altüst eden kargaşalıklar karşısında düşündükçe, bunu ‘millî bir felaket’ şeklinde telâkki etmemek imkansızdır. Ayaklanma ve tecavüz yalnız Türk milletine karşıdır. Bu olaylar üzerine biraz düşünülür ve ölçülü muhasebe edilirse meselenin bu kadar basit olmadığı, çok derinlere kök saldığı ve tesir ve neticelerinin memleket hakkında şimdiden tahmini güç denilebilecek kadar karışık ve esef verici olacağı anlaşılır” demiştir. Yalçın yazısının devamında bu olayların planlı ve programlı bir şekilde hazırlandığı ve Atatürk’ün ‘Yurtta Sulh Cihanda Sulh’ prensibine bağlı kalınmasının önemine değinmiştir.¹⁸¹

6-7 Eylül olaylarından sonra Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Nurettin Aknoz tarafından gazetecilere konulan yasakların başlıca şunlardır:

- Halkı heyecanlandırarak haberlerin yayınlanması yasaktır. Meclisteki görüşmeler halkı heyecanlandırarak nitelikteyse yazılmayacaktır.
- Hükümeti tenkit etmek yasaktır.

¹⁷⁹ Cumhuriyet, 12 Eylül 1955.

¹⁸⁰ Milliyet, 8 Eylül 1955.

¹⁸¹ Ulus, 12 Eylül 1955

- Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yasaktır.
- Sıkıyönetim çalışmalarıyla ilgili haberler yasaktır.
- Darlık, kıtlık ve yokluk haberleri yazılmayacaktır.(Örnek olarak Ekmek almak için fırınların önünde sıra bekleyen insanların resimlerini koyamazsınız.)
- 6 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığı yönündeki yazı ve yorumlar yasaktır.
- 6 Eylül olayları ile ilgili haber ve resimler yasaktır.
- Magazin sayfalarında halkı heyecanlandıracak resim ve yazılar yasaktır. Ayrıca çıplak kadın resmi basmakta yasaktır.

Bu yasaklardan sonra sıkıyönetim komutanlığından telefonla gazetelere yeni yasaklar bildirilir. Bunların başlıcaları şöyledir:

- Kıbrıs'taki olaylarla ilgili haber vermek, resim basmak yasaktır.(12 Eylül 1955)
- Öğrenci Birlikleri ve başka dernekler hakkındaki kovuşturmelerde ilgili haber basılamaz.(12 Eylül 1955)
- Heyecan verici cinayet haberlerinin geniş biçimde yazılması yasaktır. (17 Eylül 1955)
- Sıkıyönetim mahkemeleriyle ilgili haber basılamaz. (17 Eylül 1955)
- Bugün Hürriyet gazetesinde, tahrip edilen dükkanların sayısı çıkmıştır, iktibâs(olduğu gibi aktarmak) edilemez. (17 Eylül 1955)
- Beşiktaş'ta bir çuval içerisinde iki yanık ceset bulunmuştur, yazılması yasaktır. (29 Eylül 1955)¹⁸²

19 Eylül 1955'te Ulus gazetesi, İsmet İnönü'nün "Çetin Bir İmtihan" başlıklı makalesini yayımlamıştır. CHP Genel Başkanı bu makalesinde şöyle diyordu:

¹⁸² Topuz, a.g.e, s. 198-199, Kabacalı, **Demokrasiye Geçişte..**, s. 245-246.

“ Bizce Meclis tekrar toplanmalıdır. Vaziyetin fevkalade nezaketi sebebiyle Büyük Meclisin bu ay nihayetinde meseleyi tekrar tetkik etmesi lazımdır. İktidar grubunun bu mevzuu düşünmesini dileriz. İcra Vekilleri sıkı sık değişiyor. Meclisin murakabesi (denetimi) fiilen kesilmiştir. Örfi İdarenin temas ettiği mercilerin mütemadiyen değişmesi umumi dikkatten uzak kalmaz. Bugünkü hükümet, Büyük Millet Meclise hesap vermek durumunda olarak ayrılmıştır”.¹⁸³

Bu makalenin yayınlanmasının ertesi günü Örfi İdare Kumandanı Korgeneral Nurettin Aknoz imzasıyla şu bildiri yayınlanmıştır:

“Ulus gazetesi 19 Eylül 1955 tarihinde ‘Çetin Bir İmtihan’ başlığı altında yayınladığı bir makale ile Örfi İdare Kumandanlığının yasağına uymamıştır. Bu sebeple Ulus gazetesinin basılmasını ve yayımlanmasını serersiz olarak men ettim”. Bu kapatılma olayını aşağıdaki kapatma kararları izlemiştir.

1. 19 Eylül tarihli Hürriyet ve Tercüman gazeteleri, Ulus’ta çıkan makaleyi iktibas ettikleri için Örfi İdare yasağına uymamışlardır. Bu sebepten dolayı Hürriyet ve Tercüman gazetelerini basılmasını ve yayımlanmasını 15 gün men ettim.
2. 19 Eylül 1955 tarihli Hergün gazetesi, “Amerika’nın Bir Tavsiyesi” başlıklı bir yazısı ile Örfi idare yasağına uymamıştır. Bu sebepten 15 gün ile basılmasını ve yayımlanmasını men ettim.¹⁸⁴

6-7 Eylül sonrası kapatılan gazetelerin listesi¹⁸⁵ için aşağıdaki tablo bize aydınlatıcı bilgiler verecektir.

¹⁸³ **Ulus**, 19 Eylül 1955.

¹⁸⁴ Yassıada Mahkemeleri, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu: 010 09, Yer No: 411 1240 8 No’lu Belge, s. 3-4 , Kabacalı, **Demokrasiye Geçişte..**, s. 248-249.

¹⁸⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, **aynı yer**, s.1-2.

Tablo 5 İdare-i Örfiye Kumandanlığı Kararıyla Kapatılan Gazeteler:

Gazetenin Adı	Kapatıldığı Tarih	Kapanma Müddeti	Eshabı Mucibe
Sabah Postası	15/9/1955	6 gün	Hilafı Hakikat Haber yayınlamaktan
Ulus	19/9/1955	müddetsiz	“Çetin İmtihan” başlığı altında yayınladığı bir makale ile Örfi idare Kumandanlığının yasağına uymamak
Hürriyet	19/9/1955	15 gün	Ulus gazetesinde neşredilen “çetin imhitan” başlıklı makaleyi neşretmek
Tercüman	19/9/1955	15 gün	Ulus gazetesinde neşredilen “çetin imhitan” başlıklı makaleyi neşretmek
Hergün	19/9/1955	15 gün	“Amerika’nın bir tavsiyesi” başlıklı yazısı ile Örfi idare Kumandanlığının yasağına uymamak
Medeniyet	22/9/1955	müddetsiz	“Batı Trakya Türkleri V Açıklı Durumları” başlığı altında çıkan makaleyi neşrederek Örfi idare Kumandanlığının yasağına uymamak
Ulus	27/9/1955	müddetsiz	“Türk Ordusu Ancak Vatanın Hizmetindedir” başlıklı yazısıyla orduyu iç politika mevzuu olarak ele almış bulunduğundan
Zafer	27/9/1955	müddetsiz	“Şimdi Orduyu Tahrik ediyorlar” başlıklı yazısıyla orduyu iç politika mevzuu olarak ele almış bulunduğundan
İstanbul Ekspres	7/12/1955	müddetsiz	“Demokrat Parti Hükümeti’ne Karşı Sinsi Bir Suikast” başlıklı yazısı tahrik edici mahiyette bulunduğundan
Dünya	8/12/1955	15 gün	“Demokrat Parti Grubunda Huzursuzluk Artı ve Esinti” başlıklı makalesi tahrik edici mahiyette bulunduğundan
Vatan	8/12/1955	15 gün	“Böyle Gidemez” başlıklı

			makalesi tahrik edici mahiyette bulunduğundan
--	--	--	---

Kaynak, Yassıda Mahkemeleri,**Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu: 010 09, Yer No: 411 1240 8 No'lu Belge, s. 3-4

Görüldüğü üzere 6-7 Eylül olayları iç ve dış politikada önemli sonuçlar doğurmuştur. Özellikle bu olaylardan sonra basın üzerinde tam manasıyla bir baskı politikası uygulanmıştır. Ayrıca bu olaylar Türkiye’de özellikle İstanbul’da yaşayan Rum azınlıklar için bir dönüm noktası olmuş ve cemaatin hafızasında derin izler bırakmıştır. Bir bakıma Demokrat Partinin iktidara geldiği 1950 yılında devlet ve azınlık cemaatleri arasında başlayan sıcak ilişkiler 6-7 Eylül olaylarıyla onarılması güç bir yara almıştır. Olayların en önemli etkisi dış politikada Türk-Yunan ilişkilerine yansımadır. Atatürk ve Venizelos’un büyük gayretleri sonucu kurulan sıcak ilişkiler, 6-7 Eylül olayları ile ciddi anlamda gerilmiştir. Özellikle Kıbrıs meselesi konusunda Türkiye’nin Yunanistan’a karşı pazarlık gücünü de önemli ölçüde kırmıştır.¹⁸⁶ Ancak yaşanan bu tatsız olayların faturasının toplumun tamamına kesilmesi ve tarihsel kökenleri ile bir saldırganlık şeklinde sunulması muhakkak ki insafli bir yaklaşım olarak değerlendirilemez.

2.6. Demokrat Parti ve Basın Özgürlüğü Tartışmaları:

1956 yılı içerisinde Hürriyet Parti’sinin kurulması, Demokrat Parti ve hükümet için kamuoyunda yıpratıcı sonuçlar yaratmıştır. Çünkü, bu partinin kurucuları, kendi alanlarında güvenilen, bazıları da akademisyen olan ve Menderes Hükümetlerinde görev yapan kişilerdi. Öte yandan Türkiye’nin bu dönemdeki iç ve dış politikada açısından önemli bir süreçten geçmekteydi.

Ekonomik koşulların giderek ağırlaşması gerek basının gerekse, muhalefetin hükümete yönelik olan eleştirilerinin artmasına yol açmıştır. Muhalefetin bu rahatsızlıklarını kimi zaman meydanlarda mitingler yoluyla, kimi zamanda basın

¹⁸⁶ Halil Şimşek, “ 6-7 Eylül Olayları”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 3, Ankara 2006, s.191-193.

yoluyla duyurması, hükümette büyük rahatsızlıklara yol açmıştır. Bunun üzerine Adnan Menderes ve kabinesi, muhalefete,¹⁸⁷ basına, adalete¹⁸⁸ ve üniversitelere karşı bir baskı politikası uygulamaya başlamıştır..

2.6.1. 5680 Sayılı Basın Kanununda Yapılan Değişiklikler:

İktidar yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı 7 Haziran 1956'da 5680 sayılı Basın Yasası'nın 5,6,7,8,16,17,19,25,29,30,32,34,39'uncu maddelerinin değiştirilmesine yönelik Meclise önerge vermiştir. Yasa 6 Haziran 1956 tarihinde TBMM'de yapılan oylama sonucunda 51 olumsuz, 286 olumlu oyla kabul edilmiştir. Bu yasanın kabul edilmesiyle de basın üzerinde iktidarın zaten var olan denetimi bir baskı politikasına dönüşmüştür. Bu yasanın değişen maddelerin içeriği şöyledir:

- Madde 4, Her basılmış eserde o eserin neşir yeri, yılı ve tabii, varsa naşirin adları ve iş yerleri gösterilir.
- Madde 5, Her yayının yazı işlerini fiilen idare eden bir mesul müdür bulunur. Mesûl müdür aşağıdaki şartlara haiz olmalıdır:
 - ✓ Türk Vatandaşı ve asgari lise mezunu olmak
 - ✓ 21 Yaşını bitirmiş olmak
 - ✓ Türkiye'de ikametgah sahibi olmak ve devamlı oturmak
 - ✓ Altı aydan fazla hapis cezasıyla mahkum olmamak
- Madde 8, Mevkute çıkarılması izne bağlı değildir, ancak mevkutenin:

¹⁸⁷ Adnan Menderes, muhalefete karşı sertlik siyasetinin ilk önemli nutkunu 10 Nisan 1956 yılında Gaziantep'te vermiştir. bu konuşmasında muhalefeti şöyle eleştirmiştir: “ Muhalefetin ve basının açmış olduğu şiddetli ateşin himayesinde bir takım komünist birliklerin hareket hazırlığında oldukları görülüyor.....kanunlar kafi gelmiyorsa kanun hükümleri getireceğiz. Eğer adalet mekanizması, mevcut kanun hükümlerini anlamakta zorluk çekiyorsa bunları açıklığa götüreceğiz. Ta ki bu ihtilâlcî metotlar, bu fitne bitsin..”. **Zafer**, 11 Nisan 1956

¹⁸⁸ Adalete karşı izlenen baskı politikası doğrultusunda ise, 3 Mayıs 1956'da bakanlığın bir kararı ile on altı yargıç emekliye sevk edilmiştir. Bunların üçü Yargıtay üyesi idi. Bu durum 12 Haziran 1956'da içlerinde Yargıtay Başkanını ve Cumhuriyet Başsavcısının da bulunduğu yedi yargıç'ın emekliye sevk edilmesiyle devam etmiştir. Bundan böyle, Demokrat Parti'nin , biçimsel demokrasiyi dahi tavsiyeye kararlı olduğu konusunda bir tereddüt kalmamıştı. Eroğul **a.g.e**, s.191

- ✓ Adını, neşir mevzuunu, ne vakitlerde çıkarılacağını ve idare yerinin bildirilmesi.
- ✓ Burada çalışacak kişilerin adları ve ikametgahları hakkında bir beyanname verilmesi mecburidir.
- Madde 13, gazetelerde çalışacak görevlilerin kanunun beşinci maddesinin 3.bendinde yazılı şartlara haiz olmaları gerekmektedir.
- Madde 16, Basın yoluyla işlenen suçlardan dolayı ceza mesuliyeti:
 - ✓ Cumhuriyet savcılığına bildirmeye mecburdur. Mevkutelerde işlenen suçlarda, o suçu işleyen değil, mevkutenin mesul müdürüne veya sahibine terettüb eder.
 - ✓ Mesûl müdür, suç işleyen görevlinin kimliğini 24 saat içerisinde bildirmelidir.
- Madde 17, basın yoluyla işlenecek suçlardan doğacak maddi ve manevi zararları cezaen mesul edilemeyen hallerde, sorumlu olarak yayın sahibi mükelleftir.
- Madde 19, bir şahsın haysiyetine veya şerefine dokunacak şekilde yazı yazarların cevap ve tehzibi, hiçbir değişiklik yapmadan tamamen neşre mecburdur.
- Madde 25, 13.madde'de yazılı olan şart ve vasıflara uygun olmayan kimseleri çalıştıranlar bir aya kadar hapis ve 5000 liradan aşığı olmamak koşuluyla ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.
- Madde 29, 19.maddedeki neşir mecburiyetine riayet etmeyenler 15 günden üç aya kadar hapis ve 2000 liradan 5000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.
- Madde 30, Ceza davasına ait talep ve iddianamelerde, mahkeme kararı verilmeden önce davaya yönelik neşir yapmak yasaktır.
- Madde 32, Memleket düzenini, ahlakını bozacak yönde haber ve resim neşredenler hakkında 1000 liradan 10000 liraya kadar ağır para cezası uygulanır

- Madde 34 , mevkutelerin gelir kaynakları ve yaptıkları ticari işlemler ve abonelerine ait bilgiler noterlikçe tasdik edilmiş bir deftere kaydedilir.
- Madde 39, Basın kanununa giren veya basın yoluyla işlenen suçlar acele işlerden sayılır ve mahkemelerin senelik tatil günlerinde de görülür.¹⁸⁹

2.6.2. 6334 Sayılı “Yayın Yolu ile Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Suçlar Konusundaki Yasa” Da ki Değişiklikler:

İktidar, 5680 sayılı basın yasasındaki değişikliklerin yeterli olmadığını düşünerek 6334 sayılı yasada da değişikliklere gitmiştir. Bu değişikliklerle yasa tam anlamıyla antidemokrat bir duruma getirilmiştir.. Görünürdeki amaç yine “şeref ve haysiyetlerin korunması” idi. Yasanın, Başbakanlık tarafından yazılan gerekçesinde:

“ Son zamanlarda matbuatımızın bir kısmında ve ekseriye kastî mahsûsa müstenîf olarak sistemli bir şekilde resmî sıfatı haiz olan aleyhine sıfat veya hizmetlerden dolayı onları küçük düşürmeye, itibarlarını, şahsiyetlerini sarsmayı ve resmî faaliyetlerine mani olmayı hedef tutan yahut aleyhlerinde istihkâr (hakaret) ve istihfaf (küçük görme) hissi telkin edebilecek mahiyette bulunan ve müspet varlığı inkar eden neşriyatta sık sık rastlanmakta...”¹⁹⁰ deniliyor ve mevcut yasaların bunu önleyemediğinden daha etkili yasalara gerek duyulduğunu ileri sürüyorlardı.

Yasanın 2.maddesinin 5. fıkrasına göre hemen her yazı suç unsuru olabilirdi. Bu fıkroda “resmi sıfatı haiz olanları küçük düşürmeye hedef tutan veya bunlar aleyhine istihkar ve istihfaf hissi uyandıracak yahut müphem ve suizanni davet eyleyebilecek mahiyette neşriyatta bulunması...” gibi her yöne çekilebilecek esnek ifadeler kullanılmıştır. Bu maddeye bakarak herhangi bir yetkiliye yönelik en ufak bir eleştiride bile savcılar tarafından suç unsuru bulunabilirdi. Yeniden düzenlenen yasayla hapis cezasının alt sınırı 6 aydan 1 yıla, para cezasının alt sınırı da 3 bin liraya çıkarılmıştı.¹⁹¹

¹⁸⁹ **Kanunlar Dergisi**, Dönem: IX, c. 38, Kısım 1, s.848-853.

¹⁹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre X, c.12, İçtima 2, 06.06.1956, s.91.

¹⁹¹ Albayrak, **a.g.e**, s. 285 ., Dönmezler, **a.g.e**, s.178-179.

Basına getirilmek istenen bu kısıtlamalar ve ağır koşullar, muhalefetin büyük tepkilerine yol açmıştır. Çünkü, bu kanunların kabul edilmesinden sonra basın, ceza ve kapatılma korkusu ile görevini yapamaz hale gelecekti. Bu kanunların görüşülmesi sırasında en büyük tepkilerden birini gösteren İsmet İnönü, 1 Haziran 1956'ta Ulus gazetesinde:

“ Toplanma, konuşma ve yazma haklarını tehdit eden hükümlere heves edilirken, acele mahiyeti olan bir vazifeyi ifâya çalışacağım. Çıkarılacak kanunların elimizde bulunan tasarıları, ölçülemeyecek hudutta yıkıcıdır. Ve cemiyette hüsule getirecek getirecekleri ıstıraplar, güç dayanılacak derece olacaktır. Yazı yazan veya konuşan herhangi bir vatandaşa, herhalde eziyet etmek arzusu hâkim görünüyor. Haberin yalan yanlış olmasından sakınmak bir dereceye kadar mümkündür. Doğru haberin hakikaten kusurlu olan makam sahiplerini kusurlu göstermesinden kurtulmanın çaresini, bütün akıllılar bir arada bulamazlar...

Netice şu olacaktır ki, ilk kurbanlarından sonra tenkit kat'î olarak kalkacaktır. Bu suretle siyasette, ilimde tamamıyla karanlık yeni bir devre girmiş bulunuyoruz. Benim kanaatimce, Türk Milleti'nin böyle karanlık bir devirde yaşaması kısa sürecektir. Adım adım mutlakiyete gidiyoruz. İktidarı destekleyenleri uyandırmak isterim gidiş tehlikelidir. Mesuliyetinizi biliniz...”¹⁹² diyerek iki tasarıyı da eleştirmiştir.

2.6.3. Yasa Değişikliklerinin Basın'daki Yansımaları:

Bu yasalar dönemin belli başlı yayın organlarına şu şekilde yansımıştır; iktidarın yayın organı olan Zafer gazetesi, 2 Haziran 1956'da “Ayaklandırma” başlıklı yazısında, hem mecliste hem de Ulus gazetesinde yasaları eleştiren İsmet İnönü'ye cevap niteliğinde bir yazı yazmıştır. Bu yazısında İnönü'nün her şeyin üstünde siyasi bir mesih gibi ve Milli Şef edasıyla konuştuğu anımsatılıyor ve bir günde iki yazı yazarak, halkı uyandırmanın aksine ayaklandırmaya teşvik ettiğini belirterek eleştirmişlerdir.¹⁹³

¹⁹² **Ulus**, “Uyandırma”, 1 Haziran 1956.

¹⁹³ **Zafer**, “Ayaklandırma”, 2 Haziran 1956.

Muhalefet yanlısı olarak bilinen Forum Dergisinde ise Turhan Feyzioğlu, “Demokrasi Davamıza Genel Bir Bakış” başlıklı makalesinde, iktidarın demokrasi karşıtı bu tutumunu eleştirerek, adil bir seçim sistemine ihtiyaç olduğunu, Tek Parti Döneminden kalma meclis iç tüzüğünün değiştirilmesi gerektiğini, partizanlık yapan radyo davasının çözüme kavuşturulması gerektiğini, üniversitelerin özerkliğine bir darbe indiren 1954 tarihli kanunun düzenlenmesi ve devlet başkanının tarafsızlığınının sağlanmasını istemekte idi.¹⁹⁴

Basına getirilen bu zorlukları eleştiren gazetelerden bir tanesi de Vatan’dı. İhsan Ada’nın 6 Haziran 1956’ta “Büyük İntikam” başlıklı yazısında yeni basın yasasının, Türkiye’ye getireceği görünüm şöyle tanımlanmakta idi:

“ Basın hürriyeti kökünden yıkılacaktır. Hırsıza hırsız denmeyecek, şeref paranasına bürünmüş hırsıza karşı elinde ispat hakkın yok, Peron’u yıkan rejim, diktatörün kanunlarını kaldırırken, önce ispat hakkını da derhal koydu. Çünkü ‘ispat hakkı idari namuskârlığın ilk şartıdır.’ diyordu yeni rejim. Biz hâlâ bunun için birbirimize giriyoruz, partiler kuruyoruz... Basına hançer saplanmamalıdır. Basın susturulduktan sonra Türkiye’yi derin bir ölüm sukûtu kaplayacak ve Türkiye susanların ülkesi haline gelecektir”.¹⁹⁵

Hüseyin Cahit Yalçın’da 6 Haziran 1956’ta Ulus’taki, “Anormal Durum Devam Edemez” başlıklı yazısında basın yasası tasarılarını şöyle eleştirecekti:

“ Demokrat Parti, Türk vatanının tarihine kara harflerle bu felaketi yazmaktadır. Çıkacak kanunda imzaları bulunmamaları için bazı demokrat mebuslar Ankara’dan uzaklaşıyorlarmış. Bu acı bir komedyadır, şahsiyetine sahip, vatanını seven, akli erer bir milletvekili için, şu dakikada yapılacak tek bir vazife vardır. Meclis’te kalmak, son dakikaya kadar hak ve hürriyet uğrunda mücadele etmek ve teklif aleyhinde oy kullanmak. Böyle bir zamanda meclisten uzaklaşmak korkaklıktan başka bir şey değildir ...Neticede bütün diktatörlerin felaket içinde yıkılmaları, kaçınılması imkansız bir mukadderattır. Hani Hitler, hani Mussolini hani Peron? Hani Stalin?.. ”¹⁹⁶

¹⁹⁴ Aktaran, Albayrak, **a.g.e**, s.286.

¹⁹⁵ **Vatan**, 6 Haziran 1956.

¹⁹⁶ **Ulus**, 6 Haziran 1956.

Yeni yasaların kabul edilmesi yabancı basında da geniş tepkiler yaratmıştır.Uluslararası Basın Enstitüsü bu olayları basın özgürlüğü ilkelerine aykırı buluyor ve protesto ediyordu. Enstitü'nün aylık dergisinin temmuz sayısında Türkiye'ye iki sayfa ayrılmıştı. "Türk Gazetecileri Vesayet Altında" başlıklı yazıda şöyle deniyordu:

"Halkı telaşa düşürecek haberlerin yayılması yasak edilmiştir. Bir parti içinde görüş ayrılıklarının olduğunun yazılması yasaktır. Meclis toplantılarının yazılması sınırlandırılmıştır. Cezalar ağırlaştırılmış, haberleşme olanakları daraltılmıştır.Yeni kanunlar basın özgürlüğü için ağır birer tehdit sayılır. Enstitü, Türk basınının çok büyük çoğunluğunun yeni tedbirleri protesto etmesini sevgiyle karşılar, basın özgürlüğünün ve demokratik kuruluşların korunması için savaşıyor. Türk gazetecilerine saygılarını bildirir".¹⁹⁷

Görüldüğü üzere bu basın yasasını savunan tek gazete Zafer gazetesi olmuştur. İktidar bu yasanın kabul edilmesiyle basınla olan tüm köprülerini atmış, muhalefet yılları ve iktidarının ilk dönemlerinde desteğini gördüğü basına karşı tutum almıştır. Basında ise bir çekingenlik dönemi başlamıştır. Gazetelerdeki başmakaleler artık yayınlanamaz olmuştur. Bu durum bir nevi protesto niyeti taşısa bile özünde bir korkunun ifadesiydi. Bazı muhalif gazetecilere verilen ceza ve hapisle, onları iktidara yaklaşmak zorunda bırakmıştır. Dünya gazetesi Başyazarı Falif Rıfkı Atay ve Halkçı Gazetesi yazarlarından Nihat Erim bunlara örnek gösterilebilir.¹⁹⁸ Öte yandan gazeteciler iç politikadan bir hayli uzaklaşmıştır. Zaten kağıt yokluğu nedeniyle tirajını düşürmek zorunda kalan gazete ve dergiler, bu kez de okuyucularını yitirme tehlikesiyle baş başa kalmışlardır.

2.6.4. Basına Verilen Cezalar (1956)

Basından 'doymak bilmeyen bir ejder' olarak bahseden Başbakan Adnan Menderes, bu yasaların kabul edilmesinden sonra basının yeteri kadar muhalefet edemeyeceğini planlamışsa da bu planı düşündüğü derece olumlu sonuç vermeyecektir. 1956 yılında en çok ceza gören basın mensuplarının başında İsmet İnönü'nün damadı ve Akis Dergi'sinin sahibi Metin Toker ve derginin diğer

¹⁹⁷ Aktaran Topuz, **a.g.e**, s.201-202.

¹⁹⁸ Gevgili, **a.g.m**, s.222.

çalışanları gelmekteydi. Akis dergisine bu dönemde 4 tane dava açılmış ve bu davalar sonucunda ; Metin Toker'e 7 ay 23 gün hapis, 7.444 lira para cezası, derginin yazarlarından Yusuf Ziya Ademhan'a 14 ay hapis ve 1.333 lira para cezası verilmiştir.¹⁹⁹

Yine aynı yıl içerisinde Demokrat İzmir gazetesi sahibi Adnan Düvenci ve fıkra yazarı Ziya Hanhan, “İnsaf ve Paşam..” başlıklı yazısında Başbakan Menderes'e hakaret ettiği gerekçesiyle, birer yıl hapis cezası almışlar ve gazeteleri de bir ay kapatılmıştı. Ulus gazetesinden Tahir Burak'ta , “Oldu da Bitti Maşallah” lejantlı karikatürü sebebiyle, 16 ay hapse, gazetenin sahibi Kasım Gülek ve Yazı İşleri Müdürü İbrahim Cüceoğlu birer yıl hapis ile 10.000'er lira para cezası ödemeye mahkum olmuşlardır. Aynı gazeteden Nahit Berker, “Çorap Örmek” başlıklı yazısında hükümeti eleştirdiği için , Yazı İşleri Müdürü Nihat Subaşı ile birlikte 8'er ay hapis, gazete sahibi Kasım Gülek'e de 13.533 lira para cezası verilmiştir.²⁰⁰ Görüldüğü üzere basına yönelik cezalar daha çok muhalefete yakınlığı ile bilinen gazeteler ve gazeteciler üzerinde yoğunlaşmıştır. Demokrat Parti bu şekilde bir nevi yıldırma politikası uygulamıştır.

Dönemin göze çarpan özelliklerinden biri de, gazetecilerin çalışma koşullarının günden güne zorlaşmasıydı. Özellikle haber alma hakları çeşitli bahanelerle kısıtlanmaktaydı. Haber peşinde koşan gazetecilerin karşısına bir engel olarak ya birkaç görevli polis veya mülkî âmirler tarafından konulmuş bir kural ya da bizzat hükümet görevlilerinden biri çıkıyordu. Emniyet Müdürlüğündeki muhabirlerden bazılarında sert müdahaleler yapıldığı, binaya sokulmadığı, yada başbakanın basın toplantılarına “kötü niyetli” gazetecilerin alınmaması gibi olaylar artık sıradanlaşmıştı.²⁰¹

Cumhuriyetçi Millet Partisi Başkanı Osman Bölükbaşı'nın 2 Temmuz 1957 tarihinde Ankara'da yapılan duruşması sırasında, bazı gazetecilerin dövülmesi

¹⁹⁹ **Ulus**, 17 Ağustos, 1 Eylül, 1956, Kabacalı, **Türkiye'de Basın...**, s.177, Gevgili, **a.g.e**, s.222.

²⁰⁰ **Albayrak**, a.g.e, s. 400.

²⁰¹ Erbil Saadet, **Kim'de Basın -İktidar İlişkileri**, Ankara 1988, s.70.

konusunda iktidarı eleştiren yayınlarından dolayı, 6 Temmuz 1957 günü İstanbul Gazeteciler Sendikası kapatılmıştır. Sendikanın kapatılma gerekçesi olarak da, sendikanın bildirisinin, dışarıda Türkiye’yi küçük düşürücü amaçlara yönelmiş olduğu ileri sürülmüştür. Hükümet ne gazete muhabirlerine nede sendikaya tahammül edebiliyordu. Sendika dokuz ay boyunca kapalı kalmıştır.²⁰²

Bu dönemde gazetecilere karşı izlenen tavrı göstermesi bakımından şu iki olay üzerinde durmanın faydalı olacağı kanısındayız. 1959 yılı ortalarında Amerika Başkanı Eisenhower ‘in Avrupa’ya yapacağı geziyle tüm Dünya basını ilgilenmekteydi. Çünkü bu geziyle birlikte Batı ile Doğu blokları arasında bir yumuşama olasılığı vardı. Doğal olarak Türk Basını da bu geziyi daha yakından izlemek istemiştir. Bu amaçla Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, Londra’ya gitmek için pasaport başvurusunda bulunmuş fakat hükümetin engellemeleri ile karşılaşılarak pasaport alamamıştır.

Diğer olay ise Güneydoğu gezisine çıkan Adnan Menderes’in burada yaptığı basın toplantılarında muhalif basın muhabirlerine gösterdiği tavidir. Maraş’ta mikrofon ayarlanıncaya kadar, basın mensupları ile sohbete başlayan Menderes onların hangi gazetelere mensup olduklarını sormuş, ve Kim Dergisi ve Dünya gazetelerinin muhabirlerine “ çıkın dışarıya, hep yalan yazıyorsunuz diyerek” büyük bir tepki göstermiştir.²⁰³

2.6.5. Yandaş Basına Sağlanan Çıkarlar:

1957 seçimleri öncesinde muhalefete ve basına yapılan tüm baskılara karşın, İktidarın seçimlerden oy kaybıyla ayrılması, Demokrat Parti’nin baskıcı yöntemlere devam etmesine yol açmıştır. Çünkü seçimlerdeki oy kaybının sorumlusu olarak basın görülmekteydi. Çıkarılan kanunlarla denetim altına alınmaya çalışılan basın üzerinde bu defa ekonomik yönden bir baskı politikası izlenmeye başlanmıştır. Demokrat Parti’nin resmi ilanlar konusundaki tutumu iktidarının ilk günlerinden itibaren kendi yayın organlarını destekler yönde olmuştur.

²⁰² Topuz, **a.g.e**, s. 204, Albayrak ,**a.g.e**, s.400.

²⁰³ Saadet, **a.g.e**, s. 77-78

Demokrat Parti ilan dağıtımında ilk düzenlemeyi 13 Eylül 1950'de yapmıştır. Buna göre ilan dağıtımında, gazetenin günlük olması, rotatifle basılması, tirajı ve ebadı dikkate alınacak hususlar olarak ön pala çıkmıştır. 4 Temmuz 1951'deki ikinci düzenleme önceki uygulamayı kaldırarak, resmi ilanların dağıtımında hükümeti belirleyici kılmıştır. Üçüncü düzenleme ise 11 Kasım 1953 yılında yapılmıştır. Önceki uygulamaları yürürlükten kaldıran bu kararname, resmi ilan ve reklamları, âmme menfaâtine yönelik yayın yapan her gündelik gazeteye, fikir ve içtihat farkı gözetilmeksizin verileceği belirtilmiştir. Ayrıca kararnâmede düzeni sarsıcı, vatandaşlar arasında düşmanlık uyandırmaya çalışan ve milli birlik ve beraberliği tehdit eder bir biçimde yayın yapan gazetelere ilan verilmeyeceği belirlenmiştir.

Son düzenleme ise 3 Ağustos 1959'ta yapılmıştır. Önceki düzenlemeye ek olarak, gazetelerin baskı iade ve kağıt miktarları Basın Yayın Turizm Bakanlığınca incelenecektir. İade oranları %20'yi aşan gazetelere ilan verilmeyecektir. Resmî ilan ve düzenlemelerin yanı sıra iktidar, ticarî ilanları da denetimi altına almak istemiştir. 23 Kasım 1957'deki kararnâme ile ticarî ilanları Türk Basın Birliği İlanlar Limited Ortaklığında toplamıştır²⁰⁴. Yine bu dönemde 26 Kasım 1957 yılında çıkarılan kararname ile gazete ve dergi kağıtlarının dışardan alımı da devlet tekeline alınmıştır.²⁰⁵

Demokrat Parti iktidarının resmi ilan ve reklamlar konusunda çıkardığı bu kararnâmelere uygun olarak bir dağıtım söz konusu olmamıştır. Bu dağıtımda gazetelerin uyguladığı yayın politikasının önemli rolü olmuştur. İlan ve reklam konusunda Demokrat Parti'nin tutumunu göstermesi bakımından aşağıdaki tablo bize önemli ipuçları verecektir.²⁰⁶

²⁰⁴ Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Tarih**, İstanbul 1992, s.130-131.

²⁰⁵ Topuz, **a.g.e.**,s. 202, Albayrak, **a.g.e.**, s.401.

²⁰⁶ Alemdar, **a.g.e.**, s.136.

**Tablo 4 , 1950-1959 Yılları Arasında Gazetelere Verilen
Resmi İlan ve Reklam Tutarları**

Gazetenin Adı	Aldığı Reklam Tutarı
Cumhuriyet	2.653.704
Milliyet	2.271.437
Vatan	2.269.645
Tercüman	1.641.145
Havadis	1.339.578
Son Posta	2.145.394
Yeni İstanbul	1.817.612
Zafer –Zafer Akşam Postası	7.114.330
Hürses	1.021.926
Ankara Telgraf	1.083.296
Ulus	930.953
Son Havadis	690.418

Kaynak: Korkmaz, Alemdar, **İletişim ve Tarih**, İstanbul 1992, s.135.

Görüldüğü üzere hükümet sözcülüğünü yapan Zafer gazetesi ilanlarda en büyük payı almıştır. Böylece iktidar hem yasal düzenlemelerle hem de ekonomik baskılarla kendisine muhalif olan gazeteleri baskı altına almaya çalışmıştır. Bu durum muhalif basının tirajlarını azaltmasına yol açmıştır. Demokrat Partinin yandaş basına sağladığı çıkarlar bununla da kalmamıştır. İktidar kendisini destekleyen gazetecileri de örtülü ödenekten para yardımı yapmıştır. Bu gazetecilerin en başta gelenleri, Necip Fazıl Kısakürek, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Payemi Safa ve Burhan Belge olarak sayılabilir.²⁰⁷

Demokrat Parti kendi propagandasını yapan gazetelere yaptığı yardımlar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra satın alınan Güneş Matbaacılık Türk Anonim Şirketi ve Neşriyat Türk Anonim Ortaklığı aracılığıyla, kendini destekleyen Zafer, Akşam Postası ve 1956 yılından itibaren yayın hayatına başlayan Havadis gazetelerine hem kredi imkanı vermiş hem de bu gazetelerin ücretsiz basılmasını sağlamıştır.²⁰⁸

²⁰⁷ Topuz, *a.g.e.*, s.203.

²⁰⁸ Alemdar, *a.g.e.*, s.138-141

2.6.6. Basın Davaları(1958-1960)

1958 ve 1960 yılları gazeteciler için en çok dava açılan bir yıl olmuştur. Ulus, Yenigün, Milliyet, Vatan, Dünya, Cumhuriyet gazeteleri ve Akis dergisi sorumluları haftada birkaç gün mahkemelere gitmek zorunda bırakılmıştır. Bu durumun oluşmasının sebeplerini daha önceki bölümlerimizde değinmiştir. Bunlara ek olarak Irak'ta hükümet darbesi yapılmış olması ve Adnan Menderes'in yakın arkadaşı olan Kral Faysal'ın öldürülmesi, Hükümeti daha sert bir politika izlemeye yöneltmiştir.²⁰⁹ Irak Devrimi hakkında bir demeç veren CHP sözcüsü Kasım Gülek'in sözlerini yayınlayan Milliyet, Hürriyet, Akşam ve Ulus gazeteleri sahipleri ve yazı işleri müdürleri mahkemeye verilmişlerdir. Çünkü bu demeçten ihtilali haklı gösterecek anlamlar çıkartılmıştır.²¹⁰

Ulus gazetesi karikatürist'i Halim Büyükbulut'a 6732 sayılı yasaya muhalefetten 26 ay hapis ve 21.666 lira para cezası ve gazeteye de iki ay kapatma cezaları verilmiştir. Aynı gazete'den sorumlu Ülkü Arıman da 16 ay hapis ve 4.000 lira para cezası verilmiştir.²¹¹ Akis Dergi'sinden sorumlu müdür Tarık Hulusi'la, Başbakan Menderes'in özel yaşamını izinsiz yayınlamaktan dolayı 16 ay hapis ve 4.700 lira para cezası verilmiştir. Ayrıca Yenigün, Ankara Telgraf ve Hakimiyet gazetesi yazı işleri müdürlerine de önemli cezalar verilmiştir. Yine Akis Dergi'sinden Yusuf Ziya Ademhan'a üç yıl hapis ve 10.000 lira para cezası, Metin Toker'e ise bir yıl hapis ve 3.000 lira para cezası verilmiştir.

CHP Ankara milletvekili Bülent Ecevit'in Ulus gazetesinde çıkan "Uzmanlar Ne Yapsın" başlıklı yazısında Başbakan'ı küçük düşürdüğü gerekçesi ile Yazı İşleri

²⁰⁹ Irak'taki Devrim, Türkiye'nin hem dış politikasında hem de iç politikasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Devrimin ilk etkisi, Türkiye'yi neredeyse savaşa sokmak olmuştur. Amerika'nın, devrimin ertesi günü Türkiye'deki üslerini kullanarak Lübnan'a asker çıkarması, doğacak tepkinin ilk hedefi olmak tehlikesiyle baş başa bırakmıştır. İç politikada ise, ülkede seferberlik hazırlıkları başlar başlamaz, muhalefet hareketine geçip meclisi olağanüstü toplantıya çağırmıştır. Fakat yapılan oturumun çok kısa tutulması muhalefetin haklı tepkilerine yol açmıştır. CHP'nin bu kararlı tutumu, Demokrat Parti yöneticileri büyük bir asabiye sevk etmiş ve muhalefeti tasfiye etmenin yollarını arama gibi tehlikeli bir yola yaklaştırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz, Eroğul, **a.g.e**, s.222-227.

²¹⁰ Topuz, **a.g.e** , s.204.

²¹¹ **Cumhuriyet**, "Ulus Gazetesinin Kapatılması", 4 Kasım 1958.

Müdürü Ülkü Arıman'a bir yıl hapis ve 3.000 lira para cezası, yine Bülent Ecevit'in Bay Mümtaz Tahran Gitmelidir" başlıklı yazısından dolayı da daha önceki cezaların yeniden Arman'a verilmesine karar alınmıştır. Ancak Arman'ın daha önceki aldığı cezanın Yargıtay tarafından bozulması üzerine bu davadan da beraat etmiştir.

Bu arada Zafer gazetesinden Yazı İşleri Müdürü Fuat Tözer'e, Dünya gazetesinde "muvazâa isnâdında bulunduğu" gerekçesiyle 14 ay hapis ve 2.333 lira para cezası, gazetenin sahibi Mümtaz Faik Fenik'e ise 11.666 lira para cezası verilmiştir. Bu örnekler, iktidarın basına karşı izlediği sert tutumu göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü iktidar öyle gerginlik içerisinde ki, kendi yayın organı gibi görev yayın yapan Zafer gazetesine de ağır bir ceza vermekten kaçınmamıştır.²¹²

Demokrat Parti'nin basın ile olan sorunlarını ceza verme yöntemi ile çözmeye çalışmaları kendi aleyhine sonuçlanmış ve bu durum basının daha da serleşmesine yol açmıştır. 1959 yılında da basında ceza alan gazeteciler ve gazeteler arasında Ulus gazetesi başı ön sırayı almıştır. Bu gazeteden Yazı İşleri Müdürü Ülkü Arıman'a, yazarlardan Beyhan Cenkçi'ye ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na önemli cezalar verilmiş ve gazete de 2 ay süreyle kapatılmıştır. Bu dönemde Ulus gazetesinin sermayesinin hemen hemen yarısı kadar ceza verilmiştir. Bu gibi örnekler bu dönem içerisinde rastlamak sıradan bir hal almıştır. Adalet Bakanı Esat Budakoğlu'nun, gazeteciler hakkında yapılan soruşturmalara dair verdiği rakamlar iktidarın basın anlayışını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 6: Haklarında Soruşturma Açılan Gazetelerin İllerle Göre Dağılımı:

Şehir Adı	Takibat Sayısı	Mahkumiyet	Beraat
İstanbul	604	264	323
Ankara	383	151	149
İzmir	185	67	86
Samsun	127	49	74
Zonguldak	96	29	37
Adana	65	17	47

²¹² Albayrak a.g.e, s.401.

Toplam	1460	577	716
--------	------	-----	-----

Kaynak: Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yay., Ankara 2004, s. 403.

Yine 1950-1958 yılları arasında 2324 basın mensubu hakkında soruşturma açılmış, bunların 811 mahkumiyetle sonuçlanmış, 214 dava düşmüş 13 konuda duruşmayı tatil, 17 konuda takipsizlik kararı verilmiştir. 1959 yılına gelindiğinde ise 4 gazeteci tutuklanmış, 9 gazete kapatılmış ve gazetecilere toplam 144 yıl 8 ay 3 gün hapis, 418.629.60 lira para cezası verilmiştir.²¹³

2.6.7. Pulliam Davaları

1959 ve 1960 yılları arasında Türk basını'nı daha da zor durumda bırakan olaylardan bir tanesi de Pulliam davaları olarak bilinen olaydır. Amerika'da üç büyük gazetenin (İndianapolis Star, News ve Arizona Republic) sahibi olan Eugene Pulliam, 1958 yılında önemli boyutlar kazanmış olan Ortadoğu olayları ile ilgili konularda bir yazı dizisi hazırlamak istiyordu. Bu amaçla Ortadoğu ülkelerinin yetkilileriyle görüşüp materyal sağlamak istiyordu. Bu düşünceyle gezisinin ilk durağı olarak Türkiye'yi tercih etmiştir. Türkiye'ye gelir gelmez, İstanbul Basın Yayın Müdürü'nü arayarak, Başbakanla görüşme isteğini bildirmiştir. Kendisine de çok kısa bir zaman içerisinde başbakanla görüşebileceği yanıtı verilmiştir. Fakat bu zaman bir türlü gelmemiştir. Bu sırada, Menderes'in Ege gezisine çıkması üzerine, Basın Yayın Müdürü, Pulliam'ı da bu geziye davet etmiştir. Fakat bu gezi sırasında da görüşmenin olmaması üzerine Türkiye'den küskün ayrılmıştır.²¹⁴

Ülkesine döndükten sonra gazetesi İndianapolis Star'da, "Türkiye İçin Saat 11.30'a Gelmişti" başlıklı yazısında, Demokrat Parti iktidarının bir iflasa doğru gittiğini savunuyor buna da şu gözlemlerle ortaya koymaktaydı; Menderes Hükümeti'nin yanlış ekonomi politikası, dış politikadaki tavrı, basın ve muhalefet üzerindeki kurmaya çalıştığı şiddet rejimi, etrafını saran yetkililerin "evet efendimci" tavırları yüzünden Menderes'in objektif davranmaktan uzaklaşmış

²¹³ Albayrak, **a.g.e**, s.401.

²¹⁴ Albayrak, **a.g.e**, s.402.

olmasını sert bir dille eleştirmiştir. Bu yazı Amerika’da yetmiş iki gazete tarafından yayınlanmıştı.²¹⁵

Pulliam’ın aynı gazete’de çıkan “Türkiye Hakkındaki Rapor” başlığı altındaki makalesinde ise; Amerikan Yardımının, Menderes’in siyasi nüfuzunu artırmak için kullanıldığını vurguluyor ve büyük paralar harcanarak yapılan yatırımların yarım bırakıldığı, tamamlananlarında çeşitli nedenlerle iyi işletilmediğinden bahsedilmekteydi.²¹⁶

Pulliam’ın makalesinden alıntılar yaparak yayınlayan Vatan, Ulus, Dünya ve Kervan Gazeteleri ile Akis ve Kim Dergisi hakkında soruşturmalar açılmıştır. Bu soruşturmalar sonucunda Ulus iki ay, Akis bir ay kapatıldı. Vatan gazetesi ve Dünya gazetesi sorumlularına ise bir çok ceza verilmiştir. Pulliam davaları olarak anılan bu gelişme, 1959 ve 1960 yıllarında Türk basınına meşgul eden önemli olaylardan bir tanesi olmuştur. Bu konuyla ilgili gazetelerde bir çok haber çıkmaktaydı. Bunlardan bir kaçını şöyle özetlenebilir:

“Pulliam davasında Kim mahkum oldu. Şahap Balçioğlu 16 ay hapis yatacak. Dergi bir ay kapanacak”.

“Pulliam davalarında Adnan Menderes, Dünya için muvafakatini geri aldı”.

“Ulus’un Sorumlu Müdürü Ülkü Arman, Pulliam davasından dolayı açlık grevinde”.

“ 72 yaşındaki Başyazarımız Yalman dün hapse girdi. 15 ay, 16 gün yatacak”²¹⁷

Görüldüğü üzere basın üzerinde iktidarın sağlamaya çalıştığı denetim, Pulliam davaları vasıtasıyla daha da artmış bulunmaktaydı.

²¹⁵ Cumhuriyet, “Basın Hürriyeti için Amerikan Teşebbüsü” , 1 Aralık 1958.

²¹⁶ Aktaran Vatan, 17.10 1958, Saadet, a.g.e, s.132-133.

²¹⁷ Topuz, a.g.e, s.207.

2.7. Demokrat Parti Dış Politikasının İç Politikadaki Etkileri:

II.Dünya Savaşı sonrası, Türk dış politikasında önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu noktadan sonra, Batı dünyası ile yüzyılların çelişki ve savaşımı, Türkiye açısından, yerini uyum ve anlaşmaya bırakmıştır. II.Dünya savaşının güçlü ve yenilmez Batısı, gücü, refahı, toplumsal ve ekonomik örgütlenme biçimiyle varılması gereken bir ütopyaya dönüşmüştür. Üstelik, uyumsuz bir dünyada ve savaş sonrasının belirsizliğinde aynı Batı, Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak bir blok olarak düşünölmeye başlanmıştır.Sovyetler Birliği'nin başat ölkelerden biri olarak ortaya çıktığı bu dünyada, Doğu –Batı ilişkilerini bir uluslararası iç savaş olarak algılayan yeni Türk burjuvazisi içinde dünya tehlikelerle doludur. Bunların doğrudan bir sonucu olarak da, Batı ile bünyesel bağların kurulması ve onunla örgütsel bir bütünlük içinde bulunulması tek yönlü, tek boyutlu bir dış politikanın temel ilkesi olmuştur.²¹⁸

II.Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemin “iki kutuplu” bir yapıya dönüşmesi ile Türkiye “Soğuk Savaş” ın tam ortasında yer almıştır. Bir başka söyleyişle, Türkiye, Soğuk Savaş'ın taraflarından biri, Batı bloğunun bu savaştaki önemli üyelerinden biri olmuştur. Türkiye, bu evrensel güç savaşımındaki yerini almakla, yalnız dış politikasını ona göre düzenlemekle kalmamış, aynı zamanda ulusal çıkarlarını da yeniden tanımlamıştır. O kadar ki, Türkiye'nin ulusal çıkarı genel olarak Batı, özel olarak da ABD çıkarlarıyla özdeşleştirilmiştir.²¹⁹

Özellikle Truman Doktrinin den sonra batı dünyası ile çok yakın ilişkiler kurulmuştur. Kore'ye asker gönderilmesi²²⁰, NATO'ya üye olunması bu doğrultudaki gelişmelerdir. Demokrat Parti yönetimi, ülkenin kalkınma ve güvenlik

²¹⁸ Gerger, a.g.e, s. 537.

²¹⁹ Esmer- Sander, a.g.e, s.321.

²²⁰ Adnan Menderes Başbakanlığındaki Hükümetin Kore savaşına katılma kararı, Türkiye'nin 1923 yılından itibaren savunulan askeri doktrininden ilk sapmasını teşkil etmekteydi. Türkiye O zamana kadar “kendi sınırları dışında” herhangi bir askeri harekate girişilmemişti. Kore'ye asker gönderme kararı siyasi açıdan cesaretli bir karar oluyordu. Türk askerinin Kore'ye gönderilmesi ve savaşta aktif olarak Batı'lı ölkelerle birlikte ortaklaşa güvenlik sorununda yer alması, Türk Dış Politikası bakımından çok radikal ve yeni bir adım idi. Ayrıntılı bilgi için bkz., Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Ankara 2001 s.19-22.

politikasını dış yardıma, dış yardımı da süreleştirmeyi de uluslar arası politikada sadık ABD yandaşlığına bağlamıştır. Bu dönemde Sovyetler birliği ile olan ilişkiler, Doğu-Batı ilişkileri çerçevesinde ve tam bir karşıtlık biçiminde sürmüştür. Stalin'den sonraki Sovyet yönetiminin her fırsatta “Türkiye’den herhangi bir isteklerinin söz konusu olmadığını” yönündeki açıklamalarda bu ilişkinin niteliğini değiştirmemiştir.²²¹

Ortadoğu da ise Türkiye olanca gücüyle Batı çıkarları doğrultusunda bir örgüt kurmaya çalışmıştır. Demokrat Parti yöneticileri birçok kez Avrupa ile Ortadoğu arasında işbirliği sağlamayı “kutsal bir görev” saydıklarını belirtmişlerdir. Sovyetler Birliğini çevreleyecek paktlar kurmaya olan düşkünlüğüyle tanınan Amerikan Dışişleri Bakanı John Foster Dulles’ında girişimleriyle ve Türkiye’nin yoğun çabalarıyla 24 Şubat 1955 günü Türkiye ile Irak bir antlaşma imzaladılar. Bağdat paktını oluşturan bu anlaşma sonucunda Türkiye, Irak, Pakistan, İnan ve İngiltere bir araya gelmişler ve gözlemci statüsündeki ABD ile birlikte Ortadoğu da NATO’nun bir uzantısı olan Bağdat Paktını kurmuşlardı

Bu pakt Arap dünyasında büyük tepkilere yol açmış ve Türkiye’nin Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Bunun yanı sıra Türkiye, Mısır’da askeri darbe sonucunda iktidarı ele geçiren Nasır’ın Süveyş kanalını ulusallaştırma kararına tepki göstererek aralarında gizli bir anlaşma yapan ve Mısır’a saldıran İngiltere Fransa ve İsrail’in bu davranışını desteklemiştir. 1957 yılında ise Suriye-ABD ilişkilerinin gerginleşmiş ve bu gerginlik Suriye-Türkiye bunalımına dönüşmüştür.²²² Türkiye’nin Suriye’deki seçimlere dolaylı yollardan müdahale etmesi ve sınıra asker yığınağı yapması olayları daha da büyötmüştür. Bu durum Türkiye’nin yalnız Araplarla değil, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini de

²²¹ Devlet Başkanı olan Celal Bayar, Sovyet Dış politikasında görölen bu değişmeleri gercek bir yenilik değil, bir taktik değişmesi olarak yorumlamışlardır. Bayar, TBMM’nin X. Dönem toplantısını açarken yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “ Geçen seneden beri , hürriyet ve sulh cephesinin maruz bulunduğu tehlikelerin azaldığına delalet edecek hiçbir emareye tesadüf edilmemektedir. Vakia , bir müddet önce başlamış olan sulh taarruzu gittikçe inkişaf etmekte, iki cepheye mensup liderler arasındaki görüşmeler sıklaşmaktadır. Fakat şimdiye kadar,maalesef, bu görüşmelerden müspet bir netice elde edilemediği gibi, tecavüz emelleri besleyenlerin bu arzularından vazgeçtiklerini gösterecek delillerle de karşılaşmış değiliz...” Esmer- Sander, **a.g.e**, s.323-323.

²²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, **a.g.e**, s.506-510. , Esmer- Sander, **a.g.e**, s.300-311.

gerginleştirmiştir. Sorun daha sonra Millermiş Milletlere götürülmüş ve her iki tarafında tutumlarındaki yumuşamalar nedeniyle bunalım ortada kalmıştır.

1958 yılında ise Türkiye'nin Ortadoğu politikası büyük bir darbe yemiştir. 14 Temmuz 1958 günü bir Bağdat Paktı toplantısına katılmak üzere Ankara'da beklenen Irak Kralı Faysal ve Başbakan Nuri Sair'in bir darbe sonucu öldürüldükleri haberi Türkiye'de şok etkisi yaratmıştır. Bu darbe Türkiye'nin dış ve iç politikasında büyük tesirler yaratmıştır. Askeri darbenin hemen ertesi günü Amerikanın, Türkiye'deki üslerinden birin kullanarak Lübnan'a asker çıkarması doğabilecek bir tepki de Türkiye'yi hedef durumuna getirmiştir. Bunun üzerine Başbakan Adnan Menderes Irak'a asker göndermeyi planlamış²²³ fakat Amerika ve Sovyet Rusya'nın baskısıyla bundan vazgeçmek zorunda kalmıştır.²²⁴ Irakta ki askeri darbeden yaklaşık iki hafta sonra İngiltere, ABD ve Bağdat Paktına üye devletlerin katılımıyla Londra deklarasyonu yayınlanmıştır. Bu deklarasyonda geçen "silahsız saldırı", "dolaylı saldırı" gibi deyimlerle ABD'ye Türkiye'nin iç işlerine müdahale imkanı veren ikili anlaşmalar bu deklarasyonun sonucunda ortaya çıkmıştır.²²⁵

Bunun yanı sıra 1958 yılında IMF istikrar programının kabul edilmesiyle birlikte yaşanan ekonomik krizin etkilerinin artması, Iraktaki askeri darbenin Demokrat Partili yöneticilerde yarattığı ihtilal fobisi ve muhalefetin basını da yanına alarak iktidar üzerinde büyük bir baskı oluşturması, Demokrat Partiyi baskıcı bir yönetim kurmaya itmiştir.²²⁶ Bu baskı yönetiminin ilk aşaması olarak da Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını görebiliriz.

²²³ İsmet İnönü 2 Ağustos 1958 de basın mensuplarına verdiği demeçte meseleyi şu sözlerle açıklamıştır: " meselenin en ehemmiyetlisi, Türkiye'nin hudut dışı bir askeri sefer macerasından alıkonulmasıdır. Hükümetin böyle bir istikameti takip ettiği, Amerikan ve İngiliz Dışişleri bakanlarına atfolunan ihtâr mahiyetindeki tavsiyelerle, dost ve müttefik memleketler neşriyatında bunu teyit eden haberler ve nihayet Mr. Dullles'in, Ürdün ve Türkiye'nin Irak'a karşı sefer yapmasına niçin mani olunduğunu Londra konferansında izah edeceğinin ilân olunmasıyla sabit bir hakikattir.." Eroğul, **a.g.e**, s. 223.

²²⁴ Armaoğlu, **a.g.e**, s. 514.

²²⁵ Gerger, **a.g.e**, s. 540.

²²⁶ CHP, dış politikada konusunda bu kadar sorumsuz davranan Demokrat Partiyi eleştirme konusunda son derece kararlı tutum sergilemiştir. CHP'nin bu kararlı tutumu, Demokrat Parti yöneticilerini büyük bir asabiyete sevkemiş ve muhalefeti tasfiye etme fikrine tehlikeli bir biçimde

2.8. Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Demokrat Parti'nin Sonu:

Muhalefetin kamuoyu önünde giderek güçlenmesi, İktidarı bunun önüne geçebilmek için yeni yollar aramaya sevk etmiştir. Bu amaçla erken seçim hazırlıklarının yapıldığı bu dönemde, muhalefetten bir şekilde kurtulmanın, onu siyasi bakımdan etkisiz hale getirmenin yolları aranmaktaydı. Bu amaçla 12 Nisan 1960'ta yapılan grup toplantısında bazı milletvekilleri, içerisinde buldukları dönemi Takrîr-i Sükûn dönemine benzeterек Cumhuriyet Halk Partisi hakkında Meclis Tahkikatı açılmasına karar vermişti.²²⁷

DP grubu 15 Nisanda yaptığı ikinci toplantıda, bu tahkikatın açılmasını Meclis Başkanlığından talep eden, Denizli Milletvekili Baha Akşit ve Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar tarafından verilen önergeyi oy birliğiyle kabul etmiştir. Bu önergede Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için bazı kanun dışı faaliyetlerde bulunulduğu iddia ediliyordu.²²⁸ Bu konuların soruşturulması için de on beş kişilik bir Tahkikat Komisyonu kurulması teklif edilmişti.

CHP'de bir soruşturma önergesi vererek Başbakan Adnan Menderes hakkında meclis soruşturması açılmasını istemişti. Bu önergede, insan haklarının çiğnenmesi, adli güvensizlik, partizan idare, basına uygulanan baskı, resmi ilan adaletsizliği, radyo rezaleti, israf gibi konular ve fiili dikta rejimi kurmaya teşebbüs

yaklaşmıştır. Gerçekten de DP Meclis Grubu'nun 11 Ağustos 1958'de toplanıp kabul ettiği tebliğ, 27 Mayıs'tan hemen önce girilen Tahkikat komisyonu girişimine dayanak olacak nitelikte idi. Nitekim sonradan göreceğimiz Tahkikat komisyonu önergesinde, kendisine atıfta bulunulan tek metin budur. Bu bakımdan bu tebliğden bir iki parça sunmayı yararlı buluyoruz. 11 Ağustos 1958 Tarihli DP tebliği şöyle diyor: "Cumhuriyet Halk Partililer Irak olaylarını ele alarak , Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetin meşruyetini istikrarını şiddet yolu ile tahrip etmenin mümkün, hatta lazım olduğu kanaatini uyandırmaya sevk edebilecek çok tehlikeli bir yola girmişlerdir... CHP'nin 1950'den itibaren devam eden bu gayrimeşru tutumu, 14 Temmuz günü patlak veren Irak hadiselerinden beri, büsbütün tahripkar bir manzara arz ediyor. Gayeleri, Büyük Millet Meclisi'nin itibar ve nüfuzunu kırmak, yasama dönemini zorlamalarla sakatlamaya çalışmak, Meclis içi ve Meclis dışı manevralarla idareyi felce uğratmak ve çoğunluğun üzerine azınlığın tahakkümünü tesis etmektir... CHP'nin Büyük Millet Meclisi'nin kudret, kuvvet ve salahiyeti önünde hürmetkâr ve itaatkâr olması kanunu bir mecburiyettir... Aksi halde gereken tedbirler alınacaktır." Eroğlu, **a.g.e**, s. 224-225.

²²⁷ Eroğlu, **a.g.e**, s.241. , Albayrak, **a.g.e**, s.530.

²²⁸ **TBMM Zabıt Cerideleri**, c. 23, Ankara 1960, s. 191-192.

etmesi nedeniyle Yüce Divana sevki isteniyordu.²²⁹ Ancak bu önerge dikkate alınmamıştır. 18 Nisan 1960'da DP'nin önergesi meclis tarafından kabul edilmiştir.²³⁰ On beş kişiden oluşan Tahkikat Komisyonu,²³¹ hemen işe başlayarak üç ayrı yasak kararı vermiştir. Buna göre partilerin kongreleri, toplantıları bütün siyasi faaliyetleri, yeni teşkilat kurmaları, komisyonun faaliyeti ile ilgili bütün yayınlar ve TBMM'nin soruşturma önergesi ile ilgili görüşmelerin yayınlanması yasaktı.²³²

Soruşturma önergesini veren Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar, parti gruplarının meclis olmadığını ve oturumların gizli yapıldığını, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM'ne açıkça müracaat ederek olaylara el koymasını ve hazırlayacağı dosyalarla gerekli kararı almasını istemenin, hukuki, meşru ve Anayasa'ya saygılı bir davranış olduğunu söylemiştir. Buna karşın CHP'nin bir partinin iş işlerini dahi meclis soruşturmasına konu ettiğini ve kendilerinin bu kadar ileri gitmediklerini ifade ediyordu. Devletin temellerini ve millî birliği sarsmaya yönelik fiili davranışlar üzerine TBMM'nin soruşturma açmasının tartışılmayacak kadar açık olduğunu da belirterek soruşturmanın haklılığının savunmuştur.²³³

İsmet İnönü ise meclis görüşmelerinde verdiği cevapta, böyle bir yetki istemenin hukuk prensiplerine aykırı olduğunu, anayasanın üstünde ve gayrimeşru bir talep olduğunu, Meclis Tahkikat Komisyonu adı altında bir baskı rejimi kurulmak istendiğini ve bu baskı idaresine milletin karşı koyacağını söylemiştir.²³⁴

DP'lilerin İnönü'ye verdikleri cevap ise; memlekette, Tahkikat önergesinde anlatılan manzaranın hakim olduğu, CHP'nin basınında yardımı ile

²²⁹ Yasemin Doğaner, **27 Mayıs ve Kurucu Meclis**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara 1999.s.25

²³⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, c. 13, Ankara 1960, s. 212-213.

²³¹ Tahkikat Komisyonuna seçilen milletvekilleri şu isimlerden oluşuyordu: Ahmet Hamdi Sancar, Osman Kavuncu, Bahadır Dülger, Sait Bilgiç, Cavit Asena, Kemal Biberöglü, Kemal Özer, Hilmi Dura, Ekrem Anıt, Nusret Kirişçiöglü, Turhan Bahadır, Selami Dincer, Himmet Ölçmen, Necmettin Önder, Nüzher Ulusoy. Doğaner, **a.g.t.**, s. 208. Ahmad, **a.g.e.**, s.208.

²³² **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1960.

²³³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, c. 13, s. 192-193.

²³⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, c. 13, s. 194-196.

halkı kışkırttığı ve iktidarı tehdit ettiği, basında iktidar hakkında asılsız haberler dolaştığı bununda milletin huzurunu bozmak amacıyla muhalefet tarafından planlandığı şeklinde idi.Bu konuşmalardan sonra İsmet İnönü tekrar söz alarak

“Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Sizde öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Sysgman Rhee kurtuldu mu?. Üstelik onun ordusu, polisi ve memuru elindeydi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var , ne memur var ne üniversite ve hatta nede polis var... olur mu böyle bir baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu?. Bizdeki baskı rejimini kuranlarda öyle zannediyorlar, baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore Milleti’nden daha az haysiyetli değildir” diyerek grubuyla birlikte meclisi terk etmiştir.²³⁵

Demokrat Partililer asıl amaçlarının Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak olduğunu, muhalefetin bu son tavrı ile de milli birlikten ne kadar uzakta olduğu, muhalefetin davranışlarının soruşturma konusunda daha hassas olması gerektiğine bir kanır olduğunu, asıl dikta ve baskı rejiminin tek parti döneminde yaşandığını ve ihtilalin asıl muhalefetin bir temennisi olduğunu ve milletin tek temsilcisi olan meclisin bu soruşturma aracılığıyla gerçekleri ortaya çıkaracağını belirtmişlerdir.²³⁶

18 Nisan 1960 yılında Tahkikat Komisyonunun yetki ve görevlerini tanımlayan yasa kabul edilmiştir. Bu yasanın en önemli maddeleri şunlardır:

- Madde 1, TBMM encümenleri ve naip olarak vazifelendirilecekleri Tali Encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askeri Muhakeme Usulü Kanunu , Basın Kanunu ve diğer alanlarda Cumhuriyet Savcısına, sorgu hakimine, sulh hakimine ve askeri adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve yetkileri haizdir.
- Madde 2, TBMM Tahkikat Encümeni tahkikatının selametle cereyan etmesi için;
 - ✓ Her türlü neşriyatın yasak edilmesine
 - ✓ Neşir yasağına riâyet edilmemesi halinde, mevkûtenin tabî ve tevzîinin mennine

²³⁵ Eroğul, a.g.e, s. 245. , **TBMM Zabıt Cerideleri**, c. 13 ,s. 207.

²³⁶TBMM Zabıt Cerideleri, **aynı yer**, s. 207-212.

✓ Mevkûte veya gayrı mevkûtenin toplatılmasına, neşriyâtın tadîline ve matbaanın kapatılmasına

- Madde 3, TBMM Tahkikat Encümenlerinde ittihâz olunan tedbîr ve kararlara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.
- Madde 9, TBMM Tahkikat Encümenlerince ittihâz olunan karar ve tedbirler katî olup aleyhine itiraz olunamaz.²³⁷

Demokrat Parti'nin memlekette nasıl bir rejim kurmak istediğini göstermesi bakımından sanırım bu maddeler yeterlidir. Bu komisyonun kurulmasından sonra basın üzerinde zaten varolan denetim, tam anlamıyla bir baskı rejimine dönüşmüştü. Emre Kongar bu yasayı şöyle değerlendirmiştir:

“Tahkikat Komisyonu Yasası, aslında iktidardaki Demokrat Partinin yaptığı bir sivil hükümet darbesidir. Bu yasayla meclis içerisinde seçilen 15 milletvekili, hem asker hem de hem sivil mahkeme yetkileriyle, hem savcı olarak hem de yargıç olarak ‘muhalefetin rejim aleyhtarı faaliyetlerini incelemek üzere’ görevlendirilmiştir, kararları kesindir ve temyizi yoktur. 27 Mayıs Devrimi olmasaydı, Menderes seçimlere gidecekti. Evet, hiç kuşkusuz gidecekti; muhalefetteki CHP’yi kapatıp, çok partili demokrasiyi tek partili rejime dönüştürmüş olacaktı”.²³⁸

Aralarında Hüseyin Nail Kubalı ve Tarık Zafer Tunaya'nın da bulunduğu Hukuk Profesörleri, soruşturmayı anayasaya aykırı buluyorlardı. Kubalı, “Anayasaya ağır şekilde ihlâl ve hukuk devleti prensibi açıkça inkâr edilmiş olacaktır” derken, Tunaya'da “komisyona kazaî yetkiler tanımak Anayasayı ihlâldir” demiştir. Cumhuriyet Halk Partili Sıtkı Yırcalı ise teklifi şiddetle reddederek, “Örfî idarede bile bu salâhiyetler yoktur” demiştir.²³⁹

Gerek Meclis içerisinde gerekse kamuoyunda şiddetli tartışmalara yol açan önerge uygulamaya geçirilmiş ve son Meclis görüşmeleriyle birlikte iktidar ile

²³⁷Eroğul, a.g.e, s. 244, Bu kanun maddelerinin tamamı için bkz. **T.C Resmi Gazete**, Sayı: 10491, Kanun No: 7468, Kabul Tarihi: 28.04.1960.

²³⁸ Emre Kongar, “6-7 Eylül Olayları” **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Haziran 2003, Aktaran, Topuz, a.g.e, s.209.

²³⁹ **Ulus**, 27 Nisan 1960.

muhalefet arasındaki son bağlar da kopmuştu. Muhalefet, son olarak soruşturmayaya karşı olduğu açıkça belirterek iktidara karşı kesin tavrını koymuştu. İktidar ise muhalefetin tavrının kanunlara karşı gelmek şeklinde olduğunu ve aslında tüm uygulamaların kanunlar çerçevesinde gerçekleştiğini söylüyordu. DP Meclis'teki çoğunluğunu kendi lehine kullanırken, muhalefette milletin ve kendilerinin uğradığı haksızlığı ve bu olaydan en fazla zarar gören basın da aracılığı ile yoğun bir şekilde kamuoyuna yansıtılmaktaydı.

Demokrat Parti ile muhalefet arasında devam eden siyasi gerginlik, Ankara ve İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerindeki bazı öğretim üyelerinin de iktidara gösterdikleri tepkiler nedeniyle, örgenciler arasında da yayılmaya başlamıştı. Özellikle Tahkikat Komisyonunun kurulmasından sonra bu üniversitelerdeki gösteriler daha da artmıştır. Bu gösterileri önlemek isteyen iktidarın, üniversitelere polis sokması kanlı olaylara yol açmıştır.²⁴⁰ Bu olaylar sırasında iki öğrencinin ölmesi ve birçoğunun da yaralanması kamuoyunda çok büyük tepkilere yol açmıştır. Bunun üzerine Hükümet, 29 Nisan 1960'da Ankara ve İstanbul'da sıkı yönetim ilan etmiştir.²⁴¹

Sıkı yönetim ilanından sonra Adnan Menderes radyoda bir konuşma yaparak, "... Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başların, nizamın sarsılmaz kayalıklarına vurarak, kendilerine gelecekleri ve korkarım ki, o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaklardır" demektedir.²⁴²

²⁴⁰ Albayrak, *a.g.e.*, 535-538.

²⁴¹ Sıkıyönetim ilanına dair Başbakanlık tezkeresinde şöyle denilmekteydi: "Bugün İstanbul'da tahrikler ve önceden yapılmış tertipler neticesinde, vuku bulmuş olan müessif hadiselerin yatıştırılması sırasında, devlet kuvvetlerine karşı vakî mukavemet hareketinin amme huzur ve asayişini ihlal edecek istidat göstermesi muvacehesinde, Teşkilatı Esasiye kanununun 86. maddesi hükmüne tevfikân İstanbul ve Ankara vilayetlerinde saat 15.00'den itibaren Sıkıyönetim ilanı, İcra Vekilleri Heyetince 20.4.1960 tarihinde kararlaştırılmıştır." bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, c. 13 Ankara 1960, s. 315.

²⁴² Doğaner, *a.g.t.*, s. 29. , Samet Ağaoğlu ise, Adnan Menderes'in bu dönemdeki halet-i ruhiyesini şu şekilde anlatıyordu: "Adnan Bey bu haftalarda kendi ruh ve kafasında korkunç bir kavganın içine düşmüştü. Belki yaşanacak fırtınayı görmüş, fakat etrafına belli etmemeye çalışıyordu. Hükümette, Genel İdare kurulunda ve arkadaş toplantılarında kuvvetli, azimli ve iradeli konuşmalar yapıyordu. Çok çekici bir formül bulmuştu: 'Biz, Ankara ve İstanbul'un iki caddesinde mi yıkılacağız? Bu iki caddenin karşısında bütün memleket var! demektedir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 155.

Sıkı yönetim kararı ve öğrenci olaylarıyla ilgili birçok haber gazete sütunlarını kaplamıştır. Aynı gün Cumhuriyet Gazetesinde çıkan bir karikatürde, “Uçtu Uçtu” başlığının altında Hitler, Mussolini gibi diktatörlerin arkasına Adnan Menderes’in resminin de konulmuştu. Bunun üzerine gazete Sıkıyönetim Komutanlığınca 10 gün süreyle kapatılmıştır. 28 Nisan 1960 günü ise Ulus ve Dünya gazeteleri ile Kim ve Akis dergilerinin tüm sorumluları Tahkikat Komisyonunun isteği üzerine sorguya çekilmişlerdir. Bu sorgu sonucunda da gazetelerin ve dergilerin kapatılmasına karar verilmiştir. Bu kapatılan gazete ve dergileri daha sonraki dönemde Milliyet, Forum ve Yeni Sabah izlemiştir.²⁴³

Ülke içerisinde uygulanan bu baskı yöntemlerin 1960 yılı ortalarında gelinceye kadar devam etmiştir, İktidarın, muhalefete, basına ve üniversitelere uyguladığı baskı yöntemlerinden vazgeçmemesi ve bu yöntemleri daha da setleştirmesi üzerine ülkede büyük bir anarşi ortamı doğmuştur. Gerek muhalefetin gerekse ordunun tüm uyarılarına rağmen,²⁴⁴ bu tutumunda bir değişiklik göstermeyen Başbakan Adnan Menderes ve Hükümeti, 27 Mayıs 1960’da²⁴⁵ ordunun, devlet yönetimine el koymasıyla tutuklanmıştır. Böylece on yıl süren Demokrat Parti iktidarı son bulmuştur. Konumuzun içeriği gereği 27 Mayıs ihtilalinin ayrıntılarına girmemekteyiz.

2.9. 27 Mayıs İhtilalinin Basındaki Yankıları:

27 Mayıs İhtilali ile Demokrat Partinin yıkılması ve yerine kısa bir süre içinde Ordunun iktidara gelmesi ile Türk Basınında bir “Yeniden Yapılanma” dönemi başlamıştır. Bu durum dönemin basın yayın organlarında sevinçle karşılanmıştır. Demokrat Partinin bazı yayın organları sessizliğe bürünürken bazıları da Milli Birlik

²⁴³ Kabacalı, **Türk Basınında**, s.267-268.

²⁴⁴ Ordunun uyarısı konusunda, Orgeneral Cemal Gürsel’in, Başbakan’a yazdığı mektuba bakınız. Albayrak, **a.g.e**, s.624-625.

²⁴⁵ 27 Mayıs İhtilali hakkında, **Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü**, SY CD 2, No’lu Kayıt, bkz. Eroğul, **a.g.e**, s.241-250, Albayrak, **a.g.e**, s.541-559, İsmet Giritli, **27 Mayıs II. Cumhuriyete**, İstanbul 1961. , Sıtkı Ulay, **27 Mayıs 1960**, İstanbul 1968, Gül Tugba Dağcı, **Osmanlı’dan Günümüze Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi**, İlgı Yay., İstanbul 2006

Komitesini desteklemiştir. Vatan Gazetesinde Ahmet Emin Yalman, “Allah’ın Bugünü de Varmış” başlıklı yazısında şunları söylemekteydi:

“Siyasi ufuklarımızın buhranlı karanlık günlerine manzarasına bakarken, Allah’tan hiç umudumu kesmiyordum, milletimizin olgunluğuna, zor durumların eri olduğuna, varlığını selametini, serbest gelişme imkanlarını tehdit eden her türlü tehlike ve engelleri yenmeyi bileceğine ait güven ve imanım asla sarsılmıyordu...Bu sabah erken saatlerde radyomu dinlerken, dünyalar birdenbire benim oldu. 1922’de Ege’nin istilalardan kurtulduğu günlerde Ege halkının azgından düşmeyen bir sözü tekrarlayarak, ‘Allah’ın bugünü de varmış ’ diye söylendim. Elli iki yıllık bir yaş yükü birdenbire üzerimden alınmış gibiydi. 1908’deki hürriyet bayramının zinde havasını yeniden teneffüs ettim...”²⁴⁶

Ulus gazetesinde ise Bülent Ecevit, 28 Mayıs 1960 tarihinde “Günaydın” başlıklı yazısında şunları söylemiştir:

“Karanlık günlerin sonra erdi. Günaydın Türk milleti, çetin bir medeniyet sınavını, bir hürriyet, haysiyet ve insanlık sınavını, sen, yalnız Türk tarihinde değil, insanlık tarihine de şeref sayfaları katacak bir başarı ile geçirdin. Hürriyet savaşını, hürriyete yaraşır usullerle başarmanın sırrını kendin buldun, diğer insanlığa da öğrettin.. Türkiye halkı dün sabah uyandığında güneşin ışığıyla beraber, hürriyetin aydınlığına da kavuştu. Bu aydınlığı ona, Türk ordusu, bir büyük müjde olarak , gecenin karanlığında sessiz sedasız hazırlayıp hak ettiği bir armağan olarak gün ışığıyla beraber sundu.

Yaşasın Türk Ordusu! Günaydın Türk Milleti!”²⁴⁷

Cumhuriyet gazetesinde ise Nadir Nadi, 29 Mayıs 1960 tarihindeki “Dönüm Noktası” başlıklı yazısında şunları söylemiştir:

“...Milletimizin gözbebeği kahraman ordumuzun yaptığı bu hamlenin kan dökülmeksizin başarılması bize iyi yarınlar müjdeleyen bir talih eseridir. Fakat aylardan beri saplandığımız çıkmazı açabilmemiz ve hakkımız olan aydınlığa temiz alınla kavuşabilmemiz için bundan böyle de elbirliği ile temkinle çalışmaya, hem de çok çalışmaya mecburuz. Yaşasın Türk Milleti, Yaşasın onun kahraman ve şerefli ordusu....”

²⁴⁶ Vatan, 28 Mayıs, 1960.

²⁴⁷ Ulus, 28 Mayıs 1960.

Milliyet gazetesi ise, 4 Haziran 1960 tarihindeki, “Bu Bir İhtilal Değildir” başlığıyla verdiği yazıda, 27 Mayıs’ın, Dünya tarihinin şimdiye kadar kaydetmediği, eşi görülmemiş bir ihtilalle, inkılâbımızı gerçekleştirmiştir. Bu sebepten ötürü, başarılan bu harekete ihtilal kelimesi yakıştırılmamıştır. 27 Mayıs hareketi, şu vasıfları ile diğer ihtilallerden ayrılmıştır; meşrûiyet, kan dökülmemesi, ihtilâl’in bir kahraman yaratmaması, ihtilâl’i gerçekleştirenlerin bir iktidar hırsı olmaması ve partizan olmaması olarak değerlendirilmiştir.

Her ne kadar dönemin basın organları 27 Mayıs askeri hareketini hürriyetlerin tekrar kazanılması açısından sevinçle karşılamış olsalar da, konuya demokrasi tarihi açısından bakıldığında bu müdahale, demokrasiye yönelik yapılmış bir müdahaledir. Böylelikle Türkiye, demokrasi anlayışı bakımından tekrar 1950’li yılların anlayışına dönmüştür. Ayrıca Cumhuriyetin yaşamış olduğu bu ilk ihtilâl, Türk Demokrasi Tarihin de, diğer ihtilâllerin de önünü açarak kötü bir örnek teşkil etmiştir.

2.10. Dönemin Belli Başlı Gazetelerinin Genel Özellikleri ve İktidarla Olan İlişkileri:

Milliyet, Zafer, Hürriyet, Cumhuriyet, Ulus ve Vatan gazeteleri 1950-1960 yılları arasında Türkiye'nin önemli ve yüksek tirajlı gazeteleridir. Bu bakımdan bu gazetelerin yayın politikaları ve iktidarla olan ilişkilerinin değerlendirilmesini, çalışmamız açısından faydalı olacağı kanısındayız.

Milliyet Gazetesi: Bu gazete, Ali Naci Karacan tarafından²⁴⁸ 1950 yılından itibaren çıkarılmaya başlamıştır. 1950'lerde 20-25 bin civarında olan gazetenin tirajı, 1960'lara gelindiğinde 100 bini bulmaktaydı. Gazetenin yazarları içerisinde Peyamı Safa, Çetin Altan, Refik Erduran, Refi Cevat Ulunay ve Abdi İpekçi gibi önemli simalar bulunmaktaydı. Gazetenin eğilimini, Abdi İpekçinin yazdığı başyazılar göstermekteydi.²⁴⁹

Milliyet, Demokrat Parti'nin iktidarına yakın bir politika izlemiştir. Bu sebeple aldığı yardımlardan dolayı gazete 1954 yılında kabuk değiştirerek, İktidarın yayın organı olan Zafer Gazetesine oldukça yakın bir politika izlemiştir. Yazılar genellikle liberal düzeni ve özgürlükleri savunmaktadır. Fakat bu politikası Demokrat Parti'nin 1956-1960 yıllarındaki politikalarından dolayı değişime uğramıştır. 6-7 Eylül olayları, Vatan Cephesi, Tahkikat Komisyonu ve karaborsa konularında muhalefet yanlısı bir tavır sergilemiştir.²⁵⁰

²⁴⁸ Ali Naci Karacan (1896-1955), Galatasaray lisesi mezunudur. Öncü, İkdam, Vakit ve Tasvir-i Efkar gazetelerinde çalışmıştır. I.Dünya savaşı sonrasında Necmettin Sadak'la beraber Akşam gazetesini çıkarmaya başlamışlardır. Bu gazetede Milli Mücadele'yi destekleyen yazılar yazmıştır. Daha sonra İnkılap, Tan ve Milliyet gazetelerinin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Lozan görüşmelerine katılan ve Uzun süre İsviçre Basın Ataşeliği görevinde bulunan (1935-1948) Ali Naci Karacan, son olarak Milliyet gazetesinde başyazarlık görevini yürütmüştür. Işık, **a.g.e.**, c.2, s.1032.

²⁴⁹ Topuz, **a.g.e.**, s.209.

²⁵⁰ , Aydan Arıkan ,**1957-1960 Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri**, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999 s.85-86. ; Topuz, **a.g.e.**, s.212 ; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ejder Çelik, **Milliyet Gazetesi, 1950-1971 Bir Dönemin Genel Yayın Politikası**, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.

Askeri müdahalenin ertesi günü manşeti “ İdare Orduda ” olur. Silahlı kuvvetler tarafından yapılan bildirimler ve tebliğleri birinci sayfasında yer verir. Milliyet, kesin olarak müdahaleden ve onun getirdiği statükodan yana olduğunu belirgin bir şekilde ortaya koyar.

Zafer Gazetesi: Zafer gazetesi Demokrat Parti'nin yandaşları tarafından Nisan 1945'te kurulmuş bir gazetedir. Yazı İşleri Müdürlüğünü Fatin Fuat'ın yaptığı Zafer gazetesinde, Ragıp Akyavaş, Mücahit Topalak, Advie Fenik, Enver Behnan Şapolyo Füzuran Hüsrev Tekin ve Mümtaz Faik Fenik bulunmaktadır. Başyazılar daha önceki dönemde Ulus gazetesinde yazan, Mümtaz Faik Fenik tarafından yazılmaktadır.²⁵¹

İktidarın Sesi olan Zafer gazetesi, Özellikle CHP ve MP'ye karşı oldukça sert yazılar yazar. Gazete, Halkçı, Milliyetçi ve Atatürkçü olduğunu belirtirken, bu durum muhalefet tarafından hep şüpheyle karşılanmıştır. Demokrat Parti'nin yayın organı olan Zafer, gerek resmi ilan ve reklam konusunda olsun gerekse kağıt ihtiyacı konusunda olsun, iktidarca sürekli desteklenmiştir.

1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti ile ilgili haberler ve Adnan Menderes'in yurt gezileri büyük puntolarla ve birinci sayfadan verilmiştir. Ayrıca iktidarın dış politika ve ekonomik politikasına yönelik olumlu haberler sık sık gazete sayfalarında yer aldığı gibi, iktidara yönelik gösteriler, zam ve cinayet gibi olaylara hemen hemen yer verilmemiştir. Ayrıca bu haberleri yapan gazetelerinde abartılı ve yalan yazdıkları konusunda yazılar yayınlanmıştır. 1956 yılından sonra basın üzerinde artan Demokrat Parti baskısına rağmen, Zaferin bu politikasında bir değişiklik olmamıştır. Basın davaları ve tutuklanan gazetecilerle ilgili haberlere ya hiç yer verilmemiş yada çok küçük bir yer ayrılmıştır. Vatan cephesinin kurulmasında sonra gazete, her gün “Vatan Cephesine Yeni İlhaklar Oldu” başlığı ile çok ta doğru olmayan haberlere yer vermiştir.²⁵² 1960 askeri ihtilalden sonra ise Zafer gazetesi kapatılmıştır.

²⁵¹ Topuz, *a.g.e.*, s.224.

²⁵² Arıkan, *a.g.e.*, s.88-89.

Hürriyet Gazetesi: Gazete, 1948 yılında Sedat Semavi²⁵³ tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Fakat 1953 yılında Sedat Simavi'nin ölümü üzerine Gazete Erol ve Haldun Simavi tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Hikmet Feridun Es, Haldun Simavi, Refik Halit Karay, Sait Faik, Kemal Tahir ve Reşat Nuri gibi önemli simalar gazetenin yazarları arasında bulunmaktaydı. Gazetenin tirajı 1954'lerde 200 bini bulmuştu. Bu sayı ilerleyen yıllarda daha da artmıştır. Bu artış da spor haberlerine fazla yer ayırması ve yukarı da saydığımız edebiyatçıların büyük rolü olmuştur.²⁵⁴

Gazetenin yazar kadrosunun birleştiği ortak noktalar, milliyetçi, liberal ve batı yanlısı olmalarıydı. Komünizm ve irticaya yönelik sert yazılar yazılmaktaydı. Gazete 1950 ve 1954 yılları arasında Demokrat Partiye yakın bir yayın politikası yürütmüştür. Adnan Menderes'in yurt gezileri ve demeçleri sık sık birinci sayfadan ve büyük puntolarla verilmiştir. Fakat daha sonraki yıllarda bu tavrından vazgeçerek daha tarafsız bir yayın politikası izlemeye çalışmıştır. Bu dönemde muhalefete ve İktidara yaptığı eleştirilerde yumuşak ve yapıcı olmaya özen göstermiştir.

Hürriyet gazetesi 1960 askeri müdahalesinden sonra ordu ve müdahale yanlısı bir tavır sergilemiştir. Özellikle Mirli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'in açıklamalarına sık sık yer verir.

Cumhuriyet Gazetesi: Cumhuriyet Yunus Nadi tarafından 1924 kurulmuş,²⁵⁵ oğlu Nadir Nadi tarafından yayımına devam edilmiştir. 1950-1960 arası dönemde gazetenin başyazarlığını Nadir Nadi yapmıştır. Yazar kadrosunda Abidin Daver, Burhan Felek, Hasan Ali Yücel, Cahit Tanyol ve Yaşar Kemal gibi önemli kişiler

²⁵³ Sedat Simavi,(1896-1953) Galatasaray Lisesi mezunudur. Gazetecilik, sinemacılık, yazarlık ve karikatüristlik görevlerinde bulunmuştur. Basın hayatına çıkardığı Türkçe- Almanca "Hande" dergisiyle başlamıştır. 1948 yılında Hürriyet gazetesini kurarak, onun başyazarlığını yapmıştır. Basın tarihinde olduğu kadar sinema tarihinde de önemli işler yapmıştır. İlk konulu filmler olan, Pençe, Casus ve Alemdar Vakası gibi filmlerin yöneticiliğini üstlenmiştir. Adına kurulan vakıfça her yıl bir çok edebiyat ödülü verilmektedir. Işık, **a.g.e**, c.3 ,s.1640-1641.

²⁵⁴ Topuz, **a.g.e**, s.213.

²⁵⁵ Cumhuriyet Gazetesinin kuruluşu hakkında geniş bilgi için bkz. Pektaş, **a.g.e**, s. 73-80.

bulunmaktaydı. Dönemin hem en eski hem de tirajı yüksek gazetelerinden biriydi. İlk yıllarından itibaren Demokrat Parti'nin lehinde yayınlar yapmaya başlamıştır. Fakat bu durum 1954 yılından itibaren değişmeye başlamış ve 1960 askeri müdahalesine kadar muhalefet cephesinde yer almıştır. Çıkarılan basın kanunları, tutuklanan gazeteciler²⁵⁶ ile ilgili haberler büyük punto ile birinci sayfadan verilmekteydi. Bu sebepten dolayı sık sık gerek yazarları gerekse gazete ceza almak zorunda kalmıştır.²⁵⁷

27 Mayıs Askeri Müdahalesinden sonra, “Ordu Yönetime El Koydu ve Türkiye’de Yepyeni Bir Dönem Açıldı” başlığıyla okuyucularına duyurmuştur. Cumhuriyet, askeri müdahaleden sonra, basının demokratik haklarının elde edilmesi konusunda diğer yayın organlarına öncülük etmiştir.²⁵⁸

Ulus Gazetesi: Mustafa Kemal tarafından kurulan, Hakimiyeti Milliye gazetesinin bir devamı niteliğindedir. Bu gazete, 1934 yılından itibaren Ulus ismini almıştır. 1954 yılına kadar Halil Sezai Erkut'n sahipliğini yaptığı gazete 1955'ten sonra Kasım Gülek tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Cemal Sağlam, Bülent Ecevit, Nihat Erim, Hüseyin Cahit Yalçın, Yakup Kadri, Altan Öymen, Ahmet Şükrü Esmer ve Sadun Tanju gibi önemli simalar gazetenin bünyesinde toplanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisinin yayın organı olan Ulus, Demokrat Parti iktidarına gösterdiği muhalefetten dolayı sık sık kapatma kararlarıyla karşılaşmıştır. Ayrıca gazeteye resmi ilan ve reklam konusunda taraflı davranılması üzerine gazete ekonomik anlamda da sıkıntıya düşürülmüştür. Gazete, 1954 yılından sonra kısa bir süre olarak Halkçı adıyla çıkmıştır.

²⁵⁶Bu konu ile ilgili bazı örnekler şunlardır: “**Ulus Gazetesinin Kapatılması**”, 4 Kasım 1958 ; “**4 Yıl İçinde Mahkum Olan Gazeteciler**”, 16 Aralık 1958 ; “**Basın Kanununu Tadil İçin Yeni Teşebbüsler**”, 3 Aralık 1958 ; “**Düşman olan Dost**”, 28 Kasım 1958 ; “**Basın İçin Af Kanunu Yok**”, 31 Ekim 1958.

²⁵⁷ Topuz, **a.g.e**, s.218.

²⁵⁸ Arıkan, **a.g.e**, s.94.

Başyazılarını Hüseyin Cahit Yalçın'ın²⁵⁹ yazdığı Ulus gazetesinde, 1954 yılından sonra artan basın davaları, İspat Hakkı, , 6-7 Eylül olayları ve Vatan Cephesi²⁶⁰ ile ilgili haberler geniş yer tutar. İsmet İnönü'nün gerek mitinglerde gerekse mecliste yaptığı konuşmalar birinci sayfadan ve büyük puntolarla verilmiştir.

1960 askeri müdahalesi Ulus gazetesi tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanır. Bu olay ile, ülkenin karanlık bir dönemden kurtularak, aydınlık bir döneme geçtiği üzerinde durulur. Ayrıca, Milli Birlik Komitesinin üyelerinin fotoğraflarına gazete sayfalarında yer verir. Cemal Gürsel'in büyük bir portesini 11 Temmuz 1960'da okuyucularına armağan olarak verir. Yassıada duruşmalarını da yakından takip eder, duruşma zabıtları ve tanıkların iddiaları gazete sayfalarında yer alır.²⁶¹

Vatan Gazetesi: 1939 yılından itibaren çıkmaya başlayan Vatan gazetesinin sahibi Sinan Korle'dir. Başyazılar Ahmet Emin Yalman tarafından yazılmaktaydı. Bunun yanı sıra Hilmi Ziya Ülken, Nedim Tör, Oktay Akbak, Altemur Kılıç, Hıfzı Topuz, gibi önemli yazarları bulunmaktaydı. Gazetenin yayın politikasını başyazar Ahmet Emin Yalman belirlemekteydi.

Demokrat Parti'nin 1950'li yıllara kadar önemli destekçilerinden biriydi. Diğer basın organlarının çoğunda olduğu gibi bu politika 1952'lerden sonra değişmeye başlamıştır. Gazete'de milliyetçi ve Atatürkçü yazılar fazlaca yer bulmaktaydı. Demokrat Parti'ye karşı gösterdiği muhalefetten dolayı Yalman'ın sık

²⁵⁹ Hüseyin Cahit Yalçın(1874-1957), Mülkiye mektebi mezunudur. Vefa ve Mercan İdadilerinde, öğretmenlik ve idarecilik yapmıştır. Bir yazısı yüzünden Servet-i Fünûn dergisi kapatılınca II.Meşrutiyete kadar yazı hayatından çekilmiştir.1908 yılında Tefik Fikret'le beraber Tanin gazetesini çıkarmaya başlamışlardır. Daha Sonra İttihat ve Terakki Fırkasından İstanbul milletvekili seçilmiştir. Mütareke yıllarına ise tutuklanarak sürüldüğü Malta adasında İngilizce ve İtalyanca öğrenmiştir. 1922 yılından itibaren Tanin gazetesini çıkarmaya yeniden başlamıştır. Tanin'de Cumhuriyet'in kurulmasına yönelik eleştiriler yaptığı için, tutuklanarak Çorum'a gönderilmiş ve orada 1.5 yıl kalmıştır. 1937 ve 1950 yılları arasında CHP'den Kars ve İstanbul milletvekili seçilmiştir 1948 yılında Başyazarlığına getirildiği Ulus gazetesinde ölümüne kadar çalışmıştır. Bu dönemde DP'ye karşı sert eleştirilerde bulunmuştur. Bu durum gazetenin birkaç defa kapanmasını yol açmıştır. Işık, **a.g.e**, c. 3, s. 1892-1892.

²⁶⁰ bkz. **Ulus**, 16 Aralık 1958, 13 Aralık 1958, 21 Aralık 1958, 26 Aralık 1958.

²⁶¹ Arkan, **a.g.e**, s.90-91.

hakkında sık sık kovuşturma açılmış ve tutuklanmıştır. Ayrıca Yazdığı yazılardan dolayı 1952'de Malatya'da saldırıya uğrayarak ağır yaralanmıştır. Diğer muhalif basına olduğu gibi reklam ve kağıt konusunda da Vatan gazetesine yaptırımlar uygulanmıştır. Bunun sonucunda kağıt sıkıntısı çeken gazete bazı dönemler tek yaprak olarak çıkmıştır.

1960 askeri müdahalesini diğer muhalif basın gibi Vatan'da sevinçle karşılar. Oktay Akbal yazısında "27 Mayıs Bayramı Kutlu Olsun" diyerek, müdahaleyi bir bayram olarak nitelendirir. Ahmet Emin Yalman ise, "Allah'ın Bu Günü De Varmış" başlıklı yazısında 27 Mayıs İhtilalin' den duyduğu memnuniyetini dile getirmiştir.²⁶²

Görüldüğü üzere Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Parti'sinin izlediği gerek siyasi gerekse ekonomik politikaları benimsemeyen bazı insanların birleşerek, iktidara karşı gelmeleri sonucunda kurulmuş bir partidir. Tabii olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin bünyesinden çıkan bu partinin kurulmasında II.Dünya savaşının getirdiği demokrasi rüzgarları ile, Halkın artık yeni yüzler ve yeni bir siyasi yapı istemesinin de rolü büyüktür. Demokrat Parti tüm bu etkenlerin yanı sıra, muhalefet yıllarında getirmek istedikleri prensiplerin basında da destek görmesi üzerine, büyük halk kitlelerini arkasına alarak iktidara gelmiştir.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra ilgilendiği ilk işte basın konusu olmuştur. Bu amaçla 1931 Basın Kanunu kaldırılarak, yerine daha demokratik ve daha liberal bir basın kanunu kabul edilmiştir. Demokrat Parti ile basın arasında devam eden bu olumlu hava 1954 yılına kadar devam etmiştir. Fakat bu dönemden sonra Demokrat Parti'nin muhalefette iken vaat ettiği uygulamaları gerçekleştirememesi, özellikle ekonomik sıkıntıların git gide artması ve bu durumun gazete sayfalarına taşınması üzerine, basın ile olan ilişkiler bozulmaya başlamıştır.

1955 yılında da bozulan bu ilişkiler, basının Haziran 1956'da çıkardığı üç yeni yasa ile doruk noktasına ulaşmıştır. Siyasi ve ekonomik bunalımların artması,

²⁶² Arıkan, a.g.e, s.93.

besleme basına verilen imtiyazlar ve basın davalarındaki artışlar basın'ın sert eleştirilerine yol açmıştır. Basının sert eleştirilerine katlanamayan iktidarın, daha sert önlemlere başvurması, basının normal koşullarda çalışamaz hale gelmesine yol açmıştır. Tabi ki bu dönemde basın'ın eleştiriyi aşan yazı, fotoğraf, ve karikatürleri de, bu ortamın oluşmasına katkı sağlamıştır.

Demokrat Parti'nin son dönemlerinde ise basın ile iktidar arasındaki diyalog hemen hemen kopma noktasına gelmiş, muhalefet yapan gazetelerin sayısında bir artış gözlenmiştir. Başka bir söylemde Zafer Gazetesi dışındaki tüm gazeteler muhalefete geçmiştir. İktidarın yaptığı yanlışların abartılarak basına yansması, iktidar muhalefet ilişkilerinin bir savaş gibi gösterilmesi, iktidarın kamuoyu önünde itibarının azalmasına yol açmıştır. Özellikle iktidarın son aylarında Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bunun basın da büyük yankılar uyandırması, Türk kamuoyunu bir ihtilal havası içine sürüklemiştir. Ve bu hava içerisinde de Demokrat Parti iktidarı, 27 Mayıs 1960 yılında askeri müdahale ile son bulmuştur.

3.BÖLÜM

DP ÖNCESİNDE TÜRKİYEDE RADYO YAYINCILIĞI

Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle radyo'nun tarihsel süreci, bir propaganda aracı olarak oynadığı rolü ve Türkiye'deki radyo yayınların nasıl başladığı konusuna değineceğiz.Daha sonraki bölümde radyonun devletleştirilmesi, siyasal iktidarların radyoya bakış açısı ve bu açıdaki değişimlerin gerekçeleri üzerinden durduktan sonra, Ankara Radyosunun kuruluşu ve yayın politikası ve radyoda yaşanan yasal ve örgütsel değişiklikleri ele almaya çalışacağız.

3.1. Radyo'nun Tarihsel Gelişimi:

Haberleşme alanında insanlığa büyük imkanlar sağlayan radyo terim olarak, sesin elektromanyetik dalgalar halinde gönderilmesini ve alınmasını, kavram olarak ise telekomünikasyonun öteki dalları olan telsiz telgraf, telsiz telefon hatta televizyonu içerir.

Radyo, elektrik ve elektromanyetik alanda 19.yy. sonlarıyla 20.yy. başlarındaki teknolojik gelişmelerin bir ürünüdür.Bu teknolojinin gelişmesinde Maxwell, Hertz, Fleming ve Marconi gibi bilim adamlarının önemli katkıları olmuştur. İnsan sesinin elektromanyetik dalgalar aracılığıyla bir yerden başka bir yere iletilebilmesi, iletişim alanında olduğu kadar insanlık tarihinde de önemli bir aşamayı simgeliyordu. Önceleri daha çok amatörler elinde ve iki nokta arasında hızlı ve doğrudan haberleşmeye yarayan radyo, yayın imkanlarının örgütlenmesinden sonra bir kitle haberleşme aracı özelliği kazanmıştır.²⁶³ Bu bakımdan dönem içerisinde önemli bir kitle iletişim aracı olan radyonun tarihine bakıldığında, ana hatlarıyla şu temel işlev ve amaçlar sayılabilir:

- Devletlerin, hükümetlerin ulusal yada uluslar arası alanda kendi ideolojilerini benimsetmeleri, yaymaları yada pekiştirmeleri.

²⁶³ Ünsal Oskay, **Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon**, Sevinç, Yay., Ankara 1971, s.17 ; Fuat Münir Bener, "Telsiz Telgrafın Tarihçesi", **Radyo Dergisi** , Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay., sayı:1, Şubat 1948 Ankara, ,s. 12-14 ; Aysel Aziz, **Radyo ve Televizyona Giriş**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yay., Ankara 1981, s. 7-8.

- Üçüncü Dünya ülkeleri başta olmak üzere, pek çok ülkede eğitim amacıyla kullanılması.
- Eğlence ve özel sektörün ürünlerini pazarlama amaçlı kullanılması.
- Farklı kimliklere sahip toplulukların sesini duyurmak haklarını aramak ve kültürlerini yaşatmak amacıyla kullanılması.

Radyonun yeri, önemi, etkisi ve işlevleri; ülkelerin politik, coğrafi ve soysa ekonomik farklılıklarından dolayı değişik olabilmektedir. Radyo günümüze gelinceye değin, farklı ülkelerde ve farklı kültürlerde politik fikirlerin oluşumunda ve değişimlerin sağlanmasında anahtar rol oynamıştır. Örneğin ABD’de, piyasa, önce radyo alıcılarının ve öteki araç ve gereçlerinin ticari niteliği ile ilgilenmiştir. Daha sonra ise yayın yapma imkanının kendisi önemli bir kazanç olmuştur. Oysa aynı dönemde, Sovyetler Birliğinde radyo, propaganda ve eğitim aracı olarak oldukça farklı bir kimlik kazanmıştır.²⁶⁴

Dünyada radyo yayıncılığı düzenli olarak 1920’li yıllarda başlamıştır, ancak bu icadın amatörler tarafından yaygın bir şekilde kullanılması daha önceki dönemlere kadar girmektedir. 1917 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde eğitim yayınlarına başlanmış, 1921 yılında bu yayınlar normal şekline sokulmuştur. 1922 yılında ise İngiltere’de BBC Radyosu kurulmuştur. Buradan da çok kısa sürede diğer ülkelere yayılmıştır. Radyonun profesyonel anlamda kullanılmaya başlanmasıyla Türkiye’ye gelişi arasında çok uzun bir süre geçmemiştir.²⁶⁵

3.2. Propaganda Amaçlı Bir Güç Olarak Radyo:

Bu başlığımız altında radyonun propaganda aracı olarak önemi ve bu aracın dünyada nasıl bir gelişim gösterdiği konusuna açıklık getirerek Türkiye’deki durumun daha net anlaşılmasına gayret göstereceğiz. Temel işlevi, belirli bir fikir

²⁶⁴ Uygur Kocabaşoğlu, “Radyo”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.6 , İletişim Yay., Ankara 1982, s.2732 ., Uygur Kocabaşoğlu, **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna**” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1980. s.6-7.

²⁶⁵ Yasemin Doğaner, “Atatürk Döneminde Radyo”, **Türkler Ansiklopedisi**, c. 18, Semih Yay., Ankara 2002 s. 377.

çerçevesinde insan davranışlarını güdüleme ve yönlendirme olan propagandanın tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. En basit ve kapsayıcı anlamıyla propaganda süreci, bir ikna girişimidir.²⁶⁶ Herhangi bir eylemin propaganda sayılabilmesi için; bu eylemin tutumlar üzerinde kontrol kurarak, istenen eylemlere yol açmasını bilinçli bir hedef olarak saptaması ve bunun bir kampanyanın içeriğinde yer almış olması gerekmektedir.

Propagandanın tanımlamasını bir başka şekilde yapmak gerekirse, belli çıkarları olan bireylerin yada grupların, başkalarının kanılarını ve davranışlarını etkilemek amacıyla, önceden tasarlanmış, ikna ve telkin tekniklerini kullanarak yaptıkları eylemler diyebiliriz. Propagandanın toplumsal sonuçlarının değerlendirilmesi, içinde gerçekleştiği ortamın değer yargılarına ve yerleşik davranış biçimlerine bağlıdır. Propagandanın amaçları gizli olabildiği kadar açık yada toplumun çıkarları açısından yararlı veya zararlı olabilir. Propaganda sadece bir tekniktir. Bu bakımdan amacına ulaşıp ulaşmasına göre değerlendirilir.²⁶⁷

Propaganda teriminin özgün olarak kullanımı 17.yüzyılın ürünüdür. Protestan reformunun aykırı düşünsel etkilerini ve zararları ortadan kaldırmak amacıyla 1622 yılında Vatikan tarafından kurulan Congregatio Propaganda Fide (Katolik İman Yayma Cemiyeti) adlı örgüte verilen isimden kaynaklanmaktadır.²⁶⁸ Bu dönemden başlayarak pek çok Avrupa dilinde inançların yayılması anlamını içeren bu kavram, Fransa'da 18.yüzyılda genel dile katılmaya kadar kilisenin sınırları içerisinde kalmıştır. Fransız Devrimi ile birlikte ise gerçek anlamda politik düşünce- ülküyü içeren bir anlam kazanacaktır. Bu tarihten sonradır ki, gerçek anlamda politik propagandanın doğuşu gerçekleşmiş, propaganda politik düşüncelerin yaygınlaştırılması, yayılma çabasını ifade eder olmuştur.

²⁶⁶ Şakir Altay, **Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Bilgi yay., İstanbul 1983, s.364.

²⁶⁷ Kuruoğlu, **a.g.e**, s.7.

²⁶⁸ Niyazi Berkes, **Propaganda Nedir?** , Ankara 1942, s.3 , Ayrıntılı bilgi için bkz. Toby Clark, **Kanaat ve Propaganda- Kitle Kültürü Çağında Politik İmge**, Çev: Esin Hoşsucu, Ayrıntı Yay., İstanbul 2004, s. 12. , Jean Marie Domenanc, **Politika ve Propaganda**, Çev: Tahsin Yücel, Varlık Yay., İstanbul 2003, s.8-9.

I.Dünya Savaşı ile birlikte ise propaganda kavramı olumsuz bir anlam yüklenecek ve çağdaş siyaset bilimciler tarafından, doğruluğu tartışılır bilgilerin aktarılması anlamında, bir sindirtme, yanıltma girişimi olarak tanımlanacaktır.²⁶⁹

Propaganda tutumlar üzerinde denetim kurmak için kitle iletişim araçlarından etkili olarak yararlanmıştır. Televizyonun henüz insanların gündelik yaşamını bu kadar işgal etmediği, okuma yazmanın bu denli yaygın olmadığı ve gazete basımının da o kadar kolay olmadığı dönemlerde Radyo en etkili kitle iletişim aracıydı. Bu nedenle radyonun, propaganda tarihine, radyo savaşları, radyonun altın yılları olarak yazılması tesadüf değildir. Nitelim öncelikle iktidarlar kendi ideolojilerini yaymada kullandıkları gibi bağımsızlıkları için mücadele eden ülkelerde radyonun bu gücünü kullanmışlardır.

Radyonun, icadından sonra bir propaganda aracı olarak büyük önem kazandığı dönem II.Dünya Savaşı dönemi olmuştur. Bu dönemde insanlar savaşın gidişatını öğrenmek için radyoların başlarında saatlerce oturabilmişleridir. Örnek olarak 1941 yılında Amerika’da yapılan araştırmalarda halkın %90’ının günde en az dört saat radyo dinlediklerini ve savaşla ilgili tüm bilgileri aldıklarını ortaya koymaktadır. Başka bir örnek vermek gerekirse Nazi Almanya’ında bir Propaganda Bakanlığı kurulması ve bu bakanlığın radyoyu etkili bir propaganda aracı olarak kullanması dikkate değerdir.

Bu dönem içerisinde radyoyu etkili bir propaganda aracı olarak kullanan devletlerden bir tanesi de Sovyet Rusya’dır. Sovyetler birliği’nde de diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi tüm kitle iletişim araçları merkezden yönetilmekteydi. Ve bunun getirdiği bir avantajla tüm propaganda kampanyasını bir gecede değiştirmek mümkündü. Bolşevik liderleri yapılan devrimin tüm halklara ulaştırılması konusunda gazeteye büyük önem vermekteydiler. Fakat radyoda kağıtsız gazete idi ve okuma yazma bilmeyen insanlara da kolay ulaşabilme imkanı verdiği için önemli bir iletişim aracı olarak görülmekteydi. Bu amaçla telsiz telgrafın tekniklerinin bir an önce hayata geçirilip yaygınlaşması için harekete geçilmiş ve 1922’nin başlarında

²⁶⁹ Işıl Çakan, **Konuşunuz Konuşturunuz, Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz Otopsi** yay., Ankara 2004, 15-16

Moskova Radyosu kurulmuştur.²⁷⁰ Bu aynı zamanda o günlerin en güçlü radyo istasyonuydu. 1925 yılında dünyada ilk kısa dalga radyo yayını Rusya'nın başkentinde yapılmıştı. Bu radyo yayınlarında, memleket içerisinde ve dünyaya gelişen olaylarla ilgili yayınlar yapan “Köylü Gazetesi” ve “İşçi Gazetesi” adlı programlar bulunmaktaydı.

Amerika ise, Almanya ve Sovyetler Birliği'nin tersine uzun yıllar uluslararası yayın konusuyla pek ilgilenmemiştir. Fakat 1943 yılındaki Pearl Harbour Baskını, o güne değin uluslararası yayın yapan hiçbir radyosu bulunmayan Amerika'yı harekete geçirerek Savaş Enformasyon Ofisine bağlı Voice of America (VOA) kurulmuştur. VOA özellikle, BBC ile işbirliği yaparak kısa sürede uluslararası alanda söz sahibi olmaya başlamıştır. Özellikle II.Dünya Savaşının sonlarına doğru yaptığı yayınlarda önemli bir propaganda rolü üstlenmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca ise VOA'nın ana hedefi komünizm'i kapsayan ülkelerdeki politik kararları kendi düşünceleri çerçevesinde değiştirilmesini sağlayacak yayınlar yapmaktı. Bu amaçla Sovyetler Birliği'nin çevresine adeta bir yüzük gibi vericiler yerleştirilmiştir.²⁷¹

Radyonun dünyadaki kullanımında ağırlıklı olarak ABD ve Rusya'yı ele almamızın gerekçesi bu devletlerle farklı dönemlerde yaşanan yakın ilişkilere dir. Günümüzde bile halen televizyonun çok yaygın olmadığı ve okuma yazma oranının düşük olduğu Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi pek çok üçüncü dünya ülkelerinde radyo en etkili propaganda aracı olarak kullanılmaktadırlar.²⁷²

²⁷⁰ Rusya'daki devrimin önderleri 1905 ve 1917 deki tecrübelerinden faydalanarak yayın vasıtalarının büyük önemi olduğunu kavramışlardı. Bu amaçla devletin geniş toprakları arasındaki bağımlı sağlanmasında ve devrimi hem kendi halkına hem de dünyaya yaymak için büyük radyo istasyonları kurma yoluna gitmişlerdir. bkz. Berkes, **a.g.e**, s.94

²⁷¹ Kuruoğlu, a.g.e, s. 28-30.

²⁷² Kuruoğlu, a.g.e, s. 8-9.

3.3. Türkiye’de Radyo Yayıncılığı

Türkiye’de ilk radyoculuk amatörler eliyle başlamıştır. Telsiz telefonda diyebileceğimiz radyo, ülkemizde telsiz telgraftan doğmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında yöneticiler, gerek yurt içi gerekse yurt dışı iletişimin gereğini ve önemini kavramışlardır. Bu amaçla 1925 yılında “Telsiz Tesisi Hakkında Kanun” çıkarılarak, PTT Müdüriyet-i Umumiyesi’nde bir komisyon kurulmuş ve bu komisyona Ankara ve İstanbul’da birer telsiz telefon istasyonu kurulması için çalışmalar yapma görevi verilmiştir. Bu komisyonun hazırladığı şartname sonucu açılan ihaleye beş şirket katılmış ve bu şirketlerden ikisinin önerisi uygun görülmüştür. Bu şirketler, Almanların Siemens ve Fransızların TSF şirketleri idi bu ikisinin arasından da Fransız şirketi ihaleyi almıştır.

1925 yılında Ankara ve İstanbul’da telsiz telgraf istasyonlarının yapımına başlanmıştır. 1927 yılında hizmete giren bu vericilerin gücü 20-25 KW arındaydı. Ülkenin, Berlin, Viyana, Moskova, Tahran ve Londra ile bağlantısını sağlıyordu. Bu şekilde Ankara ve İstanbul’da kurulan bu telsiz telgraf istasyonlarıyla Türk radyoculuğunun temelleri atılmış oluyordu. Bu istasyonlara gereğinde radyo yayını da yapabilmeleri için gerekli eklentiler yapılmıştı.²⁷³

Sürekli yayının bir şirket eliyle yapılabilmesi için, bu yolda çalışmalara başlanmış ve 6 ocak 1926 yılında Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi(TTTAŞ) kurulmuştur.Sermaye toplamı 150.000 TL olan şirketin hisselerinin %40’ı İş Bankasının, %30’u Anadolu ajansının ve %30’u Falif Rıfkı, Cemal Hüsnü ve Sedat Nuri Beyler’indir. TTTAŞ, kurulduktan sonra kısa bir süre sonra hükümete başvurarak radyo yayını yapmak istediğini bildirir. Buna karşı çıkan çevreler, elde teknik eleman ve araç gereç olmayışını ileri sürerek “halk geri kalmış olduğu için bu yeniliği hazmedemez” denilmekteydi. Fakat bu olayın Mustafa Kemal tarafından duyulması üzerine, derhal radyo istasyonlarının kurulmasını ve radyo yayınlarının başlamasına yönelik çalışmalar başlamıştır. 8 Eylül 1926’da imzalanan sözleşme ile

²⁷³ Jülide Gülüzar, “Türkiye Radyoları” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 6, İletişim Yay., Ankara 1982, s.27328, Oskay, *a.g.e.*, s.20.

radyo yayın hakları bu özel şirketin eline bırakılır. Bu amaçla Ankara ve İstanbul'da telsiz telefon stüdyoları kurulmuştur.

İstanbul Osmaniyede kurulan 5kw gücündeki verici yayın yapacak duruma getirildikten sonra , aynı yerde küçük bir odaya mikrofon yerleştirilerek Türkiye'nin ilk radyo stüdyosu oluşturulmuştur. Yalnız ilkel şartlarda sadece müzik yayınlarının yapıldığı bu stüdyo kısa sürede kapanmıştır. İstanbul Telsizin asıl stüdyosu ise Sirkeci'deki Büyük Postane'nin üst katında kurulmuştur.²⁷⁴

Ankara'daki ilk radyo stüdyosu ise Ulus'taki postane'nin bir odasında oluşturulmuş, daha sonra sırasıyla Riyaseti Cumhur Müzik dairesine, konservatuar yakınlarındaki bağ evine, Ankara Palas'ın alt katına ve son olarak da Yenisehir'deki Sağlık Bakanlığı'nın yakınındaki bir daireye taşınmıştır. Gerek İstanbul gerekse Ankara'daki stüdyolar, bir yada iki odadan oluşan, donanımı ve imkanları son derece sınırlı birimlerdi. Yapılan yayınlar ise süre yönünden günde 4-5 saati geçmeyen, nitelik açısından da başarılı sayılamayacak yayınlardı.²⁷⁵

Şirket döneminde vericilerin güçsüzlüğünün yanı sıra alıcılarda sayıca yetersiz, nitelik yönünden de ise ilkeldi. Bu dönemde kulaklıkla dinlenebilen kristal detektörlü yada "galenli" alıcılar yaygındı. 1936 yılına gelindiğinde Türkiye'de 10.000 bin dolayında radyo alıcısı bulunmaktaydı. Üstelik alıcı fiyatlarının son derece yüksek oluşu, bunlara son derece sınırlı bir kümenin sahip olabildiğini zorunlu kılıyordu.

Türkiye'de TTTAŞ yönetimindeki özel radyoculuğun, yeterli ve sağlıklı bir örgütlenmeye gidilemediği için, gerekli yayın, program ve yönetim personelinin de oluşturulamadığı görülmektedir. ABD'den yaklaşık 7, Avrupa ülkelerinden ise 4-5 yıl sonra Türkiye'nin sınırlarını aşan radyo, önceleri tamamen bir eğlence aracı olarak değerlendirildi. Daha sonra ise kısmen buna tepki olarak, çok etkili bir "terbiye" aracı olarak sunuldu.

²⁷⁴ Ruşen Kam, **Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü**, Söz B 3758 No'lu Plak., Kocabaşoğlu, **a.g.m**, s.2733.

²⁷⁵ Gülizar, **a.g.m**, s.2739.

Bu kitle iletişim aracının bir eğlence aracı olarak görülmesindeki en önemli neden, Radyo yayınlarını yapmak üzere kurulmuş olan TTTAŞ, nisbeten özel bir kuruluştur ve asıl amacı kar sağlamaktır. Bu nedenle şirket ilk olarak radyoyu hakla benimsetmek zorundaydı. Çünkü şirketin kârı radyo aboneleriyle doğru orantılı idi. Bu nedenle Radyoyu halka sevdirmenin tek yolu kalıyordu, oda radyoya bir eğlence aracı özelliği kazandırmaktı²⁷⁶

Buna rağmen TTTAŞ döneminde radyo, ne iyi bir eğlence aracı, ne de iyi bir öğretmen olabildi. Çünkü ne bu nitelikleri sağlayacak kitlesel bir yaygınlık kazanabildi ne de söz ve müzik programlarında etkin ve çağdaş olabildi. Müzik bu dönemde bir alaturka-alafranga sorunu olarak algılanmıştır.²⁷⁷ Bu dönemdeki müzik yayınları açısından önemli bir olayda Türk müziğinin radyoda çok az yer bulmasıydı. Bu durumun gerekçesi olarak radyonun batı tarzı düşünen insanların elinde olması olarak değerlendirilebiliriz.²⁷⁸ Bu dönemdeki müzik anlayışını göstermesi bakımından aşağıdaki bir günlük radyo programı daha net bilgiler vermektedir.

17: 30 Türk Müziği

17: 45 Rossini'den Orkestra

Tancerd uvertürü

Çavkovsk'den Rus Dansı

Drigo'dan vals

18:30 Türk müziği

²⁷⁶ Kocabaşoğlu, a.g.e, s. 121.

²⁷⁷ Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletin kültür sanat alanındaki baskın konumu özellikle müzik politikalarında kendini göstermiştir. 1920'lerde başlayan ve 1930'larda doruğa varan bilinçli ve sistematik müdahalenin temelinde hem müziğin kendi doğasından kaynaklanan hem de devletin ona attığı bir dizi özellik bulunmaktaydı. Bir başka anlatımla müzik sanatsal bir ifade aracı olarak duygu ve coşkuların anlatılması bakımından "kolektif" olma özelliği en belirgin olan, dolayısıyla da inkılabın amaçlarına en iyi hizmet edeceği düşünülen araçtı. Öte yandan "Batılı" bir toplum olma yönündeki çabalara görünürlük kazandırma açısından makul bir vitrin oluşturmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Odabaşı, "Türk Toplum Hayatında Müziğin Yeri", **Türkler Ansiklopedisi**, c.18, Semih yay., Ankara 2002, s. 341-344.

²⁷⁸ Mustafa Güner, **Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü**, Söz B 37 59 No'lu Plak , Kocabaşoğlu, a.g.m ,s .273, Doğaner, a.g.m, s.379.

- 19:05 Cazband
20:30 Türk müziği
21:00 Orkestra
Rimski Korsakof'dan Autare
Popof tarafından keman solosu
Nedhal'den vals
Chopin'den Polonez
21:40 Türk müziği(Zurna)
21: 55 Türk müziği
22: 30 Cazband ²⁷⁹

3.4. CHP ve Radyoya Bakışı :

TTTAŞ döneminde radyonun sağlıklı bir örgütlenmesinin olmaması ve bunun yanı sıra teknik alandaki yetersizlikler, iktidarın radyoya bir eğlence aracı olarak bakmasına yol açmış ve toplumsal iletişimde önemli rol oynayan bu aracın farkına varılamamıştır. Fakat bu tutum ilerleyen dönemde değişmeye başlamıştır. Bu değişikliğe yol açan etkenlerden en önemlisi aydınların radyo konusunda gösterdiği tutumdur. 1930 yılından itibaren basında düzenli olarak radyo eleştirileri çıkmaya başlamış, gazeteler özel radyo sayfaları düzenlemiştir. Bu durumun oluşmasında radyonun özel şirket elindeki yayın döneminde yaşanan olumsuzluklar büyük rol oynamıştır. Diğer bir etken ise 1929 Dünya ekonomik bunalımı sonucunda, Türkiye'de devletçilik politikasının²⁸⁰ başlaması önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra Şirket ortaklarından Falif Rıfki'nin 1931'deki Rusya ziyareti de bu değişim fikrini desteklemiştir.

Falif Rıfki, Rusya dönüşünde yazdığı Yeni Rusya adlı kitabında şöyle demektedir: “Rus ihtilalcileri radyo ve sinemaya umulmaz terbiye hizmetleri

²⁷⁹ Yusuf Devran, **Radyo ve Televizyonun Türk Siyasi Hayatındaki Yeri (1927-1992)**, Ankara 1992, s.7

²⁸⁰ Devletçilik politikası hakkında bkz. Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, Gerçek yay., İstanbul 1974.

vermişlerdir. Radyonun sesleri en uzak köylerin izbalarında duyulur..Radyo yalnız oynamaz, şarkı söylemez ve konuşmaz. Bazen kuvvetli, bazen biricik terbiye vasıtasıdır. Büyük bir genişlik içerisinde dağılmış milyonlarca insanı kültüre, malumata ve sanata doğru götürmektedir”²⁸¹ Falif Rıfıkı, bu kitabında bir ideoloji olarak komünizm değil, Rusya’nın kitle terbiyesindeki yöntemlerini tema olarak işlenmiş ve Türk Devriminin yaygınlaştırılmasında bu araçlardan nasıl faydalanılabileceği üzerine düşünceler geliştirmiştir.

Yine dönemin önemli aydınların olan İsmail Hakkı Bey,²⁸² yetişkin insanların eğitiminde sinema ve radyonun etkin bir şekilde kullanılması üzerine bir çok yazı yazmıştır. Gerek kendisinin sahip olduğu Yeni Adam dergisinde gerekse Talim ve Terbiye Heyeti tarafından çıkarılmakta olan Terbiye Mecmuasında ve Varlık Dergisindeki yazılarında bu alanın yetkinleştirilmesi yönünde çaba harcamıştır. İsmail Hakkı’ya Göre: “ Halka terbiyesi için en mükemmel terbiye vasıtaları radyo ve sineme, terbiye edici kudretleri itibarı ile öyle mükemmel vasıtalar ki bu iki alet vasıtası ile hiç okuma yazma bilmeyen halk kütlelerine en kuvvetli sanatkarların eserlerinde tasvir edilen asrın felsefesini, ahlakını, estetiğini öğretmek imkanı bulunmaktadır....”²⁸³

İsmail Hakkı’nın 1934 yılında bir toplumsal- siyasal terbiye aracı olarak benimsediği radyo, homojen bir toplum yaratılması çabasında ülküleştirmesi zorunlu bir öge olarak görülmüş ve “en yeni inkılâbın en çabuk ve en güçlü işçisi” olarak tanımlanmıştır: Radyoyu ülküleştirmek lazımdır. Radyo bir eğlence vasıtası olmaktan çıkıp bir kültür ocağı haline nasıl gelir? Türk radyosu esiri suçlandırmaktan, elektronları fertlik isteklere çalıştırmaktan kendini kurtarmalı,

²⁸¹ Falif Rıfıkı Atay, *Yeni Rusya*, yayın yeri?, 1933 s, 74. , Devran, a.g.e, s.8.

²⁸² İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 1903’te Vefa îdadisini, 1908 yılında ise İstanbul Darülfünun’u tıbbiye bölümünü bitirmiştir. 1910 yılında pedagoji öğrenimi için Fransa’ya gitmiştir. 1913 yılında yurda döndüğünde İstanbul Üniversitesinde pedagoji profesörü olarak atanmıştır. Bu fakültede hocalık ve dekanlıktan sonra Mâarif müsteşarı olarak, Cumhuriyet döneminin ilk rektörü olarak İstanbul Üniversitesi rektörü oldu.(1913-1933) 1943 yılında Afyon milletvekili olmuştur. 1933 yılından itibaren Sosyoloji ve Felsefe ağırlıklı yazılarının yer aldığı Yeni Adam dergisini çıkarmaya başlamıştır. Baltacıoğlu, millî kaynaklardan kopmadan batılılaşmanın gerekli olduğunu savunuyordu. İşık, a.g.e, s. 156.

²⁸³ İsmail Hakkı, “Mektep ve Halk Terbiyesi bakımından Radyo ve Sinema” *Varlık Dergisi*, c.2 Sayı: 45, (9 Mayıs 1935), s .323.

üniversite saygısından bir şey, inkılâp ülküsünden birçok şey alarak bütün olgunluğuyla cemiyetleşmelidir. Üç soy sanat radyokültür için üç soy güçtür: I- Raydo tiyatro. Radyo tiyatro inkılâp kürsüsüne ve Türkiye kaygusuna göre verilmelidir. II- Radyomusuki. Radyomusuki tamamı ile yenilenmeli ve “Yeni Adamı” tutmalıdır. III- Radyosöz. Radyosöz bir ses üniversitesi olmalıdır.... Radyo fertlerin, şirketlerin elinde kaldıkça fert ve şirket isteklerine çalışır. Radyo devlet bakımına ve korumasına erince onun ülküsüne çalışır.”²⁸⁴

İsmail Hakkı, Yeni Adam dergisindeki yazılarında, özellikle Rusya örneğini okuyucularla paylaşmış, radyonun bir üniversite kurumu ve bir propaganda aracı olarak etkinliğini vurgulayarak, yüzde 70’in üstündeki kültür yayıcı programlarıyla Rus Devrimi’nin yaygınlaşmasındaki etkisini sunmuştur.²⁸⁵

Radyo dergisi yazarlarından olan Burhan Belge ise, halka doğru yönelimde siyasal bir terbiye aracı olarak tanımladığı radyoyu, eski çağların agoralarına benzetmiş ve radyo; etrafında buluşulan bir agora yada forum olarak tanımlanmıştır.²⁸⁶

Ayrıca Samsun Halkevi’nden Cumhuriyet Halk Partisi Umum Katipliğine gönderilen “Türk İnkılabının İdeolojisini Yayın ve Tatminde Radyodan Beklenen Hizmete Dair Temenni Raporu” başlıklı yazı, iktidarın radyodan olan beklentilerini göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu mektupta şu görüş ve öneriler yer almaktadır:

“Medeni alemde çok ileriye varan milletlerin hayatını örnek tutarak içtimai çalışma metotlarının başından sonuna kadar tetkikatımızı derinleştirmek lazım gelir. Biz , iptidai ve sistematik bir maarif sistemi programının esaslı suretle organize ettirilerek köylü hayatına tatbikini Türk İnkılabının ideolojisine uygun bir yeni milli terbiye esasının kurulmasını en pratik olarak radyodan bekliyoruz. Bu sahada örnek aldığımız memleket, bütün Dünya’da ilk defa olarak başka bir

²⁸⁴ İsmail Hakkı, Radyoyu Ülküleştirmek Lazımdır”, **Yeni Adam Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 8 (19 Şubat 1934), s. 7

²⁸⁵ İsmail Hakkı, Rusya’da Radyo”, **Yeni Adam Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 8

²⁸⁶ Burhan Belge, “Devlet Radyosunun Milli Kültür Hayatındaki Rolü”, **Radyo Dergisi**, C.2, Sayı: 18(15 Mayıs 1943) s. 1

rejimin tatbik sahasını teşkil eden Rusya'dır.²⁸⁷ İhtimaileşme prensiplerinin en geniş davalı esaslarına dayatıldığı iddia olunan bir inkılap sisteminin en hâr müdafii, en koyu propagandacısı, en mutaassıp ve müfrit taraftarı radyodur.

Rusya'da, Rus inkılâbı'nın ideal manzumelerine uygun olarak mütehasıs komitelerin nezaret ve murakabeleri altında tanzim edilen radyo programları ile idare edilen radyo faaliyeti rejimin gün geçtikçe artan bir şevkle edebileşmesi ve halk tarafından kolayca anlaşılmasını temin ediyor. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadının bu gayeyi teminde ki icraî tedbirleri tetkikatıma göre gayet amelidir. Bu tedbirleri burada örnek teşkil edebileceği kanaatiyle kısaca zikrediyoruz:

- 1- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı ülkesinde her köyde bir radyo dershanesi açılmıştır.
- 2- Bu dersanelerde günün muhtelif saatlerine köyleri teşkil eden halk tabakalarının devamları ile, yapılan neşriyatın can kulağı ile dinlenmesi temin kılınmıştır.
- 3- Halkın dersanelere devam keyfiyeti Hükümet murakabesi, bilhassa zabıta âmirlerinin yoklaması ve gelmeyenlere veya devamsızlara ceza tertip ve tayini surette teyit edilmiştir.

Halbuki, bizde en ziyade ihmâl edilen, gelişi güzel ve hiç kıymeti haiz bulunmayan programlarla idare edilen müessese budur. Türk inkılabının istinat ettiği ideal manzumeleri yayar, içtimai hayatımızdaki değişikliklerden köylüyü haberdar eden kıymetli bir radyo organizasyonuna bulunan ihtiyacımız artık daha fazla ihmal edilemez. Bu hususta inkılâbın ruhuna uygun radyo programlarının tayin ve tespiti ile bunların yeniden teşkil olunacak radyo merkezlerinden neşri tamimine ve köylerde radyo dersaneleri açılması keyfiyetinin tafsil ve daha açık tatbiki çarelerinin zikrini mütehasıslarına bırakırım. Bizim maksadımız büyük inkılâp adamlarımıza, vatan severlikten doğan naçiz bir temenniden ibarettir. Türk İnkılâbının geleceğe kök salması çarelerini daha ileriye götürdükleri sırada, bunu da nazarı dikkate alırlarsa esaslı bir koruma vasıtasını kazanmış olurlar.

Zira, Türk İnkılabının da en hâr müdafii, en koyu propagandası en mutaassıp ve müfrit taraftarı radyo olacaktır" denilmekteydi.²⁸⁸

²⁸⁷ CHP, 1930 yılından itibaren başladığı, yeni siyasal-toplumsal rejimi biçimlendirme uğraşında özellikle Sovyetler Birliği'ni örnek almıştır. Bu durumun oluşmasında bu dönemde Sovyetler Birliği ile yaşanan olumlu ilişkilerin büyük rolü olmuştur. Sovyetler Birliği'nin kendi ideolojisini dış ülkelere tanıtmak ve yaymak üzere 1925 yılında kurmuş olduğu bir örgütü bulunmaktaydı. VOKS (Umum İttifak Toplumun Yabancı Ülkelerle İşbirliği) adı verilen bu kurum, dış ülkelerle olan kültürel ilişkilerini bir merkezden belirleme görevini yürütmekteydi. Bu örgütün başkanı D.Kamenava, 1927 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve dönemin aydınlarından Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Nurullah Cemal ve Muhsin Ertuğrul'la görüşerek fikir alışverişinde bulunmuşlardır. **bkz.** Çakan, **a.g.e.**, s. 44-46.

²⁸⁸ Aktaran Devran, **a.g.e.**, s, 8-9

Bu tür eleştiriler 1930'dan sonraki sosyo-politik ve kültürel ortama uygun olarak yaygınlaşmış ve radyo yayınlarının yeniden gözden geçirilmesi ve radyonun devletleştirilmesi önerileri savunulmaya başlanmıştır.

CHP, radyo istasyonlarının bulunduğu bölgelerde başta bayram kutlamaları olmak üzere, her vesile ile devrime ilişkin ayrıntılı program ve konferanslar düzenlenmesini sağlamaya çalışmıştır. Program düzenlemesinin yanı sıra, halkevleri de üyelerine toplu halde radyo konuşmalarını dinletmeleri konusunda sürekli yönlendirilmiştir. Örneğin 1933 yılı halkevleri kuruluş yıldönümünde söylenecek nutukların tüm Halkevleri tarafından dinlenmesi arzu edilmiş ve bu amaçla resmi ve özel tüm radyoların ülkenin uygun yerlerine yerleştirmek yoluyla halka konuşmaların dinletilmesi yönünde mülki birimler ve halkevleri uyarılmıştır. Fakat bu uyarılara rağmen Halkevlerinde radyo bilinci çok fazla oluşmamıştır.

Bunun yanı sıra devrim ideolojisini halka anlatmak amacıyla oluşturulan inkılâp tarihi derslerinin²⁸⁹ anlatımında da radyodan yararlanılmıştır. Derslerin radyo ile duyurulmasına ilk olarak İsmet Paşa'nın dersleri ile başlanılmıştır. 20 Mart 1934 tarihinde Ankara İnkılâp Enstitüsü'nün açılış dersi İstanbul ve Ankara radyoları aracılığıyla tüm ülkeye duyurulmuştur.²⁹⁰ Gerçekten de inkılâp derslerinin büyük bölümü radyo ile halka duyurulmuştur.

İsmet İnönü'nün bu açılış konuşmasını Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt ve Yusuf Kemal Tengirşek'in dersleri takip etmiştir.²⁹¹ Türkiye'nin yüksek öğrenim gençliğini Türk Devrimi'nin ilkeleri ile buluşturmak amacıyla başlatılan bu dersler, bu hedef kitlenin dışına taşmış, radyo kanalıyla tüm halka ulaştırılmıştır. Dersin tarih metodolojisinin sınırları dışında verilmesi ve yürütücülerinin dönemin

, Ayrıntılı bilgi için bkz, Bülent Varlık, Türkiye'de Radyo Yayınlarının İlk Yıllarına İlişkin Üç Belge, **İletişim Dergisi**, Sayı: 1 Ankara 1981, s. 224-226.

²⁸⁹ İnkılâp derslerin radyodan verilerek tüm halk tarafından öğrenilmesi gerektiği düşüncesi, Mahzar Müfit Bey tarafından meclise verilen sözlü soru önerge sonucunda kabul edilmiştir. Mahzar bey bu önergesinde bu derslerin yaygınlaştırılması için İstanbul'un önemli meydanlarına hoparlörler yerleştirilerek yayın yapılması gerektiğini belirtmiştir. bkz. Çakan, **a.g.e.**, s. 235.

²⁹⁰ Çakan, **a.g.e.**, s. 236. , Ayrıntılı bilgi için bkz. "Başvekilin İnkılâp Dersi" **Cumhuriyet**, 21 Mart 1934, s.5

²⁹¹ "Üniversiteden Nakil. İnkılâp Dersi", **Radyo Programı**, Sayı: 6 (15 Şubat 1936) s.11-13.

siyasileri olması, bu derslerin siyasal bir propaganda aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, bu dönemde radyo'nun, bir ideoloji yayma aracı olarak özellikle siyasal iktidarca nasıl kullanıldığına ilişkin şu tespitler yapılabilir; Siyasal iktidar 1930'larda başlayarak radyo ile daha çok ilgilenmeye başlamıştır. Fakat bu ilginin sonucu olarak Devletin ve Parti'nin elinde bir denetim aracı olarak radyodan yararlanıldığı söylenemez. Radyodan, 1930'lardan itibaren Milli İktisat ve Milli Tasarruf seferberliğinde yoğun bir şekilde yararlanıldığı görülmektedir. Öte yandan dönemin "kültür milliyetçiliği" diye tanımlayabileceğimiz, Türk Dili, Türk Tarihi araştırmaları gibi konularda radyodan daha çok yararlanılmıştır.

Radyonun toplum içerisindeki yerini almasından sonra çeşitli çıkar kümelerinin, tabakaların ve sınıfların bu kitle iletişim aracından, kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmak istemeleri gayet doğaldır. Türkiye'de de iktidar sahipleri mikrofondan giderek artan oranlarda yararlanmışlardır. Bu yararlanma, devletin çeşitli aygıtlarının ve siyasal yönden etkili kişilerin aracılığı ile olmuştur.

3.5. Radyo'nun Devlet Kontrolüne Alınması:

Özel radyoculuk girişiminin başarısız kalışı, kimi Avrupa devletlerinde hükümetlerin radyo işine doğrudan el atması, gerginleşen dünya siyasal ortamında radyo'nun özel şirketlerde kalmasının yaratacağı sakıncalar, Faşist İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliğinde radyonun siyasal iktidarlar elinde etkin bir araç olarak kullanılması ve 1930'lardan itibaren siyasal iktidarın ekonomik ve toplumsal hayata daha fazla müdahale etme isteği gibi nedenler, Türkiye'de radyonun devletleştirilmesine yol açmıştır. Nitekim bu amaç doğrultusunda 1933 yılında yeni bir verici ve stüdyonun yapımına karar verilmiştir. Bu kararı da 18 Ağustos 1936 tarihinde çıkardığı bir kararname ile uygulama sahasına konulmuştur.²⁹²

²⁹² Kocabaşoğlu, a.g.e, s.133.

Radyo yayınlarını yapma görevi bu dönemde PTT'ye verilmiştir. Fakat PTT bünyesinde de bu işi yapabilecek bir alt yapı olmadığından dolayı istenilen amaca ulaşamamıştır. Buna rağmen radyo, 1940 yılında Başvekaletle bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kurulmasına kadar geçen sürede PTT yönetiminde kalmıştır. Tam bir geçiş dönemi özelliği gösteren PTT radyoculuğu, nitelik ve nicelik yönünden şirket radyoculuğunun devamı görünümündedir. Bununla birlikte bu dönemde iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi 1937 yılında kabul edilen telsiz kanunu, öteki ise 1938 yılı sonlarında hizmete giren uzun dalga vericisi ve yeni Ankara Radyoevi'dir.²⁹³

Bu dönemde radyonun devlet kontrolüne alınması görüşü basın organlarına da yansımıştır. O dönem rejimin sözcüsü olan Cumhuriyet gazetesinde, radyo sorununun çözülebilmesi için şu önerilere yer verilmiştir:

- ✓ Radyo verici istasyonları güçlendirilmeli, yayın saatleri ve programlar yeniden düzenlenmelidir.
- ✓ Radyo alıcı makineleri ucuzlatılmalıdır.
- ✓ Radyo kanunu çıkarılmalıdır.
- ✓ Ankara'da güçlü bir "milli istasyon" ve yurt içi ve dışı yayınlar için bir kısa dalga verici kurulmalıdır.²⁹⁴

Görüldüğü üzere, programların iyileştirilmesinin, radyo alıcılarının ucuzlatılmasının ve bir milli istasyonun kurulmasının ancak devlet eliyle mümkün olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak ilk önce 3222 sayılı Telsiz kanunu kabul edilmiştir.

Telsiz Kanunu bir yanda her türlü telsiz haberleşmesini sıkı bir biçimde devlet kontrolüne almayı amaçlarken, bir yandan da özel radyo yayıncılığının kimi yönlerini düzenlemeyi amaçlıyordu. Kanunun birinci maddesinde "Bilumum telsiz

²⁹³ Gülizar, **a.g.m.**, s.2740.

²⁹⁴ **Cumhuriyet**, "Memleketimizde Radyo İşini Nasıl Halledilecek", 8 Mart 1936.

tesisatı ve işletilmesi Hükümetin inhisarı altındadır” hükmünü içermekteydi.²⁹⁵ Gerçektende Telsiz Kanunu, bir bakıma radyo sorunlarının çözülmesinde önemli bir rol oynayacak bir radyo kanunuydu.

Nitekim kanun tasarısının gerekçesinde şunlar söylenmekteydi: İnkişaf(ortaya çıkma) ve taammüm (umumi olma) eden radyonun gerek askeri gerek fenni ve içtimai noktai nazarla tabi olması takayyudat(bağlı olma) sebebiyle bunu istimal edenlerle hükümetin mütekabil hukuku yönünden hâdis olan vekayı, memlekette radyo işlerini daha şümüllü bir suretle tespit etmek lüzumunun göstermiştir”.²⁹⁶ Bu kanunda yalnızca radyo konusu vericiler ve alıcılar açısından düzenleme yapılmıştır. İç ve dış olaylar ve özellikle milli savunma gerekleri nedeniyle radyonun yanı sıra tüm telsiz haberleşmelerinin düzenlenmesi yoluna gidilmiştir.

Ayrıca bu dönemde radyonun özerkliği, bağımsızlığı gibi kavramlar düşünülmediğinden ve radyonun herhangi bir devlet dairesi gibi yönetileceği sanıldığından, bu kanunda bu konulara değinilmemiştir. Telsiz kanununun bu şekilde düzenlenmesinde yaklaşan savaşın etkilerini de görmek mümkündür. Bu bakımdan telsiz kanununda her şeyden evvel ulusal savunma gerekleri dikkate alınmıştır. Zaten kanunun üçüncü maddesi de, “devletin umumi ve askeri emniyet ve asayişinin gerekli kıldığı durumlarda her türlü telsiz tesisatına hükümetin el koyacağı” hükmüne yer verilmiştir.²⁹⁷

Bu kanunun çıkarılma gerekçelerinden bir tanesi de, bu iletişim aracının, Devlet ve onun arkasındaki sınıf ve tabakalarca kendi yararlarına kullanılacak bir araç olduğu fikrinin benimsenmeye başlanmasıdır.

1939 yılında savaşın başlamasıyla radyonun rolünü daha iyi anlayan hükümet, radyoya ve radyo hizmetine yeni bir şekil vermiştir. 22 Mayıs 1940

²⁹⁵ Kocabaşoğlu, a.g.e, s.175 ., Bu kanunun tam metni için bkz. Edip Kemal Ergin, **Kanunlarımız**, c.3 , Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1942, s.504-508.

²⁹⁶ **Zabıt Cerideleri**, Devre 5, İçtima 2, c.19, s. 192.

²⁹⁷ Kocabaşoğlu, a.g.e, s.177 ., Devran, a.g.e, s. 12-13.

Tarihinde 3837 sayılı kanunla “Matbuat Umum Müdürlüğü” kurularak, bu kuruma İçişleri Bakanlığında Basın, PTT Genel Müdürlüğünden de radyo yayınları bağlanmıştır. Bu yeni düzenlemede radyoya yüklenen görev şu şekilde belirlenmiştir:

“Memleket içinde ve dışında milli siyaset ve menfaatlerimizi ihlale matuf olabilecek propagandaları karşılamak, rejimin dahili ve harici siyaseti hakkında kamuoyunu aydınlatmak ve gereğine göre uygun göreceği araçları kullanarak yayın yaptırmak ve yaydırmak, devlet icraatını kamuoyuna layık olduğu ölçü ve önemde durmak, radyo postaları aracılığıyla halkın siyasi, ictimai, harsî ve bedii ihtiyaçlarını tatmin edecek programlar yapılması ve yayınlanmasını sağlamak, memleketi yabancı memleketlere tanıtmaya yönelik yayınlar yapmak”.²⁹⁸

Matbuat Umum Müdürlüğü Yasasının gerekçesinde de “... belli başlı propaganda vasıtalarını bir elde toplamak, bunları sıkı bir murakabe altında bulundurmak, ve böylece Türk Halkını, muzır propagandalardan korumak, milli menfaatlerimize uygun ve milli görüşün ifadesi olan haberleri milletimize duyurmak...”²⁹⁹ denilerek devletin konuya gösterdiği hassasiyet vurgulanmaktadır. Görüldüğü üzere iktidar, radyoya iç ve dış siyaset konusunda milli menfaatlere uygun olarak halkın aydınlatılması ve eğlendirilmesi gibi biri eğitici biri de eğlendirici olmak üzere başlıca iki görev belirlemiş ve bu yönde yayın yapmasını istemiştir.

3.6. Ankara Radyosunun Kurulması:

TTTAŞ tarafından Ankara telsiz telgraf istasyonunun 1927 yılında kurulduğunu, ve buradaki yayınların teknik yetersizlikler yüzünden başarılı olamadığını yukarıda vurgulamıştık. Bu özel radyoculuğun başarılı olamaması, bunun yanı sıra yaklaşan savaş ortamında Devletin, radyoya olan ilgisinin artması, Radyonun halk tarafından da giderek benimsenmesi üzerine hükümet, 1933 yılının başlarında Marconi şirketiyle anlaşarak, güçlü bir vericiyle yeni bir Radyo evinin kurulmasına karar verilmiştir.Yapılan çalışmalar sonucunda yaklaşık 1.700.000

²⁹⁸ *Kavanin Mecmuası*, c.21 ,s.347.

²⁹⁹ *Aynı Kanun* ,s, 348.

liraya mal olan Ankara radyoevi 22 Temmuz 1938'de deneme yayınlarına başlamıştır. Üç ay sonra ise, 28 Ekim 1938'te törenle stüdyolar hizmete girmiştir. Bu tören sırasında Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, radyo aracılığıyla artık halka daha kolay erişilebileceğini, uygar ve çağdaş ülkelerdeki gelişmeye daha hızlı ayak uydurulabileceğini söylemekteydi.³⁰⁰

Verici istasyonu Etimesgut'ta bir tepede kurulmuştu. 120 kw gücündeki uzun dalga yurt içi, 20 kw gücündeki kısa dalga yurt dışı vericisi, Sıhhiye'deki radyoevi binasına bir yer altı kablosuyla bağlanmıştı. Ayrıca kablo arızalandığı zaman kullanılmak üzere bir de stüdyo kurulmuştu.³⁰¹ Uzun dalga vericisiyle yurt içinde Orta Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerine, Doğu Anadolu'nun batısıyla, Batı Anadolu'nun doğusuna erişilebiliyordu. Kısa dalga vericisinden ise Orta Avrupa, Balkanlar ve Orta Doğu'ya yayın yapılmaktaydı.³⁰²

Bu dönemdeki ilk dış yayın Hatay meselesi sırasında yapılmıştır. Düzenli dış yayınlar ise 1939 yılından itibaren yapılmaya başlanmıştır. Yeni radyoevi, beş stüdyosu, kontrol ve kumanda salonu, yankı odası ve dinleme odasıyla çağdaş tekniğin bütün özelliklerini taşımaktaydı. Ankara'daki verici ile radyoevinin hizmete girmesinden sonra İstanbul radyosu yayınlarına son vermiştir.³⁰³ Bundan sonraki bölümlerimizde radyo derken hep Ankara Radyosunu kastetmiş olacağız.

3.7. Ankara Radyosunun Yayın Politikası:

Ankara Radyosunun önceden saptanmış, belirli, örgütün tüm çalışanlarınca bilinen, açık-seçik ve uygulanabilir bir yayın politikasından söz etmemiz pek mümkün değildir. Bununla birlikte gerek radyo yöneticilerinin kafasında şekillenen, gerekse uygulamada yayın ilkeleri yada hedefleri olarak ortaya konmuş kimi

³⁰⁰ Gülüzar, *a.g.m*, s.1740

³⁰¹ Suat Osmanoglu, *Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü*, Söz B 3776 No'lu Plak .

³⁰² Fuat Münir Bener, "Radyomuz On beş Yaşında", *Radyo Dergisi* ,sayı:1, Şubat 1948 Ankara, s.4-5 .

³⁰³ Gülüzar, *a.g.m*, s.2740.

yönelişler görülmektedir. Ayrıca kişiler, komiteler ve kimi siyasal makamlar yayın süresi üzerinde çeşitli ölçülerde etkili olmuşlardır. İncelenen dönem boyunca giderek yaygınlaşan ve günümüz radyo ve televizyonculuğunda da olumsuz etkileri bu uygulamalar özellikle 1954 yılından itibaren daha fazlalaştığı görülmektedir.³⁰⁴ Devlet vekaletinden Radyo Dairesi müdürlüğüne gönderilen bir yazıda “ Kars ve havalisine ait türkülerin daha fazla yayınlanması” , Ankara Belediye Başkanlığından gönderilen bir yazıda “Atatürk’ün Ankara’ya gelişinin 36. yıldönümü dolayısıyla yayınlanacak programda hangi zeybeklerin yer alacağı bildirilmesi” ya da Türk Konser Radyobiolojisi Cemiyetinin her cumartesi akşamları 21:50 de konuşma yapması bu konuda örneklerden yalnızca bir kaçıdır.³⁰⁵

Bir kitle iletişim aracı olarak radyonun işlevine değin, 1948 yılında Radyo Dergisinde aşağıdaki değerlendirmenin yapıldığını görmekteyiz: “Radyo, belki ilk icadında bir haberleşme vasıtası olarak ortaya atıldı. Fakat kısa bir müddetten sonra, tam bir eğlence şeklinde belirdi ve eğlence vasıtası olarak çok süratli bir inkişafa mahzar oldu” denilmekteydi. Aynı yazıda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında radyonun üç amacı gerçekleştirmeye yöneleceği ileri sürülerek, bunlar ulusal çıkarları korumaya yönelik haberler ve konuşmalar, müzik ve radyo oyunlarına dayalı dinlendirme ve eğlendirme yayınları ve yalnızca öğretmeyi amaçlayan yayınlar şeklinde sıralanmaktadır.³⁰⁶

Radyonun işlevleri, 1950 yılı ortalarında Radyo Dergisinde yayınlanan başka bir yazıda, halkı eğlendirmek halkın zevkini yükseltmek, bilgisini artırmak, halkı iç ve dış olaylardan haberli kılmak ve ülkeyi dışarıya tanıtmak olarak belirtmektedir.³⁰⁷

Görüldüğü gibi, radyo yayın politikasının başat özelliği dinleyiciyi eğlendirmektir. Bu dinleyiciyi eğlendirme işlevini yerine getirebilmek de, dinleyici sayısının artması, dinleyici kümelerinin beklentiler açısından farklılaşması oranında

³⁰⁴ Koçabaşoğlu **a.g.e**, s. 331.

³⁰⁵ Kocabaşoğlu, **a.g.e**, s. 341

³⁰⁶ Hasan Refik Ertuğ, “Radyodan Beklenenler” **Radyo Dergisi**, Sayı: 74 Şubat 1948.

³⁰⁷ Refik Ahmet Sevengil, “Radyo Programlarını Yeniden Düzenlemek” **Radyo Dergisi**, 11 Temmuz 1950, s.2.

güçleşmektedir. Nitekim Basın Yayın Turizm Genel Müdürü Altemur Kılıç, radyonun yönetiminde ve programların düzenlenmesinde temel alacakları ilkeleri, çeşitli zevkleri tatmin etmek, dünya radyolarındaki gelişmeleri takip etmek ve kalıplaşmaktan kurtulup, daima yenilik ve canlılık sağlamak biçiminde açıklarken dolaylı biçimde bu güçlüğü işaret etmektedir.³⁰⁸

Gerçekten de, bir yanda geleneksel kültür ve beğeni kalıpları içene sıkışmış geniş kitleleri, öte yandan Batı kültür ve beğeni kalıplarını benimseme çabası içinde olan burjuva kesimlerini aynı programla hoşnut etmenin güçlüğü ortadadır. Ayrıca eğlendirme işlevinin, radyonun başat işlevi haline gelmesi rastlantı değildir. Siyasal iktidara egemen olan toplumsal güçler, radyo yayınlarında kendileri için “eğlence” işlevini öne alırken bir bakıma da geniş kitleleri de “oyalama” işlevini yerine getirmiş olmaktadır.

Öte yandan radyonun, eğlendirme işlevi açısından, toplumsal konumları, beklentileri ve beğenileri farklı toplumsal kesimleri aynı ölçüde hoşnut edemediği görülmektedir. Aslında radyoya değin pek çok eleştirinin (alaturka-alafranga) ardındaki temel çelişkiyi burada aramak gerekmektedir.

3.8. Radyodaki Haberler ve Söz Yayınlarının Profili:

1947-1960 yılları arasındaki Radyo yayınlarının yaklaşık %24’ünü söz yayınları oluşturmaktadır. Bu oranın hemen hemen yarısını da haber programları oluşturmaktadır. Ankara Radyosunun haber yayınları, başlıca haber bültenleri ve haber programlarından meydana gelmektedir. Haber programları, **Radyo Gazetesi, Öğle Gazetesi, Haftanın Siyasi İcmali, TBMM’de Bugün** dır. Bu programlara 1958 yılından itibaren **Kıbrıs Saati** de eklenmiştir. Haber yayınları içerisinde en büyük ağırlık haber bültenlerindedir. Günlük haber yayınları genellikle her biri 15’er dakikalık dört bülten halinde düzenlenmektedir. Kısa haberler yada ara haberler uygulamasına bu dönem içerisinde rastlanmamaktadır.

³⁰⁸ **Zafer**, 31 Ekim 1959.

Haber bültenleri Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğü Yayınlar ve Haberler Dairesi Müdürlüğünce hazırlanmaktadır. Radyo Müdürlüğünün haber bültenleri üzerinde hiçbir yetkisi yoktur.³⁰⁹ Bununla birlikte 1955 yılının ikinci yarısından sonra, haber bültenlerinin yine Yayınlar ve Haberler Dairesince, fakat radyoevi içerisinde bir odada hazırlanması, spikerlerin yayına başlamadan önce haberlere bir göz atma olanağı sağlamıştır. Yayınlar ve Haberler Dairesinin başlıca haber kaynakları Anadolu Ajansı ve yabancı radyoların haber bültenlerini izleyen dinleme servisedir.

Anadolu Ajansının iç ve dış haberleri toplama ve yayma görevini başarılı bir şekilde yerine getirdiği söylenemez.³¹⁰ Dış ülkelerde muhabirleri yoktur. Dış haberleri toplamada başvurdukları tek yol, uluslararası büyük haber tekellerinin bültenlerini Türkçe'ye çevirmektir. Bu tür uygulama kuşkusuz çok sakıncalıdır.

Radyoya ve gazetelere dağıttığı dış haberleri bütünüyle yabancı kaynaklardan derleyen Anadolu Ajansı, 1959 yılından itibaren çok daha sakıncalı bir uygulamaya girişmiştir.³¹¹ Yabancı kaynak ajanslarının tüm dış haberlerini Türkiye içinde dağıtmak tekeli sağlamıştır. Bu tutumun nedenini, hükümetin bir takım dış olaylara ilişkin haberleri halktan gizleme gereksinimi olarak değerlendirebiliriz.³¹² Bu durumun en güzel örneklerinden bir tanesi de 1958 yılında

³⁰⁹27 Mayıs 1960 öncesi Ankara Radyosu Müdürlüğü yapan Ümit Halit Demiriz, Yassıada duruşmaları sırasında, haber bültenlerinin Genel Müdürlükte hazırlandığını ve ilgili memurca doğrudan doğruya spikere verildiğini, radyo müdürlerinin bültenin hazırlanmasında ve kontrolünde hiçbir şekilde görevli olmadığını ileri sürmüştür. bkz. Yassıada Tutanakları, Radyo Davası, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon No: 010 09, Yer No: 159 486 1, s. 105-106.

³¹⁰ Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger 1951 yılında Mecliste yaptığı konuşmasında Anadolu Ajansını şu sözlerle eleştirmiştir: “ Anadolu Ajansı, zaten bir transfer müessesidir. Yani hiçbir yerde kendi makinesi işlemez, muhabiri, muharriri yoktur. Dışarıda görevli muhabirleri ecnebi gazetelere abonedirler, ecnebi radyoları dinlerler, ecnebi ajanslardan haberler alırlar. Ve bu aldıkları haberleri, haberler koktuktan sonra efkarı umumiyyeye yazarlar ” demektedir. bkz. **Zabıt Cerideleri**, Dönem: 9, Toplantı 1, c.5, s. 418.

³¹¹ Koçabaşoğlu, **a.g.e**, s.308.

³¹² Kimi dış olayları ve oluşumları halktan gizleme çabasının ilginç örnekleri vardır. SSCB Hükümeti 30 Mayıs 1953'te Türk Hükümeti'ne bir nota vererek, Kars ve Ardahan üzerindeki haklardan ve Boğazların idare ve savunmasına katılma isteklerinden vazgeçtiklerini bildirmiş, Ayrıca, Sovyetlerin 1945 yılında reddetmiş olduğu Türk Sovyet Dostluk Anlaşmasının da yenilenmesini istemiştir. Sovyetler Birliğinin bu uzlaşma ve yakınlaşma girişimine ilişkin haberler Türk Halkına ancak 10 Haziran'da Paris radyosu aracılığıyla ulaşmıştır. Feroz Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)** Bilgi Yay. Ankara 1976 s. 110.

Irakta meydana gelen ihtilâlin basında geniş yer bulmasına rağmen radyoda bu olayla ilişkin herhangi bir habere rastlanmamıştır.³¹³ Bu gereksinimi karşılamada radyodan istediği gibi yararlanabilmektedir. Tüm yabancı ajansların haberlerini Anadolu Ajansının elinde toplayarak basını da denetim altına alınmak istendiği anlaşılmaktadır.³¹⁴

Hangi olay ya da olguların haber olarak seçileceğinden, bunların sunulmasına değin her aşamada sınıfsal ve siyasi çarpıklıklar bu dönemde olağan bir durum kazanmıştır. Bu dönemde haber bültenlerinde her türlü ölçünün dışına çıkıldığı görülmektedir. Bu dönemin en çok dinlenen programlarından birisi Radyo Gazetesi programıdır.³¹⁵ Bu program bir takım değişiklikler göstererek 1960 yılının 27 Mayısına kadar devam etmiştir. Diğer önemli bir program ise 1958 yılı ortalarından itibaren yayına giren Kıbrıs Saati'dir. Kıbrıs sorunuyla ilgili yayınlar yapılan böyle bir programın hazırlanması fikri, Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun Ankara Radyosu'ndan 30 dakikalık bir süre ayrılmasını istemesiyle ilk kez ortaya çıkmıştır. Bu istek radyo yönetimi tarafından olumlu karşılanmış ve Kıbrıs Saati Programı 4 Temmuz 1958'de yayınlanmaya başlamıştır. Her akşam 20.00-20.15 arasında yayınlanan bu programda, Kıbrıs'a ilişkin haberler, yerli ve yabancı basında Kıbrıs'la ilgili yazıların özetlenmesinin yanı sıra, çeşitli yorumlar ve konuşmalar yer almıştır. Bu durum Kıbrıs konusunda önemli bir kamuoyunun oluşmasına yol açmıştır.

İktidarla muhalefet arasında tartışma konusu olan bir başka Radyo Programı da, Meclis saati adıyla bilinen Büyük Millet Meclisinde Bugün programıdır.³¹⁶ Meclisin toplandığı günler, saat 20.00'de yayınlanan bu programda o

³¹³ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.309.

³¹⁴ BSTGM bütçesinin görüşülmesi sırasında CHP milletvekili Bülent Ecevit bu konuda şunları söylemiştir: "Bir çok yabancı ajanslarla Anadolu Ajansı anlaşmalar yapmıştır. Bu ajansların bültenlerinden gelen haberleri kendi inhisarında tutmaktadır.. kendi inhisarında tuttuğu yabancı ajanslardan gelen haberleri sansür etmekte ve Türk gazetelerine o şekilde ulaştırmaktadır." bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem:11, İçtima:2 , c. 7/3, s.1107.

³¹⁵ Bu program hakkında geniş bilgi için bkz. **Bölüm 4**, s. 193-194.

³¹⁶ Bu program hakkında İç Basın Şubesi Müdürü Fethi Kardeş'in ifadesinden şunlar anlaşılmaktadır; iktidara mensup milletvekillerinin, Hükümetin yaptığı icraatları öven konuşmalarına enine boyuna

günkü meclis çalışmalarına ilişkin haberlere yer verilmiştir. Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğüne hazırlanan bu program Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarından itibaren muhalefetçe, “partizan” yayın araçlarından biri olarak eleştirilmiştir.

Bu çerçevede, CHP Milletvekillerinden Bülent Ecevit TBMM’de yaptığı konuşmasında bu programla ilgili olarak “... Demokrat Partinin grup toplantısı çağruları haber olarak verildiği halde, bizim çağrılarımızı haber şöyle dursun, ücretli ilan olarak bile yayınlamamaktadır. Yaz ortasında meclis, Cumhuriyet Halk Partisi grubu tarafından olağanüstü toplantıya çağrıldığı sırada, acele bir grup toplantımızın ilanını, bir amme müessesesi olan radyo, devlet radyosu geri çevirmiştir. Ve bizim meclis faaliyeti ile ilgili ilanımızı okumayı reddettiği saatte, Gençlik Parkındaki bir pavyonun stripteasi ilanını okumuştur..” eleştirisini yapmaktadır.³¹⁷

İç ve dış olaylar la ilgili haberlere yer veren Ögle gazetesi adlı program ise 1954 yılından sonra yayından kaldırılmıştır. Bu dönemde eğitici yayınlara da çok fazla olmasa da yer verilmiştir. 1955 yılından itibaren yayına başlayan Okul Köşesi, 1950-1960 yılları arasında düzenli olarak devam eden yabancı dil dersleri(İngilizce), Faydalı Bilgiler, Yeni Keşifler Saati, Yeni Buluşlar, UNESCO Saati, NATO Saati başlıca eğitici yönü ağır basan programlardı.³¹⁸

3.9. 1940-1946 Yılları Arasında Türkiye’de Radyo:

Türkiye radyo tarihinde 1940-1946 yılları arasında özel bir yeri vardır. Bunun gerekçesini iki olguya bağlamak mümkündür. Bu olgulardan birincisi II.Dünya savaşıdır. Savaş yalnızca ülkemizde değil bütün dünyada radyonun önemini artırmıştır. Savaşan veya savaşmayan ülkeler radyoyu, bir propaganda, bir savaş aracı olarak kullanmaya başladılar. Bu durum radyoların ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmesini sağlamıştır. Yayın süreleri artırılmış, istasyonlar

yer verilirken, sıra muhalefet partisi milletvekillerinin konuşmalarına geldiğinde ise Radyonun sesi birden bire kısılmaktaydı. Bunun yanı sıra muhalefet partisi milletvekillerinin söylemedikleri sözler söylenmiş, yapmadıkları kanun teklifleri yapılmış gibi gösterilmekte ve bu amaçla muhalefet partisi bilinçli olarak halkın önünde haksız duruma düşürülmekteydi. Yassıada Tutanakları, **Radyo Davası, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon kodu: 010 09, Yer No: 159 486 5, s.8.

³¹⁷Zabıt Cerideleri, Dönem XI, c.7, 28.2 1959, s. 1059.

³¹⁸ Kocabaşoğlu, a.g.e, s .313.

güçlendirilmiş, toplu dinleme olanakları yaratılmış ve daha çok savaşın durumuyla ilgili söz yayınlarına yer verilmiştir.

Ayrıca savaş köylü olsun, kentli olsun tüm insanlarda haber alma gereksinimi kamçulamıştır. Radyo açısından ortaya çıkan bu evrensel durum Türkiye’de de kendini göstermeye başlamıştır. Öte yandan Türkiye’nin izlemiş olduğu savaş dışı kalma politikası nedeniyle, dünyanın dikkati Ankara’da toplanmış bulunuyordu.³¹⁹ O yılların radyo yöneticileri, Ankara Radyosu’nun habercilik niteliği ile dünya radyoları arasında önemli bir yer tutmasıyla övünmekteydiler.³²⁰

Bu dönem radyosuna damgasını vuran ikinci olgu ise yurt içi yayınlarında nitelik yönünden gözlenen atılımlardır. Ankara Radyosu bu dönemde, gerçekleri acı yada tatlı olduğuna bakmaksızın topluma iletmek, ulusal bağımsızlık ve özgürlüğü korumak, ulusal birliği pekiştirmek, kültür faaliyetlerini en uzak yurt köselerine kadar yaymak görevini üstlenmişti. Yani radyo toplumun tüm kesimlerine ulaşmak istiyordu. Bir yandan savaş gereksinimleri, bir yandan radyonun üzerine aldığı toplumsal misyon, Ankara radyosu’nun baş sorumlusunun dile getirdiği gibi, Ankara Radyosu, “tatlı olsun, acı olsun hakikatleri millete ulaştırmak ve bu yolda milletin kulağı, hükümetin ağzı olmak” gibi şerefli bir vazife üstlenmiştir.³²¹

Bu dönemde radyo’nun üstlendiği bu görevi tam anlamıyla yerine getirebilmesi için örgütsel anlamda bazı değişiklikler yapılmıştır.Üç ayrı otoriteye (PTT, İç İşleri ve Milli Eğitim Bakanlığı) bağlı olan radyo kurumunda, hizmetlerin bir uyum içerisine yapılabilmesi için yeni bir örgütün kurulmasına karar verilmiştir.³²² Bu amaçla 1943 yılında 4475 sayılı yasa ile, Başbakanlığa bağlı Basın Yayın Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Bu yasa radyo kurumu açısından bir takım yenilikler getirmiştir. Bunları şöyle özetliye biliriz:

³¹⁹ Kocabaşoğlu, a.g.e, s.184.

³²⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İzzettin Tuğrul Nişbay, “Radyo Harbi” ,**Radyo Dergisi**, sayı:30, Mayıs 1942, s. 30.

³²¹ Selim Sarper, “Ankara Radyosu Milletin Emrinde”, **Radyo Dergisi**, sayı:1, Şubat 1942, s. 3.

³²² Kocabaloğlu, a.g.e, s.192.

- Madde 7’de, radyo hizmetinin her türlü teknik gereksinimlerini karşılamak için Fen heyeti’nin kurulması kararlaştırılmış.
- Madde 11’de, radyo postalarını yönetmek, postalar arasındaki ilişkiyi düzenlemek, kısaca radyo alanını yönetmek amacıyla “Radyo Dairesi” kurulacaktır. Ayrıca 5392 sayılı Basın –Yayın ve Turizm Kanununun 9. maddesinde, Radyo dairesinin ideal vazifesi, Türkiye Radyo-yayın servisinin inkişaf ettirilmesi için lüzumlu tetkikleri yapmak ve radyo alanında yabancı memleketlerdeki bütün ilerlemeleri ve yenilikleri takip ederek, bunların bizim radyomuzda tatbikini sağlayıcı tedbirleri düşünmek olarak belirlenmiştir.³²³
- Madde 20’de ise, Söz yayınları üzerindeki sıkı fiili denetim, bu yasayla sıkı bir sansür haline getirilmiş ve bu konuda tüm yetki umum müdürlüğünde toplanmıştır.³²⁴

Söz konusu yasal düzenleme ile, bir yandan radyo yasal bir statüye kavuşmuştur ve radyo kurumunda yeni birimlerin kurulmasına olanak verilmiştir. Ancak öte yandan yine bu yasal düzenleme, hükümetin radyo yayınlarını daha sıkı denetlemesi ve radyo alanına daha fazla müdahale etmesinin önünü açmıştır.

1940-1946 yılları arasında Radyo programlarında önceki dönemlere nazaran daha büyük bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde radyoda, yayın saatleri ve süreleri, programlarının yayınında görülen düzenlilik ve programların dinleyiciye sunulduğunda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ayrıca yine programların hazırlanmasında dinleyicilerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve meslekleri gibi özellikler dikkate alınmıştır. Buna ek olarak radyoculuk bir uğraş olarak kurumsallaşmaya başlamıştır. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Radyo vericilerinin kapsama alanının sınırlılığı, radyo alıcı fiyatlarının yüksekliği ve elektrifikasyon yetersizliği gibi maddi sıkıntılar radyoyu, toplumun geniş bir kesimine değil de, çok sınırlı bir kesimine hizmet etmesine yol açmıştır.

³²³ Hasan Refik Ertuğ, *Radyo İşletmeciliği*, Ankara 1951, s. 69.

³²⁴ *Kanunlar Dergisi*, c.25, s. 660-668 ., Ahmet Çiftçi ., *Uluslar arası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Ankara 1999, s.11.

3.9.1. Radyo Dergisi:

Türkiye'deki radyoculuk uygulamasının ilginç olgularından bir tanesi de Radyo dergisidir. Radyo, yapısı gereği, yöneldiği geniş kitleden besleyici yankı almakta güçlük çeken oysa buna gereksinim duyan bir kitle iletişim aracıdır. Radyonun dinleyici ile ilişki kurup, ondan besleyici yankı almasının çeşitli araçlarından birisi basımlı yayımlar özeklikle radyo dergileridir. Nitekim Türkiye'de ilk radyo yayınlarını yapan TTTAŞ da buna gereksinim duymuş ve Telsiz dergisini çıkarmıştır.daha sonraki dönemde ise telsiz dergisinin yerine radyo dergisi çıkarılmaya başlanmıştır.³²⁵ Radyo'nun yayın hayatına başlayış gerekçesi, derginin birinci sayısında şöyle açıklanmıştır: Radyo mecmuası, Türk radyo idaresi ve Türk radyo dinleyicilerini bir araya getirmek ve birbirlerini anlamalarının temin etmek üzere çıkmaktadır” denmektedir.³²⁶

Radyo dergisi, 15 aralık 1941 ile Aralık 1949 arasında 8 yıl boyunca 96 sayı çıkmıştır. Öncede ayda bir çıkan dergi 1948 yılından itibaren iki veya üç ayda bir yayınlamıştır. Bu derginin çıkmasında Matbuat Umum Müdürü Servet İskit önemli rol oynamıştır. Radyo dergisi önceleri genel olarak Matbuat Umum Müdürlüğüne, özel olarak ta radyoyu tanıtıcı yazılara yer vermiş, 1945'ten sonra ise daha çok aktüalite dergisine dönüşmüştür. Radyoya değin teknik bilgiler, yerli ve yabancı radyolara dair haberler ve radyo çalışanları hakkında verdikleri bilgilerden dolayı, radyo konusunda araştırma yapanlar için önemli bir kaynak özelliği göstermektedir.³²⁷

3.10. Radyoda Yaşanan Örgütsel ve Yasal Değişiklikler:

Radyo Örgütü, 1943 yılında çıkarılan 4475 sayılı yasayla Basın Yayın Umum Müdürlüğü bünyesindeki yerini koruyarak 1949 yılına dek radyo yayınlarını sürdürmüştür. Fakat 1946 yılında çok partili siyasal yaşamın başlatılması, genel

³²⁵ Koçabaşoğlu, **a.g.e**, s.201.

³²⁶ “Başlarken”, **Radyo Dergisi**, sayı:1 , Aralık 1941, s.1.

³²⁷ Mecmuamız Nasıl Hazırlanır, Nasıl Çıkar?, **Radyo Dergisi**, sayı 12, s.11-12 ., Kocabaşoğlu, **a.g.e**, s.202.

olarak Basın-Yayın Örgütünde, özel olarak da Radyoda bir takım değişiklikleri zorunlu kılıyordu.

Basın-Yayın Örgütünde yapılması öngörülen değişiklik ilkin 4475 sayılı yasanın 20. maddesinde³²⁸ bir değişiklik yapılması şeklinde ortaya çıkmış, daha sonra yeni bir tasarı hazırlanması yoluna gidilmiştir.Söz konusu madde değişikliğine neden gerek duyulduğunu 25 Kasım 1948 tarihinde Bakanlar Kurulunca TBMM'ye sunulan değişiklik tasarısının gerekçesinde açıkça görmek mümkündür.Gerekçede şu görüşe yer verilmektedir:

“Memleketimizde siyasi partilerin taahhüdü dolayısıyla, Devletin idaresinde bulunan radyodan siyasi partilerin istifadelerini temin edecek usullerin tespiti lüzumlu görülerek...” Aynı tasarının İçişleri komisyonu raporunda da, “ Fikir, söz, yayın ve haberleşme hürriyetinin medeni dünyada en müterakki vasıtalarla umumun faydasına en mütakâmil şekillerde tatbikatı müşahede olunurken, çok partili siyasi hayatı günden gene olgunlaşan Türkiye’imizde de devletin elinde buluna radyodan siyasi partilerimizin eşit şartlarda faydalanma esasının kabulü...” gerektiği görüşüne yer verilmektedir.³²⁹

Aktardığımız bu görüşler, radyo örgüt ve yönetimine yeni bir biçim vermek amacının ardında, çok partili siyasal yaşamın gereklerine yanıt verebilmek endişesinin yattığını açıkça göstermektedir.

Bir süre sonra 4475 sayılı yasanın 20. maddesini değiştirmeye yönelik yasa tasarısı TBMM'den geri alınmış, bunun yerine Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu Tasarısı Meclis'e sunulmuştur. Bu değişikliğin nedeni, 20. maddenin yapılacak olan değişikliğin amacı gerçekleştirmede yeterli olamayacağı düşüncesi ve turizm işlerini de kapsayacak yeni bir kurum oluşturma isteğinden kaynaklanmış olabilir. Nitekim, 24 Mayıs 1949'da kabul edilen 5392 sayılı Basın

³²⁸ 4475 sayılı yasanın 20. maddesi söz komitelerine, her türlü söz yayınlarını denetleme yetkisi veren maddedir. Maddenin son fıkrasında Basın-Yayın Genel Müdürlüğüne, söz komitelerinin kararlarıyla bağlı olmaksızın yayınlarda istediği değişiklikleri yapma yetkisi verilmiştir. Bu nedenle 20. madde, 4475 sayılı yasanın en anti demokrat nitelikteki maddesi olduğu gibi, siyasal iktidara radyo yayınlarını kontrol etme yetkisi veren bir maddedir. **Kanunlar Dergisi**, c.25, s. 665.

³²⁹ **Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, c. 9/2.

Yayın Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu, basın ve radyo açısından daha ileri düzeyde bir örgütlenme amaçladığı gibi, iç ve dış turizm işlerini de bu kanun kapsamına almaya yöneliktir. Aslında yeni yasanın radyo açısından getirdiği en önemli değişiklik, yine de Radyonun çok partili yaşama uyarlanması sorunudur.³³⁰

Yeni yasa uyarınca radyonun nasıl bir örgütsel yapıya kavuştuğunu saptamaya geçmeden önce, söz konusu yasanın radyo açısından getirdiği yeniliklere değinmenin faydalı olacağı kanısındayız. Yasanın radyo yayınlarını düzenlemek amacıyla getirdiği en önemli yenilik, Radyo Yayınları Danışma Kurulu'dur.

5392 sayılı yasanın 15. maddesi uyarınca Danışma Kurulu aşağıdaki üyelerden oluşmaktaydı:

- A. Milli Eğitim Bakanlığında pedagoji uzmanı bir temsilci ile Dış İşleri Bakanlığında ve Genelkurmay Başkanlığında birer temsilci.
- B. Üniversitelerarası kurul tarafından edebiyat, hukuk iktisat, tarım, tıp ve fen konularında seçilecek birer öğretim üyesi.
- C. Güzel Sanatlar Akademisi ile Ankara Devlet Konservatuvarı öğretim meclislerince seçilecek birer üye.
- D. Genel Müdürlük tarafından güzel sanatlar alanında yetkili üç uzman, genel müdür ise bu kurulun tabii üyesidir

Bu kurulun görevi “Türkiye radyolarında yapılacak yayınların esaslarını ve programlar hakkında görüşlerini bildirmek...”olarak belirtilmiştir.³³¹ Başka bir söyleyişle radyonun genel yayın politikasını belirleyecek ve bunun programlara yansımaları sağlayacak bir organdır. Danışma Kurulu 1949 ve 1950 yıllarında iki kez toplanmış, üçüncü toplantısını ise ancak 27 Mayıs 1960'dan sonra yapabilmıştır.

Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu, 23. maddesinde siyasal partilerin seçim zamanlarında yapacakları radyo konuşmalarını da düzenlemiştir. Buna göre, en az on il merkezinde örgütünü kurmuş ya da TMMM'de en az üç

³³⁰ Çifti, a.g.e, s.12 ; Ertuğ, a.g.e, s.167 , Koçabaşoğlu, a.g.e, s. 257.

³³¹ TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 8, Toplantı 3, C. 31 s.685, Ertuğ, a.g.e, s. 69-70.

kişilik grubu ve en az üç il merkezinde örgütü buluna her siyasi parti bu olanaktan yararlanabilecekti. Bu nitelikleri taşıyan siyasi partiler seçim tarihine on beş gün kala başlayıp seçimlerden iki gün öncesine kadar olan süre içerisinde ancak dört konuşma yapabilirler konuşmalar saat 18.00-20.00 arasında başvuru sırasına göre yayınlanır. Konuşma metinleri iki gün önceden Genel Müdürlüğe verilir ve 24 saat içerisinde savcılık denetiminden geçirilirdi.³³² Siyasi partilerin seçim zamanlarında radyo konuşmaları yapmaları 30. 6.1954 tarihinde kabul edilen 6428 sayılı, 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nu değiştiren kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.

Yeni yasa, 9. maddesiyle, “bütün radyo yayın postalarının işleyişini ve memleketimizin milletlerarası yayın kurumları ile olan münasebetlerini” düzenleme görevini, 4475 sayılı yasadakine benzer bir şekilde, Genel Müdürlük bünyesindeki Radyo Dairesine vermiştir. bunun yanı sıra yasanın 21, 24 ve 25. maddeleriyle de radyo müdürlüklerine yönetsel açıdan bir takım olanaklar verilmiştir. Yasanın radyoya sağladığı bu olanaklar, 1950’li yıllarda çağdaş radyoculuğun gereksinimlerini karşılamada kuşkusuz çok yetersizdi. Ancak bunları olumlu gelişmeler olarak almamızın nedeni, bir önceki uygulamaya oranla bir aşama olmasındandır.

Radyo yayın politikasının ve program kalıbının ana çizgilerini belirlemek görevi Radyo Yayınları Danışma Kuruluna bırakılmıştır. fakat bu kurul kağıt üzerinde kalmış ve kurulun görevlerini Radyo Dairesi ve Ankara Radyosu Müdürlükleri üstlenmiştir.

Bu dönemdeki radyo kurumu görüldüğü üzere ileri bir radyoculuk uygulamasına olanak verecek şekilde ve nitelikte değildir. Söz konusu yapı pek önemli bir değişiklik göstermeksizin 1960 yılına kadar devam etmiştir. Ayrıca siyasi iktidarın zaman içerisinde radyoya karşı artan ilgisine koşut olarak somutlaşan siyasi baskı, kurumun üzerinden hiç eksik olmamıştır. Özellikle radyo üzerindeki siyasi baskıların arttığı 1957 döneminden sonra düzenli radyo örgütünden ve işleyişinden söz etmek pek mümkün değildir.

³³² Kanunlar Dergisi, aynı yer, s. 686-687, Ertuğ, a.g.e, s. 165.

4.BÖLÜM

DP’NİN RADYO POLİTİKALARI:

Bu bölümümüzde Demokrat Parti’nin radyo konusunda nasıl bir politika izlediği, bu politikanın muhalefet ve iktidarda iken ne gibi değişiklikler gösterdiği, ve özellikle 1956 yılından sonra Demokrat Partinin radyoyu kullanarak yaptığı uygulamaların 27 Mayıs sürecine yaptığı etkileri ve Demokrat partinin yargılanması sürecinde radyonun nasıl bir rol oynadığı konularına açıklık getirmeye çalışacağız.

4.1. Demokrat Parti’nin Radyoya Bakışı :

Türkiye’nin II.Dünya savaşı sonrasında hem Batı demokrasilerin zorlamasıyla hem de kendi içerisindeki dinamikler sonucunda çok partili demokrasiye geçtiğini biliyoruz. Ülke içerisinde siyasal anlamda yaşanan bu gelişmeler, yeni bir partinin kurulmasına yol açmıştır. Bu yeni partinin kurulması radyodan kimin nasıl faydalanacağı konusunda tartışmalara yol açmıştır. Bu nedenle çok partili siyasal yaşam döneminde Radyo, iktidarla-muhalefet arasında bir tartışma konusu haline getirilmiştir.³³³

Demokrat Parti’nin kuruluşuna kadar böyle bir sorunla karşılaşmayan iktidar partisi CHP, radyoyu kendi istekleri doğrultusunda kullanmıştır. Fakat Radyo’nun toplumu yönlendirmedeki önemini kavramış olan muhalefet partisi yöneticileri, radyodan iktidarla birlikte eşit bir biçimde yararlanılması gerektiğini belirtmişler ve bu bir çok platformda dile getirmişlerdir. Bu açıdan Demokrat Parti’nin muhalefette iken radyo konusundaki taleplerini incelemenin konunun bütünlüğü açısından faydalı olacağı kanısındayız.

Radyodan eşit bir şekilde faydalanmak için Demokrat Parti Genel Başkanı, Celal Bayar, 5. 7. 1946 tarihte Başbakanlık Yüksek Makamına bir mektup

³³³ Bu tartışmaları hem en asgariye indirmek hem de İktidarın Radyo’daki egemenliğini biraz daha arttırmak amacıyla Radyo Örgütünde yasal bir takım değişiklikler yapılmıştır. bkz., **Bölüm 4**, s.174-176.

göndermiş ve bu konudaki isteklerini belirtmiştir. Başbakanlık tarafından bu mektuba verilen cevapta, “radyoda yapılacak her türlü söz yayınlarının 4475 sayılı kanununun 20. maddesi gereğince, tayin edilen söz komitelerince tetkik edilip programa alındığı” belirtilerek bu konuda asıl yetkilinin Basın Yayın Genel Müdürlüğü olduğu belirtilerek, oyalayıcı bir cevap verilmiştir.³³⁴

Bu konuda Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, İsmet İnönü tarafından verilen 12 Temmuz beyannamesinin gerçekleşebilmesi için bile, radyodan muhalefetin yararlanmasını zaruri görmüştür.³³⁵ Bunun yanı sıra Sivas’ta yaptığı bir konuşmada ise şunları söylemektedir:

“Radyo meselesine gelince, radyo halkın parasıyla kurulmuştur ve tek taraflı kullanılmaması icap eder. Halbuki zaman zaman, yalnız bir tarafın menfaatine çalışmaktadır. Bununla da kalmamakta, bazen DP aleyhine yazılan makalelerde okunmaktadır. Gazetelerde görmüşsünüzdür, bir demokrat milletvekili arkadaşımız, Demokrat Parti’nin de radyodan faydalanabilmesini sağlamak üzere bir kanun teklif etmiştir. Kabul edilip edilmeyeceğini bende sizin kadar bilmiyorum”.³³⁶

Celal Bayar’ın sözünü ettiği kanun teklifini DP Meclis Başkan Vekillerinden Fikri Apaydın hazırlamıştır. Kanun teklifinin gerekçesini Apaydın şöyle izah etmektedir:

“Radyo cihazları asrımızın en modern yayın vasıtasıdır. Birçok memlekette şirket halinde olan bu tesislerden siyasi partiler ücretli ücretsiz neşriyat yapmak suretiyle fikirlerini halk arasında kolayca yayabilmektedirler. Ancak radyo memleketimizde devlet malı olup bu cihazla yapılacak neşriyâta hükümet bir takım tâhditler koymuş olduğu için CHP haricinde kalan siyasi partiler memleket olaylarına ait fikir ve düşüncelerini bu vasıta ile halka yaymak hakkından mahrum kalmışlardır.

Demokrasinin memleketimizde esaslı bir şekilde yerleşmesi ve kökleşmesi konusunda radyo cihazlarıyla yapılacak neşriyatın en büyük rolü oynayacağı, inkarı mümkün olmayan hallerin başında

³³⁴ Yassıada Mahkemeleri **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon kodu: 030 01, Yer No: 44 257 2 , s.1-5.

³³⁵ Yassı Ada Mahkemeleri, “Demokrat Parti Beyannamesi”, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi** ,Fon Kodu: 030 01, Yer No: 12 71 9.

³³⁶ Muammer Aksoy, **Partizan Radyo ve Demokrat Parti**, Akyıldız yay. Ankara 1960 s.17.

gelir. Gerek bu gayenin tahakkûku, gerekse siyasi partilerin eşit haklara sahip olmaları düstürünün fiilen belirtilmesi, teklif olunan fıkranın kanuna ilavesi, zarureti doğurmuştur”³³⁷.

Yine bunlara ek olarak Tasvir-i Efkar gazetesinin 1.9.1947 tarihli nüshasında çıkan beyanatında:

“Baskı yok fakat ajanstan istifade edemiyoruz, baskı yok, fakat radyo ile millete hitap edemiyoruz” demektedir. Başka bir örnekte ise, 6.1.1948 tarihinde Adana’da yaptığı konuşmada: “talebimiz üzerine bizimde radyodan istifade edebileceğimizi söylediler. Yaptıkları nedir bilir misiniz? Dört senede bir saat konuşmamıza müsaade edilecek. Oda hükümet tarafından kontrol edilmek şartı ile. Görüyorsunuz ki bu gibi meselelerde bile kendilerini düşünmektedirler. Bütün memleket meselelerinin mütalâasında verdikleri hal sureti kendilerinin her ne suretle olursa olsun edebi olarak iktidarda ve ikbalde kalmalarını sağlayacak mahiyette tecelli etmektedir” diye düşüncelerini belirtmiştir.³³⁸

Demokrat Parti’nin önde gelen liderlerinden Adnan Menderes ise bu konudaki düşünceleri şöyledir. Adnan Menderes, 13.6.1948 tarihinde Yenipazar’da yaptığı konuşmasında:

“Seneler senesi CHP, iktidarın en alelâde icraâtını bile gürültülü propagandalara vesile yapmıştır. Millet parası ile çalışan radyolarda, bir taraflı olarak mütemâdiyen kendilerini methettirmek yolunda, türlü gürültüler ve gösteriler yapabilmişlerdir” diyerek CHP’nin radyodan usulsüz bir biçimde yararlandığını belirtmiştir.³³⁹

Demokrat Parti Genel Başkan Vekili Fuat Köprülü ise parti adına Kuvvet gazetesinde, 28.7 1947’de yazdığı makalesinde şunları söylemiştir:

“Zamanın Başbakanının, Demokrat Parti’yi ilgilendiren bir konuşmasının radyoda yayınlanması üzerine buna karşı DP’nin verdiği cevabın radyoda okunmamasını ele alarak demokratların en tabii bu taleplerinin reddedildiği, DP’nin sesinin radyoda duyurmamak hususunda

³³⁷ **Zabıt Cerideleri**, Dönem: 8, C.19, 20.5.1949.

³³⁸ Radyo Davası, , **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi** Fon kodu: 010 09 ,Yer no: 159 488 2 , s. 2

³³⁹ **Zafer**, 13.6.1948, s.2., Aksoy, **a.g.e**, s.19, Radyo Davası, **a.g.y**, s.3.

ısrar edildiğini kaydettikten sonra bütün gazeteler hükümet inhisarında olmadığı için matbuat kanununda hücumu uğrayan tarafın müdafaasını yine aynı sütunlarda yaymasını temin edecek hükümler vazeden hükümet, inhisarında bulunan tek radyo için bütün dünyaca kabul edilen bu prensibi kabul etmemekte neden bu kadar inat ediyor. Muhalefetin radyoda hakkı yok mudur?..”

Fuat Köprülü, yine 20.4.1947 tarihindeki Kuvvet gazetesinde:

“ Milli bütçeden milyonlarca lira tahsisat alan devlet radyosunun hükümet partisine çığırtañlık hizmeti yapması ve buna mukabil muhalefet partisine burada sesini duyurmak imkanı vermemesi doğrumudur? Devlet radyosu tamamıyla tarafsız kalmak ve parti propagandalarına yer vermek gibi bir prensip kabul ederek buna sadakatle riayet eyleyecek olursa buna bir şey denemez. Fakat tek taraflı propagandacılık demokratik esaslara asla uymayan çirkin bir harekettir.” diyerek Cumhuriyet Halk Partisine yüklenmiştir.³⁴⁰

Fuat Köprülü başka bir söyleminde ise :

“ Demokratik prensiplerine sadık olduğunu iddia eden bir hükümetin yapacağı şeylerden biri, muhalefetin her türlü neşir ve propaganda vasıtalarından istifadesine imkan bırakmaktadır. Bugün dünyada matbuat kadar, hatta ondan daha mühim bir neşir, telkin ve propaganda vasıtası olan radyoyu kendi inhisarında tutan ve muhalefetin ondan faydalanmasına imkan bırakmayan bir hükümetin, hatta şeklen olsun, kendisinin demokratik prensiplerine taraftar olduğunu iddia etmesine imkan yoktur. bugün yeryüzünde hiçbir demokrat memleket gösterilemez ki, onun radyo istasyonlarından muhalefetin sesi yükselmesin...” demektedir.³⁴¹

Demokrat Parti'nin kurucularından ve DP iktidarının değişmez meclis başkanı Refik Koraltan, bu alanda çok açık konuşarak muhalefetin radyodan serbestçe faydalanması tezini savunmuştur. Öyle ki, muhalefet partilerinin seçim zamanlarında radyoda yapacakları konuşmaların, daha önce tarafsız bir heyetin kontrolüne tabi tutulmasının bile, demokrasi ile asla bağdaşmayacağını bildirmiştir.

Yukarıdaki demeçlerden görüldüğü üzere Demokrat partinin önde gelen yöneticileri, partilerinin muhalefette oldukları 1946-1950 yılları arasındaki dönemde radyonun önemli bir kitle iletişim aracı olduğunu bilerek, değişik platformlarda

³⁴⁰ Aksoy, a.g.e, s.23, Radyo Davası, , a.g.y, s.5.

³⁴¹ Aksoy, a.g.e, s.23.

radıodan demokrası ilkelerine uygun olarak eşit bir şekilde yararlanılmasını gerektiğini üzerinde durmuşlardır.

Demokrat Partinin, 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrasında kendilerinin de beklemediği bir şekilde seçimleri kazanması Türk siyasi hayatında yeni bir dönemi ağmıştır. 27 yıllık tek parti iktidarının yıkılarak yerine, her alanda özgürlükleri savunan yeni bir partinin gelmesi tüm kamuoyunda sevinęle karşılanmıştır. nk Demokrat Parti'nin, muhalefette iken sergilediği tutum ve kurmayı planladığı yönetim anlayışı tüm insanların özlediği ve beklediği bir anlayıştı.şimdi herkes bu partinin söylediği şeylerin geręekleřmesini dört gözle beklemekteydi. Yalnız tüm kamuoyunun unuttuğu bir nokta vardı ki bu nokta, bir partinin muhalefette iken yapacağını söylediği söylemlerin, iktidara gelmesinde çok kısa bir süre sonra değişmesi ve bu söylemlerle taban tabana zıt olan çok farklı bir politika izlemesidir. Türk siyasal alanında artık gelenekleşen bu durum, Demokrat Parti iktidarın ilk birkaç yılından sonra da ortaya çıkmaya başlamıştır.

Demokrat Parti'nin radyo konusunda izlediği politikada diğer alanlarda olduğu gibi bu konuda da değişiklik göstermiştir. Bu değişiklikler gerek radyo yayınlarının niteliklerinin değiştirilmesinde gerekse muhalefeti radyodan uzak tutmak olmak üzere iki başlıca iki alanda geręekleřmiřtir. DP'nin radyo politikasındaki değişiklikleri daha iyi anlamak için Demokrat Partinin önde gelen yöneticilerin radyo konusundaki demeçlerine bakmanın faydalı olacağı kanısındayız.

Adnan Menderes'in 1954 Mart'ındaki Meclis konuşmasında “Bu akşam radyoda intişar edecek olan sözleri de kendisine söyleyeyim. Bunlar mutlaka karşılıklı olarak yaptığımız konuşmalar olmayacaktır, mutlaka benim konuşmamın da heyeti umûmiyesi olmayacaktır; fakat radyo hakkında, muhtelif memleket meseleleri hakkında, hükümetin ne düşündüğünü, ne yapmak istediğini vatandaşın bilmek istemesi en doğal hakkıdır. Yoksa karşılıklı bir münazara halinde değil. Demokrat idarede aslolan memleketin sevkidir. Yoksa sadece, muhalefet ne demiş, muvafakat ne söylemiş karşılıklı bir münazara tertibi ile milletin hakemliğine gitme şeklinde

değildir. Biz bu kanaate sahip olarak bütün meseleleri arz etmiş oluyoruz”. Diyerek radyodan hükümetin icraâtlarını anlatmasının en doğal hakları olduğunu belirtmiştir.³⁴²

Adnan Menderes başka bir Meclis konuşmasında ise,

“Radyo ile beraber bütün basın vasıtalarını ellerinde bulundurarak vatandaşın vicdan ve tefekkür hayatına hakim olmak için akla geleni gelmeyen, bütün tedbirleri kendilerine düstür ittihâz eden insanlar, kendilerinde bu iddiayı ileri sürmek cesaretini nasıl buluyorlar... radyo devletin malıdır, devletin icra vasıtasıdır. Devlet malı ve vasıtasını devlet ve memleket menfaatine olarak hükümet kullanır, Devlet radyosunun orta malı olduğunu iddia etmek hiç kimsenin hakkı değildir” diyerek CHP’nin, vaktiyle muhalefete radyoda hak tanımadığını, şimdi de aynı uygulamanın Demokrat Parti tarafından yapılabileceğini belirtmiştir.³⁴³

Yine başka bir Meclis konuşmasında Adnan menderes Radyonun kullanımı konusunda şunları söylemiştir: “ bu tedbirlere niçin lüzum görüldüğünü soramıyorlar ve biz iyi konuştuk diyorlar. Kayıtlar elimizdedir. O kadar kötü konuşular ki, devletin bir vasıtası yalnız başına onları değil, bütün partileri de bir müddet için getirmemek bir zarûret halini aldı. Devletin organı olan hükümet, bu derece terzîl edilecek olursa, bir zaman sonra işlerin nereye varacağını tespit etmek mümkün olmaz... Radyoda konuşmanın, meydanlarda konuşmanın adâbını öğrenelim, ondan sonra hak isteyelim. Bugün muhalefet partileri, işte bu sebepten dolayı devlet radyosunu kullanmaktan mahrumdurlar”³⁴⁴ diyerek muhalefet partileri yöneticilerinin radyo’da konuşmaktan aciz olduklarını, bu sebepten dolayı da radyodan faydalanmamaları gerektiğini belirtmiştir.

Adnan Menderes başka bir konuşmasında ise muhalefetin radyodan faydalanmasının demokrasi ile bir alakası olmadığını belirterek şunları söylemiştir:

“ Bir memlekette iktidar serbest oylarla tekarrûr ettikten sonra, bir memlekette muhtar seçimlerinden büyük seçimlere kadar serbest seçim olduktan sonra, matbuat istediğini yazdıktan sonra , devlet

³⁴² TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 9, C.29, s.221.

³⁴³ Aksoy, a.g.e, s.50-51.

³⁴⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 10, C. 1 , s.320-321.

radiosu kendi elinde değildir diye, o memlekette demokrasi yok, hürriyet yok, demokrasi böyle olmaz, hürriyet böyle olmaz demek, hakikaten insafsızlık olur..”³⁴⁵

Demokrat Parti iktidarı, 1954 seçimlerinden çok kısa bir süre sonra, muhalefet partilerinin seçim zamanlarında bile radyodan istifade etmesini önlemeye yönelik 30.06 1954 tarihinde bir kanun çıkarmıştır. Bu kanunun içeriğini Adliye Encümeni İsmail Hadımlıoğlu şöyle açıklamıştır: “ Devlet radyosu her şeyden evvel bir terbiye ve kültür müessesesidir. Bunun dışında herhangi bir şekilde ondan faydalanmaya çalışmak, hatta daha da ileriye gidip seçim gibi heyecanlı bir zamanda bu kültür müessesini başka türlü halk tanıtmak doğru değildir” diye açıklamıştır.³⁴⁶

Demokrat Parti iktidarı, muhalefetin seçim dönemlerinde radyodan faydalanma hakkını almadan önce çıkardığı “6334 Sayılı Neşir Yoluyla veya Radyoda İşlenecek Cürümler Hakkındaki Kanun” ile radyodan yapılacak yayınlarda insanların şeref ve haysiyetine zarar verecek yönde yayın yapanların ağır cezalara çarptırılacağını belirterek, muhalefetin bu kitle iletişim aracından olabildiğince az yararlanmasını sağlamaya çalışmıştır..³⁴⁷ Daha sonraki uygulama ile de bu hak tamamıyla alınmıştır. Demokrat Partinin diğer alanlarda da devam eden baskı yöntemleri, radyo konusunda da özellikle 1956 yılından itibaren artarak devam etmiştir.

Yukarıdaki uygulamalardan anlaşılıyor ki Demokrat Parti iktidarı daha ilk yıllarından itibaren radyo yayımlarına ilişkin şu ilkeleri benimsemiştir:

- ✓ Devlet radyosunda iktidar ve muhalefet partilerinin propagandası yapılmaz.
- ✓ Bu radyoda devlet icraatına ait haberler verilir.
- ✓ Mesul devlet adamları radyoda konuşurlar.

Bu prensiplerden anlaşılmaktadır ki, DP iktidarı radyoyu etkili bir “telkin ve propaganda” aracı olarak değerlendirmiş ve bu araçtan kendisi dışında kimsen

³⁴⁵ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 9, İçtima 2 ,C. 9 , s.94 .

³⁴⁶ Aksoy, **a.g.e**, s.64.

³⁴⁷ 6334 sayılı kanun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Bölüm 3** ,s.103-107.

yararlanmasını kabul etmemiştir. Radyoya değin uygulamalar açısından DP'nin belki de en büyük çelişkisi, bir telkin ve propaganda aracı olarak bu kadar değer verdiği radyoyu sınırsız bir biçimde kötü kullanarak geri tepen bir silah konumuna sokmuş olmasıdır.³⁴⁸

Bu tutumun oluşmasının sebeplerinden bir tanesi, iktidara gelişinden bir süre sonra DP'nin özellikle aydınlar ve basının yoğun eleştirilerine hedef olması ve bu eleştirilere karşı radyoyu bir meşru müdafaa aracı gibi kullanmak istemesidir. Bu tür eleştirilerin oluşmasında daha önceden de belirttiğimiz gibi ABD'den gelen ekonomik yardımların kesilmesi ve bu bağlamda DP'nin yeni çözümler üretememesi gibi nedenler önemli rol oynamıştır. Bu tutumun bizce daha önemli bir nedeni ise, II.Dünya savaşı öncesinin kimi faşist ülkelerdeki deneyimin de etkisinde kalarak, halkın uzun süre aldatılabileceği ve bu yolda radyodan yararlanılabileceği varsayımının kabul edilmiş olmasıdır.³⁴⁹

Demokrat Partinin özellikle 1956 yılından itibaren radyoya çok daha önem vermesinde dış politikada yaşanan gelişmelerinde rolü de büyüktür. Özellikle Süveyş Krizi ve Macaristan Krizi sırasında Radyonun propaganda aracı olarak ne kadar önemli bir iletişim aracı olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Özellikle Süveyş Bunalımı sırasında Moskova Radyosu, BBC, Voice of America (VOA) ve Kahire Radyosunun büyük rol oynamaları ve Türkiye'nin de Bağdat Paktı dolayısıyla bu bunalımın içerisinde yer alması radyoya verilen önemi daha da artırmıştır. Bu konuya ileride dış politikanın radyo üzerindeki etkileri üzerinde daha ayrıntılı olarak değineceğiz.³⁵⁰

Demokrat Parti hareketini, bir halk hareketi olarak değil de, burjuvazinin kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda ilk kez geniş kitleleri seferber

³⁴⁸ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.346 Bu konuda Muammer Aksoy, 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı döneminde radyo, “ muhalefet ve tarafsızlara durmadan saldıran, haysiyet ve şerefleri hiçe sayan, suç üstüne suç işleyen bir tecavüz makinesi” olmuştur demektedir.bkz. Aksoy, **a.g.e.**, s.12.

³⁴⁹ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**,s.347.

³⁵⁰ Kuruoğlu, **a.g.e.**, s.49.

edişi ve siyasal ortamda egemenliğini güçlendirishi olarak değerlendirirsek, Demokrat Partinin radyoya olan bakış açısını daha iyi anlamış oluruz.

4.2. Radyo Programlarının Yapısı:

Demokrat Parti'nin radyo politikası ve bu politika yaşanan değişimleri göstermesi bakımından bu dönemdeki radyo programlarının yapısına değinmenin faydalı olacağı kanısındayız. Bu dönemdeki programların dağılımını gösteren aşağıdaki tablo bize aydınlatıcı bilgiler verecektir.

Tablo 7: 1947-1950 Radyo Yayınlarının Dağılımı:

Yıllar	1947 %	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Divan Müziği	22	21	21	21	22	24	26	22	28	25	28	25	27
Türk Halk Müziği	4	4	5	5	6	7	8	5	6	7	7	6	7
Türk Müziği Toplamı	26	25	27	26	28	32	34	28	34	33	35	32	35
Batı Eğlence Müziği	24	29	22	28	20	22	16	18	23	29	23	26	27
Batı Müziği Toplamı	45	45	42	41	35	30	29	33	37	42	37	41	39
Müzik Yayınları Toplamı	68	72	71	70	68	64	62	67	74	77	73	72	72
Haber Yayınları	15	15	18	18	18	16	15	16	14	9	8	9	10
Eğitici-Aydınlatıcı	0.9	0.9	0.9	3.57	4	5	5	4	3	4	2	3	2
Manevi Yayınlar	-	0.5	-	-	5.2	4.5	4.2	6	6	2.3	2.2	1.50	1.30
Kültür-Sanat	3	2	2.5	1.2	1.2	1.5	1.2	1.7	2.3	2.4	1.4	2.2	2.8
İşçi- Sanat	-	-	-	-	0.5	1	1.25	1.4	0.9	1.2	1.6	1.6	2.1
Çocuk-Gençlik	1.6	1.8	1.6	1.6	1.5	1.5	1.2	1	1.1	1.4	1.4	1.6	1.3
Kadın-Sağlık-Ev	-	0.7	-	-	0.3	0.2	0.6	0.2	0.5	0.6	0.3	0.3	0.5
Dinleyici Mektupları	-	-	-	-	0.4	0.8	0.3	-	-	-	-	0.2	-
Eğlence-Spor	1.2	1.4	1.2	1.2	1.2	0.8	0.9	1.2	3.8	3.9	3.4	2.85	1.6
Söz Yay.Toplamı	26	27	28	29	33	35	34	35	22	21	24	25	28
Duyuru	1.2	1.08	1.08	1.08	2.3	2.1	1.2	1.5	2.4	1	1.6	1.3	1.2
Yayın Süresi Toplamı	6620	7400	7400	7400	7550	8220	8450	8470	8650	11600	11580	11300	10700

Demokrat Parti'nin iktidarı süresince radyo yayınlarının da bazı değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin en önemlilerinden bir tanesi müzik yayınlarında yaşanmıştır. Tek parti iktidarı döneminde ağırlıklı olarak Batı eğlence ve Batı sanat müziği ağırlıklı yayınlar yapılmış ve Türk halk müziği ve Türk sanat müziği ihmal edilmiştir. Demokrat Parti iktidarı ile birlikte ise Türk halk müziği ve Türk sanat müziğine daha fazla yer verilmeye başlanmıştır. Fakat bu durum 1956 yılından sonra batı ile yaşanan sıkı ilişkilerden sonra artış göstermeye başlamıştır.

351

Demokrat Parti'nin iktidarı döneminde radyo yayınlarında dikkat çeken değişimlerden bir tanesi de haber yayınlarıdır. Tek parti iktidarının dan başlayarak 1954 yılına kadar önemli bir değişiklik göstermeyen haber yayınları, bu tarihten itibaren iç ve dış politika ile ilgili haberler büyük oranda azalmıştır. Bu durumun oluşmasında iç politikada gerek basının gerekse muhalefetin demokrat partiye karşı olan tepkilerinin artması gösterilebilir.

Yine yukarıdaki tablodan çıkardığımız önemli sonuçlardan bir tanesi de eğitici ve aydınlatıcı yayınların gösterdiği seyirdir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte bu tür yayınlarda büyük bir artış yaşanmıştır. 1950'li yıllarda %0.5 civarında iken bu oran %5 lere kadar yükselmiştir. Aynı durum manevi yayınlar konusunda da görülmektedir. Dönemdeki radyo programları incelendiğinde radyo açılış saatinden sonra 19:30-19:45 saatleri arasında Kurân okunmasına başlanmıştır. Özellikle 1950-1954 yılları arasında manevi yayınların toplam yayınlar içerisindeki oranı büyük artış göstermiştir. Keza, tek parti iktidarı süresinde bu alana yönelik yayınlara pek rastlanmamıştır.

Demokrat Parti iktidarı dönemindeki radyo yayınlarında eğlence ve spor yayınlarına yönelik de büyük artışlar yaşanmıştır. DP, Özellikle 1955 yılından itibaren gerek iç politikada gerekse dış politikada yaşanan sıkıntıları unutturmak ve halkın ilgisini bu yöne çekmek amacıyla bu yayınlara da ağırlık vermiştir. Radyo yayınlarının toplam sürelerine bakıldığında ise Demokrat Parti döneminde özellikle de 1955 yılından itibaren büyük artış yaşanmıştır.

³⁵¹ Dönemin günlük gazetelerindeki radyo programları incelendiğinde Türk müziğine radyoda daha fazla zaman ayrıldığı görülmektedir.

Demokrat Parti iktidarı dönemindeki radyo yayınlarındaki değişimi göstermesi açısından ele aldığımız iki günlük radyo programı bize daha da aydınlatıcı bilgiler verecektir.

23 Aralık 1951 Ankara Radyosu Programı:

- 13.15 : Dans müziği
- 13.30 : Radyo Solo orkestrası
- 14.00 : şarkılar
- 14.45 : Salon orkestrası
- 15.10 : Türküler
- 15.45 : Sevilmiş sesler
- 17.00 : Türküler
- 17.50 : Klasik Türk Musikisi
- 18: 30 : Vasler
- 19.40 : Suzan Güvenden şarkılar
- 20.00 : Radyo Gazetesi
- 20.30 : Dinleyici istekleri
- 21.00 : Haberler
- 21.15 : şarkılar
- 23.30 : Eğlenceye yönelik yayınlar
- 24:00 : Kapanıř³⁵²

10 Mayıs 1957 Ankara Radyosu Programı

- 7.10 : Açılış
- 7.30 : Kurn okunması
- 7.45 : Haberler
- 8.30 : Hafif melodiler
- 9.00 : Saz eserleri
- 10.00 : Kapanış
- 11.55 : Açılış

³⁵² **Zafer**, 23 Aralık 1951

- 12.00 :Riyaseti Cumhur Armoni Mızıkası
12.30 : Üç sestem şarkılar (Cevriye Ceyhun, Gül Batu, Neşe Can)
13.00 : Haberler
13.30 : Cumhuriyet konseri
14.15 : Beraber şarkılar
14.30 : NATO konuşması
15.30 : Amerika'da hazırlanan Özel müzik programı
16.00 : Kayıp mektupları
16.30 : Kapanış
16.55 : Açılış
17.00 : Radyo çocuk saati
18.00 : Radyo köy postası
18.30 : Çeşitli türküler
19.00 : Haberler
19.15 : Tarihten bir yaprak
19.45 : Serbest saat
20.35 : Yunus Emre Programı
21.00 : Radyo gazetesi
21.30 : Şairler ve bestekarlar
22.00 : Neşeli melediler
22.45 : Haberler
23.00 : Kapanış³⁵³

Görüldüğü üzere Demokrat Parti dönemindeki radyo yayınlarının profilini profili büyük değişiklikler göstermiştir. Özellikle 1954 yılından itibaren DP radyonun toplumu etkilemede önemli bir güç olduğunun farkına varmış ve bu amaçla kendi siyasal çıkarları doğrultusunda müzik yayınları ağırlıklı bir radyo yapısından, eğitici ve eğlendirici bir radyo anlayışına geçerek propaganda amaçlı yayınlar yapmıştır.

³⁵³ Cumhuriyet, 10 Mayıs 1957

4.3. Dış Politikanın Radyo Üzerindeki Etkileri:

Demokrat Parti Dönemindeki radyo yayınları üzerinde etki eden önemli olaylardan bir tanesi de dış politikada yaşanan değişimlerdir. Daha öncede değindiğimiz gibi II.Dünya Savaşından sonra Türkiye kapitalist ülkelerle özellikle ABD ile siyasi, iktisadi ve kültürel anlamda işbirliği yapmıştır. Marshall Planı, Kore'ye asker gönderilmesi, NATO'ya üye olunması ve Bağdat Paketi bu yönde atılmış önemli olaylardır. Batı ile yaşanan bu kültürel ilişkiler haberleşme alanında da önemli etkiler yapmıştır. Özellikle ABD ile yaşanan ilişkiler radyo programlarına da yansımıştır.

Nitekim bu amaçla “Türkiye’de Marshall Planı” ve “NATO Saati” gibi düzenli ve sürekli programlara yer verilmiştir. Bu programlarda Marshall planının amacı, yararları, yardımların nasıl kullanılacağı gibi konulara yer verilmiştir. NATO Saati programının da ise, NATO'nun kuruluş gerekçeleri, tarihçesi, NATO Bursları ve NATO yarışmalarından söz edilmektedir.³⁵⁴ Bunun yanı sıra Türk-Amerikan dostluğunu işleyen, ve Kore savaşı sırasında yapılan yayınlarda bulunmaktadır.³⁵⁵

Türkiye'nin yabancı ülkelerle, özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerle, kültürel ilişkilerinde de radyonun yasalara antlaşmalara dayalı bir takım yükümlülükleri olmuştur. Nitekim, Türkiye'nin 1946-1960 yılları arasında imzaladığı 17 ikili antlaşmanın 14'ünde, taraf ülkelerin birbirlerinin kültürlerini daha iyi tanımasında radyodan da yararlanılacağı açıkça belirtilmiştir.³⁵⁶ Ülkeler arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesi açısından doğal sayılması gereken bu durumun, uygulamadaki görünümüyle pek de doğal yürümediği söylenebilir. Çünkü kültür antlaşması yapılan tüm ülkelere eşit yer verilmediği gibi ağırlıklı olarak ABD tarafından yapılan yayınlara yer verilmiştir.

³⁵⁴ Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü, Plak no: 293 (29 Ekim 1948), Plak no:326(25 Temmuz 1954).

³⁵⁵ Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü, Plak no:310 (5 Şubat 1953).

³⁵⁶ Kocabaşoğlu, a.g.e, s. 355.

1957 yılında Orta Doğu'yu komünizme karşı savunmak iddiasıyla ortaya atılan Eisenhower Doktrini'nin³⁵⁷ açıklanmasından sonra bu yayınlar artmıştır. ABD, Basın ve Yayın Kurulu(USIS) ve Amerikanın Sesi Radyosu (VOA) aracılığıyla Ankara radyosuna programlar hazırlamıştır. USIS önceleri müzik programlarına yer verirken daha sonraları söz programları da hazırlayarak etkinliğini artırmıştır. USIS' in Ankara radyosu ile olan ilişkilerinde dikkat çeken noktalardan bir tanesi de , radyoya yalnızca malzeme sağlamakla yetinmemesi ve programları tamamen kendi stüdyolarında hazırlamasıydı.³⁵⁸

Bu dönemde Ankara radyosunun programlarında görülen değişikliklerden bir tanesi de İngilizce öğretmek amacıyla yapılan yabancı dil yayınlarıydı. Özellikle 1956 yılından itibaren radyo programları incelendiğinde 17: 30 -18:00 saatleri arasında düzenli olarak yabancı dil öğretmeye yönelik yayınlar yapılmıştır.³⁵⁹

Türk radyoculuğu üzerindeki Amerikan etkisi kuşkusuz bununla da sınırlı değildi. Semih Tuğrul'un kelimeleriyle, “Demokrat Parti dönemi .. o tarihlerde ülkemizde sayısı hayli yükselen Amerikalı dost ve müttefiklerimiz için radyolarımızda özel Noel ve Paskalya yortusu programlarının yayınlandığı, Washington'a şirin gözükmek tutkusuyla daha çok utanç verici işlerin yapıla geldiği bir dönemdir” demektedir.³⁶⁰

Görüldüğü üzere Ankara radyosu dış politikada yaşanan gelişmelerin etkisinde kalarak Amerikan yanlısı ve anti- komünist yayıncılık örnekleri vermiştir. Bu açıdan bakıldığında nasıl ki CHP'nin radyo politikalarının şekillenmesinde Sovyet Rusya'nın etkisi olduysa, Demokrat Parti'nin radyo politikasında da ABD'nin gözardı edilemeyecek kadar büyük bir etkisi vardır.

³⁵⁷ Bu doktrin hakkında geniş bilgi için bkz. Armaoğlu, **a.g.e**, s.501-504.

³⁵⁸ Kocabaşoğlu, **a.g.e**, s. 357

³⁵⁹ **Cumhuriyet**, Mayıs 1957.

³⁶⁰ Semih Tuğrul, **Türkiye'de Televizyon ve Radyo Olayları**, Koza yay., İstanbul 1974, s. 49-50.

4.4. Radyodaki Reform Girişimleri:

İncelediğimiz dönem boyunca radyo yayınlarını düzene sokmak amacıyla çeşitli girişimler yapılmıştır. Bu girişimlerin ilki çok partili siyasal yaşama geçilmesinden sonra CHP iktidarının başlattığı ve 1950’de iktidara geldikten sonra Demokrat Partinin sürdürdüğü, radyoyu dinleyicilerinin gözünde “sempatikleştirme” girişimidir. Bu amaçla Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğü 1948 yılında ülke düzeyinde bir anket düzenleyerek, dinleyicilerin eğilimlerini saptama yoluna gidilmiştir. Oldukça kapsamlı olan bu anketin sonucunda şarkı ve türkülerin artırılması, yurttan sesler programının yayın süresinin artırılması, dinsel konuşmalara yer verilmesi, İngilizce dil dersleri, şiir saati, spor yayınlarının artırılması ve futbol karşılaşmalarının canlı verilmesi gibi istekler göze çarpmaktadır.³⁶¹ 1950’den sonra ise bu istekler yönünde çalışmalar yapılmıştır.

Bu dönemdeki önemli reform girişimlerinden bir tanesi de 1954 yılında Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol’un gözetiminde radyo yayınlarını ıslah etmek amacıyla başlatılan çalışmanın asıl amacı, DP iktidarının radyodan daha etkin bir şekilde yararlanma isteğidir. Nitekim 1954 yılında muhalefetin, seçim döneminde radyodan yararlanma olanağı kaldırılmış, yalnızca dış olayları irdeleyen Radyo Gazetesi programı ise, iç politikaya yönelik yayınların önemli bir aracı durumuna sokulmuştur. Radyonun Islahı Komisyonunun başına Zafer gazetesi başyazarı Bahadır Dülger’in getirilmesi ve 1957 seçimlerine dek bu görevi yürütmesi bu kanıyı kuvvetlendirmektedir. Bunun yanı sıra bu dönemde radyo alıcılarının yurt düzeyine yayılmasındaki büyük artış da bu durumu desteklemektedir. Bu komisyonun aldığı başlıca kararlar ise şunlardır:

- ✓ Söz yayınlarının düzene sokulması
- ✓ Radyofonik oyunların iyileştirilmesi
- ✓ Ev Kadını Saati, Okul Köşesi Saati ve Dini ve Ahlaki Musahebeler hazırlanması için ilgili kuruluşlarla işbirliği yapılması
- ✓ Halk eğitimi komitesinin kurulması

³⁶¹ **Radyo Dergisi**, sayı: 78, Ağustos 1948, s. 43-45.

- ✓ Radyoların bağımsız haber servislerinin olması
- ✓ Günlük yayın sürelerinin artırılması
- ✓ Radyo gazetesinin kararı uyarınca hazırlanması(iç politikaya yönelik)
- ✓ Bu kararların 1 Ağustos 1954 tarihinden başlayarak yürürlüğe konması.

Bu kararlardan kimisi uygulama sahasına konulmuşsa da radyofonik oyunların iyileştirilmesi ve Halk eğitimi komitesinin kurulması gibi kararlar uygulama sahasına konulamamıştır.

İncelenen dönem içerisinde görülen ikinci reform girişimi 1959 yılında Altemur Kılıç'ın Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğüne getirilmesinden sonra yaşanan gelişmelerdir. Bu gelişmelerin dikkat çekici yönü, Radyo yayınlarının siyasal polemikler(haber bültenleri, Radyo Gazetesi, Meclis Saati, Vatan Cephesi Yayınları) dışında kalan söz ve müzik programlarının olanaklar içerisinde iyileştirmek ve radyoyu dinlenebilir duruma getirmek amacına yönelik olmasıdır. Nitekim Genel Müdür yaptığı basın toplantısında, uyacağı ana ilkeleri, çeşitli zevkleri tatmin etmek, dünya radyolarındaki gelişmeleri yakından takip ederek bunarla ayak uydurmak, radyoyu kalıplaşmakta kurtararak yenilik ve canlılık sağlamak olarak açıklamıştır.³⁶²

4.5. DP'nin Yargılanmasında Radyonun Rolü:

1950-1960 yılları arasında özellikle 1957'den sonra Radyonun, başta Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Partinin önde gelen kişilerince, gerek CHP'ye, gerekse muhalif basına karşı bir polemik aracı olarak kullanıldığı yadsınamaz. Demokrat Partinin bu tutumu hem çağdaş radyoculuk anlayışı hem de demokrasi anlayışıyla bağdaşmayan bir tutumdur. Bu bakımdan radyo meselesi de, Demokrat

³⁶² Kocabaşoğlu, a.g.e, s. 333-335. , Altemur Kılıç yukarıda belirttiğimiz gibi çalışmalar yaptığını , radyonun yargılanmasına yol açan programlarla kendisin ilişkisi olmadığını ve olabildiğince siyasetten uzak kaldığını Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına verdiği yazılı açıklamasında ifade etmiştir,. bkz., Yassıada Tutanakları, Radyo Davası, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu: 010 09, Yer No: 159 487 2 s.46-47

Parti iktidarının son bulup, yargılanmasında önemli bir rol oynamıştır. Öncelikle şu uygulamalar Demokrat Parti'nin, radyo konusunda yargılanmasına yol açmıştır;

- ✓ Muhalefete mensup milletvekillerine küçültücü ve haysiyet kırıcı sözlerle tecavüzlerde bulunmak.
- ✓ Radyo gazetesi aracılığıyla, muhalefetin basın toplantılarında yaptıkları konuşmaları, gazetelerde çıkan yazılarını cevaplandırmak.
- ✓ DP'nin grup toplantılarını ilan etmek ve onun propagandasını yapmak.
- ✓ Kanunen muhalefete tanınmış olan radyoda konuşma hakkını kaldırmak.
- ✓ 27.10.1957 'de yapılan seçimlerin sonuçlarını henüz oy verme işlemi bitmediği halde, oylarını kullanmamış seçmenleri tesir altında bırakacak şekilde, seçim sonuçlarını açıklamak.
- ✓ Vatan cephesine ait iltihaklara ait listeleri okumak
- ✓ Devlet radyosunu tek taraflı kullanarak DP'nin yayın organı haline getirmek.³⁶³

Genel hatlarıyla belirttiğimiz bu suçlamaların özellikle 1957 seçimleri, Radyo gazetesi programı ve Vatan Cephesi uygulamasının daha önemli olduğunu düşündüğümüz için bu konular üzerinde biraz daha ayrıntılı duracağız.

³⁶³ Radyo Davası, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon kodu: 010 09, Yer no: 159 488 2 .

4.5.1. 1957 Milletvekili Seçimleri:

Radyoya “partizan” sıfatının yakıştırılmasına yol açan önemli gelişmelerden bir tanesi, 1957 seçimlerinde radyonun içine itildiği talihsiz olaydır. Bu konunun anlaşılması bakımından seçim dönemlerinde radyodan nasıl faydalandığının tarihsel sürecine bakalım.

1946 yılına kadar tek parti döneminde değişik siyasi görüşlerin radyodan yansıtılması gibi bir sorun olmamıştır. Fakat çok partili siyasi hayata geçildikten sonra radyonun tek bir siyasal görüşün hizmetinde olması tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Siyasal ortamda 1946 yılına kadar rakipsiz olarak çalışan hükümet, çok partili yaşama geçişle rakip kazanmış ve bunun sunucunda da iktidar-muhalefet çatışması ortaya çıkmıştır. Bir konuda rakibinin olması, yönetim erkini elinde bulunduranları daha dikkatli ve daha titiz olmaya teşvik etse de radyo konusunda bu durum gerçekleşmemiş ve önceki dönemin alışkanlıkları bu dönemde de sürdürülmek istenmiştir.³⁶⁴

Nitekim yoğunlaşan tartışmalar sonucunda 24 Mayıs 1949’da Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu³⁶⁵ kabul edilmiştir. Bu kanunla seçime katılan siyasi partilere, radyo yoluyla propaganda yapma hakkı verilmiştir. Bu kanun’un temel amacı radyoyu çok partili sisteme uyarlamaktı. Fakat kanunda radyodan faydalanmak isteyen partilerin, okuyacağı metinlerinin hem Radyo Danışma Kurulu, hem de Cumhuriyet Savcılığı denetiminden geçmesi gibi koşullar muhalefet partisinin eleştirilerine yol açmıştır.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, bu konu ile ilgili endişelerini şöyle dile getirmiştir: “Seçim zamanı mücadele zamanıdır. Son seçimler esnasında radyodan faydalanmak istedik, radyo kanununa göre okunacak yazılar bir heyet tarafından kontrol edilecek dediler. Eğer heyet konuşmalarımızı tasvip ederse o zaman konuşabiliriz. Demokrat Parti, kendi prensiplerini yayabilmek için o komisyonun atıfetine sığınmak zorunda kalacaktır. O komisyon ki, hükümet ve Halk Partisi aleyhinde söz söylemeyi cinayet addeder” demekteydi.

³⁶⁴ Devran, a.g.e, s. 19.

³⁶⁵ Bu kanunla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz, **Bölüm 4**, s. 172-174.

Bu tür yakınmalar ve endişeler sonucunda CHP, 1950 seçimlerinden önce çıkardığı 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'yla muhalefetin radyodan faydalanma imkanını genişletmiştir. Buna göre en az beş seçim bölgesinde aday göstermiş partiler günde bir defa, yirmiden fazla seçim bölgesinde aday gösterenler ise günde iki defa 10'ar dakikalık konuşmalar yapabilmekteydi. Konuşmalar kura ile belirleniyor ve savcılık denetimi de kalkıyordu.³⁶⁶

Böylece Demokrat Parti tam olmasa da radyo konusunda isteklerini elde etmiş oldu. Fakat bu durum Demokrat Partinin iktidara gelmesinden sonra değişti. 1954 seçimlerinin hemen akabinde çıkarılan ve “Radyo ile Siyasi Propaganda Kanununu” düzenleyen 5545 sayılı kanunun 45. ve 46. maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kanunun kabulünden sonra artık siyasi partiler seçim dönemlerinde radyodan faydalanamayacaklardı. Radyo sadece hükümetin icraatlarına ilişkin açıklamalar yapılabilecekti. Bu konuda Adnan Menderes şunları söylemiştir:

“Yeni mevzuata göre radyoda DP konuşmayacak başka partiler de Halk Partisi de konuşmayacaktır. Buna itiraz eden yoktur. Hükümet halka icraatını söyler, fakat objektif olarak söyler diyorlar. Demek oluyor ki hükümet objektif olarak söylemediği zaman ise milletvekilidir, grupları vardır, bu parçayı ele alırlar, işte sizin neşriyatınız, bir hükümet böyle konuşmaz, derler. Prensipite mutabıktırlar. İki partide radyoda konuşmayacaktır. Fakat hükümet parti değildir. Vakîâ, hükümet partinin içinden çıkar. Fakat hükümet olduktan sonra büsbütün başka teşkilat haline gelir” diyerek bir nevî muhalefete güvence vermiştir.³⁶⁷ Buna rağmen muhalefetin farklı tepkiler göstermesi ve şikayetlerinde ısrar etmesi üzerine, bu konuda titiz davranılacağına dair söz vermiştir:

“Size söz veriyorum, maliye vekilinin de sözleri radyodan verilmeyecek. Ne sizin, ne bizim radyoda sözlerimiz geçmesin ne olur? Fransa'da 16 tane parti var. mikrofonun başında bunlar sabahtan akşama kadar konuşuyorlar mı? Dünyada böyle bir şey yoktur. Soruyorum size: radyo yokken demokrasi yok muydu? Bu radyo meselesini vatanın birinci meselesi haline getirdiniz. Radyoda taraftar neşriyatı, politik neşriyatı, propagandaya taalluk eden neşriyatı durdurduk. Böyle bir şey olursa, dostane dikkatimizi çekin, nazarı dikkate alacağımızı görürsünüz. Radyoyu mekteplerdeki münazara gibi kullanamayız. Münazara heyeti karşılıklı inip çıkacak horoz mu dövüştürüyorsunuz? 8-10 seneden beri Türk Milletinin sınırları o derece gerdi ki, olgun bir millet

³⁶⁶ Devran, a.g.e, s.21, Ertuğ, a.g.e, s.166 .

³⁶⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 10, C.1, s. 319.

olmasa hadiseler çıkardı. Ne lüzumu var?..”diyerek³⁶⁸ muhalefetin rahat olmasını sağlamaya çalışmıştır. Görüldüğü üzere Demokrat Partinin radyo konusundaki sözlü açıklamaları çok müspettir fakat bu durum uygulamada büyük farklılıklar göstermiştir.

Burada üzerinde durmamız gereken konulardan bir tanesi de seçim günleri oy verme işlemi sona ermeden sonuçların açıklanması konusunun kanuni durumudur. Seçim kanununun 134. maddesi bu konudaki uygulamanın nasıl olacağını söyle açıklamıştır: “oy verme gününden önceki üç gün içinde ve oy verme gününde umumi veya umuma açık yerlerde seçim propagandası için toplantı veya propaganda yapanlar veya bu maksatla yayınlarda bulunanlar veya her ne suretle olursa olsun seçimin düzenini bozabilecek veya oy vermenin tam bir serbestlikle yapılmasına tesir edebilecek mahiyette söz ve yazı ile propaganda yapanlar ve asılsız şayiye çıkarıcılar 6 aya kadar hapis ve 500 liraya kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılırlar” demektedir.

Konu ile ilgili maddenin bu kadar açık olmasına rağmen siyasi partilerin seçim esnasında kanuna uymadıkları ve bu konuda birbirlerini suçladıklarını görmekteyiz. Demokrat Partililerin 1950 seçimlerinde CHP'nin³⁶⁹, Cumhuriyet Halk Partisi ise 1954 ve 1957 seçimlerinde DP'lilerin bu yasağa uymadıklarını ileri sürmüşlerdir.³⁷⁰

Tüm bu gelişmeler ışığında 1957 seçimlerine bakmanın daha açıklayıcı olacağı kanısındayız. Radyo, 29 ekim 1957 günü oy verme işleminin sonra ereceği saat olan 17.00'yi beklemeden, saat 14.30'dan sonra seçim sonuçlarını açıklamaya başlamıştır.³⁷¹ Bu konuda İç Basın Müdürü Fethi Kardeş görevlendirilmiş ve Başvekaletten gelen seçim sonuçları açıklanmaya başlanmıştır. CHP'nin Yüksek

³⁶⁸ **TBMM Zabıt Cerideleri**, aynı yer, s. 381.

³⁶⁹ Demokrat Parti Milletvekillerinden Fatih Rüştü Zorlu, CHP'nin yaptığı ihlal konusunda şunları söylemiştir: “ 1950'de saat 11.00'de radyo neşriyatına başladılar. Aynı kanun meriyettedir. Kendileri Devlet reisidir, ona mani olmuyorlar, ne zaman mani oluyorlar, seçimi kaybettiklerini gördükleri anda. O zaman üç gün Türk efkarı umumiyesi seçim neticelerini İngiliz radyosundan öğreniyor. Bunu mu istiyorsunuz?” demektedir. **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem: 11, c.1 , 4.12.1957, s. 90.

³⁷⁰ Devran, **a.g.e**, s.23

³⁷¹ , Yassıada Mahkeleleri, Radyo Davası , **Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü**, SY CD 18 No'lu Kayıt ., Koçabaşoğlu, **a.g.e**, s.350.

Seçim Kuruluna yaptığı tüm itirazlara rağmen bu yayınlar devam etmiştir. Bu olay muhalefetin ve basının büyük tepkilerine yol açmıştır.³⁷² Bu eleştirilere karşı Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü Fatih Rüştü Zorlu bu durumu şu şekilde savunmuştur; Memleketi ilgilendiren bu derece önemli olayların radyodan yayınlanmasında bir sakınca olmadığını, 1950 seçimlerinden itibaren Radyonun aynı uygulamayı devam ettirdiğini, muhtelif gazetelerin de seçim sonuçlarını açıklamaya başladığını ve yasalar açısından bunun kanun dışı bir durum olmadığını ileri sürmüştür.³⁷³ Tüm bu eleştirilere rağmen Demokrat Parti iktidarı ise bu eleştirilere bir tepki olarak, radyoyla olan ilişkileri açısından başka olumsuz uygulamalara da devam etmiştir.

4.5.2. Vatan Cephesi Uygulaması:

Radyoyu sanki sandalyesine çıkararak uygulamalardan bir tanesi de Vatan Cephesinin kurulmasıdır. Vatan Cephesi, gerek bu uygulamaya yol açan mantık, gerekse uygulamanın aldığı biçim açısından ilginçtir. Radyodaki uygulamalara, muhalefet ve basın tarafından verilen tepkilerin sertleşmeye başladığı dönemde, Vatan Cephesi uygulamasının başlaması eş zamanlı olmuştur.³⁷⁴ Vatan Cephesinin kuruluş nedeni, parti önderlerinin çeşitli açıklamalarına³⁷⁵ dayanılarak şöyle özetlenebilir: Devlet otoritesi yıkılmaya çalışılmaktadır. Buna karşılık iktidar

³⁷² Bu yayınların durdurulması için İsmet İnönü, Basın Yayın Umum Müdürü Fatih Rüştü Zorlu ile telefon görüşmesi yapmış fakat Umum müdürünün, seçim sonuçlarının radyodan açıklanmasının yasalara aykırı olmadığını belirtmesi üzerine bir sonuç alamamıştır. Ankara Radyosu Arşiv..., aynı yer.

³⁷³ Yassıda Mahkemeleri, Radyo Davası, **Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü**, SY CD 19 No'lu kayıt ;Aksoy, a.g.e, s.123 ; Devran, a.g.e, s.38.

³⁷⁴ Radyo haber bültenlerini dinlemek istemeyenlerin dernek kurduğu, radyo yönetimine karşı davaların açılmaya başladığı 1950'in ikinci yarısında CHP'de , çeşitli düzeylerde hukuk büroları kurarak radyo yayınlarını bantla yazıtlamaya ve suç unsuru bulunan yayınlar hakkında dava açmaya karar vermiştir. **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1958, 3 Aralık 1958.

³⁷⁵ Parti yöneticilerin yaptığı konuşmalar arasında Başbakan Adnan Menderes'in 12 Ekim 1958 tarihinde Manisa'da yaptığı konuşma daha önemlidir. Menderes, muhalefetin içinde bulunduğu durumu anlattıktan sonra bu cepheleşmeye karşı yeni bir cephe kurulmasını ve bu cephenin de "vatan cephesi" olması gerektiğini belirtmiştir. Burada bu konuşmanın bir kısmını aktarmanın faydalı olacağı kanısındayız, "Vatan Cephesi memleketin huzur ve emniyetini bozmak, iktisadi kalkınmasının ve her iki teşebbüsü kötülemek isteyenlerin karşısında, ancak bu suretle kurulacak ve bu cephe milletin hizmetinde hiçbir şeyden yılmadan çalışmaların karargahı olacaktır. Hakkı Uyar, , **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek, Vatan Cephesi**, Buke Yay., İstanbul 2001, s.39-40.

kendini savunma olanaklarından yoksundur. Muhalefet ve bağımsız basının iktidarı yıkmaya çalışması karşısında, iktidarın ayakta olduğunu, halkın iktidara güvendiğini kanıtlamak için Vatan Cephesi yayınlarına başlanmıştır.³⁷⁶

Vatan Cephesi girişimi iktisadi ve siyasi çalkantılar karşısında bulunan DP yönetiminin bir tür kendini savunması, gerek parti içinde gerekse dışa karşı hâlâ güçlü olduğu görünümünü vermeye yönelik bir manevra olarak değerlendirilebilir. Vatan cephesi girişiminin görülen hedefi, DP örgütüne yeni katılımlar olduğunu ve partinin giderek güçlendiğini kanıtlamaya yönelik bir faaliyet olduğuna göre, girişimin başarıyla tamamlanması için radyonun kullanılmasını doğal karşılamak gerekir.³⁷⁷

Vatan Cephesine katılanların listelerinin okunmasına 1 Ekim 1958 tarihinde başlanmış ve 26 Ocak 1960 tarihine kadar devam etmiştir³⁷⁸. Bu yayınların dokümanları ilk olarak Anadolu ajansına münferit telgraflar halinde gelmeye başlamış fakat daha sonraları bunlar birer liste halini almıştır. Bu tarihten sonra Ankara Radyosunda oluşturulan ve her gün saat 14.00'te yayınlanan "Yurdun Dört Köşesinden Haberler" adlı programda listelerin okunmasına devam edilmiştir.

Nitekim, bu konuda Ankara Radyosu spikerlerinden Serra Çınar Radyo Davası ile ilgili duruşmada:

³⁷⁶ Kocabaşoğlu, a.g.e, s.351 ., Vatan Cephesinin kurulması konusunda farklı bir görüş ise şöyledir; Vatan Cephesi durup dururken doğmamıştır... Dönemin şartları dikkate alınmaksızın bakıldığında , Vatan Cephesi işleyişi ile tasvip edilecek bir iş değildir... ancak bir de bu olayı dönemin şartları içine koyup öyle görmek yerinde olur. Basın gitgide DP iktidarına karşı bir havaya girmiştir. Basın DP'nin artılarını değil, sadece hatalarını belirtiyordu. İkinci neden olarak muhalefet tarafından seçimdeki muhalif reylerin toplamının DP'nin reylerinden üstün olduğunu belirtiyor ve DP'nin öteki partilerle kıyaslanamayacak kadar çok oy aldığı unutuluyordu. Başvekil Menderes, vatandaşın DP'yi tuttuğunu , onun her gün biraz daha büyüdüğü gerçeğini canlı bir şekilde ortaya koyma isteği bu cephesinin kurulmasına yol açmıştı. Aktaran, Devran, a.g.e, s.34, Ayrıntılı bilgi için bkz., Akkan Suver, **Darağacında Üç Yiğit**, Su Yay., İstanbul 1979, s. 50-55.

³⁷⁷ Uyar, a.g.e, s.35, Yassıada Mahkemeleri , Radyo Davası, **Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü**, Söz CD 17 No'lu Kayıt .

³⁷⁸ Vatan cephesine girişimi aynı zamanda muhalefetin gerçekleştirdiği güç birliği ilkesine karşı bir hareket niteliği de göstermektedir. Bu bakımdan güç birliğinin amaçlarını saptayan ilk hedefler Beyannamesinin kabul edilişinden beş gün önce İstanbul'da ilk Vatan Cephesi Ocağı açılmıştır. Bu dönemde henüz radyo yayınlarına başlanmamıştır. Eroğul a.g.e, s.165.

“ Vatan Cephesine iltihâk isim listeleri ve bağıllık telgrafları ilk başta Anadolu Ajansı tarafından haber bültenlerine dahil ediliyordu. Ve bunlar ekseriye öğlen ve akşam haberlerinde oluyordu. Sonradan bu listeler büyüyünce haber bültenleri çok genişledi ve ajans haberleri saatinde bitmez oldu. Nihayet bu listelerin okunması için saat 14.00’de ‘Yurdun Dört Köşesinden Haberler’ ismi altında bir saat ihdas edildi ve bu listelerin hazırlandığı bültende münhasıran bu listelerin okunmasını örtmek maksadıyla yurttan bazı haberlerde vardı. Ve bu haber bültenleri ve listeleri okuyan spiker altına imza atmakla yükümlüydü” demektedir.³⁷⁹ Önceleri onar dakika süren bu yayınlar Mart 1960’tan itibaren otuz dakikaya çıkarılmıştır.³⁸⁰

Vatan cephesi uygulamasının başlamasından kısa bir süre sonra, yurdun çeşitli bölgelerinde şubeler açılmaya başlanmıştır. Bu konuda iktidarın yayın organı olan Zafer gazetesi büyük bir rol üstlenerek gazete sütunlarında, binlerce kişinin muhalefet partilerinden istifade ederek, Vatan Cephesine katıldığını bildirmiştir.³⁸¹ Vatan Cephesine katılan insanlar giriş nedenlerini de belirtirlerdi. Bunlara örnek vermek gerekirse;

“İktidarın sekiz senen beri yapmış olduğu büyük eserleri ve demokrasiye olan hizmetlerini takdir etmiş olduğumuzdan..”

“Dağlara yol, viranelere eser yapıldığı inkar edilemez bir hakikat olduğu için...”

“DP’nin inkar edilemeyecek çalışmaları ve nahiyemizin kazalık kararı alınması karşısında 730 seçmenler birlikte...”

“DP’nin memleket hizmetindeki hayırlı çalışmalarından dolayı köyümüzden 45 kişi CHP’den istifa ederek...”

³⁷⁹ bkz. Yaasıada Mahkemeleri, Radyo Davası, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu: 010 09 , Yer No: 159 486 2 s.3.

³⁸⁰ Kocabaşoğlu, *a.g.e*, s.352. Ayrıca bu durum Yassıada Mahkemelerindeki Radyo Davası duruşmalarında Ankara Radyosu Spikerlerinden, Nadide Köksal ve Hazin Güran’ın ifadelerinde de belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz., **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu: 010 09 , Yer No: 159 486 2, s. 7-8.

³⁸¹ Ayrıntılı Bilgi için bkz., **Zafer**, “Erzincan ve Elazığ’da DP’ye Yeni İltihaklar”,4 Eylül 1958 ; **Zafer**, “DP’ye Kitleler Halinde İltihaklar”, 12 Eylül 1958 ; **Zafer**, “Pazarcık CHP İlçe Teşkilatı Dağıldı”, 16 Eylül 1958 ; **Zafer**, “Muhalif Partiler Yurdun Her Tarafında Tam Bir Çöküntü Halinde, Vatandaşlar Akın Akın DP Saflarına Giriyor” 28 Eylül 1958.

“Siz yeni baştan bir vatan yaratmak için gece gündüz çalışırken, mensubu bulunduğumuz CHP zımmamdarları bu terakkiyi hazmedememektedirler. Onların bu günahına daha fazla alet olamayacağımndan..”

“ İktidarımızın geceli gündüzlü yorulmak bilmez çalışmaları karşısında CHP’den istifade ederek...”

“ Yurdumuzu medeni memleketler seviyesine yükselten iktidarımıza hayranız, bu sevgiyi ancak saflarınıza girmekle ispat edebiliriz...”

“Başvekilimiz Adnan Menderes ve Demokrat Partinin büyük icraatları karşısında ve son olarak Kıbrıs’ımız için sarf olunan büyük fedakarlık karşısında bütün kalbimizle bu icraatı destekleyerek DP’ye kaydımızın yapılmasını rica ederiz”³⁸²

Vatan cephesi uygulaması faaliyete geçtikten sonra, bağımsız ve muhalif basına, fırsat buldukça düşmanca tavırlarını göstermeye başladı. Vatan Cephesine göre, basın yalan yazıyordu ve bu anlaşmazlık herhangi bir şekilde çözülmeliydi. Bu çözüm elbette bağımsız basın lehinde olmayacaktı. Bu amaçla “Vatan Cephesi Matbuat Ocağı” adı altında bir ocak açılmıştır. Böylelikle basının da iktidarı desteklediği gözler önüne serilmiş olacaktı. Bu amaçla 1959 yılı Nisan aylarında yapılan çalışmalar sonucunda Demokrat Partiye yakın gazetecilerinin oluşturduğu bu ocak açılmıştır. Bu ocak gerek muhalefete gerekse, bağımsız basına yönelik eleştiriler getirerek Demokrat Parti iktidarın ayakta kalmasına yardımcı olmaya çalışmıştır.³⁸³

4.5.2.1. Vatan Cephesine Karşı Gösterilen Tepkiler:

Vatan Cephesi uygulaması hem muhalefet hem de özgür basın tarafından büyük eleştirilerle karşılanmıştır. Bu eleştiriler şu ortak noktalar üzerinde birleşmişti; Vatan Cephesi uygulamasının vatandaşlar arasında ikilik çıkarmaya yönelik olduğu, bu cepheye insanların vaat yoluyla kaydedildikleri, bu uygulamanın

³⁸² Uyar, **a.g.e**, s.57-58. Bu konu ile ayrıntılı bilgi için, Vatan cephesinin kurulmasından sonra İzmir’de yayınlanmaya başlayan “Vatan Cephesi Sizindir” adlı gazeteye bakınız. Fakat yapılan yorumları değerlendirirken bu gazetenin Demokrat Parti iktidarınca kurulmuş olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurmanın faydalı olacağı kanısındayız.

³⁸³ Saadet, **a.g.e**, s.92.

yapılmasında devlet radyosunun “Partizan” bir şekilde kullanıldığı ve yapılan yayınlarda hayatta olmayan insanların ve çocuk yaştaki insanların Vatan Cephesine katıldıklarının bildirilmesiyle yalan ve abartılı yayınlar yapıldığı konularında birleşmekteydiler.³⁸⁴ Yalan haberlere karşı CHP, radyo için “cevap ve tekzip hakkı” tanınması yönünde iktidara baskı yapmış fakat bunda başarılı olamamıştır.³⁸⁵

Ulus yazarlarından Bülent Ecevit, 27 Ekim 1958 tarihinde CHP Kırıkkale İl kongresinde yaptığı konuşmada, Vatan Cephesinin DP’nin temsil ettiği zihniyete karşı kurulması gerektiğini belirtmiştir. Yine Ulus gazetesi yazarlarından Yakup Kadri ise, 30 Ekim 1958 tarihinde, “Vatan Cephesi mi? Kara Kuvvet Cephesi mi? Başlıklı yazısında, Demokrat Partili yöneticilerin gericiyle işbirliği yaparak, memleketi Ortaçağ karanlığına sürüklemekle suçlamaktaydı.³⁸⁶

Cumhuriyet gazetesi başyazarlarından Nadir Nadi ise, Vatan cephesi konusunda şunları söylemektedir: “Bir süredir yurt gezilerine çıkan Sayın Menderes, uğradığı yerlerde sık sık Vatan Cephesi kurulması lüzumu üzerinde duruyor. Yazık ki, bunun nasıl bir cephe olabileceğini yeter açıklıkta kavramakta biz güçlük çekiyoruz. Sayın Başbakana göre, yurdumuzda milleti aldatmaya çalışan bir avuç muhteris ve münâfik vardır. iktidar koltuğunu ele geçirmek isteyen bu insanlara millet kanmamalıdır...” yazısının devamında eski rejimle yeni rejimin, Adnan Menderes tarafından karşılaştırılmasının yanlış olduğunu belirterek, yürürlükteki anti-demokrat kanunların kaldırılması gerektiğini belirtmiştir.³⁸⁷

Vatan cephesi uygulamasına yönelik eleştirilerini sürdüren Nadir Nadi başka bir yazısında şunları söylemiştir:

“ Birer birer hakları kaldırdılar, hürriyetleri kısıtılar. Aydınlardan tepki görmedikçe daha da ileri gitmekte çekinmediler. Bugün rejimim adını değiştirmeksizin kaldırılacak bir hak, yahut

³⁸⁴ Bu yayınlar hakkında Yassıada mahkemesindeki yargılama süreci sırasında gelen birçok telgraf olayın iç yüzünü göstermesi bakımından önemlidir. bkz. Ek IX, Vatan Cephesi ile ilgili telgraf örnekleri.

³⁸⁵ Ahmad, **a.g.e**, s.178.

³⁸⁶ Albayrak, **a.g.e**, s.522.

³⁸⁷ Aktaran , Uyar, **a.g.e**, s. 60-61.

kısıtlanacak bir hürriyet kalmamış olsa gerekir. Şimdi; buyurun Vatan Cephesine, Buyurun DP'ye diyorlar. Ve sıkıştırılanların büyük kısmı tıptış tıptış çağrılan yere gidiyor. Aydınlarımızın bu püf tarafını keşfetmiş olmakla Demokrat Parti idarecileri ne kadar övünceler yeridir.(...)kuzular gibi iktidarın çağrısına koşanlar yanında bugün her şeye rağmen yerinden kıpırdamayan aydınlarda görüyoruz. Sayıca az da olsa , bu medeni cesaret örneklerinin değeri muazzâmdır. Millet, şu veya bu sebeple DP'ye, VC'ye yazılanlara değil, bunlara bakar. Birincilere belki güler, belki acır. Fakat ikincileri bağırına basar, onlarla övünür” demektedir.³⁸⁸

Demokrat Partinin bu uygulamasına eleştiri getiren diğer bir yayın organı da CHP yanlısı “Altı Ok” dergisidir. Dergi hem tek parti döneminin ve CHP'nin savunuculuğunu yapmakta hem de Demokrat Parti İktidarına yoğun şekilde eleştirmektedir. Dergi yazarlarından Bülent Erbil, “Partizan Radyo” başlıklı yazısında:

“ Faaliyet programları Basın, Yayın ve Turizm bakanlığınca hazırlanan radyomuzun durumu devamlı bir şikayet konusu halindedir. Halbuki demokratik idarelerde radyolardan, iktidar partisi kadar muhalefet partilerinin de faydalanmaları bu rejimin en belli başlı icaplarından sayılmaktadır. Çünkü radyo kimsenin babasının malı değildir. Mademki, o halktan alınan paralarla mevcudiyetini idâme ettiren bir müessesedir. Şu halde iktidar partisinin değil, doğrudan doğruya milletin malıdır. Böyle olduğu halde radyolarımızın iktidar partisinin öz malı imiş gibi neşriyât yapmaları ve onların basit birer propaganda organları haline getirilmelerinin daîma ve çok haklı şikayet mevzûu olmakta devam edeceği şüphesizdir.³⁸⁹

Demokrat Parti muhalifi olan Kim dergisinde ise Vatan cephesine yönelik eleştiriler fazlaca yer tutmuştur. Bu derginin yazarların Sadun Tanju, İsmet İnönü ile yaptığı görüşmede, Onun Vatan Cephesine yönelik görüşlerinin söyle olduğunu açıklamıştır: Demokrat Partinin, “her şeye rağmen iktidarda kalmak”, “kazanılması garantilenmiş bir seçime hazırlık” ve “milletin seçim hakkını tahrîp” etmeye yönelik olduğunu belirtmiştir.³⁹⁰

Kim dergisi Vatan Cephesi ile ilgili usulsüzlüklere ve yalan haberlere de yer vermektedir. Bunu örnekleriyle anlatan dergi Radyo ve Anadolu Ajansı

³⁸⁸ Nadir Nadi, “Zorla Güzellik Olmaz”, **Cumhuriyet**, 27 Mart 1960.

³⁸⁹ Aktaran Uyar, **a.g.e**, s.67.

³⁹⁰ Sadun Tanju, “İnönü ile Konuşma” **Kim Dergisi**, Yıl 1, sayı: 36, 6 Şubat 1959 s. 8-9.

aracılığıyla Vatan cephesine geçtiği belirten vatandaşların tekziplerine de değinmekteydi.

Vatan cephesi üye sayısını artırmak için büyük çaba sarfeden Demokrat Parti, Devlet bünyesinde çalışan memurları da tayin ve sürgün gibi baskı yollarıyla vatan cephesine katılmaya zorluyordu. Muhalefet tarafından, Basın Yayın ve Turizm Bakanı Selver Somuncuoğlu'na bağlı olan radyoya "Somuncuoğlu Radyosu" adı verilmekteydi.³⁹¹ CHP milletvekillerinden Turhan Feyzioğlu Radyo ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Somuncuoğlu radyosunun kullanılış tarzı, Demokrat Parti için bir yüz karası bir durumdur. Bu hal medeni ve büyük bir milletin radyosuna yakışmaz. Milletçe radyo davasını mutlaka halledeceğiz. Radyonun partizanca istismârından, milletin büyük çoğunluğu şikayetçidir. Türk Milleti, kendi radyosunun, kendi haysiyet ve şerefini kırmasına müsâade etmeyecektir. Türk Radyosu, DP partizanlarının tasallutundan kurtarılacaktır. Radyoyu seçimde, seçim sonucunda ve Vatan Cephesi gibi uygulamalarda suç vasıtası olarak kullananlardan bunun hesabı sorulacaktır" demektedir.³⁹²

Demokrat Partiye muhalefet eden basın organlarından bir tanesi de Metin Toker'in sahipliğini yaptığı Akis Dergisi idi. Akis dergisi Vatan cephesi uygulamasını şiddetle eleştirmekteydi. Akis'in 21 Mart 1959 tarihli sayısında, "Vatan Cephesi için Telgraf Örnekleri" veriliyor ve Adnan Menderes'e gönderilen telgraflarla alay ediliyordu.³⁹³

³⁹¹ Uyar, **a.g.e**, s.68.

³⁹² Aktaran Ercan Ergüder, "Devlet Radyosu ve İşin Esası", **Kim**, yıl 1, sayı: 21, 17 Ekim 1958, s. 7.

³⁹³ Derginin verdiği örneklerden bazıları şunlardır: "Bizim havalinin en sözü geçer şahsiyeti Mercan Karagöz'ün de Vatan cephesine katıldığını radyo ve gazetelerden öğrendikten sonra bizde onun yolunda gitmeye karar verdik. 120 arkadaşımınla birlikte Vatan Cephesine girdiğimizi arzeder, ellerinizi yalarız." Damüstü Mahallesi Sakinleri adına Samur Camgöz. Burslara yapılan son 25 liralık zam, içimizden yükselen muhalefet arzusunu mum gibi erittiğinden Vatan cephesine girmeye karar verdim. Keyfiyetin ve bilhassa adımın radyoda okutturulmasına emir ve müsâade buyrulmasını rica ederim." Guguk Fakültesi kıdemli talebelerinden Salih Başıldönmezer. "Tarihi camimizi restore ettirerek ecdad ve ahfadımızın ruhlarını şâdedenleri takibi boynumuza borç bildiğimizden sülalece Vatan cephesine kaydolmak kararını verdik. Bayramdan önce her türlü muameleyi tamamlayacağımızı arzeder, şükranla her iki ellerinizi öperiz". Sami Eyüplügil ve akrabaları. bkz. Uyar, **a.g.e**, s.70-72.

Görüldüğü üzere Demokrat Parti iktidarının son yıllarında yaşadığı siyasal ve ekonomik sıkıntılar karşısında artan muhalefete karşı koymak ve iktidarın daha da kuvvetlenerek dimdik ayakta olduğunu göstermek amacıyla başlattığı Vatan Cephesi uygulaması ve bu uygulamada radyonun sınır tanımaz bir biçimde kullanılması gerek muhalefet partileri, gerekse bağımsız basın yayın organlarında büyük tepkilere yol açmıştır. Bu durum Demokrat Partinin içinde bulunduğu koşulları daha da zorlaştırmış ve 27 Mayıs'a giden süreci daha da hızlandırmıştır. Ayrıca radyonun bu şekilde "partizanca" kullanılması, Demokrat Partinin yargılanması sürecinde önemli bir yer tutmuştur.

4.5.3. Radyo Gazetesi Programı:

Demokrat Parti'nin radyo konusunda yargılanmasına yol açan uygulamalarından da bir tanesi de Radyo Gazetesi programıdır. Bu bakımdan öncelikle bu program nedir? nasıl hazırlanır? ve ne tür yayınlar yapılır? onu incelemeye çalışacağız.. Radyo dergisi programı, II.Dünya savaşı yıllarından itibaren yapılan bir programdır. Bu dönemde Pazar günleri dışında haftanın her günü 20.15-20.45 arasında yayın yapan bu programın içeriği, II.Dünya savaşında olup biten olayları ve bunun Türkiye'ye olan etkilerinin konuşulduğu ve haberlerinin tamamını dış olaylara yer vermiş olan bir programdır. Matbuat Umum Müdürlüğü ile işbirliği yapılarak, bir kurul tarafından, üzerinde 3-4 saat çalışılarak hazırlanan bir program özelliği göstermektedir.³⁹⁴

II.Dünya savaşı yıllarının en çok dinlenen programlarından birisi olan Radyo Gazetesi, bir takım değişiklikler göstererek 27 Mayıs 1960 tarihine kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu değişimlerin birincisi, Radyo Gazetesinin bir yorum-değerlendirme programı olmaktan giderek uzaklaşması ve bir haber bültenine dönüşmesidir.Radyo Gazetesinin zamanla kazandığı bu özellik, geçirdiği ikinci değişimle de ilgilidir.Radyo Gazetesinde yalnızca dış olaylara ve gelişmelere yer vermesi ilkesinden 1954 yılından sonra vazgeçilmiş, yurt içi olaylar ve gelişmeler de

³⁹⁴ Yassıada Mahkemeleri, Radyo Davası, **Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü**, Söz CD 16 No'lu Kayıt ., Nurettin Artam, "Radyo Gazetesi Nasıl Çıkar?" **Radyo Dergisi**, Sayı: 2 , s.10-11.

programın kapsamına sokulmuştur.Radyo gazetesinin içeriğinin bu şekilde değiştirilmesi, İktidarla muhalefet arasındaki siyasi çekişmelerin arttığı dönemlerde, Radyo Gazetesinin bir polemik aracı olarak kullanılması sonucunu doğurmuştur.³⁹⁵

Bu gibi durumlarda ve özellikle DP iktidarının son günlerinde Başbakanın yönergeleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Nitekim, bu konu ile ilgili olarak Ankara Radyosu görevlilerinden Burhan Belge, Radyo davası duruşmasında :

“Senelerden beri devam eden Radyo gazetesinin neşriyatı Basın Yayın Umum Müdürlüğü’nde kurulan bir heyet tarafından hazırlanırdı. Son zamanlardaki Radyo Gazetesi ise, siyasi çekişmenin dahili politikaya ait ve hükümet namına yapılan hücumları mukâbelesiz bırakmak ve o günkü vaziyet hakkında dinleyenleri tenvîr etmek üzere bizzat Başvekil Adnan Menderes alakalı olurdu...Radyo Gazetesiyle son zamanlarda Başvekil Adnan Menderes doğrudan doğruya meşgul olurdu. Radyo Gazetesinde okunacak mevzûları benimle birlikte Hikmet Münir’e dikte ederdi. Bizde bunu zapt ederdik ve bu yazıda aynen Radyo Gazetesinde okunurdu” demektedir.³⁹⁶

Radyo Gazetesi programları Demokrat Partinin İcraatları öven yayınlar, Muhalefete yönelik yayınlar ve Muhalif Basına yönelik yayınlar başlığı altında bir kaç örnek vererek irdelenen, konunun daha iyi anlaşılması bakımından önemli olacağı kanısındayız.

4.5.3.1. Demokrat Parti İcraatlarını Öven Yayınlar:

Bu yayınlar daha çok Demokrat Partinin yaptığı icraatları anlatmaya ve Partinin Türk Demokrasi hayatına getirdiği yenilikleri vurgulamaya ve daha önceki iktidarla kıyaslamaya yönelik yayınlardır. Bunları birkaç örnek programla anlatmaya gayret göstereceğiz. 7 Ocak 1960 tarihli Radyo Gazetesi programında şunlar söylenmektedir:

“Muhterem Dinleyiciler, Bugün demokrasi tarihimizde önemli bir günün yıldönümüdür. Kurulduğu günden beri memleket ve millet hizmetinde olan Demokrat Parti, on dört yıl önce bugün

³⁹⁵ Kocabaşoğlu, a.g.e, s.309-310.

³⁹⁶ Radyo Davası, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon Kodu: 010 09 , Yer No: 159 486 2 s. 48.

kurulmuş ve kuruluşu ile birlikte milletimizin derhal sevgisini kazanmıştır. Bunun filli tezahürlerine 1946 seçimlerinde rastlanmış ve milli irade 1950 seçimlerinde, mutlak bir çoğunlukla Demokrat Parti'yi iktidara getirmiştir. Demokrat Parti, Türkiye'nin siyasi hayatına, kurulduğu güne kadar emsaline tesadüf edilmeyen yenilikler getirmiştir. Demokrat Parti, tek parti hayatının ağır tazyikleri altında ezilerek hakiki şahsiyet ve hüviyetini adeta kaybetmek derecelerine düşürülmek istenen Türk Milletine, demokrasinin ve hürriyetin kapılarını açmış, baskının, şahsi saltanatın, keyfi idarenin karanlıklarını dağıtarak, Türk vatandaşının ufuklarına bir güneş gibi doğmuştur. Türk milletini idraksiz bir sürü, başındakileri ilâhi bir idare ile onu sevk ve idare etmeye memur imtiyazlı bir zümre gibi telakki eden geri zihniyet, Demokrat Parti'nin doğuşu ile kökünden sarsılmış ve onun bayrağı altında milletçe yapılan dört senelik bir mücadele ile ebediyen kahr ve temdir (tepeleme) edilmiştir.

Demokrat Parti, Türk tarihine muhalefetteki hizmetleri ve iktidardaki muvaffakiyetleriyle geçecektir. Müstakbel Türk nesilleri Demokrat Parti'yi Türk Milletinin hayatında maddi ve manevi bir yükseliş devrinin sembol olarak tanıyacaklardır. Yüreklerimiz bu şekilde partiye mensup olmanın heyecan ve sevinci ile doluyor. Var olsun Demokrat Parti.”denilmiştir.³⁹⁷

14 Mayıs 1959 tarihli Başka bir Radyo Gazetesi programında ise:

“Muhterem Dinleyiciler, Bugün demokrasi hayatımıza yepyeni bir ışık, yepyeni bir hayat ve yepyeni bir ruh getiren bir günün 9.yıl dönümüdür. Bundan dokuz yıl evvel bugün 1950 senesinin 14 Mayıs günü Türk Milleti mutlak idaresi ile iktidar değişikliği yapmış ve Demokrat Parti'yi iş başına getirmiştir. Söylemeye lüzum yoktur ki demokratik idare Atatürk'ün en büyük gayelerinden biri idi. Bu gayeye 1950'de ulaşılmıştır. 9 sene içerisinde kuvvetli bir Türkiye yaratılmış, yepyeni bir vatan inşasına büyük bir azimle başlanmıştır. Türk Milletinin refah ve saâdeti, Türk vatanının büyük istikbâli bu azimle kurulmuş ve kurtarılmıştır.

1950 seçimlerinin getirdiği bu yeni ruh, Büyük Türkiye'nin temellerini atmış ve bu temellerin göklere boy vermesini sağlamıştır. Bugün yabancıların bile hayranlıkla baktığı neyimiz varsa ve nelerimiz olacaksa, hepsini 1950 yılı yaratan Türk Milletinin idaresine borçluyuz. Var olsun Milletimiz...”³⁹⁸

³⁹⁷ Radyo Davası, *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Fon Kodu: 010 09, Yer No: 159 486 3, s.63

³⁹⁸ Radyo Davası, *aynı yer*,s.22.

29 Haziran 1959 tarihli Başka bir Radyo Gazetesi programında ise:

“Muhterem dinleyiciler, 1953 yılından evvel Ankara’da inşa edilen gecekondularından 500’ünün daha tapusu dün yapılan bir törenle, Başvekalet Müsteşarı Salih Korur tarafından sahiplerine verilmiştir. 4. tevziâta önümüzdeki Ağustosta başlanacak ve pek yakında 1953’ten evvel inşa edilen gecekonduların sahipleri tapularına kavuşacaktır. Sırası düştükçe belirttiğimiz gibi hükümetin ele aldığı büyük davalar arasında , vatandaşı mesken sahibi kılmak da vardır. Bu mevzu üzerinde hassasiyetle durulmuş ve bütün imkanlara başvurulmuştur.. belediyelerimiz, bu sahada, hükümetin direktifleriyle büyük işle başarmış bulunmaktadır.

Dünkü hadisenin ortaya koyduğu gerçek şudur ki, Türkiye’yi imâr ve inşâ davası her safhasıyla ve başarı ile halledilecektir. Türkiye’yi yeniden inşâ davasının, yalnız fabrikalar, limanlar ve hidroelektrik tesisleri ve barajlar kurulmasından ibaret olmadığını her gün yeni misallerle görülmektedir. Türkiye’yi yeniden inşâ etmek, modern şehirler kurmak, hakkımızın sıhî yaşama imkanlarını yaratmak başlıca gayelerdendir...”³⁹⁹

23.2 1960 tarihli başka bir Radyo Gazetesi programında ise:

“Muhterem dinleyiciler; Büyük Millet Meclisinde 1960 Mali Mûvazene-i Umûmiye Kanunu Lâhiyası’nın heyet-i umûmiyesi üzerinde beş gündün beri devam eden müzakereler bu akşam sona ermiş, fasıl ve maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. Bugün bütçe lâhiyasının heyeti umumiyesi üzerinde son konuşmayı Ağrı mebusu Celal Yardımcı yapmış, muhalefet sözcülerinin ileri sürdükleri mütalaâları cevaplandırmıştır”.⁴⁰⁰

Bu program örneklerinde görüldüğü gibi Demokrat Partinin kuruluşunun ve seçimleri kazanmasının Türk Demokrasi Tarihi açısından önemli bir dönüm noktası teşkil ettiği ve Partinin, Cumhuriyet Halk Partisi ile kıyaslandığında siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda büyük atılımlar yaptığı övgü dolu sözlerle anlatılmıştır.

³⁹⁹ Radyo Davası, **aynı yer**, s.23,

⁴⁰⁰ Radyo Davası, **aynı yer**, s.64.

4.5.3.2. Muhalefete Yönelik Yayınlar:

Radyo Gazetesi programlarının büyük bir kısmını muhalefete yönelik yapılan eleştiriler tutar. Bu durumun oluşmasında Demokrat Partinin 1958 yılından sonra gerek muhalefet partileri tarafından sert bir biçimde eleştirilmesinin rolü büyüktür. Demokrat Parti yöneticileri de bu çoğalan eleştirilere Radyo Gazetesi programı ile cevap verme yolunu tercih etmiştir ve kendi dönemleri ile tek parti döneminde yaşanan olayları örnekler vererek kıyaslamıştır.. Burada bu programlardan dikkat çekici olanları üzerinde duracağız. 2 Mayıs 1959 tarihindeki Radyo Gazetesi Programında:

“ Muhterem Dinleyiciler, CHP idarecilerinin yeni tertipleri, bilindiği gibi nahoş hadiselerle yol açmıştır. Bu tertipler yüzünden toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun tatbikine imkan verilmemiş ve bu maksatla bir takım masum vatandaşlar kanuna karşı harekete sevk olunmuştur. CHP’li liderlerin, yanında kırk küsur mebus ve gazetecilerle Ege bölgesinde yapmayı kararlaştırdıkları geziye “ Büyük Taarruz Gezisi” adı verilmiştir. Hemen belirtmek yerinde olur ki Ege Büyük Taarruzu namı altında , şerefli Milli Mücadele tarihimiz istismâr edilmiştir.

Ege Büyük Taarruzu ne demektir?. Bu taârruz kime karşıdır?. Şatafatlı, gürültülü, kanunlara aykırı yürüyüşler ve nümayişlerin hedefi nedir? Tertipçiler, Uşak’tan, İzmir’e kadar uzanan bölgelerde yaşayanların , memleketimizin diğer yerlerinde yaşayanlar gibi Türk olduklarını bilmiyorlar mı idi ? Elbetteki biliyorlardı. O halde bu taarruz, milletimizin şeref haysiyet, aziz varlığına, huzuruna yönelmiş bir tertip değil midir ?. Nitekim tertipçiler, ne hak, ne idare, ne hükümet tanımaz bir hareket hattı içinde kendini kaybetmişler ve müessif hadiselerle sebep olmuşlardır. Üzerinde dikkatle, ibretle durulması gereken cihetlerden biri de şudur. Muhterem dinleyiciler büyük taârruzcular, idari makamlara daimi surette müracaat ederek bir baskı yaratmak ve devam ettirmek maksadını takip etmişler ve halkın galeyana ve tahrik halinde olduğunu ileri sürmüşlerdir...”denilmektedir.⁴⁰¹

1 Eylül 1959 tarihli başka bir Radyo Gazetesi programında ise:

“Muhterem Dinleyiciler, Muhalefet partisi genel sekreterinin memlekette, Devlet radyosundan başka , bir de Fisıltı radyosunun bulunduğunu iddia ederek, hakikatleri, millete asıl bu ikincisinin iletmekte olduğunu beyan etmeleri üzerine , bundan birkaç gün önce bu meseleyi ele almış ve bu gibi mütalaaâarın muhalefet için ne kadar zararlı olduğunu izaha çalışmıştık. Anlaşıyor

⁴⁰¹ Radyo Davası, aynı yer,s.18-19

ki bütün izahlarımız, genel sekreteri inatlı ve zararlı yolundan çevirememiştir. Onu, tevellere sürüklemiştir

Bu yeni tevelliler, yeni tezvîr ve iftiralar nelerdir. Biliyor musunuz aziz dinleyicilerim ?.. Daha düne kadar, memlekette bir Fısıltı radyosunun bulunduğunu iddia eden Halk Partisi genel sekreteri, şimdi başka bir tabir kullanıyor. Fısıltı radyosu yerine, Millet radyosu diye başka bir şey icad ediyor. Ayrıca da, Devlet radyosu hakkında, ortaya yeni isnâd ve iftiralar atıyor. Şöyle ki, o ilk beyanatında, Devlet radyosu hakkında şakşakçı sıfatını kullandığı halde, bu sefer bundan dönüyor ve Devlet radyosuna, Demokrat Parti el koymuştur diyor. Her şeyden evvel genel sekreterin, bu saygısızca ve laubali ifadelerini de reddederiz. Devlet radyosu elindeki hükümetin görüşünü aksettirecektir. Devlet radyosu, elbetteki, umumi efkarın hakikatleri ışığında tenvir edecektir. Devlet radyosu, elbetteki, hakikatleri kastederek umumi efkarı şaşkırtmaya ve aldatmaya cüret edenlere, icap eden cevapları verecektir. Binâenaleyh genel sekreterin bilmesi gerekir ki, Türkiye’de Devlet ile Millet elelidir. Devlet, milletin malı olduğu kadar, Devlet radyosu da milletin hizmetindedir. Devlet radyosu elbetteki, milletin iş başına getirdiği iktidara emanet ettiği siyasi fikir ve programların müdafaasındadır. Bu gerçeği genel sekretere bir kere daha hatırlatırız...”⁴⁰²

13.9.1959 tarihli başka bir Radyo Gazetesi programında ise:

“Muhterem dinleyicilerimiz, dün sizlere, Buradan muhalefetin nasıl muhtelif tahrîk ekipleri teşkil ederek aklınca Türk vatandaşlarının , kendi gibi düşünüp, kendi gibi hareket etmeye teşvik etmek istediğini anlatmaya çalıştık. Ortada fol yok yumurta yokken vatandaşlara:

- 1- Biz iktidara geliyoruz, haberiniz olsun.
- 2- Hesap soracağız, haberiniz olsun.
- 3- Bu İktidar meşru değildir, haberiniz olsun, demişlerdir.

Ayrıca her gittikleri yerde bu söylemlerin dışında Devlet Radyosunun dinlenmemesini ve inanılmamasını kulaklarına iletilecek fısıltılara inanılmamasına ferveşçe tavsiye etmektedirler. Derhal söyleyelim ki vatandaşla teması böyle bir şekilde döken muhalefet artık meşru bir muhalefetten çıkmış demektir. Bir kere, milletin reyî ile işbaşında bulunan bir hükümet mevcut iken ve seçimlere daha iki senenden fazla bir süre varken, her tarafa ekipler salıp “Biz iktidara geliyoruz” demek, ne demokratik seçim ile meclisi nede devlet ve hükümet mefhumları ile kabildir. Bu, ya boş laftır, veyahut, işbaşındaki iktidara propaganda yolu ile sakıt ilan edildiğine göre Anayasa ve Devlet nizâmı aleyhinde açık ve sarîh bir tahrîktir.

Lakin Çanakkale ve İmrozlara kadar giderek böyle bir tahrîkte bulunan bozguncular kafilisi, iktidara gelmekte oldukları iddiasına, ayrıca mevcut iktidar meşru değildir suçunu da ilave etmişlerdir..... Şimdi gelelim hesap soracakları noktasına. Bizden hesap soracaklarmış...

⁴⁰² Radyo Davası, aynı yer, s.46-47 Radyo gazetesi programına dair Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğünde herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

demokratik idarelerin temelinde, açıkta ve herkesin gözü önünde iş görerek bunun hesabını günü gününe vermek yatar. Ama onların zamanında...

Yani şu “hesap soracağız” diyenlerin hiç kimseye hesap vermedikleri ve 1938’den 1950 senesine kadar, hesabı muhtemelen sorulacak işlerin iz ve delillerini yok ederek katran gibi muzlim ve karanlık bir diktatörlük perdesi arkasında, bugün dahi hepimizi mahcup bir durumda bırakan hareketleri pervasızca işledikleri zamanlarda elbette hesap sorulamazdı. Ne mecliste muhalefet, ne yapılanlardan haber verebilecek bir matbuat vardı. Hasep sormak için muhasebe organlarına lüzum vardır. Halbuki bunları, onlar, iptal etmişlerdi, işlemez bir hale sokmuşlardı. Bu sebeptir ki, 196 seçimlerinin hesapları onlardan sorulamadı. Ve yine bu sebeptir ki kafi halindeki vatandaşların sorgusuz ve mahkemesiz kurşuna dizilmesinin hesabı o dönemde sorulamazdı. Ayrıca Varlık vergisinin de hesabı sorulamazdı...”⁴⁰³ denilmekte ve genel anlamda İktidarı yıpratmak amacıyla yurt gezilerine çıkan CHP’li milletvekillerinin oradaki söylemleri daha önceki dönemlerle karşılaştırılarak eleştirilmekte ve bu söylemlere cevap verilmektedir.

4.5.3.3. Muhalif Basına Yönelik Yayınlar:

Demokrat Parti iktidarının son dönemlerinde, iktidarla basın arasındaki ilişkiler çok gerginleşmiş, basın yayın organlarına karşı büyük bir baskı politikası uygulanmaya başlanmıştı. İktidarın bu tutumu, kendi yayın organı olan Zafer gazetesi dışındaki tüm basın yayın organlarının iktidara karşı cephe almasına yol açmıştı. İktidarda, basının bu tutumuna karşı cevap verme kanallarından biri olarak Radyo gazetesi programını kullanmaktaydı. Bu durumun sebeplerinden bir tanesi de basında Radyoyu eleştiren yazıların bu dönemde artmasının da büyük rolü olmuştur. 16 Şubat 1959 tarihli Radyo Gazetesi programında ise:

“Muhterem Dinleyiciler, memleketimizde çıkmakta olan iki dergide, yalnızca güney bölgesindeki vatandaşlarımız değil, bu yazıları okumuş olanları da rencide eden bir yazı intişar etmiştir. Bu yazılar bizde muhalefetin ve organlarının nasıl bir zihniyetin esiri olduğunu bir kere daha ortaya koyması bakımından dikkate şayandır. Böyle bir zihniyetin esiri olanlara yeniden hatırlatalım ki, muhalefet, memleket nizamını, asayişini, huzurunu ihlâl ve vatandaşın şerefi, haysiyeti ve namusu ile oynamak değildir. Hele vatandaşları birbiri aleyhine tahrik etmek, sınıf farkı yaratmak değildir. Halbuki bizdeki muhalefet, muhalefetin mana ve mefhumunu anlamış olmaktan çok uzak görünmektedir. İftira ve tezvîr günlük politika haline getirilmiştir. Hadiseler, ya daima hakikat cephesi

⁴⁰³ Radyo Davası, *aynı yer*, s.51-53.

dışında mütalaa edilmekte, yahut ta bir maksada göre ayarlanmaktadır. adı geçen dergiler , hakikatleri tahripten veya yalan imal mahsullerinin ne milletçe hoş karşılanmayacağını, vatandaşları arasında nifak tohumları saçacak iddiaların cezasız kalmayacağıdır.

Bu dergilerin biri Ankara, diğeri İstanbul'da çıkmaktadır. Bu dergiler vatandaşlar arasında hâlâ ırk , mezhep ve zümre farkı olduğu gibi çok yersiz, yersiz olduğu müspette de tehlikeli bir zihniyet sahibi olduklarını göstermişlerdir. Hatırlatmak isteriz ki, modern Türkiye camiasını teşkil eden vatandaşlar, ırklara ve mezheplere ayırlamaz. Türk vatandaşı aynı his, aynı heyecanı taşımakta ve hükümet ise, eski devrin bütün kıymet ölçülerini çoktan tarihe mal etmiş bulunmaktadır. “Mersinlilerin Heyecanı” başlığını taşıyan ve bu hayal mamûlü bulunan bu yazı sahiplerine veya mevzû bahis dergilere şunu da söylemek isteriz ki, Mersinliler, tahâyüül edilen bir heyecan içinde değildir. Aksine Mersinliler, bu dergilerin hiçbir mesnedi bulunmayan yazıları karşısında büyük üzüntü duymuşlardır...”⁴⁰⁴

4 Eylül 1959 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi'nin “Orada Yerimiz Neresi” başlıklı bir yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıda Nadi, genel anlamda Türkiye'nin Nato'ya üye olmasına rağmen insanların temel hak ve hürriyetleri konusunda büyük sıkıntılar yaşadığını belirtmekte ve “ bu şartlar altında biz acaba hangi hürriyeti, hangi insanlık onurunu korumak için katıldık?” demektedir. Nadir Nadi'nin bu yazısına cevap olarak Zafer ve Havadis gazetelerinde cevap verildiği gibi 6 Eylül 1960 tarihli Radyo Gazetesi Programında da Burhan Belge, ismini vermemeye özen göstererek, “Kimin Hürriyetine helal Gelmiş? Kimin Onurunu incinmiş?” şeklinde açık sorular sorarak, memlekette, baraj, lojman, fabrika ve okul gibi yapılar yapıldığını ve vatandaşlarından gerek ekonomik gerekse insan hakları bakımından büyük bir refah ortamında olduğunu belirterek Nadir Nadi'yi, memleketi yabancılara jurnal etmekle suçlamaktaydı.⁴⁰⁵

Radyo Gazetesi programının basına verdiği cevaplardan bir tanesi de, Çanakkale de çıkan olaylar hakkında İç İşleri Bakanı Namık Gedik hakkında meclis soruşturması açılmasını isteyen Cumhuriyet Halk Partilileri, Yeni Sabah Gazetesinin safdillikle nitelendirmesi ve 6-7 eylül gibi önemli bir olayda dahi meclis soruşturması açmayan iktidarın böyle bir olay nedeniyle soruşturma açmayacağını

⁴⁰⁴ Radyo Davası, aynı yer, s.13.

⁴⁰⁵ Radyo Davası, aynı yer, s.21.

yazmaktaydı. Bu durum Radyo Gazetesi programında eleştirilmekte ve şöyle söylenmekteydi: “Bizim Milli hislerimizin, milli davranışlarımızın ve hatta milli ülkümüzün hazine dairesini kendi kilerleri zannederek oraya dadanmış çöl fareleri var” denilmekteydi.⁴⁰⁶

Yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşıldığı üzere, Radyo Gazetesi programı özellikle 1959 ve 1960 yıllarında, yayınlanmaya başladığı dönemdeki özelliklerinin çoğunu yitirerek “partizan” bir duruma getirilmiştir. Radyo, Demokrat Parti iktidarın bu zor dönemlerinde, iktidarın icraatlarına yönelik methiyeler düzerken, gerek muhalefete gerekse özgür basına yönelik ağır eleştirilerin yöneltildiği programlar yaparak tamamen iç politikaya alet edilmiştir. Devlet radyosunun, bir parti organı gibi kullanılması ve bu kullanım sırasında kullanılan üslubun ağırlığı, Demokrat Partinin yargılanma sürecine önemli sayılabilecek ölçüde etki etmiştir.

4.6. Yassıada Duruşmaları ve Alınan Kararlar:

27 Mayıs ihtilali ile birlikte Demokrat Partili siyasetçilerin hemen hemen tamamı gözetim altına alınmışlardı. Bu gözaltı sürecinden sonra Demokrat Partili yöneticilerin yaklaşık on altı ay kadar sürecek yargılanma dönemleri başlıyordu. DP'liler geçici anayasanın 6.maddesine göre yeni kurulan Yüksek Adalet Divanında yargılanacaklardı. Bunun yanı sıra sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve hakkında soruşturma açılacak Yüksek Adalet Divanına verilmeleri gerekip gerekmediğini karar vermek üzere bir Yüksek Soruşturma Kurumu oluşturulacaktı. İhtilalden sonra devrik lider mensupları Ankara'da Harp Okulu'nda , İstanbul'da Davut Paşa Kışlasında kalıyorlardı. Kısa süre sonra Marmara açıklarında bulunan Yassıada, tutukluların kalması için hazırlanmış ve tutuklular yavaş yavaş sevk edilmeye başlanmıştı.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Saadet, *a.g.e* ,s. 86-88.

⁴⁰⁷ Harp okulundan Yassıada'ya 29 Mayıs, 5 Haziran ve 17 Haziran tarihinde sevkler yapılmıştı. Bu sevkler sırasında bazı tatsız olaylar yaşandığı gözlemlenmektedir.. Bu olaylar hakkında geniş bilgi için bkz. Ağaoğlu, *a.g.e*, s. 164-165, Aydemir, *a.g.e*, s.457-458.

Eski DP iktidarının yargılama hazırlıklarına hemen başlanmış ve öncelikle Yüksek Soruşturma Kurulunun oluşumu ve çalışma tarzını belirleyen özel bir kanun çıkarılmıştı.⁴⁰⁸ Yüksek Soruşturma Kurulu, soruşturma yaparak, sanıklar hakkında mahkeme yapılmasını için karar verecek Yüksek Adalet Divanına sevkedecek, mahkemenin kararı ise MBK’ca geri çevrilecekti.⁴⁰⁹ İhtilalden sonra, ihtilal mahkemelerinin kurulması beklenen bir durumdu. Bunda amaç süratli ve kesin karar alabilme gücüne sahip olmaktı. Nitekim Milli Mücadele döneminde açılan İstiklâl Mahkemeleri buna bir örnekti.İhtilalcilerin bir tür tam yetkili mahkemeler yerine YAD ve YSK için, Ceza Muhakemeler Usulü Kanununun klasik yargılama şekillerini kabul etmiş olması dikkat çekiciydi.

Şevket Süreyya Aydemir’e göre, mahkemenin niteliği ile hukuki yapısı ciddi olarak çelişmekteydi. Bu durum İhtilali gerçekleştirenler için de önemli bir dezavantaj olmuştu.⁴¹⁰ Yüksek Soruşturma Kurulu’nun bir başkan , otuz iki üye ve kırk altı yardımcı ile, toplam yetmiş iki kişilik bir soruşturma olarak 6 Temmuzda çalışmaya başlamıştı.⁴¹¹ Temmuz ayı sonlarında ise Yassıada soruşturmalarına başlanmıştı. Bakanlar ve memurlar, nüfuz görev suistimali ve zimmet gibi suçlardan, milletvekilleri ise “Cumhuriyet esaslarından ayrılmak, dikta rejime doğru gidişi desteklemek ve Anayasa’ya aykırı kanun çıkarmış olmaktan” sanık olarak sorguya çekilmişlerdir.

Yüksek Soruşturma Kurulu’nun soruşturması oldukça yavaş ilerlemekteydi. Soruşturma uzadıkça MBK bazı yeni tedbirler almak zorunda kalmıştı. Çünkü, Yassıada duruşmalarının bir an önce başlanılarak sonuçlandırılması. MBK için önemliydi.zira mahkemeler bitmeden seçimlerin

⁴⁰⁸ “Yüksek Adalet Divanı’nın Muhakeme Usulü’ne Ait Geçici Kanun”, bkz. **T.C Resmi Gazete**, 18 Haziran 1960, s. 1-2

⁴⁰⁹ Doğaner, 27 Mayıs....., s.159.

⁴¹⁰ Aydemir, **a.g.e**, s. 452-454.

⁴¹¹ **Cumhuriyet**, 7Temmuz 1960.

yapılması düşünülüyordu.⁴¹² MBK'nın aldığı ilk tedbir YSK'nın teşkili ile ilgili kanunda değişiklik yapılarak, on iki üyenin daha kurulda görevlendirilmesiydi.⁴¹³ ikincisi ise , soruşturmaların daha da uzaması üzerine, duruşmaların başlama tarihi daha öne alınmıştır. Üç ayı aşan bir sorgulamaların sonucunda Yüksek Adalet Divanına tamamlanan 52 dava dosyası gönderilmişti.⁴¹⁴ Yassıada'daki soruşturmalar sırasında ise sanıkların odalarına dinleme cihazları konularak konuşmaları teyplerle tespit edilmişti. Bazı sanıkların sorgulamalarında ise hücre cezalarına başvurulmuştu.⁴¹⁵ Sorgulamalar bittikten sonra ise duruşmalara başlanmıştı.

Yüksek Adalet Divanı törenle açılmış ve tören Radyoda yayınlanmıştı.⁴¹⁶ YAD'nın başkanlığını Salim Başol yapmaktaydı. Hakimler Divanını Yargıtay, Danıştay ve Askeri Yargıtay'tan 8 üye oluşturmaktaydı. Başsavcı ise Ömer Egeseldi. Mahkemenin düzeninde askeri bir disiplinin hakim olduğu gözlenmekteydi.⁴¹⁷ YAD, suç unsurlarını Anayasayı ihlal, yolsuzluk hareketleri ve

⁴¹² Devlet Başkanı Cemal Gürsel, ihtilalden sonra düzenlediği bir basın toplantısında “ Biz onları suçlu gördüğümüz için idareden el çektirdik onların suçluluğu meydana çıkmadan da seçim yapmamaya kararlıyız” demişti, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1960.

⁴¹³ Doğaner, **a.g.t**, s. 160.

⁴¹⁴ Aydemir, **a.g.e** s.467-468.

⁴¹⁵ Samet Ağaoğlu Yassıada'daki sorgulamalar hakkında şunları söylemekteydi: “ Bazen kalabalık heyetlerce, bazen de Kurul namına, tek bir üyesi tarafından yapılırdı. Daha ilk günlerden itibaren dikkat çeken noktalar oldu. Soruşturmalar başlayınca kadar Bayar ve Menderes'in bulunduğu koridorlar dışındaki koşullardaki sanıklar her gün havalandırmaya çıkıyorlardı. Soruşturmalar sırasında kumandan dahil, Garnizondaki bazı subaylar dahil dinleyici gibi odada oturuyorlardı. Soruşturma yapanlarla soruşturması yapılanların çoğu birbirinin arkadaşı idiler. Bu durum soruşturmanın zaman zaman bir sohbet şeklini almasına yol açıyordu.....” Ağaoğlu, **a.g.e**, s.229-231

⁴¹⁶ **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1960.

⁴¹⁷ Yassıada Mahkemeleri, **Radyo Davası**, Fon Kodu: 010 09, Yer No: 159 488 1, s. 241. Aydemir, **a.g.e**, s.469. Samer Ağaoğlu'nun ise bu konudaki gözlemleri şöyleydi: “ Salonda göze çarpan ilk özellik, Garnizon Kumandanı'na ayrılmış yer oldu. Sağ yanda avukatlara ait sıraların hemen başında bir masaya, milletvekilleri salona alındıktan sonra gelip oturdu. Tarık Güryay'ın hali, bakışları, duruşu öyle dikti ki, ihtilalin bir temsilcisi sayılabilirdi. Divan'a ihtilal mahkemesi manzarası da böylece verilmiş oluyordu. Salonun göze çarpan ikinci dekoru ise, subay ve er muhafız çokluğu idi. Divan Heyetinin iki yanından başlayarak o koca salon ikişer metre ara ile askeri kordon altına alınmıştı. Her yarım saatte bir sert adım ve emirlerle nöbet değiştiriliyordu...” demekteydi. Ağaoğlu, **a.g.e**, s.234

Anayasa ihtilalinin maddi vakalarını teşkil eden suçlar olarak sınıflandırmıştı.⁴¹⁸ Fakat Mahkemenin köpek davası, bebek davası gibi Yüksek Adalet Divanı ile ilgisi olmaması gereken davaları, öncelikle ele alması ilginçti. Bunun nedeni sanırız sanıkları bir tür adi suçlarla yıpratmaktı. Beklenen olmuş Celal Bayar ve Adnan Menderes bu davalarda oldukça yıpranmıştı.⁴¹⁹

Şevket Süreyya Aydemir, mahkemelerin başladığı günkü havayı şu şekilde anlatmaktaydı: “ Mahkemenin başladığı günün havası , bütün sanıklar için elbetteki gergindi. Soruşturma ve bekleme devresi iyi geçti denemez. Vehimler, yorumlar, ihtimaller, temaslardaki dar çerçeve ve Yassıada'nın şu bilinen atmosferi elbetteki ağırdı. Nihayet muhakeme günü gelince sanıklar aşağı hole indirildiler. Sıralandılar. Salonda herkesin oturacağı yer belirtilmişti. Başol duruşmayı açtı. Önce yoklamalar yapıldı. Menderes, sanıklar sırasının ön sırasında Bayar'la birlikte yan yana oturtulmuştu. Fakat bu iki yakın adam birbirlerine o kadar uzaktılar? Aralarına sanki aşılmaz duvarlar gerilmiş gibiydi. Sanki birbirlerin hiç tanımıyorlardı. Ve herkesin gördüğü şeydu bu iki insan birbirlerinden kopmuşlardı....”demekteydi.⁴²⁰

Duruşmalar 14 Ekim 1960'da başlamış, on bir aylık bir süre sonucunda 15 Eylül 1961'de tamamlanmıştı. Duruşmalar 405 sanıkla başlamış ve 203 duruşma günü sürmüştü. 15 Eylül'de açıklanan mahkeme kararına göre 15 sanık idama, 31'i müebbet hapse, 408'i de çeşitli hapis cezalarına mahkum olmuşlardı. 133 sanık ise uzun süren son celse de beraat etmişlerdi.⁴²¹ Mahkemenin başlamasından beri sanıklar hakkında verilecek kararlar kamuoyunda oldukça merak edilmekteydi. Karar açıklanmış sıra idamların onaylanmasına gelmişti. Geçici Anayasaya göre idam hükümlerin onaylanması gerekmektedir. YAD ve YSK görevini tamamlamıştı. İdam kararlarının onaylanması uzun sürmemiş, aynı gün MBK toplanarak YAD'ca verilen ölüm cezalarını onaylamıştır.

⁴¹⁸ Yassıada Mahkemeleri, **Radyo Davası**, Fon Kodu: 010 09, Yer No: 159 488 1, s. 242-243

⁴¹⁹ Samet Ağaoğlu , Menderes'in duruşmadaki halini söyle anlatıyordu: “Muhakemenin başladığı gün, bizim bölümdeki meydana gelen bir hadise, bana Adnan Bey'i çok yakından görme fırsatı verdi... birden önümdeki sırada Bayar'ın başını tanıdım. Yanında oturanı seçemedim önce. Yalnız çok ince bir boyun gevşek beyaz yaka ve sarı saçlar gözüme çarptı. Bir ara başını çevirdi. O zaman, Bayar'ın yanında oturanın Adnan Bey olduğunu hayretle gördüm. Yarabbi ne hale gelmişti? Zayıflamış, zayıflamıştı. Yüzünde benek benek çiller. Sanki uzun bir hastalıktan yeni kalkmıştı....” Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.241-242.

⁴²⁰ Aydemir, **a.g.e.**, s. 470., Ağaoğlu, **a.g.e.**, 432-435.

⁴²¹ **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1961.

YAD'ca ve ittifakla idam cezasına çarptırılan Sakıt Reiscumhur Celal Bayar, sakıt Başbakan Adnan Menderes, sakıt Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve sakıt Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam cezalarını tasdik etmiş ve ancak bunlardan Celal Bayar'ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla idam cezasını müebbet ağır hapse çevirmiştir. Diğer idam cezasına çarptırılan Refik Koraltan, Ağah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavraklıoğlu, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhun'un cezaları da ağır hapse çevrilmiştir.⁴²² Kararların ardından hükümlerin infazına başlanmış, 16 Eylül 1961'de Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun infazı yapılmıştı. Adnan menderes'in ise hastalığı devam ettiği için, bir gün sonra yani 18 Eylül 1961'de idam hükmü infaz edilmişti.⁴²³

4.7. 27 Mayıs 1960 Sonrasında Radyo:

27 Mayıs 1960 Askeri müdahalesi siyasi yapıda olduğu gibi radyo konusunda da önemli etkiler yapmıştır. Her şeyden evvel, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler, anayasayı ihlal Etmekten suçladıkları Demokrat Parti iktidarının suç mekanizmalarından birisi olarak radyoyu saptamışlardır. TRT yasasının kabul edilip, kurumun çalışmaya başlamasına kadar geçen dönemde radyoya değin bir takım çelişkiler iç içe oluşup gelişmiştir. Radyo bir yandan örgütsel ve yönetsel açıdan derlenip toplanmayı, öte yandan TRT yasası bekleyişinin yol açtığı belirsizlik ve düzensizliği incelenen dönemde birlikte yaşanmıştır. Başka bir anlatımla, 27 Mayıs sonrasında TRT'nin kuruluşuna kadar geçen süreçte, geçmiş dönemlerin tortuları, yeni bir örgütse-yönetsel yapıya geçişin hazırlıkları ve bunların tümünden önemlisi, dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel etkileri egemendir.

Siyasal iktidarı silah zoruyla devirerek iktidara gelen her hareketin olduğu gibi, 27 Mayıs Askeri hareketinin de, amacını geniş kitlelere ulaştırabilmek ve ideolojisini yayabilmek için radyoya olan gereksinimi büyüktü.⁴²⁴ Ne var ki, 27

⁴²² **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1961.

⁴²³ Doğaner, **a.g.t.**, s. 136.

⁴²⁴ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 364.

Mayıs'ı gerçekleştirenler nitelik ve nicelik yönünden pek çok aksaklıkları bulunan bir radyo örgütünü devraldıklarını anlamakta gecikmediler. 27 Mayıs hareketinin ilk işlerinden biri Türkiye radyolarının çalışma prensiplerini saptamak oldu. Buna göre Radyo, Türkiye Cumhuriyetinin resmi yayın organı idi. Ne hükümetin nede herhangi bir şahsın nüfuz istismarı olarak kullanılamayacaktı. Bu amaçla Radyo Danışma Kurulu 1960 Temmuz'unda toplantıya çağrılmış ve bu toplantıda ilim adamları ve profesörlere yepyeni bir ruh taşıyan programlar hazırlanmıştır. "27 Mayıs 1960 büyük devrim duygusunu sürekli olarak ayakta tutmak, devrimi yaşatmak ve öğretmek, insanı hayata bağlı tutan, coşturan ve çalışmaya ve yaratıcılığa yönelten" yayınlar yapma görevi Ankara Radyosuna verilmiştir⁴²⁵

Ancak 27 Mayıstan sonra şu gerçek daha iyi kavranmaya başlandı; genel olarak tüm radyolar özel olarak ta Ankara Radyosu, yönetim, teknik, işletme ve program üretmek açısından çok olumsuz koşullar içerisindeydi. Bu olumsuz koşullar içerisinde radyo yöneticilerini en çok rahatsız eden konu, çeşitli işlevsel birimlerin çalışmalarını düzenleyen yönetmelik vs. yazılı belgelerin yokluğu olmuştur. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak maksadı ile 1961 anayasasının 26. ve 121. maddelerinde radyonun nasıl kullanılacağı konusunda düzenlemeler yapılmıştır.⁴²⁶

Dönemin genel bir değerlendirmesi yapıldığında radyo TTTAŞ dönemi ayrı tutulursa hiçbir zaman, örgütsel ve yönetsel açıdan kendi bağımsız örgütüne kavuşamamıştır. Türk Radyoculuğunun ilk on yılını kapsayan TTTAŞ dönemi de, büyük ölçüde devlet desteği ve olanaklarına dayalı olarak, kar amacına yönelik özel radyoculuğun küçük çaplı ve uzun ömürlü olamayan bir denemesi olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde radyo bir anonim şirket bünyesinde örgütlenmiş olmakla birlikte, çeşitli biçimlerde, siyasal iktidarın denetimi ve gözetimi altında yayın yapmıştır. Yaklaşık on yıl süren bu dönem Türk radyoculuğuna sağlıklı bir temel bırakamamıştır.

Özel radyoculuk girişiminin başarısız olması ve devletin çeşitli sebeplerden dolayı radyoya ilgi duyması sonucunda radyo çeşitli aşamalardan geçerek devlet

⁴²⁵ Cumhuriyet, 24 Temmuz 1960.

⁴²⁶ Devran, *a.g.e.*, s. 48.

tekeline alınmıştır. Radyonun devlet kontrolü altında bulunduğu dönem içinde ise radyodan nasıl faydalanılacağı konusu önemli tartışmalara yol açmıştır. Bir kısım radyonun devrim ilkelerini yayma görevini yürütmesini isterken başka bir kesim radyodan eğitim ve kültür kurumu olarak yararlanılması gerektiğini düşünüyordular. Bu karmaşalar içerisinde çok partili siyasal yaşama geçilmesi radyo üzerindeki tartışmaları farklı bir boyuta çekmiştir. Radyodan, siyasal partilerin nasıl yararlanacağı sorunu bu dönem içerisinde önemli tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmaların önüne geçmek amacıyla bir çok yasal düzenleme yapılmasına karşın, bu tartışma Demokrat Partinin yıkıldığı 1960 Mayısına kadar devam etmiştir. Bu dönem içinde radyo özellikle 1957 yılından itibaren kullanılış özellikleri bakımından bir parti organı gibi çalıştırılmış ve “partizan” bir hüviyet kazanmıştır. Bu durum Demokrat Partinin yargılanması sürecine de önemli bir etki yapmıştır.

Radyonun bu kullanılış tarzının dışında, dönem içerisinde bir çok kez yasal değişikliklere uğrayarak farklı kurumlar bünyesinde toplanması örgütsel açıdan kurumlaşmasının önüne geçmiştir. Bunun yanı sıra personel ve teknik yetersizlikler radyoyu büyük bir darboğaza sokmuş ve bu durum neticesinde de dinleyicileri ile yeteri kadar iletişim kuramamıştır. Tabi bu durumun oluşmasında dinleyici portesindeki çeşitlilikte önemli bir rol oynamıştır. Bu da gösteriyor ki içinde bulunduğu dönem içerisinde önemli bir telkin ve propaganda aracı olan radyodan, bunun bilincinde olunmasına rağmen devlet mekanizması etkili bir biçimde faydalanamamış ve bu aracın sanık sandalyesine çıkmasına neden olmuştur.

SONUÇ:

Basının Dünya'daki ve Türkiye'deki tarihsel gelişimine bakıldığında göze çarpan en önemli olgu, iktidarların, basının denetimini hiçbir zaman bırakmama eğilimleridir. Bu eğilim Cumhuriyet döneminde varlığını devam ettirmiş ve basının, Cumhuriyet Devrimlerine destek vermesi beklenmiş, ve bu duruma tarihsel bir görev anlayışı içerisinde bakılmıştır. Bu dönemde basından, ulusal çıkarları gözardı etmeyerek yayın yapılması istenmiş ve bunu sağlamaya yönelik tedbirler alınmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisinin gerek siyasi, gerek sosyal ve gerekse ekonomik alandaki politikalarını beğenmeyerek, onun içinden çıkan bir muhalefetin kurmuş olduğu Demokrat Parti Döneminde de, basının kontrol altında tutulması anlayışı geçerliliğini korumuştur. 1946 -1950 yılları arasında muhalefette kalan Demokrat Parti tüm alanlarda olduğu gibi basın-yayın alanında da özgürlükçü bir politika izlemiştir. Demokrat Parti'nin basın-yayın konusundaki bu eğilimi, basın yayın organlarınınca desteklenmiş ve bu destekler sonucunda 1950 seçimlerinde Demokrat Parti iktidara gelmiştir.

Demokrat Parti'nin ilk dönemi diyebileceğimiz 1950- 1954 yılları arasında basınla olan bu iyi etkileşim devam etmiş ve bu yönde liberal bir basın kanunu kabul edilmiştir. Bu dönemde basın davalarına hemen hemen rastlanmamıştır. Bu durumun oluşmasında iktidarın, basının toplum hayatındaki ve kamuoyu oluşturmadaki önemini kavramasının da rolü büyük olmuştur. Fakat daha sonraki dönemde, dış yardımların ve kredilerin kesilmeye başlanması, ülkedeki geçici ekonomik ferahlanın yerini, enflasyon ve karaborsaya bırakmasına yol açmıştır. Bunun yanısıra dış politika konusunda yaşanan sıkıntıların iç politikaya da olumsuz bir şekilde yansması ve basın-yayın organlarının kendilerine tanınan hakları yetersiz bularak eleştirilerini arttırması, Demokrat Parti'nin basına karşı olan bu yumuşak tutumundaki değişmelere yol açan nedenler olarak söyleyebiliriz..

Nitekim yaşanan bu gelişmeler üzerine, DP basın üzerindeki denetimini arttırmaya yönelik kanunlar çıkarılmaya başlamıştır.. Bu kanunların en önemlileri 6334 sayılı Basın Kanunu ile basına ispat hakkının verilmemesini öngören

kanunlardır. Bu kanunların çıkarılması üzerine Basın ile Demokrat Parti arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamış, kendi yayın organları dışındaki basın yayın kuruluşları Demokrat Partiyi eleştiren yazılar yazmışlardır. Bu gelişmelerin yanı sıra yaşanan 6-7 Eylül olayları ve bunun sonucunda ortaya çıkan Sıkıyönetim uygulamaları basın üzerinde taşınamaz bir ağırlık oluşturmuştur. Bu dönemde mahkum olan gazete ve gazeteci sayısının artması, İktidarın Basın üzerindeki denetimini kanıtlayan önemli göstergelerdir.

1954 yılından itibaren başlayan, basın üzerindeki denetim 1957 yılından sonra doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde tutuklanan gazeteci ve kapatılan gazete sayısında büyük artışlar göze çarpmaktadır. İktidar, sadece bu cezalarla yetinmeyerek muhalif gazetelere resmi ilan ve kağıt konusunda da önemli ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Bu durum muhalif gazeteciler açısından sıkıntılı günler yaşanmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra 1958 yılındaki Pulliam Davaları, ve 1960 yılında Tahkikat Komisyonunun kurulması, basın üzerindeki denetimi bir baskı politikasına dönüştürmüştür. Uygulanan bu politika, gazetecilerin haber alma ve toplumu bilgilendirme görevlerini yapamaz duruma gelmesine yol açmış ve gazetecilik büyük cesaret isteyen bir meslek konuma getirilmiştir. Buna rağmen basın yayın kuruluşları bu zor koşullar altında görevlerini yapmaya gayret göstermişler ve iktidara karşı olan tutumlarını da giderek sertleştirmişlerdir.

Yapılan bu uygulamalar gösteriyor ki özellikle 1954 yılından itibaren Demokrat Parti önemli bir propaganda aracı olan basın yayın organlarının üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda bir denetim oluşturamadığı için, bu gücün olumsuz etkilerinden kendisini koruma gayreti sonucunda, basın yayın organlarını üzerinde bir baskı rejimi oluşturmuştur.

Demokrat Parti basın konusunda olduğu gibi, o dönem içerisinde önemli bir kitle iletişim aracı olan radyo konusunda da demokratik düşünceler öne sürmüşlerdir. Muhalefette oldukları dönemde Radyonun, devlet malı olduğu ve gerek iktidar gerekse muhalefet partilerince eşit bir şekilde kullanılması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat basın konusunda olduğu gibi radyo konusundaki bu tutumu da çık kısa bir sürede değişerek, muhalefetin radyodan da faydalanmamasına

yönelik kanunlar ve kararnameler çıkarmışlardır. Bu kanunlardan 30.6 1954 tarih ve 6428 sayılı kanunla, 5545 sayılı Seçim Kanununun, siyasi partilerin seçim dönemindeki radyodan faydalanmaları hususundaki maddeleri kaldırılmıştır.

Demokrat Parti iktidarı sadece bu yasal düzenlemelerle, muhalefeti radyodan uzaklaştırmakla yetinmemiş, 1957 yılından itibaren gerek muhalefet, gerekse basından yöneltlen eleştirileri cevaplamak amacıyla da radyoyu bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Bu durumun oluşmasında, radyonun özellikle II.Dünya savaşı sırasında başlayan ve savaş sonrası dönemde de etkin bir propaganda aracı olarak tüm dünyada kullanılmaya başlanmasının da büyük rolü olmuştur. Bunun yanı sıra dış politikada yaşanan gelişmeler de radyo programlarının şekillenmesinde üzerinde etkili olmuştur.

Özellikle “Vatan Cephesi” uygulamasında ve “Radyo Gazetesi” programlarında, radyo etkili bir propaganda aracı olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bu programlarda İktidar yaptığı icraatları büyük bir övgü ile anlatırken, muhalefeti ve özgür basını da o derece ağır sözlerle eleştirmiştir. Radyonun bu şekilde kullanılması onun devlet radyosu konumundan “Partizan Radyo” konumuna gelmesine yol açmıştır. Özellikle dönemin muhalif basın yayın organları 1954 yılından itibaren radyoya yönelik eleştirilerin yer aldığı yazılara sık sık yer vermişlerdir. Dönemin iktidar muhalefet ilişkileri bakımından da radyo konusu önemli bir tartışma noktası olmuş ve ülke içerisindeki gerginliğin yükselmesine olumsuzda olsa katkı yapmıştır.

Demokrat Partinin gerek basın üzerinde uyguladığı baskı yönetimi gerekse kendi denetimine aldığı radyo vasıtasıyla yaptığı usulsüz uygulamalar muhalefetin ve basının büyük tepkilerine yol açmıştır. Bu tepkilerin üniversite ve ordu içerisinde destek bulması ülkenin 27 Mayıs sürecine gitmesinde yol açmıştır.. Bunun sonucunda da çok partili yaşama geçmemiz de önemli bir rol oynayan ve Türkiye'nin belirli bir dönemine damgasını vuran Demokrat Parti iktidarı iyi veya kötü uygulamalarıyla son bulmuştur.

KAYNAKÇA:

I-BELGELER:

A-BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ:

Yassıada Mahkemeleri, , **Demokrat Parti Beyannamesi**, Fon kodu: 030 01, Yer No:

12 71 09 No'lu belge.

-----, Fon kodu: 030 01, Yer No: 44 257 2

No'lu belge.

Yassıada Mahkemeleri, **Radyo Davası**, Fon kodu: 010 09, Yer No: 159 488 1

No'lu belge.

-----, Fon kodu: 010 09, Yer No: 159 488 2

No'lu belge.

-----, Fon kodu: 010 09, Yer No: 159 487 1

No'lu belge.

-----, Fon kodu: 010 09, Yer No: 411 12 40

No'lu belge.

-----, Fon kodu: 010 09, Yer No: 159 482 2

No'lu belge.

-----, Fon Kodu: 010 09, Yer No: 159 486 3

No'lu Belge

-----, Fon Kodu: 010 09, Yer No: 159 488 1(YAD

Duruşma Tutanağı)

B- ANKARA RADYOSU ARŞİV VE ÇOGALTMA MÜDÜRLÜĞÜ:

Adnan Menderes'in Nisan 1960'ta Yaptığı Dört Konuşma, **SY CD 1 No'lu Kayıt**

Yasıada Mahkemeleri, **Radyo Davası**, SÖZ B 3776 No'lu Plak

-----, **SY CD 16 No'lu Kayıt**

-----, *SY CD 17 No'lu Kayıt*

-----, *SY CD 18 No'lu Kayıt*

-----, *SY CD 19 No'lu Kayıt*

-----, *SY CD 2 No'lu Kayıt*

(Ankara Radyosunun 27 Mayıs 1960 Günü Türk Silahlı Kuvvetlerin Bildirisini Açıklayan Yayını)

Ruşen Kam, *Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü*, Söz B 3758 No'lu

Plak

Mustafa Güner, *Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü*, Söz B 37 59

No'lu Plak

Suat Osmanoğlu, *Ankara Radyosu Arşiv ve Çoğaltma Müdürlüğü*, Söz B 3776 No'lu

Plak

Türkiye'de Marshall Planı Programı, Plak no: 293(29 Ekim 1948), Plak no:326

NATO'ya Girişimizin Birinci Yıldönümü Programı (25 Temmuz 1953).

Kore Röportajları , Plak no:310 (5 Şubat 1953).

C- TBBM ZABIT CERİDELERİ:

TBBM ZABIT CERİDELERİ, Devre: IV, c.3. 1931.

-----, Devre: V, c. 26 , 1938.

-----, Devre: V, c. 19, 1938.

-----, Devre: VII, c.18, 1945.

-----, Devre: VIII, c.19, 20.5.1949.

-----, Devre:VII, c.24 Toplantı:3

-----, Devre :IX, c.9, 1950.

-----, Devre :IX, c.29, 1950.

-----, Devre :X, c.1.

-----, Devre :X, c.11, 1956.

- , Devre :X, c.12, 1956 .
- , Devre :X, c.29, 1956.
- , Devre :XI, c.13.
- , Dönem: XI, c.1 , 4.12.1957.
- , Dönem XI, c.7, 28.2 1959.

D- TBMM KANUNLAR VE TUTANAK DERGİLERİ:

TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: IX, c. 25, Kısım I

- , Dönem: IX, c. 33 Kısım II, 1954.
- , Dönem: IX, c. 34 , Toplantı: II, 1954
- , Dönem: IX, c. 36, Kısım I, 1954
- , Dönem: IX, c. 38, Kısım I, 1954
- , Dönem: VIII, Toplantı 3, c. 31

TMMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, c.1, 1946.

- , Dönem: VII , c. 9/2, 1946
- , Dönem: IX, c. 1, 1950
- , Dönem: IX, c. 1950

II- KİTAPLAR:

- AĞAOĞLU, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, Baha Yay., İstanbul 1969.
- AĞAOĞLU, Samet, *Arkadaşım Menderes*, Alkım Yay., İstanbul 2003.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi* , Alkım yay., Ankara 2001.
- AKIN, Rıdvan, *TMMM Devleti(1920-1923)*, İletişim Yay., İstanbul 2001.
- AKSOY, Muammer, *Partizan Radyo ve DP*, Akyıldız Matbaası, Ankara 1960.

- ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Phoenix Yay., Ankara 2004.
- ARIKAN, Aydan, *1957-1960 Türkiye’de Basın İktidar İlişkileri*, Gazi Üniv. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.
- ATAY, Falif Rıfki, *Yeni Rusya*, B.y. yok 1934.
- AYBARS, Ergun, *İstiklal Mahkemeleri (1920-1927)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir 1988.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı*, Remzi Yay., Tarihsiz, 2000.
- AZİZ, Aysel, *Radyo ve Televizyona Giriş*, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1981.
- BAĞCI, Hüseyin *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, Ankara 2001.
- BALKANLI, Remzi, *Mukayeseli Basın ve Propaganda*,(Suçlar, Davalar ve Kararlar) Ankara 1950.
- BASIN YAYIN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *I.Basın Kongresi*, Ankara 1975.
- BASIN YAYIN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *Türk Basınında Kim Kimdir?*, Akyıldız Matbaası, Ankara 1977.
- BASIN YAYIN TURİZM BAKANLIĞI, Basınla ilgili Kanun Hükümleri, Kararname ve Yönetmelikler, Basın Yayın Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1974.
- BAYAR, Celal, *Başvekilim Menderes*, Baha Yay., İstanbul Tarihsiz.
- BERKES, Niyazi, *Propaganda Nedir?* Ankara 1942.
- ÇAKAN, Işıl, *Konuşunuz Konuşturunuz*, Otopsi Yay., İstanbul 2004.
- ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Yay., Ankara 2004.
- ÇİFTÇİ, Ahmet, *Uluslar Arası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yay., Ankara 1999.

- ANKARA GAZETECİLER CEMİYETİ, *Cumhuriyet Basını*, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yay., Ankara 1988.
- DAĞCI, G. Tuğba, *Osmanlıdan Günümüze Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi*, İstanbul 2006.
- DAĞLI Nuran- AKTÜRK Belma, *Hükümetler ve Programları (1920-1960)*, TBMM yay., Ankara 1988.
- DEMİREL, Ahmet, *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, İletişim Yay., İstanbul 1996.
- DEVİRAN, Yusuf, *Radyo ve Televizyonun Türk Siyasal Hayatındaki Yeri*, Ankara 1992.
- DOĞANER, Yasemin, *27 Mayıs ve Kurucu Meclis*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara 1999.
- DÖNMEZLER, Sulhi, *Basın Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1964.
- ERGİN Edip Kemal, *Kanunlarımız*, c.3 , Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1942.
- ERMENCE, Cem, *Serbest Cumhuriyet Fırkası, 98 Günlük Muhalefet*, İletişim Yay., İstanbul 2006.
- ERTUĞ, Hasan Refik, *Radyo İşletmeciliği*, Ankara 1951.
- ESMER, A.Şükrü- SARR Cem- GÖNLÜBOL Mehmet, *Olaylarla Türk Dış Politikası, (1919-1973)*, c.1, Ankara Üniversitesi SBF yay., Ankara 1977.
- EJDER, Çelik, *Milliyet Gazetesi(1950-1971) Bir Dönemin Genel Yayın Politikası*, Gazi Üniv. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992
- FEROZ Ahmed, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)* Bilgi Yay. Ankara 1976 s. 110
- GİRİTLİ ,İsmet, *27 Mayıs'tan II.Cumhuriyete*, İstanbul, 1961.
- GÜRKAN, Nilgün, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yay., İstanbul 1988.

- GÜVENİR, Murat, *II.Dünya Savaşında Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1991.
- ÖZKAYA, Yücel, *Mili Mücadele Döneminde Atatürk ve Basın*, Cumhuriyet Yay., Ankara 2001.
- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, c.1, İletişim Yay., İstanbul 2002.
- OSKAY, Ünsal, *Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon*, Sevinç Yay., Ankara 1971.
- İNUGUR, M. Nuri, *Basın Yayın Tarihi*, Çağlayan Yay., İstanbul 1982.
- İSKİT, Server, *Türkiye’de Matbuat Rejimleri*, İtimat Matbaası, İstanbul 1943.
- IŞIK, İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, c.1,2,3, Elvan Yay., Ankara 2001
- KABACALI, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1994.
- , *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1990.
- KARACA, Zafer, *6-7 Eylül Olayları, Fotoğraflar, Belgeler*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2005.
- KEMAL, Edip, *Kanunlarımız*, c.3 Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1942.
- KOÇABAŞOĞLU, Uygur, *Şirket Tezsizinden Devlet Radyosuna*, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1980.
- KORMAZ, Alemdar, *İletişim ve Tarih*, İstanbul 1992.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi*, İletişim Yay., İstanbul 2003.
- KURUOĞLU, Huriye, *Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo*, Nobel yay., Ankara 2006.
- NADİ, Nadir, *Perde Aralığından*, Cumhuriyet Yay., İstanbul 1979.
- NURER, Uğurlu, *Kürtler ve Şeyh Said İsyanı*, Öngün Yay., İstanbul 2006.
- ÖZTÜRK, Kazım, *Türkiye’de Parlamento Tarihi*, Dönem X, c.1-4-5, Ankara?
- ÖZTOPRAK, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, TTK Yay., Ankara 1989.

- ÖZİPEK, B. Berat, *Türk Siyasal Yaşamında Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Ankara 1991.
- PEKTAŞ, Şerafettin, *Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul 2003.
- SAADET, Erbil, *Kim 'de Basın İktidar İlişkileri*, Ankara 1988.
- SAROL, Mükereem, *Bilinmeyen Menderes*, c.1-2, Kervan yay., İstanbul, Tarihsiz,
- SERTEL, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1968.
- SERTEL, Yıldız, *Susmayan Adam*, Cumhuriyet Yay., İstanbul 2002.
- SERTEL, Sabaha, *Roman Gibi*, Ant Yay., İstanbul 1966.
- SEVGİN, Nazmi, *Celal Bayar Diyor ki (1920-1950)*, İstanbul, 1950.
- TARTANOĞLU, Ali, *Baskın 'Basın'ın mı?*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yay., Ankara 1994.
- TUNÇAY, Mete, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999.
- TÜRKEŞ, Mustafa, *Ulusçu Sol Bir Akım, Kadro Hareketi*, İmge Yay., Ankara 1999.
- TOKER, Metin, *Şeyh Sait İsyanı*, Akis Yay., Ankara 1968.
- , *Tek Partiden Çok Partiye*, Baha Matbaası, İstanbul 1970.
- TOPÇUOĞLU, Orhan, *Hürriyetteki Yazılarıyla Sedat Simavi*, Ankara 1983
- TOPUZ, Hıfzı, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Yay., İstanbul 2003.
- TUNAYA, T. Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.1, İstanbul 1984.
- TÜRK BASIN BİRLİĞİ ANA TÜZÜĞÜ**, Son Telgraf Yay., İstanbul 1950.
- UYAR, Hakkı, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek, Vatan Cephesi*, Buke Yay., İstanbul 2002.
- YANARDAĞ, Merdan, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Gümüş Yay., İstanbul 1998.
- YALÇIN, H.Cahit, *Siyasal Anılar*, İstanbul 1976.
- YALMAN, A. Emin, *Gördüklerim, Geçirdiklerim*, Pera Turizm Yay., İstanbul 1997.
- YILMAZ Mustafa- DOĞANER Yasemin, *Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)*, Siyasal Yay., Ankara 2007.

ZÜRCHER, E. Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yay., İstanbul
2003.

III- MAKALELER:

AKSANYAR, Necati- BİÇER, Murat, “II.Dünya savaşı Sürecinde Türkiye’de Basın-
İktidar İlişkileri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*,
Hacettepe Üniv.Yay., Sayı:2, Ankara 2005.

ARTAM, Nurettin, “Radyo Gazetesi Nasıl Çıkar” *Radyo Dergisi*, Sayı:2, Basın Yayın
Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1948.

ALEMDAR, Korkmaz, “Anadolu Ajansına Alman Baskısı” *Tarih ve Toplum Dergisi*,
Sayı: 37, İletişim Yay., Ankara 1988.

“Başlarken”, *Radyo Dergisi*, Sayı:3, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay., Ankara
1948.

BENER, F. Münir, “Radyomuz 15 Yaşında” *Radyo Dergisi*, Sayı:3, Basın Yayın
Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1948.

BELGE Burhan, “Devlet Radyosunun Milli Kültür Hayatındaki Rolü”, *Radyo
Dergisi*, c.2, Sayı: 18(15 Mayıs 1943) .

ÇAVDAR, Tefvik, “Demokrat Parti”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*,
c.3, İletişim Yay., İstanbul 1982.

DOĞANER, Yasemin, “Atatürk Döneminde Radyo” *Türkler Ansiklopedisi*, c. 18,
Semih Yay., Ankara 2002.

EKİNCİ, Necdet, “İnönü Dönemi ve II.Dünya Savaşı Yılları” *Türkler
Ansiklopedisi*, c. 13, Semih Yay., Ankara 2002.

ERGÜDER, Ercan, “Devlet Radyosu ve İşin Esası”, *Kim Dergisi*, yıl 1, sayı: 21, 17
Ekim 1958,

GEVGİLİ, Ali, “Türkiye Basını” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.1,
İletişim Yay., İstanbul 1982.

- GÜLÜZAR, Jülide, “Türkiye Radyoları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* c.8, İletişim Yay., İstanbul 1982.
- GÜRSEL Seyfettin, “Dış Borçlar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, İletişim yay., Ankara 1982.
- HAKKI İsmail, “Mektep ve Halk Terbiyesi bakımından Radyo ve Sinema” *Varlık Dergisi*, c.2 Sayı: 45, (9 Mayıs 1935).
- HAKKI İsmail, “Radyoyu Ülküleştirmek Lazımdır”, *Yeni Adam Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 8 (19 Şubat 1934).
- KABACALI, Alpay, “Türkiye’de Basın Sansürü”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.3, İletişim Yay., İstanbul 1982.
- , “Milli Şef Dönemi’nin Örtülü Sansürü”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı: 38, İletişim Yay., Ankara 1988
- KONGAR, Emre, “6-7 Eylül Olayları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 2003.
- KOÇABAŞOĞLU, Uygur, “Radyo”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.3, İletişim Yay., İstanbul 1982.
- KOÇAK, Cemil, “Türk Basını Üzerinde Yabancı Etkileri”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı: 37, İletişim Yay., Ankara 1988.
- “Mecmuamız Nasıl Hazırlanır, Nasıl Çıkar”, *Radyo Dergisi*, Sayı:12, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1948.
- NADİ, Nadir, “Memleketimizde Radyo İşini Nasıl Halledilecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Mart 1936.
- NADİ, Nadir, “Zorla Güzellik Olmaz”, *Cumhuriyet*, 27 Mart 1960.
- NİŞBAY, İ. Tuğrul, “Radyo Harbi”, *Radyo Dergisi*, Sayı:30, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1948.
- ÖYMEN, Altan, “Atatürk Döneminde Basın ve Basın Özgürlüğü”, *Gazeteciler Cemiyeti Yay.*, Ankara 1988.

- SARPER, Selim, “Ankara Radyosu Milletın Emrinde”, *Radyo Dergisi*, Sayı:3, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1948.
- SEZGİN, Ömür, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.8, İletişim Yay., İstanbul 1982.
- ŞİMŞEK Halil, “6-7 Eylül Olayları”, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 3, Ankara 2006.
- “Üniversiteden Nakil, İnkılâp Dersi”, *Radyo Programı*, Sayı: 6 (15 Şubat 1936).
- VARLIK, Bülent, “Mütareke ve Milli Mücadele Basını”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.4 , İletişim Yay., İstanbul 1982.
- TABAK, Serap, “Serbest Cumhuriyet Fırkası”, c.16, *Türkler Ansiklopedisi*, Semih Yay., Ankara 2002.
- TANJU, Sadun, “İnönü ile Konuşma” *Kim Dergisi*, Yıl 1, sayı: 36, 6 Şubat 1959.
- TUNÇAY, Mete, “Tek Parti Döneminde Basın”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı: 37 İletişim Yay., Ankara 1988.
- YAYLA, Yıldızhan, “Sansür” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.?, İletişim Yay., İstanbul 1982.
- YEŞİL, Ahmet, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Siyasal Kimliği”, *Türkler Ansiklopedisi* ,c.16, Semih Yay., Ankara 2002.
- YILDIZ, Nuran, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) Ve Basın”, *AÜSBFD*, Sayı: 51 Ankara 1996.

IV-GAZETE, DERGİ VE ANSİKLOPEDİLER:

A-GAZETELER:

Cumhuriyet

Zafer

Vatan

Ulus

Akşam

Tasvir

Milliyet

Hürriyet

B-DERGİLER:

Kim Dergisi

Yeni Adam Dergisi

Varlık Dergisi

Radyo Dergisi

Radyo Programı Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Tarih ve Toplum Dergisi

C-ANSİKLOPEDİLER:

Türkler Ansiklopedisi

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi

EK: 1 Basın ve radyo ile ilgili Gazete Kupürleri:

34. yıla 12.336. Telgraf ve Mektup A.Ş. CUMHURİYET İZMİR ŞİŞİ - İZMİR
Telefonlar: CUMHURİYET İZMİR ŞİŞİ - İZMİR

Menderes dün de basına hücum etti

Pınarhisarda tekrar gazetecilere çatan Başbakan, "Artık bunları doğru yola sokmanın zamanı gelmiştir," dedi

Muhalefeti tenkid eden Menderes diyor ki: «Bizleri adeta ikiye ayırmak istiyorlar. Kıbrısta nasıl iki cemaat varsa burada da aynı şekilde hareket ederek iktidarı kaybettiklerinden beri uğraşmaktadırlar»

Düşman Olan Dost

İktidara geldiği günden bu yana Türk basınına pek beğenen, Demokrat Parti'nin tutunmuş gazetecilerine cesaretini, azmini, yurtseverliğini her fırsatta öven, basına karşı minnettarlığını aşkın belirtmekten çekinmeyen sayın Menderes, bir müddetten beri fikrini değiştirmiştir. Dünya Hürriyet kahrmanı sayılan gazeteler bugün birer muhalif düşkünlüdürler. Üç kuruculuk vakti uğruna yalan yazıyorlar, bütün iktidarı da oynuyorlar, orta-

İzmirde basın davaları

Toplu Basın Mahkemesinde dün 5 davaya bakıldı

İzmir 7 (Telefonlar) - Belirtilen Toplu Basın Mahkemesinde bugün beş davaya ilişkin Bonifaslar'ın kararı çıktı. Her müddet için, davalıların muhtelif muameleleri hakkında mahkemeye başvurular yapıldı. Davaların üçü Demokrat Partiye karşı, ikisi ise Cumhuriyet Gazetesine karşı açılmıştır. Davaların açıldığına ilişkin raporlar, soruşturmanın sürüyor olduğunu belirttikten sonra mahkemenin oturumunu bitirdi. Dün-

VATAN CEPHESİNE Yeniden Binlerce Vatandaş Katıldı

Muhalefet partilerinden istifia ederek Demokrat Parti saflarına geçmiş bulunan vatandaşlarımızın listesini veriyoruz.

İstanbul 3. (A.Ş.) - Muhalefet partilerinden istifia ederek Demokrat Parti saflarına katıldıklarını telgrafla Başbakan Adnan Menderes'e bildiren vatandaşlarımızın listesi aşağıdadır:

Turgutlu'nun Kadir, Köyüden C. H. P. den 13 Hür. P. ye kat. Akhisar'da Hü. P'den 10 kişi, Karaman'da Turhan Köyüden 10 kişi, vatandaşlarımızdan Kemal Çelik ve 13 arkadaşları istifa ile birlikte, Çine Sofyanlı Mahallesi C. H. P. İktidar Hür. P. den 48 arkadaşları, Uşak'ta Sivaci Hüseyin Pınar Baş Köyü C. M. P. Onak Başkanı Mustafa Çetinkaya, Mehmet Dinc, Veli Ulas ve 80 arkadaşları C. H. P. den, Mehmet Akın, Mehmet Ertan, Mehmet Kılıç, Cafer Mersin, Hasan Bekmen, İbrahim Kavak, Mustafa Mersin ve 80 kişilik arkadaşları, Damaç Hüseyin Demirel Köyüden Mehmet Çelik ve C. M. P. İktidar Hür. P. den 10 arkadaşları

Şehrinde gelmiş olan SEATO Genel Sekreteri, dün bir basın toplantısı düzenledi. Toplantıda katılanlar arasında, Türkiye'nin dış politikasındaki gelişmeler hakkında konuşuldu. (Türk Fotoğraf Ajansı)

EK: 2

**Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilatına ve Vazifelerine
Dair Kanun**

Kanun No: 2444

Kabul Tarihi: 26/5/1934

Madde 1- Dahiliye vekilliğine bağlı Matbuat umum müdürlüğüne nün vazifelerini şunlardır:

- A. Gerek memleket dahilinde gerek haricindeki siyasi, iktisadi, içtimai ve harsi hareketler bakımından yerli ve yabancı neşriyatı takip etmek
- B. Milli Matbuatın inkılap prensiplerine, Devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını temin eylemek.
- C. Memleketimiz içinde milliyet ve demokrasi esaslarına mugayir fikir cereyanlarının yayılmasına mani olmak için tedbirler almak, bu gibi cereyanlar ile neşriyat vasıtası ile mücadele etmek
- D. Matbuatın en mühim bir telkin ve terbiye vasıtası olmak vasfını tahakkuk ettirmek için tedbirler almak
- E. Milli gazeteciliğimizin seviyesini yükseltecek tedbirlerin alınmasında rehberlik etmek
- F. Memleket haricinde Türkiye'yi tanıttırmayı ve menfi propagandalarla mücadeleyi temin eylemek
- G. Kendi sahasında neşriyat yapmak
- H. Matbuat kanununun tatbikine nezaret etmek.
- İ. Beynelmilel matbuat teşekkülleri ile mesleki temas ve münasebetlerde bulunmak
- J. Radyo, film ve tiyatro gibi efkarı umumiye ile alakadar olan vasıtaları murakabe etmek

Madde 2- Matbuat Umum Müdürlüğü İstihbarat, Neşriyat ve Propaganda servislerini ihtiva eder. Bu servisler lüzumu kadar bürolara ayrılır. Bu servisler aşağıda yazılı vazifeleri görürler:

- A. Devletin dahili ve harici politikadaki umumu prensipleri, milli ahlak, haberlerin doğruluğu , yabancı tahkikat ve propagandalar, Devlet icraatının efkarı umumiye layık oldukları eb'at ve ehemmiyete arzı, milli kültür, matbuata verilen direktiflerin tatbiki ve matbuat kanunu tarafından iç neşriyatı;
- B. Memleketin cihan siyasetinde temayülleri, dahili siyasetteki tezahürleri, Türkiye ile olan münasebetleri ve kültür hareketleri bakımından haricî neşriyatı takip eylemek,
- C. Umum Müdürlüğünün gündelik bültenleri, yıllık, hariç için neşriyat ve broşürler gibi teşebbüslerine ve neşriyatına lazım olan bilcümle vesikaları hazırlamak ve toplamak,
- D. Umumu Müdürlüğün vereceği direktifleri gerek bültenler vasıtası ile gerekse telefon ve telgrafla icap edenlere bildirmek,
- E. Günlük bültenler, makaleler, Ayın tarihi, Yıllık ve broşürler yapmak
- F. Memleket dahilinde radyo neşriyat programlarını tanzim etmek,
- G. Memleket haricinde radyo vasıtası ile propaganda yapmak imkanlarından istifade etmek,
- H. Memleket dahilinde yapılan filmlerin senaryolarını ve hariçten gelen filmleri kontrol etmek,
- İ. Senaryolar hazırlamak,
- J. Her memlekete ve hadiseye ait vesikaları, fotoğrafları, gazete ve mecmua koleksiyonlarını, kupürlerini, kitapları ve muhaberatı tasnif ve hifz etmek,

Madde 3- Matbuat Umum Müdürlüğünün maaşlı ve ücretli memurları, teşkilat kadrosu bu kanuna bağlı cetvellerde gösterilmiştir. Bu kanuna bağlı cetvelde yazılı ücretli vazifelere, 1452 sayılı kanunda gösterilen

emsal hasılları tekabül eden maaştan bir derece aşağı memur tayini caizdir.

Madde 4- 22 Mayıs 1932 tarih ve 2005 numaralı kanunun ikinci ve beşinci maddeleri ilga edilmiştir.

Madde 5- Bu kanun 1 Haziran 1934 tarihinden muteberdir.

Madde 6- Bu kanunun hşkşmlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

EK: 3

**BASIN VE YAYIN UMUM MÜDÜRLÜĞÜ TEŞKİLAT,
VAZİFE VE MEMURLAR HAKKINDA KANUN**

Kanun No: 4475

Kabul Tarihi: 16/7/1943

I-GAYE

Madde 1- Başvekalete bağlı Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Basın Yayın Umum Müdürlüğü şu işleri görür:

- 1- Söz , ses, yazı, resim, film, plak, ve bunlara benzeyen basın, yayın ve telkin telkin vasıtalarından faydalanarak yurdun medeniyet ve kültür varlıklarını, sanat ve tabiat güzelliklerini , siyasi olay ve gelişmeleri içeride dışarıda doğru olarak tanıtmak ve yaymak;
- 2- Cumhuriyet hükümetinin iç ve dış siyasetinin, yurt ve dünya yayım vasıtalarına ve umumu efkarına doğru olarak aksettirmek,
- 3- Yabancı devletlerin birinci fıkrada yazılı neviden faaliyetlerini ve olaylarını, yurdun ilgili makamlarına ilgisine ve halk efkarına ulaştırmak,
- 4- Milli menfaatlerimiz için yararlı tesirler yapabilmek, basın, yayın ve telkin faaliyetlerinin mahiyeti altında halk efkarını aydınlatmak ve bu gibi davranışları tetkik ve murakabe etmek,
- 5- İç ve dış turizmi idari, tanzim, teşvik ve murakabe etmek.

II. TEŞKİLAT

Madde 2- Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilatı, umum müdür, iki umum müdür muavini ile aşağıda ki daire ve kurullardan tereküp eder.

I-Daireler

- 1- Büro Müdürlüğü
- 2- Etüt Heyeti
- 3- Hukuk Müşavirliği
- 4- Fen Heyeti
- 5- Teftiş Heyeti
- 6- İç Yayın Dairesi
- 7- Dış Yayın Dairesi
- 8- Radyo Dairesi
- 9- Turizm Dairesi
- 10- Basım ve Dağıtım Dairesi
- 11- Zat işleri ve Muamelat Müdürlüğü
- 12- Levazım Müdürlüğü
- 13- Evrak ve İstatistik Müdürlüğü
- 14- Mıntıka Müdürlüğü
- 15- Basın Ateşelikleri

II-Kurullar

- 1- İşbirliği Kurulu
- 2- Söz Komiteleri
- 3- Müdürler Encümeni

III-VAZİFE

Madde 3- Umum Müdür, teşkilatın idare ve tanzim edici mesul amiridir. Umum Müdürlüğün, Umum Müdürün talimatı dairesinde biri ihtisas, diğeri idare işlerinde çalışmak üzere iki muavini vardır.

Madde 4- Büro Müdürlüğü Umum Müdürlüğü mahrem işleriyle kurullara ait büro muamelelerini ve umum müdürlükçe verilecek diğere vazifeleri yapar.

Madde 5- Etüt Heyeti, bir yandan umum müdürlüğün basın, yayın, telkin ve turizm sahalarında ki çalışmalarının maksatlı ve ahenkli bir şekilde yürütülmesini sağlamak ve bu çalışmaların verimlerini ölçmek, bir yandan da memleket içine ve dışında milli menfaatlerimize karşı yönetilen faaliyetleri karşılamak üzere çalışma yapar. Bu sayılan maksatların temini için, yerli ve yabancı ile, fen ve sanat teşekküllerinden bu sahalara tanınmış şahsiyetlerden istifade edilir.

Umum Müdür Muavinleri ile ihtisas daireleri müdürleri, Hukuk Müşaviri ve Fen Heyeti Reisi Etüt Heyeti'nin tabii azasıdır.

Umum toplantılarda heyete Umum Müdür reislik eder.

Etüt Heyeti, Umum Müdürlük işlerini ilgilendiren vesikaların toplanması ve bunlardan kurulacak arşivden idaresiyle mükelleftir.

Madde 6- Hukuk Müşavirliğinin vazifeleri şunlardır.

- 1- Umum Müdürlük tarafından tevdi olunan işler üzerinde hukuki mütealalarda bulunmak.
- 2- Mahkemeler, icra daireleri ve noterler tarafından Umum Müdürlüğe yapılan tebliğleri kabul etmek.
- 3- Umum Müdürlüğün işleri arasında bulunan mevzular üzerinde milletler arası anlaşma ve münasebetler hakkındaki

mukarreratı ve diğer memleketlerin bu sahaya giren mevzuatı takip ve tetkik etmek.

Madde 7- Fen Heyetinin vazifeleri şunlardır.

- 1- umum Müdürlüğü her türlü teknik tesislerinin idaresini ve iyi işlemlerini temin ve mürakabe etmek.
- 2- Teknik tesislerin inşasını, vücuda getirilmesini, genişletilmesini, ıslahını ve bu hususlarda proje, keşifname ve şartnamelerin hazırlanmasını, malzeme tedarikini sağlamak.
- 3- Teknik personel yetiştirilmesi hususunda Umum Müdürlüğe tekliflerde bulunmak.
- 4- Umum Müdürlük tarafından verilecek diğer teknik işleri yapmak.

Madde 8- Teftiş Heyeti, Umum Müdürlükten verilecek emirler üzerine, gerek bu teşkilatı gerekse Umum Müdürlüğün murakabesine tabii hizmetleri teftiş ve murakabe eyleyip bunların neticesini Umum Müdürlüğe bildirmekle mükelleftir. Bu vazifelerin ifa tarzı, bir nizamname ile tespit olunur.

Madde 9- İç Yayın Dairesinin vazifeleri şunlardır.

- 1- İç Yayın ve Basını takip etmek.
- 2- Matbuat ve basın birliği kanun hükümleri tatbikine nezaret etmek.
- 3- Basın ve yayın hareketlerinden vekaletlerle devlete daire, müessese ve teşekküllerini ilgilendirenlerini bunların bilgisine ulaştırmak.
- 4- Basın birliği ve diğer mesleki teşekküllerle Umum Müdürlük arasındaki işbirliğini sağlayıcı muameleleri yürütmek.
- 5- Basın ve yayın mensuplarına ait mesleki sicilleri kurmak ve işlemek.

6- Umum müdürlüğe ait diğer işlerde umumiyetle iç yayın ve basınla ilgili olanlarla meşgul olmak.

Madde 10- Dış Yayın Dairesi'nin vazifeleri şunlardır

- 1- Yabancı yayın ve basını takip etmek.
- 2- Yabancı yayın ve basın hareketlerinden vekaletlerle devlet daire, müessese ve bunları ilgilendirenlerini bunların bilgisine ulaştırmak
- 3- Yabancı yayın ve basın teşekkülleri ve mensupları ile olan muameleleri yürütmek ve bunlara ait mesleki sicilleri kurmak ve işlemek.
- 4- Umum Müdürlüğe ait diğer işlerden umumiyetle yabancı yayın ve basınla ilgili olanlarla meşgul olmak.

Madde 11- Radyo Dairesinin vazifeleri şunlardır.

- 1- Umum Müdürlüğe bağlı radyo postalarının umumiyetle idaresine müteallik muameleleri yürütmek.
- 2- Radyo postaları arasındaki iş ve yayın ahenginin kurulmasını sağlamak.
- 3- Milletler arası radyo kurumlarıyla Umum müdürlük arasındaki münasebetleri tanzim etmek.
- 4- Umum Müdürlüğe ait diğer işlerden umumiyetle radyo ile ilgili olanlarla meşgul olmak

Madde 12- Turizm Dairesinin vazifeleri şunlardır.

- 1- İç ve dış turizm hareketlerinin milli menfaatlerimize uygun yolda gelişmesi ve yayılması için gereken araştırmaları yapmak.
- 2- Resmi daire ve teşekküllerle hususi teşebbüsler ve turizm sanat ve meslekleri arasında gaye ve işbirliğini sağlayıcı tedbirleri incelemek.

- 3- Turizm hareketlerinin ehemmiyetini anlayacak neşriyatı hazırlamak.
- 4- Umum müdürlüğün milletler arası turizm kurumlarıyla münasebetlerini yürütmek.
- 5- Umum Müdürlüğe ait diğer işlerden özellikle turizm ile ilgili olanlarla meşgul olmak.

Madde 13- Basın ve Dağıtım dairesinin vazifeleri şunlardır

- 1- Esasları ve malzemesi umum müdürlüğün ilgili dairelerince veya doğrudan doğruya bu dairece hazırlanmış olan kitap, mecmua, broşür, bülten, film ve plak gibi her türlü yayın vasıtalarını basmak çekmek ve yaymak.
- 2- Film, fotoğraf, plak ve neşriyat arşivlerini kurmak ve idare etmek
- 3- Umum Müdürlüğe ait işlerde umumiyetle basın ve dağıtımla ilgili olanlarla meşgul olmak.

Madde 14- Zat İşleri ve Muamelat Müdürlüğünün vazifeleri şunlardır.

- 1- Umum müdürlük teşkilatı mensuplarının tayin, terfi, nakil ve tecziye gibi zat işlerini yürütmek.
- 2- Umum Müdürlük bütçesinin masraf tahakkuk işlerini yapmak.

Madde 16- Evrak ve İstatistik Müdürlüğünün vazifeleri şunlardır

- 1- Umum Müdürlüğe ait her türlü evrak ve dosya işlerini görmek.
- 2- Dosya arşivlerini kurup idare etmek.
- 3- Umum müdürlük çalışmaları ile ilgili her türlü istatistik malumatını toplamak.

Madde 17- Yurdun gerekli yerlerinde kurulacak olan Mıntıka Müdürlükleri, Umum Müdürlükten alacakları salahiyet ve emirler dairesinde Umum müdürlüğün mıntıkalarındaki işlerini görürler.

Madde 18- Basın Ataşelikleri'nin nerelerde kurulacağı vekiller heyeti kararı ile tespit olunur. Basın ataşelikleri buldukları yabancı memleketlerdeki elçiliklerin resmi heyetlerine dahil ve Basın Yayın Umum Müdürlüğüne merbuturlar.

Madde 19- İş Birliğı Kurulu Umum müdürlüğüne verilen vazifelerden vekaletlerle devlet daire ve teşekküllerini doğrudan doğruya ve müştereken ilgilendiren hizmetlerin milli menfaatlerimize en uygun bir şekilde görülebilmesi için gerekli olan görüş ve işbirliğini sağlayıcı tedbirler hakkında istişari mtealalarda ve tekliflerde bulunmak vazifeleri ile yükümlüdür.

Madde 20- Radyolarla yapılacak her türlü söz yayınları ya doğrudan doğruya merkezle veya verilecek hususi salahiyet üzerine mahallerinde tetkik olup programlara alınıp alınmadıkları kararlaştırılır.

EK:4

5545 SAYILI KANUN RADYO İLE SİYASİ PROPAGANDA

Madde 45- Radyolarda propaganda, her siyasi parti için günde 10 dakikayı aşamaz.

En az beş seçim çevresinde aday göstermemiş olan siyasi partiler yukarıdaki fıkra hükmünden faydalanamazlar.

Yirmiden fazla seçim çevresinde aday göstermiş olan siyasi partiler birinci fıkrada yazılı yetkiden günde iki defa istifade edebilirler.

MÜRACAAT

Madde 46- Siyasi parti genel merkezleri radyolarda propaganda yapma istediklerini oy verme gününden önceki yirmi birinci gün sabahına kadar Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne yazılı olarak bildirirler.

YAYIN DEVRESİ

Madde 47- Radyolarda propaganda oy verme gününden önceki onuncu gün sabahından üçüncü gün sabahına kadar devam eder.

YAYIN ZAMANININ TESBİTİ

Madde 48- Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, radyolarda propaganda için müracaat eden partiler arasında partilerin birer temsilcisi huzuru ile kura çekerek konuşma sıra ve zamanını tayin eder. Kura'nın oy verme gününden en az onbeş gün önce çekilmiş olması lazımdır.

Kuraya itiraz etmek isteyen siyasi parti yirmi dört saat içinde il seçim kurulu başkanına müracaat edebilir. İl seçim kurulu itirazı kesin olarak halleder.

EK:5

Radio Gazetesini Yayınlayan Heyetin İsim Listesi:

Adı ve Soyadı:	Görevi:
Altemur Kılıç	Basın Yayın Umum Müdürü
Burhan Belge	Muğla Mebusu
Müeyyet Bekman	Yayınlar ve Haberler Dairesi Müdürü
Mücahit Topalak	Zafer Gazetesi Yazarı
Fethi Kardeş	İç Basın Şubesi Müdürü
Şerif Alyanak	Yayınlar ve Haberler Dairesi Çalışanı
Menduh Yaşa	Başvekalet Basın Müşaviri
Turan Dilliğil	Zafer Gazetesi Neşriyat Müdürü

Kaynak: Yassıada Mahkemeleri, Radyo Davası, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 010 09, Yer No: 159 486 3 No'lu Belg

EK:6**Çeşitli Ülkelerde Her 100 Kişiyeye Düşen Alıcı Sayısı**

Ülke Adı:	1950	1954	1960
Cezayir	20	29	54
Mısır	13	29	58
Kenya	2	3	9
Afrika Ortalaması	7	-	-
Panama	104	-	159
Meksika	73	-	95
A.B.D	560	769	941
Küveyt Amerika Ortalaması	427	-	-
Güney Amerika Ortalaması	64	-	-
İran	11	-	45
Irak	6	14	21
Suriye	15	-	57
Türkiye	17	41	49
Asya Ortalaması(SSCB Hariç)	9	-	-
Bulgaristan	31	-	182
Yunanistan	22	49	-
İngiltere	244	-	289
SSCB	61	93	205
Avrupa Ortalaması	134	-	-
Avustralya	227	-	222

Kaynak: Kocabaşoğlu, Uygur, **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna**, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1980, s. 289.

RADYO YÖNETİCİLERİ (1947-1960)

Yıllar	Başın-Yayın ve Turizm Gn. Md.	Radyo Dairesi Müdürleri	Ankara Radyosu Müdürleri	Program Müdürleri	Söz-Temsil Yay. Şefleri	Müzik Yayınları Şefleri
1947	Nedim V. İlkin	Cevat M. Altar	Nejat Saner	—	Fuat M. Bener	Mesud Cemil Tel
1948	Nedim V. İlkin İzzettin Nişbay Hasan R. Ertuğ	Cevat M. Altar	Nejat Saner	—	Fuat M. Bener	Mesud Cemil Tel
1949	Hasan R. Ertuğ Ahmet Ş. Esmer	Cevat M. Altar	Nejat Saner Afif Obay (v.)	Hikmet M. Ebcioğlu	M. Müeyyet Bekman	Mesud Cemil Tel
1950	Ahmet Ş. Esmer Halim Alyot	Cevat M. Altar	Afif Obay (v.) Mesud Cemil Tel	Hikmet M. Ebcioğlu	M. Müeyyet Bekman	Cevdet Kozanoğlu (v.)
1951	Halim Alyot	—	Mesud Cemil Tel Ruşen F. Kam	Hikmet M. Ebcioğlu	M. Müeyyet Bekman	Cevdet Kozanoğlu (v.)
1952	Halim Alyot	Refik A. Sevengil	Ruşen F. Kam	Hikmet M. Ebcioğlu	M. Müeyyet Bekman	Cevdet Kozanoğlu (v.)
1953	Halim Alyot	Refik A. Sevengil	Ruşen F. Kam M. Müeyyet Bekman	Hikmet M. Ebcioğlu	M. Müeyyet Bekman Ferda Kulpay (v.)	Cevdet Kozanoğlu (v.)
1954	Halim Alyot Muammer Baykam	Refik A. Sevengil	M. Müeyyet Bekman	Naci Serez (v.) Can Okan (v.)	Ferda Kulpay (v.) İskender C. Ege	Cevdet Kozanoğlu (v.) Erdoğan Çaplı
1955	Muammer Baykam	Refik A. Sevengil	M. Müeyyet Bekman İskender C. Ege	Naci Serez (v.)	Kemal Sönmez (v.) Adalet Ağaoglu Ferda Kulpay (v.)	Erdoğan Çaplı
1956	Muammer Baykam Halim Alyot	Refik A. Sevengil	İskender C. Ege	Naci Serez (v.)	Ferda Kulpay (v.)	Erdoğan Çaplı Bülent Arel
1957	Halim Alyot Munis F. Ozansoy	Refik A. Sevengil	İskender C. Ege	Naci Serez (v.) Güntekin Orkut (v.)	Ferda Kulpay (v.)	Bülent Arel
1958	Munis F. Ozansoy Halil Demircioğlu	Refik A. Sevengil Refik A. Sevengil	İskender C. Ege Hikmet M. Ebcioğlu	Güntekin Orkut (v.) Kemal Sönmez (v.)	İskender C. Ege (v.) Hikmet M. Ebcioğlu (v.)	Bülent Arel
1959	Halil Demircioğlu Altemur Kılıç	Refik A. Sevengil	Hikmet M. Ebcioğlu Ümit H. Demiriz	Güntekin Orkut (v.) Mahmut T. Öngören	Kemal Sönmez	Fethi Kopuz
1960 (27 Mayıs)	Altemur Kılıç	Refik A. Sevengil	Ümit H. Demiriz	Mahmut T. Öngören	Kemal Sönmez	Fethi Kopuz

KAYNAK: Uygur KOCABAŞOĞLU, *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara,